

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XV 4 • 2019 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
04
9 771336 629708

ALEXANDER DUBČEK A TALIANSKI KOMUNISTI 1968 – 1989

SALEZIÁN IVAN GRÓF V STRETE SO ŠTÁTNOU BEZPEČNOSŤOU

KÁDÁROV REŽIM A MAĎARSKÁ REVOLÚCIA 1956

VEDECKÁ KONFERENCIA
ANDREJ ŽARNOV
LEKÁR, BÁSNIK, EXULANT

Miesto konania: Trnava

Termín: 1. október 2020

Organizátori: Ústav pamäti národa; Veľvyslanectvo Poľskej republiky v Bratislave; Trnavský samosprávny kraj; Mesto Trnava; Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave; Štátny archív v Trnave; Poľský inštitút v Bratislave

Cieľom interdisciplinárnej vedeckej konferencie *Andrej Žarnov. Lekár, básnik, exulant* je zmapovať a analyzovať kľúčové aspekty literárnej tvorby, vedeckého pôsobenia a spoločenského angažovania sa Andreja Žarnova (vlastným menom František Šubík), významného lekára, osobnosti spoločenského a kultúrneho života na Slovensku i v exile.

V jeho literárnej tvorbe silne rezonovali aktuálne politicko-spoločenské otázky, ako aj udalosti z jeho súkromného života. Popri umeleckej tvorbe sa zapísal do povedomia aj ako lekár, ktorý sa v roku 1943 ako člen medzinárodnej komisie zúčastnil odkryvania masových hrobov poľských dôstojníkov v Katyni, za ktorých zabitie niesol zodpovednosť Sovietsky zväz. Táto udalosť poznamenala jeho ďalší život. Pred príchodom Červenej armády ušiel do Rakúska, no už v lete 1945 bol násilne repatriovaný do Československa, kde bol väznený a postavený pred retribučný súd. Pod tlakom ďalších represívnych opatrení sa v roku 1952 rozhodol pre útek na Západ. V exile pôsobil ako lekár, príležitostne sa venoval literárnej činnosti a aktívne účinkoval vo viacerých krajaných spolkoch a exilových organizáciách. Zámerom interdisciplinárnej vedeckej konferencie je predstaviť A. Žarnova ako významného básnika, prekladateľa, lekára a vedca, osobnosť slovenského kultúrneho, politického, literárneho a umeleckého života a upriamiť pozornosť na viacero rovín jeho pôsobenia v súvislosti s pestrým, no i strastiplným životom. Podujatie sa bude venovať nasledovným tematickým okruhom:

- básnická a prekladateľská tvorba A. Žarnova v dobovom politicko-spoločenskom kontexte;
- A. Žarnov ako významná osobnosť lekárskej vedy a priekopník patologickej anatómie na Slovensku;
- účasť A. Žarnova na medzinárodnom vyšetrowaní masakry v Katyňskom lese a jej spoločenský ohlas a dôsledky;
- povojnové perzekúcie a emigrácia;
- aktivity A. Žarnova v exile (medicína, literatúra, exilové organizácie).

Výstupom konferencie bude recenzovaná kolektívna monografia. Názov a abstrakt vášho príspevku (max. 2 400 znakov), ako aj stručný profesijný životopis vrátane aktuálneho pracoviska zasielajte do 31. mája 2020 na emailovú adresu: silvia.haladova@upn.gov.sk.

Michal Šmigel
člen redakčnej rady

Vážený čitateľa,

začiatkom októbra 2019 mala v Čechách premiéru historická dráma „Toman“ (réžia Ondřej Trojan). Film bol následne vysielaný v českej a slovenskej verejnoprávnej televízii. Filmová kritika ho charakterizovala ako „*neuveriteľný a pravdivý príbeh rozporuplnej osobnosti Zdeňka Tomana*“, šéfa spravodajského odboru Ministerstva vnútra (MV) ČSR, ktorý patril do špičky Komunistickej strany Československa (KSČ) okolo Klementa Gottwalda, mal vplyv a neobmedzené právomoci. Zháňal pre KSČ peniaze, presnejšie „*pre seba, pre rodinu, pre stranu*“. „*Šmelina, vydieranie, inkasácia vojnových zločincov a ich obetí. Neštítal sa ničoho...*“

Jeho postava bola pre široké publikum prakticky neznáma. Avšak, ako svedčia reakcie divákov na internete, doslova zaujal viacerých. Ide o interesantnú postavu, „šedo-červenú“ eminenciu, ktorá financovala predvolebnú kampaň KSČ (1946) a „*spasiteľa tisíc Židov*“ – pravda, za úplatky. Bol človekom viacerých tvári a mien – narodil sa do rodiny rabína v Sobrance ako Asher Zelig Goldberger a svoje meno niekoľkokrát zmenil, unikajúc od židovskej identity. Počas vojny bol repatričným úradníkom v londýnskom exile, po oslobodení šéfom repatričnej komisie v Košiciach a na bývalom Podkarpatsku. Potom zamieril do Prahy, kšeftoval s tranzitom poľských Židov cez územie ČSR do Palestíny a zbraňami pre Izrael. V roku 1948 ho strana napokon obetovala...

Osobne som sa s postavou Tomana stretol pri výskume povojnovej opcie a presídlenia Čechov a Slovákov z Podkarpatska do ČSR. Pamätám sa na jeden z československých dokumentov, autor ktorého si položil rečnícku otázku „*mali by sa presídľovať Česi a Slováci, ale čo príde vlak – sami Židia*“. Prednedávnom som po druhýkrát natrafil na Tomanovu postavu – pri výskume v Archíve Bezpečnostnej služby Ukrajiny v Kyjeve. Zarazilo má hlásenie ministra štátnej bezpečnosti USSR Savčenka, adresované sovietskym najvyšším miestam. V ňom dôkladne charakterizoval Z. Tomana a upozorňoval na kontrabandné aktivity československej repatričnej misie, pašovanie Židov a ich majetku a v tom aj korupčné i úplatkárske praktiky. Sovietska agentúra mapovala všetko, bola všade, mala „oči otvorené“.

Ukrajinci odtajnil archívy štátno-bezpečnostných štruktúr relatívne nedávno – v roku 2014, a už prvé výskumy naznačujú, že aj pre slovenských historikov je tam „dostatok práce“. Na kolkých „československých Tomanov“ nám ešte upriamia svetlo, čo všetko nám ešte ozrejmi a možno aj poopravia v historickej interpretácii – snáď, ukáže čas a ďalšie bádania.

A historická dráma „Toman“... Nepochybne splnila svoj účel, zaujala nielen „zvedavú verejnosť“, ale aj popularizovala dejiny. To, na čo my historici často zabúdame.

ŠTÚDIE

3 BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

Alexander Dubček a talianski komunisti 1968 – 1989

29 PATRIK DUBOVSKÝ

**Amnestovaný „FANATIK“. Salezián Ivan Gróf v strete so
Štátnou bezpečnosťou**

44 NÓRA SZEKÉR

**Jedna revolúcia, jedna strana, jedna zmena režimu.
Vnímanie a interpretácia revolúcie z roku 1956 pod
Kádárovou diktatúrou a počas zmeny politického
systému v Maďarsku**

DOKUMENTY

60 SILVIA HALADOVÁ

**Pravé hrdinstvo. Náčrt príbehu politického väzňa Juraja
Hurného**

MATERIÁLY

72 EDUARD LAINCZ

**Židovská komunita v okrese Stará Ľubovňa v rokoch
1938 – 1945**

ROZHOVORY

96 BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

**Môj starý otec ma mal veľmi rád. Bol som jeho
najstarším vnukom. Rozhovor s disidentom Pavlom
Litvinovom**

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

107 ĽUDOVÍT KOŠÍK

Páter Emanuel Jozef Cubínek OFM

109 ÚPN INTERNE

Pamäť národa

4 • 2019
ročník XV
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

Mgr. Branislav Kinčok, PhD.

Redaktori

Mgr. Daniel Halčín
Mgr. Pavol Makyna, PhD.
Mgr. Jana Maťašová

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
Mgr. Peter Jašek, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, Ph.D.
Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, Ph.D.
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
PhDr. Radoslav Ragač, Ph.D.
doc. PhDr. Michal Šmigel, Ph.D.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, Ph.D.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mária Berdisová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček
na návšteve továrne Avia Praha 17. mája 1968
(Zdroj: ČTK/Dezort Jovan)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2019
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
3. februára 2020

ALEXANDER DUBČEK A TALIANSKI KOMUNISTI 1968 – 1989

BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

Alexander Dubček – jeden z najznámejších Slovákov vo svete a ikona reformného procesu „socializmu s ľudskou tvárou“ – počas celého normalizačného obdobia 70. a 80. rokov udržiaval vzťahy s talianskymi komunistami. Talianska komunistická strana (PCI) ako jedna z najvplyvnejších komunistických strán Západnej Európy v období studenej vojny v roku 1968 privítala reformný kurz v Československu, v auguste ostro odsúdila vojenskú intervenciu vojsk Varšavskej zmluvy a tento ostrý nesúhlas s veľmocenským zásahom Moskvy nikdy nezmenila. V druhej polovici 80. rokov po nástupe Gorbačova sa talianski komunisti mimoriadne zaslúžili o rehabilitáciu Dubčeka a „Dubčekovej jari“. V januári 1988 nechali v tlačovom orgáne strany uverejniť dlhý rozhovor s Dubčekom, ktorý po prvýkrát od roku 1969 smel prehovoriť k svetovej verejnosti. Počas návštev Moskvy vedenie talianskej komunistickej strany sústavne vyvíjalo úsilie dosiahnuť u Gorbačovovho vedenia prehodnotenie sovietskeho postoja k roku 1968 a vynútiť si touto cestou aj politickú rehabilitáciu Dubčeka. Za jeden z najvýznamnejších počinov sa považuje udelenie doktorátu *honoris causa* Dubčekovi Bolonskou univerzitou v súčinnosti s vedením PCI v novembri 1988. Skutočnosť, že jednému z „najprominentnejších väzňov“ normalizačného režimu, Štátnou bezpečnosťou ostro sledovanému Dubčekovi umožnila KSČ vycestovať do Talianska, je aj dôsledkom zmien, ktoré sa po Gorbačovovom nástupe v československo-sovietskych vzťahoch udiali a ktoré smerovali k pádu režimu v novembri 1989.

L iteratúra vedeckého a nevedeckého charakteru k osobnosti Alexandra Dubčeka – najznámejšieho Slováka vo svete a ikone reformného procesu roku 1968¹ – nepochybne zaplňa dlhé regály nejednej knižnice na Slovensku a vo svete.

V stručnom historiografickom úvode sa obmedzíme na niektoré z najznámejších a najvýznamnejších publikácií, ktoré sa k osobnosti Dubčeka s väčšou alebo menšou pravidelnosťou začali objavovať bezprostredne po tom, ako sa v januári 1968 ocitol v úlohe prvého

ho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa. Prvé pokusy o biografické spracovanie osobnosti Dubčeka možno zaznamenať po jeho vynútenom odchode z aktívneho politického diania začiatkom 70. rokov.² Veľkú zásluhu na vydávaní

- 1 V českej a čiastočne aj v slovenskej historiografii je dodnes zaužívaný nie celkom presný pojem „Pražská jar“, pretože reformný proces roku 1968 sa de facto začal na Slovensku kritikou centralistického mocenského vládnutia Antonína Novotného a jeho následného odvolania na nátlak vedenia KSS. V historickej spisbe talianskej proveniencie, v ktorej je Dubček považovaný za symbol, či dokonca ikonu spomínaného procesu, sa používa *terminus technicus* „Dubčekova jar“ (Pozri napr. REBICHINI, Andrea. La Primavera di Dubček e la Perestrojka di Gorbaciov: origini e idee a confronto [Dubčekova jar a Gorbačova perestrojka: vznik a myšlienky v konfrontácii]. In: RYDLO, Jozef, M., ed. *Studi in onore di Milan S. Ďurica* [Jubilejník Milanovi S. Ďuricovi]. Roma, Cleveland, München, Bratislava: Slovenský ústav, 1995, s. 437 – 468). Vzhľadom na taliansky kontext štúdie autorka zvolila pojem „Dubčekova jar“ ako synonymum reformného procesu roka 1968. Autorka berie do úvahy historickú nepresnosť tohto pojmu.
- 2 Medzi prvé knižné publikácie o Dubčekovi patrí pokus o jeho životopis z pera britského publicistu: SHAWCROSS, William. *Dubcek*. London: Weidenfeld und Nicolson, 1970. Kniha bola preložená aj do nemčiny: SHAWCROSS, William. *Dubček. Der Mann, der die Freiheit wollte* [Dubček. Muž, ktorý túžil po slobode]. München, Zürich: Droemer Knauer, 1970. O životopisný profil sa pokúsil VESELÝ, Ludvík. *Dubček. Biografie*. München: Kindler, 1970. Známy český exulant Pavel Tigrid vydal v exile o Dubčekovi dve publikácie: TIGRID, Pavel. *La chute irrésistible d'Alexander Dubček* [Nevyhnutný pád Alexandra Dubčeka]. Paris: Calmann-Lévy, 1969; TIGRID, Pavel. *Così finì Alexander Dubček* [Tak skončil Alexander Dubček]. Milano: Edizioni Borchese, 1970.

publikácií a edícií dokumentov k osobe Dubčeka od roku 1968 zohrali talianski komunisti.³ Prvá väčšia bibliografia k udalostiam roku 1968, stredobodom ktorých bol Alexander Dubček, vyšla na desiate výročie Dubčekovej jari v roku 1978.⁴ Po páde komunistického režimu a s ním úzko spojenej marxistickej historiografie počet publikácií predovšetkým vedeckého charakteru na Slovensku významne narástol a pomohol zaplniť príslovečné biele miesta v histórii. V nových podmienkach slobodného historického bádania sa začal objektívny výskum osobnosti Dubčeka a doby, v ktorej žil a pôsobil, a v roku 2018, takmer tridsať rokov po páde totality, vyšla prvá vedecká kolektívna biografia.⁵ Príznačné pre spracovanie životopisného profilu známeho slovenského politika je prevládajúca koncentrácia na obdobie rokov 1968 – 1969, kedy Dubčekova kariéra zaznamenala mocenský vrchol a následný pád. Len v nedosta-

točnej miere sú spracované prvé roky Dubčekovho života a jeho pobyt v Sovietskom zväze v rokoch 1925 – 1938 naďalej zostáva menej známou kapitolou z jeho života.⁶ Podobné konštatovanie sa vzťahuje aj na roky normalizácie v Československu. Dubčekovo pôsobenie v úlohe československého veľvyslanca v tureckej Ankare počas prvých šiestich mesiacov⁷ roku 1970, ako aj jeho (ne)činnosť ako degradovaného a Štátnou bezpečnosťou ostro sledovaného „väzňa na slobode“⁸ boli ako dôležité kapitoly jeho pohnutého života spracované na stránkach kolektívnej vedeckej biografie po prvýkrát. I keď spomínané publikácie ponúkajú viac-menej celistvý profil Dubčeka, niektoré aspekty, ku ktorým patria aj jeho vzťahy k talianskym komunistom v rokoch 1968 – 1989, nie sú dostatočne spracované a naďalej predstavujú vedecké deziderátum.⁹ Celkovo možno konštatovať, že problematika vzťahov medzi slovenskými, českými

Alexander Dubček ako 1. tajomník ÚV KSČ, 1968 (Zdroj: TASR)

a talianskymi komunistami v období normalizácie je až na niekoľko málo výnimiek zatiaľ nedostatočne reflektovaná a historiograficky spracovaná.

- 3 DUBČEK, Alexander. *Il nuovo corso in Cecoslovacchia* [Nový kurz v Československu]. Roma: Editori Riuniti, 1968; DUBČEK, Alexander. *Le ventimila parole di Dubček per una autentica democrazia socialista (30 ottobre 1967–4 agosto 1968)* [Dvetisíc slov Dubčeka o autentickom demokratickom socializme, 30. október 1967 – 4. august 1968]. Milano: Il Saggiatore, 1969; LONGO, Luigi. *Sui fatti di Cecoslovacchia. Manoscritti* [K vývoju v Československu. Rukopisy]. Roma: Editori Riuniti, 1968; PAJETTA, Gian Carlo. *Le crisi che ho vissuto. Budapest, Praga, Varsavia, Roma* [Krizy, ktorých svedkom som sa stal. Budapešť, Praha, Varšava, Rím]. Roma: Editori Riuniti, 1982; RICCHONI, Carlo, MELOGRANI, Luisa, eds. *Primavera indimenticata. Alexander Dubcek ieri e oggi* [Nezabudnuteľná jar. Alexander Dubček včera a dnes]. Roma: l'Unità, 1988.
- 4 RYDLO, Jozef, M. *Le Printemps d'Alexander Dubček: bibliographie des événements de l'année en Tchécho-Slovaquie* [Jar Alexandra Dubčeka: bibliografia k udalostiam v Česko-Slovensku]. Lausanne: Liber, 1978. K bibliografii pozri tiež: LACKO, Michael. *Slovak Studies XVII. Bibliographica 2*. Cleveland, Rome: Slovak Institute, 1977, s. 121 – 165 (heslá Alexander Dubček a Dubček's period).
- 5 LONDÁK, Miroslav, MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Dubček*. Bratislava: Veda, 2018; V ďalšom poradí chronologicky: DUBČEK, Alexander. *Nádej zomiera posledná*. Literárne a edične spracoval Jiří Hochman. Bratislava: Nová práca, 1998; MAXA, Hubert. *Alexander Dubček. Človek v politice (1990–1992)*. Bratislava, Brno: Kalligram, Doplněk, 1998; MICHALOVÁ, Tereza, ed. *Dubček známy neznámy*. Bratislava: Prospero 1998; LALUHA, Ivan, UHER, Ján, AUTRATA, Oto, BABNIČ, Vladimír, eds. *Cesty k novembriu 1989. Aktivity Alexandra Dubčeka. Zborník zo seminára pri príležitosti 10. výročia Novembra 1989*. Bratislava: Nová Práca, 2000; KUSÝ, Miroslav. *Rok 1968 a osobnosť Alexandra Dubčeka*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 2001; LALUHA, Ivan, ŽATKULIAK, Jozef, eds. *Alexander Dubček: Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory 1963 – 1992*. Bratislava: Veda, 2002; LALUHA, Ivan, MACHALA, Drahoslav, eds. *Okno do Európy*. Bratislava: Národné osvetové centrum, 2008; LALUHA, Ivan, PETROVIČOVÁ, Eleonóra, PEKNÍK, Miroslav, eds. *Alexander Dubček. Politik, štátnik, humanista*. Bratislava: Veda, 2009; BENČÍK, Antonín. *Alexander Dubček*. Praha: XYZ, s.r.o., 2010; FERENČÁK, Tomáš. *Dubček – kontroverzná osobnosť. Politický profil Alexandra Dubčeka*. Bratislava: Kalligram, 2011; LALUHA, Ivan a kol. *Alexander Dubček. Jeho doba a súčasnosť*. Bratislava: Veda, 2014; JURÍK, Ľuboš. *Alexander Dubček: rok dlhší ako storočie*. Martin: Matica slovenská, 2015.
- 6 Bližšie pozri HALLON, Ľudovít, JIRÁSEK, Zdeněk. Rodina Dubčekovcov v Sovietskom zväze (1925 – 1938). In: LONDÁK, M., MICHÁLEK, S., eds. *Dubček*, s. 49 – 66. Spracovanie tejto len veľmi málo známej kapitoly Dubčeka vychádza prevažne z memoárovej literatúry, ako aj zo spomienok samotného Dubčeka. Nie je konfrontované z eventuálnymi prameňmi z ruských archívov, ktoré by poznatky mohli významne doplniť.
- 7 Bližšie pozri SIVOŠ, Jerguš. Veľvyslancom v Turecku. In: LONDÁK, M., MICHÁLEK, S., eds. *Dubček*, s. 311 – 322.
- 8 Bližšie pozri LALUHA, Ivan, ŽATKULIAK, Jozef. Ani počas normalizácie Dubček nemlčal. In: LONDÁK, M., MICHÁLEK, S., eds. *Dubček*, s. 339 – 370.
- 9 K spomínanej problematike vyšiel doteraz jediný článok: KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Talianski komunisti a Československo v období rokov 1968 – 1975 v medzinárodnopolitickom kontexte. *Pamäť národa*, roč. 14, č. 2, 2018, s. 3 – 26.

V talianskej historiografii, respektíve v exilovej literatúre publikovanej v Taliansku, je spracované najmä obdobie rokov 1968 – 1969,¹⁰ i keď existujú aj niektoré výnimky, ktoré sa vzťahujú aj na obdobie 70. a 80. rokov.¹¹ Stredobod povojnovej talianskej historiografie vo vzťahu k štátom bývalého sovietskeho bloku tvorí predovšetkým problematika vzťahov talianskych komunistov a Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a tieto bilaterálne vzťahy medzi Talianskou komunistickou stranou (Partito comunista italiana, PCI) a Moskvou, pretrvávajúce od 20. rokov 20. storočia až po rozpad Sovietskeho zväzu v roku 1991, v mnohom predurčovali aj charakter vzťahov s komunistickými stranami celého Východného bloku.¹² Cieľom štúdie je zmapovať kontakty Alexandra Dubčeka s talianskymi komunistami, ktoré pretrvávali počas dlhého obdobia normalizácie a vyvrcholili v roku 1988 uverejnením rozsiahleho rozhovoru v tlačovom orgáne PCI *l'Unità* 10. januára 1988 a udelením čestného doktorátu Bolonskej univerzity v novembri 1988. Tieto dve udalosti boli zároveň vyvrcholením snáh talianskych komunistov o rehabilitáciu Dubčeka, a teda celého

reformného procesu Dubčekovej jari. Tieto snahy neboli namierené len proti vtedajšiemu normalizačnému vedeniu v Československu, ale tvorili významnú súčasť rokovaní medzi generálnym tajomníkom Talianskej komunistickej strany Alessandrom Nattom a sovietskym generálnym tajomníkom Michailom Gorbačovom po jeho nástupe k moci v marci 1985. Zohľadnenie tzv. sovietskeho faktora je preto neoddeliteľnou súčasťou danej problematiky.

VZŤAHY ALEXANDRA DUBČEKA S TALIANSKÝMI KOMUNISTAMI OD ROKU 1968 PO NÁSTUP PERESTROJKY

Záujem o Dubčekovu osobu sa na stránkach tlačového orgánu talianskych komunistov *l'Unità* prejavil už v roku 1963, kedy sa Dubček v apríli stal prvým tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska a de facto prvým mužom na Slovensku. Tento záujem sprevádzal jeho kariéru, ako aj obrodný proces bratislavského predjaria v 60. rokoch do januára 1968, kedy príchodom Dubčeka na post prvého tajomníka KSČ kulminoval.¹³ Januárové plénum KSČ v roku 1968, na ktorom bolo zvolené

nové proreformné vedenie, bolo v talianskej komunistickej tlači hodnotené vysoko pozitívne. Voľba Dubčeka do čela strany sa v komunistickom týždenníku *Rinascita* komentovala krátko a výstižne: „*otvára sa nová fáza*“ a celkovo sa januárové udalosti hodnotili ako cesta, ktorá povedie k reformám. Z prostredia ľavicovej západoeurópskej tlače sa zasvätené k vývoju vyjadroval zahraničnopolitický redaktor a zároveň člen užšieho vedenia PCI, Giuseppe Boffa, ktorý do Československa ako novinár často cestoval a na stránkach tlačového orgánu talianskych komunistov *l'Unità* prinášal obsiahle novinové články. O januárovom pléne sa zmienil ako o udalosti, ktorá otvára novú fázu v politickom živote štátu, ako o logickom vyústení predchádzajúcej neúnosnej koncentrácie moci v rukách jedného človeka, zosobneného v osobe prvého muža v štáte a prvého muža v strane, ale aj ako dôsledok neúnosnej politiky voči slovenskému národu. *l'Unità* bol prvým zahraničným denníkom, ktorý v marci 1968 uverejnil rozhovor s Dubčekom, čím bol zahájený dôležitý prelom v nazeraní na slovenského komunistického politika.¹⁴

- 10 HÖBEL, Alexander. PCI, il 68 cecoslovacco e il rapporto col PCUS [PCI, rok 1968 v Československu a vzťah k ZSSR]. *Studi Storici*, 2001, č. 4, s. 1 144 – 1 172; HÖBEL, Alexander. Il contrasto tra PCI e PCUS sull'intervento sovietico in Cecoslovacchia. Nuove acquisizioni [Rozpor medzi PCI a KSSZ v otázke sovietskej intervencie do Československa. Nové pramene]. *Studi storici*, 2007, č. 2, s. 524 – 550; PELIKÁN, Jiří. *Io, esule indigesto. Il PCI e la lezione del 68 di Praga*. [Ja a môj exil. PCI a lekcie roku 1968 v Prahe]. Milano, 1998; LEONCINI, Francesco, ed. *Che cosa fu la „Primavera di Praga“? Idee e progetti di una riforma politica e sociale* [Čím vlastne bola Pražská jar? Myšlienky a návrhy politickej reformy]. Roma: Piero Lacaita Editor, 1990; CACCAMO, Francesco. The Italian Communist Party, the Italian Left and the Prague Spring [Talianska komunistická strana, talianska ľavica a Pražská jar]. In: TŮMA, Oldřich, DEVÁTÁ, Markéta, eds. *Pražské jaro 1968: Občanská společnost – média – přenos politických a kulturních procesů*. Praha: Ústav soudobých dějin, 2011, s. 193 – 206.
- 11 BONICELLI, Francesco, PROCHAZKOVA, Patricia. *Alexander Dubcek. Socialismo dal volto umano (1921–1992)* [Alexander Dubček. Socializmus s ľudskou tvárou (1921 – 1992)]. Bez miesta vydania: Elison Publishing, 2016; REBICHINI, A. La Primavera di Dubček e la Perestrojka di Gorbačov: origini e idee a confronto, s. 437 – 468.
- 12 URBAN, Joan Barth. *Moscow and the Italian Communist Party from Togliatti to Berlinguer* [Moskva a Talianska komunistická strana od Togliattiho po Berlinguera]. Ithaka, London: Cornell University Press, 1986; ZASLAVSKY, Viktor. *Lo Stalinismo a la Sinistra Italiana. Dall'URSS alla fine del comunismo 1945–1991* [Stalinizmus a talianska ľavica]. Milano: Mondadori, 2004; AGA-ROSSI, Elena, ZASLAVSKY, Viktor. *Stalin and Togliatti. Italy and the Origins of the Cold War* [Stalin a Togliatti. Taliansko a počiatky studenej vojny]. Stanford: Stanford University Press, 2011; PONS, Silvio. L'URSS e il PCI nel sistema internazionale della guerra fredda [Sovietsky zväz a PCI v medzinárodnom systéme studenej vojny]. In: GUALTIERI, Roberto, ed. *Il PCI nell'Italie repubblicane 1943–1991* [PCI a republikánske Taliansko 1943 – 1991]. Roma: Carocci, 1991; PONS, Silvio. *The Global revolution. A history of international communism 1917–1991* [Globálna revolúcia. Dejiny medzinárodného komunistického hnutia]. London: Oxford University Press, 2014.
- 13 BONICELLI, F., PROCHAZKOVA, P. *Alexander Dubcek*, s. 39.
- 14 K novinovým správam talianskej komunistickej tlači bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. Talianski komunisti a Československo, s. 7.

I keď samotný nástup Dubčeka do mocenskej sféry sa vo vedeniach ostatných „bratských strán“ socialistického bloku stretol spočiatku s priaznivým postojom, Dubček predsa len potreboval pre reformný kurz širšiu podporu a potenciálnych spojencov hľadal medzi proreformne orientovanými komunistickými stranami, aby tak mohol vytvoriť protiváhu centralistickým tendenciám Moskvy v komunistickom hnutí. Vedenie Talianskej komunistickej strany, zosobnené generálnym tajomníkom Luigim Longom, mu takúto podporu jednoznačne poskytl. Okolnosti Longovej návštevy v Prahe začiatkom mája 1968 a jeho rozhovor, v ktorom deklaroval podporu reformnému hnutiu, boli dostatočne osvetlené a spracované.¹⁵ Dobré známe sú aj obavy talianskych komunistov z vojenskej intervencie a ich pokusy o jej odvrátenie, i keď varovania vedenia PCI, adresované Moskve, aby sa zdržala vojenského riešenia krízy v československo-sovietskych vzťahoch, sa diali formou tichej diplomacie a nevystupovalo sa s nimi na verejnosti.¹⁶ Historiograficky dostatočne spracovaný je aj odmietavý postoj a ostré odsúdenie talianskych komunistov následnej vojenskej intervencie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa 21. augusta 1968. V pohnutých chvíľach od zahájenia vojenskej intervencie, keď členovia vedenia PCI nemali presnú predstavu, čo sa udialo, zasadalo predsedníctvo PCI až 23. augusta a v schválenom dokumente vyjadrilo, po prvýkrát v de-

jinách vzťahov komunistických strán Talianska a Sovietskeho zväzu, ostrý nesúhlas s veľmocenskou politikou ZSSR, požadovalo okamžitý odchod intervenčných vojsk, pokračovanie v činnosti legálne zvolených stránkych a vládnych funkcionárov – medzičasom odvrátených do Sovietskeho zväzu – ako aj návrat Dubčeka.¹⁷ Talianski komunisti tento non-intervenčný postoj ani v neskoršom období nezmenili, hoci tým riskovali rozkol so sovietskym vedením, ktoré v zásadných zahraničnopolitických otázkach nepripúšťalo inú mienku. Bezprostredne po auguste 1968 však k otvorenému rozkolu medzi PCI a KSSZ nedošlo; stalo sa tak oveľa neskôr v súvislosti s poľským hnutím Solidarita začiatkom 80. rokov, keď šéf talianskych komunistov Enrico Berlinguer v televíznom prejave verejne odsúdil vyhlásenie výnimočného stavu v Poľsku v decembri 1981 a spochybnil legitimitu októbrovej revolúcie v Rusku v roku 1917.¹⁸

Pod vedením nového, ako komunistického vodcu nie veľmi typického aristokrata Enrica Berlinguera zaznamenala Talianska komunistická strana v 70. a 80. rokoch podivuhodný vývoj. Tento vývoj smeroval od strany stalin-ského typu oddanej politike Moskvy po novú stranu s výrazným sociálno-demokratickým programom a snahou nájsť spoločnú reč nielen s ľavicovým spektrom, ale aj s kresťanskými demokratmi ovládajúcimi politickú scénu Talianska od konca druhej svetovej vojny. Tento nový politický kurz Enri-

Taliansky komunistický vodca Enrico Berlinguer, 1974 (Zdroj: www.rainews.it)

ca Berlinguera od roku 1973 sa do dejín zapísal pod známym pojmom „historický kompromis“ – *compromesso storico* – a v princípe znamenal spoluprácu medzi tromi heterogénnymi politickými stranami na vládnej úrovni, kresťanskými demokratmi, socialistami a komunistami, a postupne mal pripraviť pôdu pre priamu účasť komunistov vo vláde. Pre tvrdý odpor vlády Spojených štátov amerických proti akejkoľvek účasti komunistov vo vláde v štáte, ktorý bol členom Severoatlantickej aliancie, a po únose a následnej vražde premiéra a kresťanského demokrata Alda Mora na jar 1978 teroristami z Brigate Rosse sa otázka vládnej koalície kresťanských demokratov s komunistami stala bezpredmetnou (Aldo Moro bol unesený 16. marca

15 KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. Talianski komunisti a Československo, s. 6 – 14.

16 Na rozdiel od rokov 1980 – 1981, kedy vedenie PCI na čele s generálnym tajomníkom Enricom Berlinguerom, oveľa ráznejšie a dôslednejšie podporovalo na verejnosti hnutie poľskej Solidarity a verejne pohrozilo prerušením vzťahov s Komunistickou stranou Sovietskeho zväzu, vojenskú intervenciu do Československa v auguste 1968 talianske komunistické vedenie napriek značným výhradám verejne nekritizovalo. BARTH URBAN, J. *Moscow and the Italian Communist Party*, s. 310. K pokusom talianskych komunistov o odvrátenie vojenskej intervencie bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. Talianski komunisti a Československo, s. 14 – 16. Taktiež pozri ZASLAVSKÝ, Viktor. Die italienischen Kommunisten zwischen Widerstand und Resignation [Talianski komunisti medzi odporom a rezignáciou]. In: KARNER, Stefan a kol. *Prager Frühling. Das internationale Krisenjahr 1968. Buch 1* [Pražská jar. Rok medzinárodnej krízy 1968. 1. zväzok]. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2008, s. 523 – 533; VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír a kol. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Prosinec 1967 – červenec 1968. Svazek 4/1*. Brno: Doplněk, 1995, s. 227 – 230 a 334.

17 Bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. Talianski komunisti a Československo, s. 16 – 20.

18 URBAN, J. B. *Moscow and the Italian Communist Party*, s. 261.

1978 presne v deň, kedy malo dôjsť k inaugurácii komunistických ministrov do novej vlády).¹⁹ V rámci politiky „historického kompromisu“ došlo k prehodnoteniu vzťahu PCI k NATO, ktoré sa prestalo vnímať ako nepriateľská vojenská organizácia. Hlavné pole pôsobnosti PCI už nepredstavovala orientácia na socialistický blok, ale Západnú Európu v zmysle politickej línie pod názvom Eurokomunizmus, podobne stratila marxistická ideológia ideologický primát a považovala sa už len ako jedna z mnohých teórií.²⁰ Na stránkach talianskej komunistickej tlače sa kritizovalo porušovanie ľudských práv v štátoch s komunistickou totalitou, vyslovovala sa podpora Charte 77, zvlášť bývalým reformným komunistom, ktorí ju podpísali a vedenie PCI do istej miery podporovalo aj významných českých emigrantov v Taliansku, predovšetkým Jiřího Pelikána, Dubčekovho stúpenca a bývalého riaditeľa Československej televízie ako aj bývalého ministra zahraničných vecí Jiřího Hájeka.²¹ Berlinguerov prejav v septembri 1978 v Janove, v ktorom predstavil hlavné tézy pre XV. zjazd PCI v marci 1979, potvrdil, že pojem „tretia cesta k socializmu“ – *terza via* – sa stal súčasťou oficiálneho slovníka PCI, potvrdil rozchod strany s marxistickou ideológiou a podčiarkol dôležitosť politiky *détente* v zmysle prekonania rozdelenia Európy. V prejave sa prízvukovala nutnosť zjednotenia západoeurópskeho robotníckeho hnutia tentoraz ale pod novou politickou líniou eurokomunizmu, ktorý predstavoval zjednotenú ľavicovú hnutie bez

patronátu Moskvy a hlásil sa k politickému systému parlamentnej demokracie.²² Po páde vlády kresťanského demokrata Giulia Andreottiho v júni 1979 sa pasívna podpora talianskej vlády komunistami skončila, čím bola pochovaná aj koncepcia „historického kompromisu“.

Československé normalizačné vedenie hodnotilo novú líniu PCI od nástupu Berlinguera v normalizačnom terminologickom žargóne ako „pravicový oportunizmus“, politiku „tretej cesty“ a eurokomunizmu vnímalo ako prejavy antisovietizmu a niektoré stanoviská vedenia PCI označovala za „revizionistické“, t. j. v rozpore s marxisticko-leninskou ideológiou. Všeobecne sa vzťah talianskych komunistov ku KSČ považoval za „najchladnejší“ v porovnaní s ostatnými komunistickými a robotníckymi stranami vo Východnom bloku.²³ Príčina tohto chladného vzťahu spočívala predovšetkým v pozitívnom hodnotení Dubčekovej jari a následnom odmietnutí intervencie, čo bola pozícia, ktorej sa vedenie PCI nevzdalo ani po desiatich rokoch. Vedenie KSČ sa napriek ostrým výpadom talianskej komunistickej tlače voči normalizačnému kurzu v Československu usilovalo o nápravu nežiaduceho stavu, o zoslabenie útokov v tlači a o celkovú normalizáciu vzťahov. Tomuto zámeru zodpovedalo stretnutie medzi Vladimírom Jankú, pracovníkom medzinárodného oddelenia ÚV KSČ a Antoniom Rubbim, vedúcim medzinárodného oddelenia PCI, v apríli 1978 v Ríme. Antonio Rubbi zdôraznil spolubesedníkovi,

že v pozadí zhoršených vzťahov treba vidieť „rozdiely v názoroch na známe udalosti a ich hlavných účastníkov“. Preto zatiaľ nedošlo k vytvoreniu predpokladov na nadviazanie normálnych stykov. PCI napríklad kritizovala aj to, že v súlade s preverovaním členstva v KSČ a KSS sa vyžadovala sebakritika ako predpoklad obnovenia stranického preukazu.²⁴ Všeobecne možno konštatovať, že medzi oboma politickými stranami síce existovali naďalej neoficiálne kontakty, oficiálna výmena straníckych delegácií bola v ovzduší napätých vzťahov nemožná.

Ku koncu 70. a začiatkom 80. rokov sa Talianska republika nachádzala v ťažkej politickej, ekonomickej a spoločenskej kríze spôsobenej terorizmom, rôznymi finančnými škandálmi, korupciou, prepojením politikov na taliansku mafiu a lôžou P2. Situácia podľa niektorých pozorovateľov pripomínala „vojnu všetkých proti všetkým“. Začiatok 80. rokov sa tiež niesol v znamení konca éry politickej dominancie kresťanských demokratov, keď 28. júna 1981 sa socialista Giovanni Spadolini stal prvým premiérom v období 1. republiky, ktorý nebol kresťanským demokratom, a po parlamentných voľbách v júni 1983 taliansku vládu zostavoval známy socialista Bettino Craxi, ktorý ohlásil sanáciu verejných financií a reformu štátnych inštitúcií.²⁵

Vedenie PCI pokračovalo aj v prvej polovici 80. rokov v samostatnom a od Moskvy nezávislom kurze. V máji 1980 došlo k normalizácii vzťahov s komunistickou Čínou, ktoré dogmatické sovietske vedenie na čele s hlavným

19 K fenoménu „historického kompromisu“ bližšie pozri WOLLER, Hans. *Geschichte Italiens im 20. Jahrhundert* [Dejiny Talianska v 20. storočí]. Mníchov: C.H.Beck, 2010, s. 280 – 284; GINSBORG, Paul. *Storia d'Italia 1943–1996. Famiglia, società, Stato* [Dejiny Talianska 1943 – 1996. Rodina, spoločnosť, štát]. Torino: Einaudi, 1998, s. 424; KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. Talianski komunisti a Československo, s. 21 – 23.

20 Národní archiv České republiky (ďalej NA) Praha, fond (ďalej f.) ÚV KSČ-02/1, Predsedníctvo 1976 – 1981 (ďalej 02/1), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 61, archívna jednotka (ďalej a. j.) 64. K otázkam vývoje v IKS, 16. 12. 1977.

21 NA Praha, f. 02/1, šk. č. 69, a. j. 73. Informace o situaci v IKS a vzájomných vzťahoch, 31. 3. 1978.

22 NA Praha, f. 02/1, šk. č. 97, a. j. 97. K pripravám XV. Sjazdu IKS, s. 5 – 11.

23 NA Praha, f. 02/1, šk. č. 69, a. j. 73. Informace o situaci v IKS a vzájomných vzťahoch, 31. 3. 1978, s. 5 – 6.

24 NA Praha, f. 02/1, šk. č. 71, a. j. 75. Informace o setkání s představiteli ústředních výborů Francouzské a Italské KS, 20. 4. 1978, s. 7 – 8.

25 K vývoju v Taliansku v 80. rokoch bližšie pozri LEPRE, Aurelio, PETRACONE, Claudia. *Storia d'Italia dall'Unità a oggi* [Dejiny Talianska od zjednotenia po súčasnosť]. Bologna: Il Mulino, 2008, s. 353 – 364.

ideológom Suslovom hodnotilo ako „paktovanie s imperialistickými mocnosťami“, kritizovalo Berlinguerovo vedenie za otvorené protisovietske postoje okrem iného aj v súvislosti s neúčastou PCI na medzinárodnej schôdzi komunistických a robotníckych strán v Paríži v máji toho istého roku.²⁶ O približne rok a pol neskôr sovietske vedenie vyjadrilo na stránkach sovietskej *Pravdy* ostrý nesúhlas s verejným odsúdeným násilného riešenia poľskej krízy v decembri 1981, ktoré prominentní členovia vedenia PCI – Enrico Berlinguer, Giorgio Napolitano a Pietro Ingrao – nechali zaznieť v talianskej štátnej televízii ako aj na stránkach novín *Il Messagero*, *Rinascita* a *l'Unità*.²⁷ Po prvý raz v dejinách vzťahov oboch komunistických strán sa konflikt, ktorý v talianskom prostredí dostal názov *il strappo*, neobmedzil iba na vnútrostranícku korešpondenciu, ale viedol sa verejne na stránkach komunistického tlače, talianskej ako aj sovietskej. Talianske vedenie reagovalo na celkový vývoj v Poľsku tromi dokumentmi, ktoré vo francúzskom jazyku boli doručené všetkým zastupiteľským úradom socialistických štátov v Ríme so žiadosťou, aby boli poskytnuté stranickým vedeniam. Prvý dokument obsahoval prehlásenie vedenia PCI s názvom: „Vytvoriť podmienky pre obnovenie dialógu“, odsúdil vyhlásenie výnimočného stavu a požadoval obnovenie občianskych slobôd a slobodných odborov, ako aj dialóg všetkých zainteresovaných strán v Poľsku.²⁸ Druhým dokumentom bola deklarácia vedenia PCI schválená na zasadaní

Medzi významných funkcionárov PCI patrili na prelome 70. a 80. rokov aj Giorgio Napolitano (vľavo) a Pietro Ingrao (Zdroj: www.milanopost.info)

najvyššieho stranického orgánu tzv. direzione, čo bola talianska obdoba predsedníctva Ústredného výboru. Deklarácia bola schválená 30. decembra 1981 a odsudzoval sa v nej vojenský prevrat v Poľsku, zavedenie vojenských súdov a vojenský zákrok proti poľským pracujúcim.²⁹ Deklarácia vo všeobecnosti tvrdo účtovala so stalinským a neostalinským systémom sovietskeho modelu socializmu. Pravým menom pomenovala príčiny hlbokkej poľskej krízy, ako bola strnulosť režimu, neschopnosť riešiť problémy pracujúcich, dokonca vyzdvihla úlohu Katolíckej cirkvi v Poľsku ako národnej sily v živote poľského štátu.³⁰ A napokon tretím dokumentom bola odpoveď vedenia PCI na kritiku so-

vietskeho vedenia uverejneného v sovietskej *Pravde* 24. januára 1982, ktorý predstavoval vcelku zaujímavú odpoveď na znášku dogmatických výčitiek a obvinení z dielne sovietskeho komunistického ideológa Suslova, ako boli smutne známe pojmy z ideologického arzenálu neostalinistov: „pravicový oportunizmus, antisovietizmus a nahrávanie imperialistickým silám“.³¹ Treba ale konštatovať, že z hľadiska talianskej vnútornej politiky rozkol medzi KSSZ a PCI nepriniesol v skutočnosti zblíženie talianskych komunistov so socialistami na čele s už spomínaným predsedom PSI (Partito socialista italiana) Bettinom Craxim a za týmto zlyhaním možno vidieť osobnú rivalitu, či nevráživosť medzi oboma

26 NA Praha, f. 02/1, šk. č. 143, a. j. 139. Dopis ÚV KSSZ ÚV IKS, 23. 5. 1980.

27 NA Praha, f. 02/1, P29/82. Dopis ÚV KSSZ IKS, nedatované.

28 La Direzione del PCI: creare le condizioni per riprendere il dialogo [Vedenie PCI: vytvoriť podmienky na obnovenie dialógu]. *l'Unità*, roč. 58, č. 49, 14. 12. 1981, s. 1; NA Praha, f. 02/1, P38/82. Informace o Italské komunistické straně. Vedení IKS: Vytvoriť podmínky pro obnovení dialógu, 13. 12. 1981.

29 Aprire una nuova fase della lotta per il socialismo [Otvorenie novej fázy zápasu o socializmus]. *l'Unità*, roč. 58, č. 304, 30. 12. 1981, s. 1 – 2; NA Praha, f. 02/1, P38/82. Informace o Italské komunistické straně. Dokument vedení IKS o dramatických událostech v Poľsku: „Musí začít nová fáze boja za socializmus.“

30 NA Praha, f. 02/1, P38/82. Informace o Italské komunistické straně, s. 3 – 5.

31 NA Praha, f. 02/1, P38/82. Informace o Italské komunistické straně, s. 3 – 5. Odpověď Pravde: Naše postoje vyplývají ze skutečností; Le nostre posizioni scaturiscono dai fatti [Naše pozície vyplývajú z faktov]. *l'Unità*, roč. 59, č. 21, 26. 1. 1982, s. 1 – 2.

straníckymi šéfmi, ktorých charakterizovali odlišné povahy.³² Talianski komunisti napriek výrazným voličským úspechom a podpore takmer tretiny talianskeho obyvateľstva, ako aj celkovému posunu talianskej spoločnosti doľava, sa v dejinách 1. republiky nikdy nestali súčasťou vládnej koalície. Paradoxne v období rozkolu medzi sovietskymi a talianskymi komunistami sa na druhej strane taliansko-sovietske vládne vzťahy vyvíjali naďalej kladne, čo v období *détente* dokazovali početné návštevy sovietskeho ministra zahraničných vecí Andreja Gromyka v Taliansku a vo Vatikáne. Gromyko navštívil Apeninský polostrov celkovo štyrikrát: v apríli 1966, novembri 1970, vo februári 1974 a v júni 1975.³³ V novembri 1980 navštívil taliansky minister zahraničných vecí a kresťanský demokrat Emilio Colombo Moskvu a jeho návšteva sa vnímala ako určitý odklon od politickej línie USA, ako aj snaha o pokračovanie politiky uvoľňovania a dialógu medzi Západom a Východom.³⁴ V tomto kontexte možno vnímať aj návštevu Giulia Andreottiho, známeho kresťansko-demokratického politika, v Československu koncom októbra 1981 vo funkcii predsedu zahraničnopolitického výboru Talianskej poslaneckej snemovne, ktorý bol československým vedením vnímaný ako „realistický politik s kladným vzťahom k spolupráci s ľavicovými silami vrátane Talianskej komunistickej strany“. Andreottiho prejav na pôde Federálneho zhromaždenia v Prahe sa niesol v duchu politiky *détente*, veľký dôraz kládol na odzbrojenie,

ako aj pokračovanie v dialógu oboch veľmocí Sovietskeho zväzu a USA, na všeobecnú potrebu zblížovania národov. V neposlednej rade pranieoval aj nedostatky v oblasti nedodržiavania náboženských práv, prenasledovania disidentov a zdôraznil aj potrebu zlepšenia vzťahov československej vlády a Svätej stolice.³⁵

Začiatkom marca 1983 sa konal XVI. zjazd Talianskej komunistickej strany. Pozoruhodne vysoká účasť zahraničných delegácií vrátane československej delegácie na čele s vysokým straníckym funkcionárom Michalom Štefaňákom, delegácií talianskych parlamentných strán (s výnimkou neofašistov), predstaviteľov verejného života v Taliansku a napokon vyše tisícky vlastných delegátov z 1,7-miliónovej straníckej základne PCI dokazoval, že išlo o prelomový zjazd. Na zjazde sa presadila nová politická línia pod názvom „demokratická alternatíva“, ktorá vo všeobecnosti predstavovala alternatívu ku kresťanskej demokracii a jej vládnemu systému od konca druhej svetovej vojny a smerovala k predvolebnému spojenectvu všetkých ľavicovo orientovaných síl proti Kresťanskodemokratickej strane v nadchádzajúcich parlamentných voľbách v júni 1983. V širšom dôsledku sa malo dosiahnuť vytvorenie vlády bez účasti kresťanských demokratov, čo na zjazde vyvolalo u prítomného generálneho tajomníka kresťanských demokratov negatívnu odozvu, ktorá skončila protestným odchodom po úvodných slovách Berlinguerovho inak pozoruhodného prejavu.³⁶ Možno konštatovať,

že PCI veľkou mierou prispela k pádu povojnového vládneho monopolu kresťanských demokratov v Taliansku. Berlinguerov prejav veľmi silno reagoval na novú medzinárodnopolitickú situáciu spôsobenú zostrením napätia medzi blokmi v dôsledku obnovenia kurzu studenej vojny zo strany USA na čele s novým prezidentom Ronaldom Reaganom, ktorá sa v západnej Európe pociťovala ako dôsledok rozmiestňovania rakiet stredného doletu, známych pod názvom Pershing II. Berlinguer hneď v úvode kritizoval politiku nového amerického prezidenta, keď povedal: „Dôsledne odhaľujeme veľmi nebezpečnú politiku R. Reagana a jeho nasledovateľov, ktorá ohrozuje nezávislosť národov a zvrchovanosť štátov vrátane spojencov USA v západnej Európe a bojujeme proti tejto politike.“³⁷ Ocenil sovietske mierové návrhy a ostro kritizoval taliansku zahraničnú politiku, ktorá ako prvá poskytla územie Apeninského polostrova na rozmiestnenie nových amerických rakiet stredného doletu: „Žiadame, aby talianske úrady prestali neustále pristupovať na to, čo od nich požaduje americká vláda.“³⁸ Všeobecne konštatoval výrazné zhoršenie politickej a ekonomickej situácie v Taliansku, nárast nezamestnanosti a deficit štátneho rozpočtu, dokonca načrtnol možnú alternatívu antidemokratického prevratu pri sústavnom zhoršovaní sa situácie. Do vedenia PCI sa v dôsledku hlasovania na zjazde dostalo mnoho nových komunistov a celkovo sa zmenšil vplyv tzv. prosovietskych kádrov. Napríklad známy prosovietsky komunista Armando Cossutta,

32 LEPRE, A., PETRACCONI, C. *Storia d'Italia dall'Unità a oggi*, s. 359.

33 K návšteve A. Gromyka v Taliansku v júni 1975 pozri Archivio centrale dello Stato Rím, f. Aldo Moro, 1953 – 1978, šk. č. 124. Ministero degli Affari Esteri. Visita ministro Gromyko, 27. – 28. giugno 1975. K návšteve Gromyka vo Vatikáne bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Prag – Vatikán – Moskva: Aspekty der tschechoslowakisch-vatikanischen Beziehungen in den Jahren 1962 – 1989 unter Berücksichtigung des sowjetischen Faktors [Praha – Vatikán – Moskva: aspekty československo-vatikánskych vzťahov v rokoch 1962 – 1989 pod zohľadnením sovietskeho faktora]. *Slovak Studies. Rivista dell'Istituto Storico Slovacco di Roma*, roč. 2, 2016, č. 1 – 2, s. 123 – 126.

34 NA Praha, f. 02/1, šk. č. 158, a. j. 155. Minister zahraničných vecí E. Colombo v Moskve 10. – 11. 11. 1980.

35 NA Praha, f. 02/1, P26/81. Andreotti v ČSSR, 26. – 29. 10. 1981.

36 NA Praha, f. 02/1, P65/83. Info o XVI. Sjezdu IKS 2. – 6. 3. 1983, s. 11.

37 NA Praha, f. 02/1, P65/83. Info o XVI. Sjezdu IKS 2. – 6. 3. 1983, s. 2.

38 NA Praha, f. 02/1, P65/83. Info o XVI. Sjezdu IKS 2. – 6. 3. 1983, s. 3.

ktorý v prítomnosti československej delegácie nechal srdečne pozdravovať prezidenta Gustáva Husáka, po prvýkrát nebol zvolený do žiadneho z ústredných výborov. I keď Berlinguerov prejav sa celkovo niesol v zmierlivom tóne voči Sovietskemu zväzu a skôr by sa dal charakterizovať ako prejav antiamerikanizmu, Ideologické oddelenie Ústredného výboru KSČ na čele s Vasilom Biľakom sa zmožilo na hodnotenie zjazdu v typickom normalizačnom žargóne, použijúc výrazy ako „oportunizmus“ a „revizionizmus“, a konštatovalo, že síce v PCI existujú aj „zdravé sily“, tie sa však nenachádzajú vo vedení.³⁹ Dôsledkom zjazdu bolo, že talianski komunisti si v parlamentných voľbách v júni 1983 síce nijako zvlášť nepolepšili, ale ani nepohoršili, keď získali 29,9 % voličských hlasov, čo bolo len o pol percenta menej ako vo voľbách v roku 1979. V júni 1984 nečakane zomrel Enrico Berlinguer a jeho pohreb v Ríme za účasti početných delegácií vrátane sovietskej na čele s Michailom Gorbačovom a približne jeden a pol milióna priamych účastníkov možno označiť za imponujúcu manifestáciu ľavicového Talianska.⁴⁰ Solidarita so zosnulým Berlinguerom sa prejavila aj počas volieb do Európskeho parlamentu o mesiac neskôr, keď PCI s 33,3 % voličských hlasov vyhrala voľby a o 0,3 % predbehla kresťanských demokratov. To bol v skutočnosti vrchol politického úspechu pre politickú stranu, ktorá sa nesmeľa stať súčasťou vládnej koalície ani po boku ľavicových strán a od tohto momentu mohla zaznamenať už len postupný pokles voličských sympatií. Novým generálnym tajomníkom sa stal Alessandro Natta,

Pohreb E. Berlinguera v Ríme, 13. jún 1984 (Zdroj: www.corriere.it)

blízky spolupracovník Berlinguera, a jeho osobnosť dávala záruky, že strana bude pokračovať vo vytýčenom kurze „demokratickej alternatívy“.⁴¹

Tlačový orgán talianskych komunistov, známy komunistický denník *l'Unità*, počas celého obdobia normalizácie pozorne sledoval osudy Dubčeka od jeho mocenského pádu v apríli 1969 a podstatnou mierou prispel k Dubčekovej rehabilitácii a postupnému návratu do vysokej politiky od roku 1988. Bolo to obdobie, v ktorom bol bývalý najmocnejší muž v Československu postupne pozbavený štátnych a stranických funkcií a degradovaný na občana druhej kategórie. Približne od leta 1970 po návrate z veľvyslaneckého postu v Turecku⁴² nesmel byť členom žiadnej spoločenskej ani odborovej organizácie, bol izolovaný a on a jeho najbližšia rodina vrátane manželky

a synov sa nachádzali pod neustálym dozorom Štátnej bezpečnosti, ktorá na nich nasadila vyše stovky agentov pracujúcich v rámci štyroch tajných akcií: „BUKANÝR“, „BREZA“, „ESER“ a „VESNA“.⁴³ Cieľom a zmyslom neustáleho sledovania zo strany ŠtB bola nielen absolútna kontrola jeho súkromného a pracovného života (od decembra 1970 bol Dubček zamestnaný v Západoslávskych štátnych lesoch, Lesná správa Krasňany, ako mechanizátor), ale aj jeho izolácia od kontaktov s bývalými spolupracovníkmi, predovšetkým z radov reformných komunistov, a znemožnenie jeho verejnej opozičnej činnosti.⁴⁴

Dňa 29. júna 1970 priniesol denník *l'Unità* rozsiahly článok, v ktorom sa komentovalo vylúčenie Dubčeka z KSČ, ako aj spoločenských a odborových organizácií a prízvukovalo sa

39 NA Praha, f. 02/1, P65/83. Info o XVI. Sjezdu IKS 2. – 6. 3. 1983, s. 13 – 14.

40 NA Praha, f. 02/1, P112/84. Informace o účasti delegace ÚV KSČ na pohřbu gen. tajemníka IKS E. Berlinguera.

41 LEPRE, A., PETRACCONI, C. *Storia d'Italia dall'Unità a oggi*, s. 362.

42 Husákovo vedenie dúfalo, že Dubček v Turecku požiada o azyl. BONICELLI, F., PROCHAZKOVA, P. *Alexander Dubcek*, s. 61.

43 SIVOŠ, Jerguš. Alexander Dubček a ŠtB. *Euro Domino*, roč. 1, 2008, č. 12, s. 35 – 37. Pozri tiež spomienky jedného z príslušníkov ŠtB, ktorý Dubčeka sledoval: URBAN, Karol. *Sledoval som Dubčeka: spomienky eštebáka*. Bratislava: Trio – Praha, 2012.

44 LALUHA, Ivan, ŽATKULIAK, Jozef. Ani počas normalizácie Dubček nemlčal. In: LONDÁK, M., MICHÁLEK, S., eds. *Dubček*, s. 342. Osudy Dubčeka a jeho rodiny sú zachytené aj v dokumentárnom filme režiséra Juraja Lihosita *Vycestovacia doložka pre A. Dubčeka*, RTVS, Trigon production s. r. o., 2018.

najmä to, že Dubček na vznesené obvinenia zo strany Husákovho vedenia nedostal príležitosť verejne sa brániť. V článku Giuseppa Boffu bol Dubček vykreslený ako komunistický predstaviteľ, ktorý chcel zmeniť vládnu štýl, politický kurz nasmeroval k sociálnej demokracii, chcel získať pre Československo autonómne postavenie v rámci Východného bloku, dodržiavajúc všetky zmluvné záväzky, a hoci nepochybne urobil mnoho chýb, pod jeho vedením získala komunistická strana obrovský nárast popularity. Skúsený novinár Boffa charakterizoval Dubčeka ako symbol, ktorým sa on sám zjavne vôbec nechcel stať a zdôraznil, že na odmietavom postoji PCI ohľadom riešenia krízy v Československu pred dvomi rokmi sa nemalo nič meniť.⁴⁵ Silvano Goruppi v tom istom vydaní *l'Unity* kritizoval strohé oznámenie vylúčenia Dubčeka z KSC a ostatných spoločenských organizácií bez akéhokoľvek komentára na stránkach *Rudého práva*.⁴⁶ Dňa 16. januára 1974 komunistický denník uverejnil správu o úmrtí Josefa Smrkovského, ktorý bol v roku 1968 predsedom Národného zhromaždenia ČSSR a Dubčekovým verným stúpencom.⁴⁷ Na úmrtie priateľa a politického prívrženca Dubček reagoval listom, ktorý zaslal manželke zosnulého a ktorý uverejnil taliansky časopis *Giorni – Vie Nuove*, vydávaný Davidom Lajolom, členom Ústredného výboru PCI.⁴⁸ Dňa 16. apríla 1975

redaktor *l'Unity* Silvano Goruppi uverejnil správu o známom liste Alexandra Dubčeka adresovanom 28. októbra 1974 predsedníctvu Federálneho zhromaždenia ČSSR a Slovenskej národnej rade, ktorý uverejnil exulantický časopis socialistickej opozície *Listy* pod vedením Jiřího Pelikána.⁴⁹ Úryvky z Dubčekovho obsiahleho listu, v ktorom pranieroval potláčanie základných ľudských práv totalitným systémom v Československu, zneužívanie moci štátnymi a straníckymi orgánmi, sústavné sledovanie jeho osoby a jeho rodiny zo strany Štátnej bezpečnosti a obhajoval politiku reforiem započatú januárom 1968, priniesli niektoré západné denníky a časopisy, čím sa práve tento list stal jedným z najznámejších listov Dubčeka ako prejavu odporu voči normalizačnému režimu.⁵⁰

Dňa 29. marca 1975 Dubček zaslal predsedníctvu Talianskej komunistickej strany sprievodný list k dopisu pre politické byro Jednotnej socialistickej strany Nemecka (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED) v súvislosti s pripravovanou medzinárodnou schôdzkou komunistických a robotníckych strán vo Východnom Berlíne.⁵¹ V obsiahlom liste Dubček v podstate požadoval, aby sa komunistické strany zidené na medzinárodnej schôdzi zaoberali neúnosnou situáciou v KSC v dôsledku rozsiahlych čistiek, ktorým padlo za obeť vyše pol milióna členov strany, pričom veľká

väčšina vylúčených tvorila členstvo KSC spred roka 1945 a strana sa z tohto dôvodu nachádzala v najhlbšej kríze od založenia v roku 1921. Očividne ležal osud KSC Dubčekovi na srdci a jeho argumentácia pripomínala postoj internacionalistu, v ktorom bol od malička vychovávaný. V liste pre PCI to vyjadril nasledovne: „*Tým, že záležitosť politickej cesty v KSC sa stala medzinárodnou, nemôže zostať vnútornou v tejto dobe. Po vylúčení temer 600 000 komunistov zo strany a ich občianske a sociálne znerovnoprávnenie k našim zákonom a Ústave ČSSR sa kríza v strane prehĺbila ešte viac. Postupné východisko môže prísť iba za pomoci ostatných komunistických strán socialistických krajín a ostatných komunistických strán, najmä európskych. [...] Nemôže sa pomoc iných komunistických strán chápať ako zasahovanie do vnútorných vecí inej komunistickej strany, lebo sa to už dávno stalo internacionálnou záležitosťou.*“⁵² Tým mal Dubček nepochybne na mysli vojenskú intervenciu do Československa a následné vyhlásenie tzv. Brežnevovej doktríny, podľa ktorej mali komunistické strany Východného bloku povinnosť zasahovať do vnútropolitického diania, ak šlo o ohrozenie socializmu.⁵³ Dubček bol presvedčený, že vedenie PCI malo pre jeho žiadosť pochopenie: „*Preto som si dovoľil obrátiť sa i priamo na Vás s naliehavým upozornením na šikanovanie komunistov v Československu [...]*“ a upozornil

45 BOFFA, Giuseppe. Dubcek, un dirigente comunista. La figura dell'ex primo segretario del PCC ora espulso dal Partito [Dubček, komunistický líder. Osobnosť bývalého prvého tajomníka KSC vylúčeného zo strany]. *l'Unità*, roč. 47, č. 24, 29. 6. 1970, s. 3.

46 GORUPPI, Silvano. Nessun commento all'espulsione [Žiaden komentár k vylúčeniu]. *l'Unità*, roč. 47, č. 24, 29. 6. 1970, s. 3.

47 È morto il compagno Smrkovsky [Súdruh Smrkovský zomrel]. *l'Unità*, roč. 51, č. 13, 16. 1. 1974, s. 13.

48 BONICELLI, F., PROCHAZKOVA, P. *Alexander Dubcek*, s. 63.

49 [DUBČEK, Alexander]. Dubček žaluje. *Listy. Časopis československé socialistické opozície*. Zvláštni vydání, roč. 5, č. 3, apríl 1975, s. 1 – 16. Una lettera di Dubcek al Parlamento cecoslovacco [List Dubčeka Federálnemu zhromaždeniu]. In: *l'Unità*, roč. 52, č. 87, 16. 4. 1975, s. 15.

50 1974, 28. október, Bratislava – Rím. Uverejnenie a komentovanie listov Alexandra Dubčeka predsedníctvu Federálneho zhromaždenia ČSSR s Slovenskej národnej rade v rímskych Listoch v apríli 1975. In: LALUHA, I., ŽATKULIAK, J. *Alexander Dubček: Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory 1963 – 1992*, s. 234 – 244.

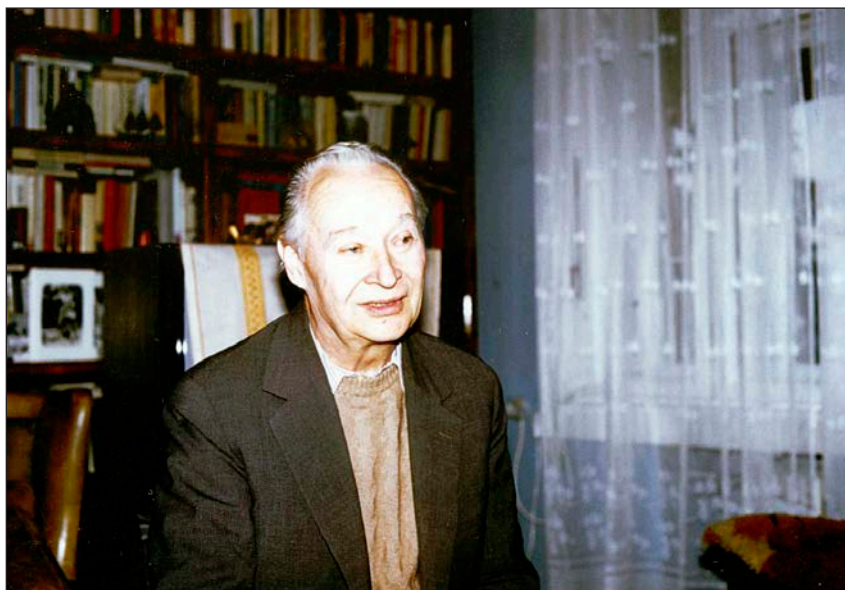
51 Oba listy sú v plnom znení uverejnené v LALUHA, I., UHER, J., AUTRATA, O., BABNIČ, V., eds. *Cesty k novemburu 1989*, s. 145 – 153. K Dubčekovým listom v období rokov 1968 – 1989 bližšie pozri UHER, Ján. Dubčekove pookupačné protestné listy proti moci a jej zneužívaniu v rokoch 1969 – 1989. In: LALUHA, I., UHER, J., AUTRATA, O., BABNIČ, V., eds. *Cesty k novemburu 1989*, s. 51 – 86.

52 29. 3. 1975, Predsedníctvu Talianskej komunistickej strany. In: LALUHA, I., UHER, J., AUTRATA, O., BABNIČ, V., eds. *Cesty k novemburu*, s. 153.

53 K tzv. Brežnevovej doktríne bližšie pozri MEISSNER, Boris. *Die Breschnew-Doktrin. Dokumentation* [Brežnevova doktrína. Dokumenty]. Köln, 1969.

zároveň na skutočnosť, že nepovšimnutie krízy vo vnútri KSČ spôsobenej masívnymi čistkami sa v konečnom dôsledku mohlo prejaviť aj na úpadku prestíže medzinárodného komunistického hnutia.⁵⁴

Zatiaľ nevieme s presnosťou určiť, aké boli reakcie Berlinguerovho vedenia na Dubčekov list, isté je, že *l'Unità* list nepublikovala, dokonca redakcia uverejnila 7. júna 1975 dementi, že by Berlinguer bol dostal list od Dubčeka.⁵⁵ Medzinárodná konferencia komunistických strán sa napokon konala koncom júna 1976 vo Východnom Berlíne po parlamentných voľbách v Taliansku, v ktorých si PCI značne priliepšila. V záverečnom komuniké sa odzrkadlil postoj, ktorý bol namierený proti dominancii Komunistickej strany Sovietskeho zväzu v medzinárodnom komunistickom hnutí, keď západoeurópske komunistické strany na čele s PCI odmietli vyhlásiť oprávnenú kritiku pomerov v socialistickom bloku za „antisovietizmus“, čím najmä Berlinguerovo vedenie odmietlo zaužívanú dogmu „proletárskeho internacionalizmu“. Berlinguer vo Východnom Berlíne opätovne ostro odsúdil vojenskú intervenciu z augusta 1968, nepožadoval však rehabilitáciu Dubčeka ani ostatných vylúčených komunistov.⁵⁶ Ostrá kritika vedenia PCI bola vo všeobecnosti namierená najmä proti Československu, Sovietskemu zväzu a Poľsku (miera kritiky zodpovedá poradíu) a po založení opozičného hnutia Charta 77 začiatkom januára 1977 neprešiel

Alexander Dubček v súkromí (Zdroj: Camera dei Deputati, Archivio storico)

takmer jediný deň, aby *l'Unità* neprišla článok súvisiaci s týmto novým hnutím.⁵⁷ V súvislosti s desiatym výročím Dubčekovho zvolenia za prvého tajomníka KSČ 29. januára 1978 Ennio Polito nechal v *l'Unità* uverejniť dlhý článok s názvom *La novità si chiamò Dubček* (Správa s názvom Dubček), v ktorom vzdal hold mobilizácii verejnosti počas Dubčekovej jari.⁵⁸ Po dlhšej prestávke sa tematika Dubčekovej jari v marci 1981 opätovne aktualizovala na stránkach *l'Unità* v rozhovore s Eduardom Goldstückerom, ktorý bol v 60. rokoch predsedom Zväzu československých spisovateľov a neskôr sa stal ostrým kritikom vojenskej intervencie a v roku 1968 emigroval.⁵⁹

Zásľuhu na sprítomňovaní osobnosti Dubčeka a myšlienok Dubčekovej jari v prostredí Talianskej komunistickej strany, jej tlačových orgánov a v podstate aj talianskej verejnosti mal nepochybne Luciano Antonetti, novinár a člen PCI, ktorý od začiatku 60. rokov pôsobil v Prahe najprv ako korešpondent *l'Unità*, neskôr ako redaktor talianskeho vysielania Rádía Praha (Radio Praga) a v období normalizácie v 70. rokoch ako redaktor medzinárodného komunistického časopisu *Otázky mieru a socializmu*.⁶⁰ Dlhý, celkovo sedemročný pobyt v Prahe v období destalinizácie mal na Antonettiho nepochybne veľký vplyv, keď sa z dogmatického stalinistu stal

54 29. 3. 1975, Predsedníctvu Talianskej komunistickej strany. In: LALUHA, I., UHER, J., AUTRATA, O., BABNIČ, V., eds. *Cesty k novemburu*, s. 153.

55 BONICELLI, F., PROCHAZKOVA, P. *Alexander Dubcek*, s. 65.

56 URBAN, J. B. *Moscow and the Italian Communist Party*, s. 275.

57 URBAN, J. B. *Moscow and the Italian Communist Party*, s. 291.

58 BONICELLI, F., PROCHAZKOVA, P. *Alexander Dubcek*, s. 67.

59 V marci 1981 bol na stránkach *l'Unità* taktiež uverejnený článok Lucia Lombarda Radiceho: Eppure mi ricordo di Dubček [Ešte si pamätám na Dubčeka]. BONICELLI, F., PROCHAZKOVA, P. *Alexander Dubcek*, s. 68.

60 K základným biografickým črtám Luciana Antonettiho (1926 – 2012) bližšie pozri CACCAMO, Francesco. Una vita all'ombra della Cecoslovacchia [Život v tieni Československa]. In: BIANCHINI, Stefano, GAMBETTA, Guido, MIRABELLA, Salvatore, eds. *Una vita per la Cecoslovacchia. Il fondo Luciano Antonetti* [Život pre Československo. Fond Luciana Antonettiho]. Bologna: Clueb, 2011, s. 14 – 29; ANTONETTI, Luciano. *Vivere all'ombra (della Cecoslovacchia, ma non solo)* [Život v tieni (Československa ale nielen)]. Nepublikované memoáre uložené vo fonde Luciano Antonetti v Biblioteca Centrale Robert Ruffili, Università Bologna, Campus Forlì. Dostupné na: https://it.wikipedia.org/wiki/Luciano_Antonetti [cit. 2019-03-12].

reformne-liberálnym komunistom a po nástupe Dubčeka v januári 1968 sa s reformami Dubčekovho vedenia plne stotožnil. V *l'Unité* publikoval niekoľko rozhovorov s poprednými reformnými komunistami a po vojenskej intervencii podporil ostrý protest, ktorým vedenie PCI vojenský zásah odsúdilo. V auguste 1969 zažil v Prahe brutálne potlačenie verejných protestov v súvislosti s prvým výročím intervencie, čo v ňom zanechalo hlboký dojem.⁶¹ Na pozadí týchto udalostí bol Antonetti presvedčený, že zápas o rehabilitáciu reformného hnutia Dubčekovej jari bol záležitosťou, ktorá sa mala viesť vo vnútri Talianskej komunistickej strany. Na jeseň 1969 sa skontaktoval s Jiřím Pelikánom, ktorý sa v tomto období rozhodol nevrátiť sa do Československa a zostal pôsobiť v Taliansku, kde začal vydávať exulant-ský časopis tzv. československej socialistickej opozície *Listy*. Priateľstvo Antonettiho s Pelikánom pretrvalo až do konca života, napriek skutočnosti, že Pelikán sa v neskoršom období kvôli diskkrétnej zdržanlivosti voči jeho osobe zo strany Berlinguerovho vedenia začal viac orientovať na talianskych socialistov na čele s Bettinom Craxim. S obmedzenými prostriedkami, ktoré mal Antonetti k dispozícii, pokračoval v úsilí o zachovanie platnosti reformného procesu a v podpore opozície tak v Československu, ako aj v Taliansku.⁶² Pritom až do nástupu Gorbačova nemohol Antonetti počítať s otvorenou podporou vedenia PCI limitovaného

pretrvávajúcimi vzťahmi s Moskvou, ktorá kontakty s prominentnými českými exulantmi z radov reformných komunistov ostro kritizovala.⁶³ Keď s veľkými ťažkosťami a sprostredkovaním cez Antonettiho a Pelikána došlo niekedy v roku 1978 k stretnutiu medzi Zdeňkom Mlynářom, bývalým členom predsedníctva ÚV KSČ, ktorý po podpise Charty 77 emigroval do Rakúska a šéfredaktorom komunistického týždenníka *Rinascità*, Adalbertom Minuccim, povereným pre tento účel vedením PCI, nedošlo k žiadnym konkrétnym výsledkom, tak Mlynář bol zlými výsledkami stretnutia silne podráždený a šéfredaktor *Rinascità* bol zasa znepokojený Mlynářovým ostrým antisovietizmom. Stretnutie medzi Mlynářom a Minuccim, počas ktorého robil Antonetti tlmočníka, sa nesmelo uskutočniť v centrálnom sídle PCI, ale iba v redakcii komunistického týždenníka a bola mu venovaná len veľmi malá publicita. Konferencia, ktorú v súvislosti s desiatym výročím Dubčekovej jari v roku 1978 organizoval Gramscioho inštitút patriaci pod patronát PCI, sa paradoxne nesmela konať za účasti českých exilných reformných komunistov. Na jeseň 1979 Antonetti opätovne cestoval do Prahy, tentoraz vo funkcii redaktora komunistického časopisu *Otázky mieru a socializmu*. Keď bol pred jeho odchodom vysokopostavenými funkcionármi PCI inštruovaný v tom zmysle, že v Prahe „*má pozorovať a referovať, má sa ale vyvarovať*

otvorených kontaktov s disidentmi“, Antonetti nariadenie nedodržiaval.⁶⁴ Vo funkcii redaktora komunistického časopisu *Otázky mieru a socializmu*, vzdialeného nástupcu časopisu Informačného byra, či skôr Kominformy, založeného v roku 1947 Stalinovým vedením na ovládanie medzinárodného komunistického hnutia, zotrval až do roku 1988, pričom československé vedenie bolo nútené proti svojej vôli tolerovať jeho prítomnosť v Prahe. Jeho sporadický pobyt v Československu v 80. rokoch mu umožnil nadviazať kontakty na Dubčeka, pričom tieto kontakty fungovali najmä cez Dubčekovho bývalého tajomníka Oldřicha Jaroša, ktorý žil v Prahe.⁶⁵ Neskôr využil Antonetti pomoc talianskeho obchodníka Vittoria Caffea, ktorý začal do Československa pravidelne cestovať v druhej polovici 80. rokov.⁶⁶

Bývalý vysokopostavený talianski komunist, predseda zahraničného oddelenia PCI, Antonio Rubbi, vo svojich spomienkach venovaných stretnutiam s Gorbačovom v 80. rokoch tvrdí, že s Dubčekom udržiavali kontakty od jeho mocenského pádu. Píše, že udržiavať kontakty s Dubčekom nebolo ľahké, najmä počas „*Dubčekovho exilu v Bratislave*“ v 70. rokoch, ale predsa len kontakty s veľkými ťažkosťami pretrvávali. Po Brežnevovej smrti sa sporadické kontakty zintenzívnili, Dubček napríklad napísal pozdravný list pri príležitosti XVI. Zjazdu PCI v marci 1983 a kondoloval vedeniu PCI v súvislosti s úmrtím Berlinguera

61 CACCAMO, F. Una vita all'ombra della Cecoslovacchia, s. 16 – 19.

62 CACCAMO, F. Una vita all'ombra della Cecoslovacchia, s. 21.

63 I keď bola emigrácia zo Slovenska po roku 1968 počtom jednou z najväčších politických emigrácií v dejinách slovenského exilu, nenachádzali sa v jej radoch žiadni vysokopostavení komunisti na rozdiel od českej poaugustovej emigrácie.

64 CACCAMO, F. Una vita all'ombra della Cecoslovacchia, s. 23 – 25.

65 Pozri spomienky jeho manželky: JAROŠOVÁ, Věra. Pokazený výlet. In: MICHALOVÁ, Tereza, ed. *Dubček známy neznámy*. Bratislava: Prospero, 1998, s. 39 – 41.

66 Vittorio Caffeo bol v súvislosti s jeho obchodnými cestami do Československa poverený, aby prenášal články a iné odkazy od Dubčeka do Talianska. Kontakt s Dubčekom fungoval cez manželku Annu Dubčekovú, ktorej v prípade potreby Caffeo zatelefonoval s odkazom: „*Haló, tu je taxislužba. Nepotrebuje ma?*“ Anna Dubčeková mu potom podľa potreby odpovedala a listové zásielky sa ukladali pod jeden kameň na Slavíne v blízkosti Mišíkovej ulice, na ktorej Dubček spolu s rodinou býval. CAFFEO, Vittorio. Posledná dovolenka. In: MICHALOVÁ, T., ed. *Dubček známy neznámy*, s. 95.

v júni 1984.⁶⁷ Tieto Dubčekove listy zatiaľ neboli publikované a zrejme sa nachádzajú v archíve Talianskej komunistickej strany, ktorý je uložený v Gramsciho inštitúte v Ríme.

DUBČEK A TALIANSKI KOMUNISTI PO NÁSTUPE MICHAILA GORBAČOVA

S príchodom nového generálneho tajomníka Komunistickej strany Sovietskeho zväzu Michaila Gorbačova v marci 1985 s jeho ďalekosiahlymi reformnými plánmi známymi pod pojmmi *perestrojka* a *glasnosť*, novým voči západným štátom ústretovým zahraničnopolitickým kurzom, novou vojenskou doktrínou, ktorá definitívne pochovala tzv. Brežnevovu doktrínu o obmedzenej suverenite, ako aj plánmi širokej integrácie Európy pod názvom „spoločný európsky dom“, sa postavenie Dubčeka začalo postupne meniť.⁶⁸ Pozitívna zmena z degradovaného občana „druhej kategórie“ pod sústavným dozorom Štátnej bezpečnosti na osobnosť, ktorá najmä od roku 1988 začala opäť na medzinárodnej scéne silno rezonovať, bola spôsobená aj tým, že „železná obruč“ sústavného dozoru sa začala postupne uvoľňovať. Dubček mohol viac cestovať (napríklad do Prahy, čo bolo vzhľadom na kontakty smerom na zahrani-

cie dôležité), viac sa nerušene stretávať so svojimi blízkymi spolupracovníkmi a postupne aj so širšou verejnosťou, viac chodiť do divadla, či na koncerty do Slovenskej filharmónie, i keď vstupenky mu museli zaobstaráť jeho priatelia, pretože v pokladni mu ich nesmeli predať. Druhým významným a závažným dôvodom pre postupnú zmenu Dubčekovho postavenia, ktorá napokon koncom roka 1989 vyústila jeho návratom do vysokej politiky, bola až príliš nápadná podoba reformného procesu roku 1968 s reformným procesom Gorbačovovho vedenia.⁶⁹ Československé normalizačné vedenie, postihnuté tzv. syndrómom roku 1968, ktorého prevažná väčšina striktnie odmietala akékoľvek hlbšie reformy politického a hospodárskeho systému, sa zubami-nechtami pridržalo základného normalizačného dokumentu pod dlhým názvom *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ z decembra 1970*. Malo tiež vážne obavy z nutnosti prehodnotenia celého vývoja naštartovaného po januári 1968 s čím nevyhnutne súvisela aj otázka Dubčekovej rehabilitácie a rehabilitácie vyše pol milióna vylúčených členov KSČ a KSS po roku 1969. Pod vplyvom sústavnej hrozby prehodnotenia udalostí z roku 1968 sa odvíjali aj vzájomné vzťahy

medzi československým a sovietskym vedením v posledných rokoch komunistickej totality. Československí komunistickí predátori na čele s Husákom, Jakešom a Biľakom sa sústavne chodili do Moskvy uisťovať, ako sa Gorbačovovo vedenie stavia k tejto závažnej otázke, ktorá by v prípade jeho záujmu o prehodnotenie mala na československé vedenie nepochybne likvidačný dosah.⁷⁰

Otázka Dubčekovej rehabilitácie začala byť aktuálna najmä od začiatku roka 1988 po zverejnení Dubčekovho rozhovoru pre *l'Unità* 10. januára 1988 a zvýšenom tlaku talianskych komunistov pod vedením Alessandra Nattu, ktorý na základe spomínaného rozhovoru požadoval od Gorbačova, aby prehodnotil pôsobenie Dubčeka na čele KSČ v rokoch 1968 – 1969. Vedenie PCI v januári 1988 dokonca vyzvalo predsedníctvo KSČ, aby rehabilitovalo Dubčeka, pretože takýto krok by predstavoval významný medzník k uskutočneniu politiky národného zmierenia a bol by zároveň pozitívnym signálom pre celý svet.⁷¹ Okolo otázky rehabilitácie Dubčeka na podnet vedenia PCI sa točil aj rozhovor československého prezidenta Gustáva Husáka s Gorbačovom, ktorý sa konal v Moskve približne štyri mesiace po Husákovom odstúpení

67 RUBBI, Antonio. *Incontri con Gorbaciov. I colloqui di Natta e Occhetto con il leader sovietico, giugno 1984–novembre 1989* [Stretnutia s Gorbačovom. Rozhovory Nattu a Occheta so sovietskym líderom, jún 1984 – november 1989]. Roma: Editori Riuniti, 1990, s. 152.

68 K zmene zahraničnopolitického kurzu a vojenskej doktríny Varšavskej zmluvy po nástupe Gorbačova bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. „Novoje myšlenie“ ako faktor revolučných zmien v stredovýchodnej Európe. In: JAŠEK, Peter, ed. 1989. *Rok zmeny. Zborník z vedeckej konferencie, Bratislava, 4. – 5. novembra 2014*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2017, s. 15 – 38. Tzv. „Gorbačovovej doktríny“ sa podrobne venuje jeden z Gorbačovových poradcov Vjačeslav Dašičev. Pozri DAŠIČEV, Vjačeslav. *Moskaus Griff nach der Weltmacht. Die bitteren Früchte hegemonialer Politik* [Záťah Moskvy na veľmocenské postavenie. Trpké plody hegemoniálnej politiky]. Hamburg/Berlin/Bonn: 2002, s. 179 – 187. K obdobiu Gorbačovovej éry existuje bohatá literatúra, tuná len základné historiografické diela: KARNER, Stefan, KRAMER, Mark, RUGGENTHALER, Peter, WILKE, Manfred a kol. *Der Kreml und die Wende 1989. Interne Analysen der sowjetischen Führung zum Fall der kommunistischen Regime. Dokumente* [Kremel' a zmena v roku 1989. Vnútorne analýzy sovietskeho vedenia k pádu komunistických režimov. Dokumenty]. Innsbruck/Wien/Bozen: StudienVerlag, 2014; BROWN, Archie. *Der Gorbatschow-Faktor* [Faktor Gorbačov]. Frankfurt am Main, 2000; MUELLER, Wolfgang, GEHLER, Michael, SUPPAN, Arnold, eds. *The Revolutions of 1989. A Handbook* [Revolúcie roku 1989. Príručka]. Wien: Verlag der ÖAW, 2015.

69 Napríklad pozri REBICHINI, Andrea. La primavera di Dubček e la perestrojka di Gorbaciov: Origini e idee a confronto [Dubčekova jar a Gorbačovova perestrojka]. In: RYDLO, J. M., ed. *Studi in onore di Milan S. Ďurica*, s. 437 – 476.

70 K tzv. syndrómu roka 1968 bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Michail Gorbačov a koniec komunistického režimu v Československu. *Pamäť národa*, roč. 4, č. 1, 2008, s. 27 – 30.

71 Archív Ústavu soudobých dejín (ďalej A ÚSD), f. PÚV KSČ 55/88, 15. 1. 1988. Správa o priebehu a výsledkoch pracovnej návštevy M. Jakeša v ZSSR 11. – 12. 1. 1988.

z postu generálneho tajomníka ÚV KSČ v apríli 1988. Husák sa Gorbačov pýtal na jeho postoj ohľadom kritiky KSČ z úst šéfa talianskych komunistov a v súvislosti s možnosťou prehodnotenia udalostí z roku 1968 v Československu povedal: „Radi by sme normalizovali vzťahy s Talianskou komunistickou stranou, ale oni priniesli rozhovor s Dubčekom [...] a očakávajú od nás, že zmeníme naše hodnotenie udalostí oného obdobia.“⁷²

Gorbačovova striktná línia nezasaňovania do vnútropolitického diania štátov Východného bloku, ktorá tvorila chrbtovú kosť nového prístupu k sovietskym satelitom, v konečnom dôsledku saturovala československý normalizačný režim a predĺžila jeho mocenskú agóniu. K prehodnoteniu Dubčekovej jari došlo v okamihu, keď to už vlastne nebolo aktuálne: v máji 1990 počas Dubčekovej návštevy Moskvy.⁷³

V novembri 1985 denník *l'Unità* uverejnil Dubčekov list v článku s príznačným názvom *Dubček rompe un silenzio di 16 anni* (Dubček po 16 rokoch prelomil mlčanie).⁷⁴ Dubčekov list bol koncipovaný ako dementi na známy článok Vasilu Bilaka v západo-nemeckom liberálnom časopise *Der Spiegel*, v ktorom komunistický ideológ zámerne prekrúcal úlohu Dubčeka v súvislosti s poradou niektorých komunistických strán Sovietskeho bloku v Bratislave začiatkom augusta 1968. Podľa Bilakových tvrdení mal Dub-

VENT'ANNI DOPO IL '68

Per la prima volta il leader della «Primavera» parla di sé e della politica internazionale

Intervista a Dubček

«Noi stiamo con Gorbaciov»

Alexander Dubček rilascia la sua prima intervista dopo quasi venti anni di silenzio. È un'intervista sul passato, sul presente e sul futuro, su Gorbaciov, sul rinnovamento del socialismo, sulla sua vita. L'ho incontrato a Praga, con Luciano Antonetti, dopo uno scambio a distanza di domande e risposte, per completare questa testimonianza umana e politica di uno dei grandi nomi del nostro tempo

RENZO FOA

■ Che pensa della «perestrojka»? È indispensabile la salute e la sostegno perché vi trovo una profonda connessione con quanto si presentò a noi vent'anni fa. Penso che si sia perso tempo, penso a ciò che si sarebbe potuto realizzare in questi anni con il nuovo corso, ai vantaggi che ci sarebbero stati per il nostro paese per il socialismo. È possibile un raffronto? «Un raffronto meccanico non si può fare tra il nostro '68 e la perestrojka. Ma il tempo ha detto che qua e là ci sono somiglianze tra le fonti ispiratrici fondamentali. Non identità, ma una notevole somiglianza ne unisce le idee e i concetti originali». Come giudica Gorbaciov? «Dando il suo segno mio e dei compagni che pensano come me alla perestrojka sovietica. Aggrungo che si tratta di un sostegno sincero, leale, univoco». È possibile oggi in Cecoslovacchia trovare una via di uscita alla crisi? «Il passato segnato dal 21 agosto e dai cambiamenti che ne vennero va superato con una visione aperta dei problemi di oggi e della soluzione da dargli». Come? «Quei compiti nuovi che ci ponemmo nel '68 che di scutemmo pubblicamente e poi mettemmo in atto potrebbero oggi essere la via più agevole per superare la divisione nella società e nel partito». E delle idee di riforma lanciate dai dirigenti cecoslovacchi di oggi? «Sono parole da giudicare positivamente ma decisivi sono gli atti concreti. La gente la paragoni fra

queste idee e il '68 e anche con gli atti della perestrojka in Urss. C'è bisogno di buone medicine e non di cosmetici».

«Lei che proposte fa?» «È chi tiene in mano gli strumenti del potere ad avere le possibilità e le responsabilità maggiori per il futuro non si fonda sul 21 agosto del '68 ma su un nuovo modo di procedere politico e programmatico. Guardare la verità storica fino in fondo con lealtà e franchezza e un nuovo programma politico del Pcc possono essere la via per riunificare partito e società. Penso che con scelte diverse sia difficile attendersi dalla gente felice nella ristrutturazione cecoslovacca».

Perché il fondamento del «nuovo corso» erano la democrazia e il socialismo? «Sono due termini appaiati. Se si indebolisce la democrazia, se non si rispettano i suoi legami con il socialismo è il socialismo ad essere svalutato». Era possibile evitare l'intervento militare? «Oggi sappiamo che non sarebbe stato possibile che non era nel potere di noi cecoslovacchi. In

tutta franchezza per rendere più chiara la mia risposta posso dire che se il Pcus avesse avuto allora la direzione che ha oggi, l'intervento sarebbe stato impensabile».

Ha qualcosa da rimproverare? «No, non ho nulla di sostanziale da rimproverarmi. In piena coscienza ricordando il '68 posso affermare che la nostra politica vinse nel popolo cecoslovacco». Come è stata la sua vita da quando fu espulso dal partito? «Per dirla in modo figurato come quella di un carcerato a passeggio controllato in un'area limitata. Non si è mancato di farmi capire in ogni modo che sono in galera. Leggere ho potuto certo ma non tutto ad alta voce».

Cosa chiede? «La mia nascosta ambizione è di vedermi restituire l'onore politico. Non solo a me ma anche agli altri compagni colpiti. Un proverbio dice che la speranza è l'ultima a morire. Chi la perde perde il senso del futuro. Fiducia e speranza mi vengono dalla convinzione che quelle idee di rinnovamento vivono nel fondo della coscienza popolare».

Alexander Dubček

NELLE PAGINE CENTRALI

Interview s A. Dubčekom uverejnené v denníku *l'Unità* 10. januára 1988 (Zdroj: *l'Unità*)

ček podpísať vyhlásenie, v ktorom sa vyskytovala veta o „hrozbe kontrarevolučného prevratu“ a podobne mali byť začiatkom augusta 1968 pripravené koncentračné tábory pre odporcov tzv. pravicových síl.⁷⁵ Dubček proti Bilakovej demagogii protestoval a protestný list poslal prorežimným denníkom *Rudé právo*, *Pravda* a *Práca* s výslov-

nou žiadosťou o uverejnenie, čo sa však nestalo.⁷⁶

Ďalší z dokumentov, ktorý dokazuje Dubčekove kontakty s vedením PCI v období normalizácie je jeho list adresovaný Nattovi 21. augusta 1986 na 18. výročie vojenskej intervencie, v ktorom Dubčekovi išlo najmä o to, poďakovať sa za zverejnenie

72 Memorandum of conversation between Mikhail Gorbachev and Gustáv Husák, excerpt concerning rejection of possible re-evaluation of 1968. Moscow, April 12, 1988 [Pamätný spis z rozhovoru medzi Gorbačovom a Husákom týkajúci sa odmietnutia prehodnotenia stanoviska k roku 1968]. In: PREČAN, Vilém, PATON, Derek, eds. *The democratic revolution in Czechoslovakia. Its preconditions, Course and immediate Repercussions, 1987–1989. A Briefing Book for an International Conference in Prague, 14–16 October 1999* [Demokratické revolúcie v Československu. Zbierka dokumentov z medzinárodnej konferencie v Prahe, 14. – 16. október 1999]. Praha: USD, 1999, Dokument č. 5.

73 KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. Michail Gorbačov a koniec komunistického režimu v Československu, s. 27.

74 Dubček rompe un silenzio di 16 anni [Dubček pretrhol mlčanie po 16 rokoch]. *l'Unità*, 21. 11. 1985. Prekladateľom Dubčekovho listu bol L. Antonetti.

75 „Unser Löwe ist noch immer ein Löwe“. Der Prager ZK-Sekretär Vasil Bilak über die Politik der Tschechoslowakei [„Náš lev je stále našim levom.“ Vasil Bilak o politike v Československu]. *Der Spiegel*, roč. 39, č. 44, 29. 10. 1985, s. 171 – 172 [online]. [cit. 2019-11-06]. Dostupné na: www.spiegel.de/spiegel/print/index-1985-44.html

76 Dubčekovo dementi uverejnil aj spomínaný západonemecký týždenník *Der Spiegel*, roč. 39, č. 48, 1985, s. 290 [online]. [cit. 2019-11-06]. Dostupné na: www.spiegel.de/spiegel/print/index-1985-48.html. Dubčekov protestný list z 8. 11. 1985 pozri LALUHA, I., ŽATKULIAK, J. *Alexander Dubček: Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory 1963 – 1992*, s. 254 – 255. Bilák sa Dubčekovi za nepravdivé tvrdenia v článku z roku 1991 v súdnom procese verejne ospravedlnil. LALUHA, I. Ani počas normalizácie Dubček nemlčal, s. 350.

jeho protestu proti Biľakovým nepravdivým údajom z rozhovoru pre *Der Spiegel*.⁷⁷ Dubček ale Nattovi písal aj z toho dôvodu, že predpokladal, že jeho názory na analógiu Dubčekovej jari a Gorbačovovej perestrojky sa dostanú prostredníctvom Natty priamo do Moskvy. V úvode listu Dubček konštatoval, že v Československu pretrvával „absurdný stav“ sústavného prekrúcania a falšovania udalostí roka 1968 za pomoci propagandy a dezinformácie a vrátil sa k zdôvodneniu nesúhlasu s prekrútenými tvrdeniami v rozhovore s Biľakom. Tento urážlivý a ponižujúci postoj voči „československému ľudu“⁷⁸ pretrvával aj 18 rokov po intervencii, čoho dôkazom mal byť aj úvodník stranického tlačového orgánu *Rudého práva* v deň jej výročia, v ktorom sa opakovalo zaužívané kliše o spojení „pravícovo-oportunistických síl s imperializmom“. V ďalšom toku listu rekapituloval dejinné udalosti z prelomu júla a augusta 1968, opísal prípravu hlavných dokumentov na stretnutí medzi ním a Brežnevom v Čiernej nad Tisou a neskôr na porade Bratislave a ostro kritizoval vojenskú intervenciu Varšavskej zmluvy, ktorá mala ako vojenský pakt obranný charakter proti vonkajšiemu nepriateľovi a nie útočný proti vlastnému členovi. Dubček sa v liste vyjadril k XVII. zjazdu PCI konaného v apríli 1986 a ocenil najmä zdôrazňovanie autonómnosti každej komunistickej strany a práva na samostatný vývoj.⁷⁹ V liste spomenul Luigiho Longu a jeho „solidárnosť a pochopenie obrodného procesu“, spomenul tiež Berlinguera a jeho snahy o rešpektovanie práva samostatnosti každej komunistickej strany a samotnému adresáto-

Taliansky novinár Renzo Foa
(Zdroj: www.ilmessaggero.it)

vi listu želaný úspech pri plnom vedomí ťažkostí a zložitosti práce v daných podmienkach. V liste tiež písal, že sa chcel obrátiť písomne aj na samotného Gorbačova, keďže nedokázal úplne odhadnúť situáciu a nechcel Gorbačovovi škodiť a keďže sa zároveň obával, aby „reformná prestavba nebola zabrzdená, či zastavená.“ V závere listu dodal, že jeho poznámky v liste koncipoval ako „neverejnú svednosť“ – dodajme, že to bola „svednosť“ komunistu, ktorému zjavne ležal na srdci osud komunistickej strany ako v Taliansku, tak aj v Československu a ktorý si dával záležať na dobrom vzťahu k Sovietskemu zväzu, v ktorom prežil svoje detstvo a mladosť, a Nattovi sa zdôveril, ako ťažko niesol nálepku „protisovietskeho predstaviteľa“.⁸⁰

Udalosťou prelomového významu, ktorý započal postupný proces Dubčekovho návratu do vysokej politiky a v konečnom dôsledku ovplyvnil aj proces revolučných zmien vo Východ-

nom bloku, bol obsiahly rozhovor pre *l'Unità* z 10. januára 1988, v ktorom Dubček po prvýkrát po dvadsiatich rokoch verejne prehovoril. Genéza vzniku tohto významného rozhovoru je s odstupom času azda zaujímavejšia než rozhovor sám; ani na začiatku štvrtého roka Gorbačovovej *perestrojky* nebolo totiž samozrejmosťou, že ktorýkoľvek západoeurópsky denník sa podujme na tento experiment s nepredvídateľným koncom. Zložitost' celého podujatia približujú v prvom rade pomerne stručné, ale výstižné spomienky redaktora *l'Unità* Renza Fou, ktorý Dubčeka v decembri 1987 osobne navštívil v Prahe, aby tak pod dojomom osobného stretnutia dal rozhovor do konečnej podoby. Vznik myšlienky urobiť s Dubčekom rozhovor, pripisuje redaktor Renzo Foa jednej konkrétnej udalosti. V máji 1987 v Moskve spolu so šéfredaktorom komunistického denníka Gerardom Chiaromontem urobil rozhovor s Gorbačovom, ktorý síce celkovo hodnotil ako kladný, avšak pri hodnotení udalostí roka 1968 v Československu dostal od Gorbačova vyhýbavú odpoveď v tom zmysle, že šlo o vnútornú záležitosť spriateleneho štátu. Gorbačovova vyhýbavá odpoveď bola zjavne tou poslednou kvapkou pre rozhodnutie urobiť rozhovor s Dubčekom, ktorý podľa Fou už dlhšie visel vo vzduchu. Sprostredkovane cez Luciana Antonettiho a Dubčekovho bývalého spolupracovníka Václava Slavíka⁸¹ boli Dubčekovi v lete 1987 zaslané otázky redakcie a následne v novembri Dubček tou istou cestou poslal do Ríma vypracované odpovede. K osobnému stretnutiu medzi Dubčekom a Renzom Foom došlo

77 Kópia Dubčekovho listu A. Nattovi z 21. 8. 1986 je uložená v Camera dei Deputati, Archivio storico Rím, f. Jiří Pelikán, fascikel (ďalej fasc.) 6, busta 37. Je to päťstranový husto klepaný list, ktorý zatiaľ v celistvosti nebol publikovaný. K listu pozri tiež UHER, J. Dubčekove pookupačné protestné listy proti moci a jej zneužívaniu v rokoch 1939 – 1989, s. 63. Dubčekov list Nattovi spomína aj A. Rubbi: RUBBI, A. *Incontri con Gorbaciov*, s. 152 – 153.

78 V liste doslovne: „*Neustále pretrvávajúce urážlivého, ponižujúceho postoja voči čl. ľudu a vtedajšiemu vedeniu strany a štátu [...].*“ Camera dei Deputati, Archivio storico Rím, f. Jiří Pelikán, fasc. 6, busta 37, s. 1.

79 Camera dei Deputati, Archivio storico Rím, f. Jiří Pelikán, fasc. 6, busta 37, 21. 8. 1986. Dubček Nattovi, s. 2 – 3.

80 Camera dei Deputati, Archivio storico Rím, f. Jiří Pelikán, fasc. 6, busta 37, 21. 8. 1986. Dubček Nattovi, s. 4 – 5.

81 Václav Slavík patril medzi reformných komunistov, od augusta 1968 do apríla 1969 bol členom predsedníctva ÚV KSČ.

19. decembra opäť sprostredkovane cez Antonettiho a Slávika v Prahe na Václavskom námestí. Renzo Foa si na tento moment spomína nasledovne: „19. decembra 1987, v deň, kedy Alexander Dubček po približne dvadsiatich rokoch potriasol ruku zahraničnému novinárovi a nechal sa s ním vyfotografovať. Bola sobota predpoludním, v centre Prahy na Václavskom námestí. [...] Vychádza [Dubček – pozn. B. K. B.] svižným krokom z vestibulu stanice metra na Václavskom námestí. Tá istá chôdza, ten istý výzor ako z televíznej obrazovky pred dvadsiatich rokov. Len jeho vlasy, tie už neboli čierne, ale biele. [...] Takto prirodzene sa vracia Alexander Dubček na scénu. Nedávno sa dožil 66 rokov, je v dôchodku, vyzerá však mladistvo a energicky. [...] Kde-ko ho zaregistruje, zastavujú sa, usmievajú, z dialky zdravia. [...] Dubček rozpráva náhlivo. Prejavuje značnú čulosť, nevy-slovuje nevyvrátiteľné názory, ale zdá sa, že je so svojim presvedčení pevný a rozhodný. Je veľmi dobre informovaný, nezdá sa vôbec, že by bol izolovaný. Vie o veciach a dáva to najavo.“⁸²

Dubčekov obsiahly rozhovor, ktorý *l'Unità* publikovala na štyroch veľkoformátových stranách špeciálneho nedeľného vydania,⁸³ vyvolal neobyčajnú publicitu v zahraničí, keď mnohé renomované denníky, ako napríklad francúzsky *Le Monde*, západonemecký *Die Zeit*, britský *The Guardian*, škandinávská tlač, či čínska tlačová agentúra

priniesli výňatky. Sovietska a československá tlač o udalosti pomlčala.⁸⁴ Časť rozhovoru publikovala aj slovenská exilná tlač v mesačníku *Slobodné Slovensko* v redakcii jazykovedca a literárneho komparatistu Agostina Visca alias Augustína Vyskoča, slovenského exulanta, ktorý väčšiu časť života prežil v Ríme.⁸⁵ Časť rozhovoru publikoval aj český exilový časopis *Listy* v špeciálnom vydaní, ktoré sa tajnými kanálmi pašovalo do Československa.⁸⁶ Obsah rozhovoru slúžil predovšetkým rehabilitácii celého tzv. obrodného procesu v roku 1968 ako aj samotného Dubčeka, ktorý sa po takmer dvadsiatich rokoch mohol slobodne vyjadriť k udalostiam, ktoré trvalo zmenili jeho život a osudy Slovákov a Čechov v Československu. V neposlednom rade znamenal tento rozhovor prvý krok k postupnému návratu Dubčeka na politickú scénu. Spomínaný Agostino Visco, ktorý Dubčekov rozhovor pre vydanie v *Slobodnom Slovensku* redakčne upravil, to vyjadril nasledovne: „Akokoľvek by sme chceli my exulanti posudzovať osobnosť Dubčeka, v slobodnom svete prešiel už do dejín ako ten, ktorý sa prvý konkrétne opovážil prelomiť despoticke hradzu, ktorá obklopuje to bezhraničné väzenie národov moderných čias, akým je Sovietsky zväz a jeho spojenci.“⁸⁷ Dubček v interview rekonštruoval minulosť, analyzoval prítomnosť a dával podnety pre budúcnosť, nakoľko našiel v Gorbačovo-

vej perestrojke viaceré inšpiračné sily, ktoré boli prítomné už pri zrode reformného procesu v roku 1968. V rozhovore nazval pravým menom politické procesy v 50. rokoch, nezamlčal necitlivosť pri riešení národnej otázky medzi Slovákami a Čechmi, necitlivosť voči vzťahu ku kultúre a tradíciám. Za najväčšiu prekážku normalizačného systému považoval „strnulý dogmatizmus“, odpor voči reformám, sústavnú deformáciu zákonodarstva a porušovanie ľudských práv. Protestoval proti označeniu normalizačného vedenia, ktoré ho klasifikovalo ako „predstaviteľa antisovietizmu a antisocializmu“ bez možnosti brániť sa, a vyhlásil, že socialistom bol už v roku 1968 a bol ním aj dvadsať rokov neskôr. Pripomenul, že vojenská intervencia v auguste 1968 protirečila histórii československo-sovietskeho priateľstva a priznal, že zabrániť sa jej dalo iba za cenu úplného odbúrania reformného procesu, čo on nemienil urobiť: „Vtedy som počul a čítal tisícky rád, námietok a kritik o tom, čo by som mal a nemal robiť. Ale čo som mohol v skutočnosti urobiť? Vojenskému zákroku by sa bolo dalo vyhnúť jediným spôsobom: keby sme sa boli bývali rozhodli sami likvidovať našu politiku obnovy a k tomu ešte vlastnými silami.“⁸⁸ Paradoxne považoval v rozhovore za chybu najmä to, že sa s pluralizáciou spoločnosti v daných podmienkach zašlo príďaleko, i keď zároveň uviedol, že z pozície reformného komunistu

82 FOA, Renzo. L'intervista vent'anni dopo. „Mi sia restituito l'onore politico“ [Rozhovor po 20. rokoch. „Vrátili mi politickú česť“]. In: RICCHINI, Carlo, MELOGRANI, Luisa, eds. *Primavera indimenticata. Alexander Dubcek ieri e oggi* [Nezabudnuteľná jar. Alexander Dubček včera a dnes]. Roma: l'Unità 1988, s. 48 – 49.

83 FOA, Renzo. Intervista con Dubcek. „Noi stiamo con Gorbaciov“ [Rozhovor s Dubčekom. „Sme s Gorbačovom“]. *l'Unità*, roč. 68, č. 8, 10. 1. 1988, s. 1, 15 – 18.

84 Tlačový orgán KSČ *Rudé právo* vo vydaní z 11. 1. 1988 v špeciálnej rubrike: Řekli – napsali. Zahraničný tisk 8., 9. a 10. 1. 1988 nepriniesol žiadnu zmienku o Dubčekovom rozhovore. Sovietska tlačová agentúra TASS, resp. jej pobočka v Ríme, sa síce o rozhovor zaujímala, sovietska tlač o rozhovore však neinformovala.

85 VISCO, Agostino. Prekvapujúce interview s Alexandrom Dubčekom. *Slobodné Slovensko* (Köln am Rhein), roč. 43, 1998, č. 2 – 7, s. 2. Pozri tiež RYDLO, Jozef. M., ed. *Agostino Visco. Literárne dielo. Slovakistické state slovenského exulanta v Taliansku*. Bratislava: Libri historiae, 2008, s. 288 – 304.

86 Rozhovor Alexandra Dubčeka s italským denníkom *l'Unità* zverejnený v lednu 1988. *Listy*, leden 1988, zvláštné číslo, s. 1 – 17. (Rozhovor bol publikovaný v slovenčine).

87 RYDLO, J. M., ed. *Agostino Visco. Literárne dielo. Slovakistické state slovenského exulanta v Taliansku*, s. 288 – 289.

88 VISCO, A. Prekvapujúce interview s Alexandrom Dubčekom, s. 300.

A. Dubček s manželkou Annou (Zdroj: Camera dei Deputati, Archivio storico)

bol zástancom pluralitného politického systému. V závere rozhovoru sa vyjadril k okolnostiam jeho vylúčenia zo strany a všetkých politických a spoločenských organizácií a to, ako sa vyvinul jeho život v období normalizácie, charakterizoval nasledovne: „[...] ako život väzňa na kontrolovanej prechádzke v obmedzenom priestore. [...] Vylúčili ma zo strany, z odborovej organizácie a dali mi na známosť všetkými možnými spôsobmi, že sa nachádzam na periférii spoločnosti, ktorá ma vyčlenila z toku udalostí“.⁸⁹

Reakciou normalizačného vedenia na Dubčekov rozhovor uverejnený v talianskom komunistickom denníku bol list sekretariátu Ústredného výboru KSC „členom strany o aktivizácii

a činnosti nepriateľských síl v procese prestavby a demokratizácie“, ktorý bol výsledkom rokovania predsedníctva ÚV KSC v dňoch 22. a 29. apríla 1988, ktoré poverilo ideologického tajomníka Jana Fojtíka napísaním listu. V liste sa všeobecne konštatovalo, že od roku 1987 v súvislosti s „komplexnou prestavbou našej spoločnosti“ a „v súvislosti s výročiami, ktoré pripadnú na tento rok“ sa „výrazne aktivizujú sily vonkajších a vnútorných nepriateľov“.⁹⁰ Rozhovor Dubčeka sa hodnotil ako „impulz na rozvinutie rozsiahlej kampane namierenej proti KSC a jej súčasnej politike“ a aktivizácia reformných komunistov, vylúčených zo strany, sa vnímala ako „príležitosť na ospravedlnenie svojich pozícií a svojej bývalej

činnosti, ktorou poškodili stranu a spoločnosť“.⁹¹ V podobnom duchu sa hodnotilo usporiadanie medzinárodného seminára v Taliansku koncom apríla 1988 k Dubčekovej jari, kde vystúpili početní českí emigranti, zväčša bývalí členovia KSC na čele s Jiřím Pelikánom a Zdeňkom Mlynářom, ktorých činnosť sa klasifikovala ako „falzifikácia dejín socializmu“.⁹² V správe federálneho ministra vnútra o bezpečnostnej situácii v Československu Vratislava Vajnara z konca januára 1988 sa všeobecne konštatovalo, že českí emigranti v Taliansku v okolí časopisu *Listy* (Jiří Pelikán) sa usilovali o aktivizáciu a politické vyhlásenia Dubčeka, ktorý „naďalej zotrval v názore, že ním presadzovaná politika pred 20 rokmi sa v zásade nelíši od súčasnej línie strany“.⁹³

UDELENIE ČESTNÉHO DOKTORÁTU BOLONSKOU UNIVERZITOU V NOVEMBRI 1988

Najväčšou udalosťou, ktorá prispela k rehabilitácii Dubčeka, jeho reformného kurzu z jari 1968 a napokon aj k jeho definitívnemu návratu do vysokej politiky, bol tzv. bolonský medzník, ktorým sa v publicistickej literatúre zvykne označovať udelenie čestného doktorátu Bolonskej univerzity v novembri 1988, ako aj Dubčekova cesta do Talianska spojená s udelením doktorátu. Genézu vzniku myšlienky a aj priebeh samotnej udalosti možno dnes na základe dostupných prameňov pomerne presne zrekonštruovať. Dňa 19. februára 1988 sa akademický

89 VISCO, A. Prekvapujúce interview s Alexandrom Dubčekom, s. 303.

90 6. máj 1988: List a informácia sekretariátu ÚV KSC členom KSC o aktivizácii a činnosti nepriateľských síl v procese prestavby a demokratizácie. Dokument č. 26. In: ŽATKULIAK, Jozef, ed. *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985 – 1989)*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku a Historický ústav SAV, s. 220.

91 6. máj 1988: List a informácia sekretariátu ÚV KSC členom KSC o aktivizácii a činnosti nepriateľských síl v procese prestavby a demokratizácie. Dokument č. 26. In: ŽATKULIAK, J., ed. *November 1989 a Slovensko*, s. 222.

92 1988, 6. května, Praha. Dopis sekretariátu ÚV KSC nižším stranickým složkám o „aktivizaci sil vnitřního a vnějšího protivníka.“ In: *Vedení KSC o disentu a opozici. Dokumenty z ledna 1986 – října 1989. Sešit 4*. Praha: Ústav soudobých dějin Akademie věd v České republice, 1999, s. 22. Z konferencie, ktorá sa koncom apríla 1988 uskutočnila v toskánskej Cortone bol publikovaný zborník CATALUSSI, Francesco M., GORI, Francesca, eds. *La Primavera di Praga*. Milano: Feltrinelli 1990.

93 1988, 25. ledna, Praha. Část správy o bezpečnostní situaci v ČSSR, cíle a hlavní úkoly služební činnosti SNB, PS a vojsk MV, předložené ministrem vnitra V. Vajnárem předsednictvu ÚV KSC. In: *Vedení KSC o disentu a opozici. Dokumenty z ledna 1986 – října 1989. Sešit 4*, s. 15.

senát Fakulty politických vied najstaršej univerzity sveta – Univerzity v Bologni založenej v roku 1088 – rozhodol na základe návrhu vtedajšieho dekana Fakulty, profesora Guida Gambettu, že v rámci osláv 900. výročia od založenia univerzity budú udelené doktoráty *honoris causa* dvom významným osobnostiam Alexandrovi Dubčekovi a Nelsonovi Mandelovi. V zápise zo zasadania akademického senátu sa dôvodilo, že doktorát mal byť udeľený dvom „výnimočným osobám, ktoré zasvätili svoj život boju za ľudské práva v tých oblastiach sveta, v ktorých došlo k vážnemu porušeniu demokratických princípov, osobných slobôd a kolektívneho sebaurčenia“.⁹⁴ Nasledujúci deň správu priniesol denník *l'Unità* a článok v princípe potvrdil, že k rozhodnutiu akademického senátu Fakulty politických vied došlo predovšetkým na základe obrovského ohlasu na rozhovor Dubčeka s Renzom Foom v rovnomennom denníku. Podľa vyjadrení Guida Gambettu, neskoršieho šéfredaktora *l'Unità* a blízkeho spolupracovníka talianskeho predsedu vlády a predsedu Európskej komisie Romana Prodiho (Romano Prodi bol v tomto období členom akademického senátu Bolonskej univerzity), hlavným motívom bol publikovaný rozhovor: „V tomto rozhovore po dvadsiatich rokoch ticha je zdôraznený význam Dubčekovho reformného procesu, obnovenie ktorého môže priniesť rozviazanie uzla medzi demokraciou a socializmom a tiež prekonanie rozdelenia Európy.“⁹⁵ Podľa rektora Bolonskej univerzity Fabia Roversa Monaca doktorát mali dostať dve rozdielne osobnosti: Nelson Mandela ako muž prenasledovaný režimom apartheidu v Juhoafrickej republike a Dubček, ktorý dokázal obhájiť princípy napriek nepriaznivej

Vážný súdruh
Luciano Antonetti

V prílohe Vám aj univerzite posielam dopracované vystúpenie na Bolognskej univerzite. Preštudoval som ďalší historický materiál a to ma podnietilo k uplatneniu niektorých doplnkov oproti textu, ktorý som Vám vopred poslal.

Aj keď je predchádzajúci text spracovaný v písomných podkladoch univerzity, prosím Vás i pána prof. G.Gambetta, ^{ste} aby sa pripravil pre ústne prednesenie tento môj upravený text. Posielam to v dvoch exemplároch, ^{od ktorých} (aby na univerzite mali moje vystúpenie aj v slovenčine) v dvoch.

Srdečne pozdravujem pána profesora s priáním, aby sa vedeniu univerzity 900 ročné jubileum plne vydarilo.

Vyjadrite môj pozdrav aj súdruhu A. Occhetto i s vďakou za list, ktorý mi poslal.

Prosím Vás ešte o jedno. Ak sa už pripravil program pre môj pobyt v Taliansku, tak nech je zatiaľ v naprostej dôvernosti, až kým sa na tom spoločne dohodneme. Ak taký program ešte nie je, tým lepšie, lebo ho budeme spolu tvoriť. Pripomínam to preto, že pri našom poslednom stretnutí sme na to pozabudli.

Ide o to, aby som po toľkých domácich stresoch mal čo najmenej komplikácií...lebo by som sa chcel vrátiť do mojej vlasti... Toto je motivované tým viac, že sa voči mne i politike r. 1968 vedie kampaň a je to sprevádzané i príslušnými opatreniami ŠtB.

V duchu stískam pravicu súdruhom Occhetto, Foa i Vám, vážený priateľ a vrelo Vás všetkých objímam. Pozdravujem aj s. Natta.

*Neste mám dost preklepov
Preto to ešte prepráve
K prílohe prekladu vám
posluži tento kopie.*

*x Ktože by mi
mohol dať
svetlo ako je
všetko obrovský
politický...*

29. 8. 1988

List A. Dubčeka L. Antonettimu z 29. augusta 1988 (Zdroj: Biblioteca Centrale Roberto Ruffilli)

dobe.⁹⁶ Na základe rozhodnutia akademického senátu Gambetta napísal Dubčekovi koncom apríla list, v ktorom mu oznámil návrh na udelenie čestného doktorátu. Štátna bezpečnosť, ktorá od roku 1970 kontrolovala všetku poštu zasielanú na adresu Dubčeka, list síce zadržala (a prečítala), napokon bol však riadne doručený a doručená bola aj Dubčekova odpoveď Gambettovi z 9. mája, v ktorej oznamoval, že „s veľkým potešením som prijal Vaše

oznámenie o návrhu Fakulty politických vied udeliť mi čestný doktorát“. S mimoriadnym duševným pohnutím prijal Dubček oznámenie, ktoré prišlo „v čase, keď mňa aj mnohých mojich druhov Vám známe udalosti vysunuli [...] na perifériu politického života, ba dokonca na smetisko dejín“ a očakával od talianskej strany ďalšie informácie ohľadom slávnostného aktu.⁹⁷

Začal sa niekoľkomesačný zápas vedenia Bolonskej univerzity získať

94 ANTONETTI, L. Alexander Dubček v Itálii, s. 671 – 672.

95 PRESTI, Maria Alice. Laurea per Dubcek e Mandela [Pocta pre Dubčeka a Mandelu]. *l'Unità*, 20. 2. 1988, roč. 65, č. 40, s. 8.

96 PRESTI, M. A. Laurea per Dubcek e Mandela, s. 8.

97 GAMBETTA, Guido. Čestný doktorát *honoris causa* Alexandrovi Dubčekovi. In: LALUHA, Ivan, MACHALA, Drahoslav, eds. *Okno do Európy. Na Bolonskej univerzite udělili 13. novembra 1988 Alexandrovi Dubčekovi čestný doktorát honoris causa za politické vedy. 20. výročie*. Bratislava: Národné osvetové centrum, 2008, s. 3. Rekonštrukciu udalosti udelenia doktorátu a Dubčekovej cesty do Talianska ponúka aj dokumentárny film režiséra Juraja Lihosita *Vycestovacia doložka pre A. Dubčeka*. RTVS, 2018.

od československej vlády povolenie na vycestovanie Dubčeka do Talianska. Dubček si na Oddelení pasov a víz v Bratislave po odoslaní ďakovného listu podal žiadosť o vystavenie pasu a aj tzv. vycestovacej doložky do Talianska, ktorá bola na vycestovanie do štátu nachádzajúceho sa mimo socialistický tábor nevyhnutná. Správa pasov a víz, ktorá spadala pod federálne ministerstvo vnútra, sa nachádzala pod bezprostrednou kontrolou federálneho ministra vnútra, resp. jeho námestníka, a keďže na Dubčeka bola vedená tzv. blokovácia karta, Dubček povolenie na vycestovanie nedostal.⁹⁸ Po odmietnutí žiadosti o vycestovanie do Talianska bola ďalším logickým krokom návšteva talianskeho veľvyslanectva v Prahe, ktoré Dubček navštívil spolu s priateľom Václavom Slavíkom (počas stretnutia na talianskom veľvyslanectve bol prítomný aj Guido Gambetta). Po ich návšteve napísal taliansky veľvyslanec Giovanni Castellani Pastoris verbálnu nótu na pražské ministerstvo zahraničných vecí, v ktorej oznamoval, že talianska vláda by bola vďačná vláde ČSSR, keby umožnila Dubčekovi zúčastniť sa slávnostného aktu pri príležitosti odovzdania čestného doktorátu na Bolonskej univerzite. V auguste 1988 československý veľvyslanec v Ríme sa na pokyn Prahy stretol s rektorom Bolonskej univerzity v Bologni. Podľa svedectva Guida

Gambettu mal veľvyslanec povedať, že Bolonská univerzita sa rozhodla udeliť čestný doktorát „*zločincovi, čo vláda ČSSR nemôže akceptovať*“.⁹⁹ Počas stretnutia rektor univerzity československému diplomatovi predstrel plán, čo sa malo stať, ak by sa Dubček slávnostného ceremoniatu nesmel osobne zúčastniť. Podľa vlastných slov zachytených v dokumentárnom filme režiséra Juraja Lihosita rektor povedal približne nasledovné: Ak Dubček nebude môcť prísť do Bologne, postavíme do stredu ceremoniatu, ktorý bude zinscenovaný na Piazza Maggiore v Bologni za prítomnosti 20 000 ľudí jedno veľké kreslo potiahnuté smútočným súknom s nápisom „*Toto kreslo je určené Dubčekovi*“. Zdá sa, že práve pri tomto rozhovore nastal definitívny zlom, keď si pražská vláda v zastúpení veľvyslanca uvedomila, že nepovolením vycestovania pre Dubčeka by utrpela enormné medzinárodné fiasko, ktoré si na medzinárodnej scéne izolované Československo koncom 80. rokov už nemohlo dovoliť. Podobne bol počas tohto stretnutia určený definitívny termín, ktorý bol stanovený na 12. novembra 1988, čiže na začiatok akademického roka, a nie, ako to bolo plánované pôvodne, na 8. septembra, kedy Bolonská univerzita slávila výročie založenia.¹⁰⁰ Voľba novembrového termínu bola kompromisom voči požiadavkám pražskej vlády, pretože

septembrový termín bol príliš blízko k dátumu dvadsiateho výročia vojenskej intervencie. V skutočnosti posunutie slávnostného ceremoniatu na začiatok akademického roka znamenalo, že Dubček sa stal oveľa viac stredobodom svetovej verejnosti, než by tomu bolo bývalo v septembri, keď by sa bol zrejme len zamiešal do davu iných významných osobností.

Nie je vylúčené a existujú určité indície ako dôkaz toho, že rozhodnutie československého normalizačného vedenia na čele s dogmatickým generálnym tajomníkom Milošom Jakešom a ideologickým tajomníkom Janom Fojtíkom bolo ovplyvnené aj tzv. sovietskym faktorom. Je možné sa domnievať, a spomínané iniciatívy vedenia Talianskej komunistckej strany o rehabilitáciu Dubčeka ako aj celého reformného procesu Dubčekovej jari po nástupe Gorbačova to dokazujú, že z Moskvy mohla prísť určitá forma príhovoru v prospech Dubčeka. Začiatkom januára 1988 oznámil člen vedenia PCI Giorgio Napolitano liberálne mysliacemu vedúcemu Medzinárodného oddelenia ÚV KSSZ Anatolijovi Dobryninovi, že v krátkom čase vyjde v *l'Unità* rozhovor s Dubčekom, a požadoval od sovietskeho vedenia, aby svoj postoj k Dubčekovi prehodnotilo. I keď Napolitano po návrate do Ríma pred talianskou tlačou vyhlásil, že nedokázal presadiť názor vedenia PCI na

98 Za rozsiahlu administratívnu agendu spojenú s kontrolou vycestovania československých štátnych občanov do zahraničia boli v období normalizácie na úrovni krajov a okresov zodpovedné krajské a okresné odbory pasov a víz Zboru národnej bezpečnosti (ďalej ZNB). Útvary pasov a víz boli v rozkaze ministra vnútra č. 13/1979 formálne vedené ako zložky ŠtB. Riadiacu právomoc voči okresným náčelníkom mal napríklad zástupca náčelníka Okresnej správy ZNB pre ŠtB, čo dokazovalo podriadenosť oddelení pasov a víz pod Štátnu bezpečnosť. V roku 1979 boli v rezorte ministerstva vnútra v Bratislave vytvorené štyri obvodné správy ZNB (Bratislava I-IV). Rozkazom ministra vnútra z 22. 7. 1988 bola zrušená dovtedajšia Správa pasov a víz a zároveň vznikla Správa pasov a víz ZNB, pričom náčelník tejto Správy bol podriadený I. námestníkovi ministra vnútra a zároveň šéfovi ŠtB Alojzovi Lorencovi. Útvary pasov a víz mohli dostať od útvarov ŠtB požiadavku na tzv. blokáciu jednotlivých žiadateľov o cestovné doklady. Blokácia sa týkala tzv. záujmových osôb, čo boli buď osoby, ktoré spadali pod §4 Zákona o cestovných dokladoch č. 63/1965 Zb. (osoby, proti ktorým sa viedlo trestné stíhanie alebo boli odsúdené za trestný čin, alebo osoby, ktoré v minulosti poškodili „*dobré meno ČSSR v zahraničí*“) alebo sa týkala osôb, ktoré boli predmetom záujmu ŠtB, čo bol evidentne Dubčekov prípad. Bližšie pozri HALČÍN, Daniel. Činnosť krajských a okresných útvarov pasov a víz na území Slovenska v období normalizácie. *Pamäť národa*, roč. 14, č. 4, 2018, s. 81 – 84, 89 – 90.

99 Svedectvo Guida Gambetty ako aj rekonštrukcia úsilia o vycestovanie Dubčeka do Talianska sú zachytené v dokumentárnom filme *Vycestovacia doložka pre A. Dubčeka*.

100 Bologna, 27. 8. 1988, list Fabia Roversiho Monaca talianskemu veľvyslanecovi v Prahe Giovannimu Castellanimu Pastorisovi (slovenský preklad). List je uložený v archíve Biblioteca Centrale Roberto Ruffilli Forlì, f. Luciano Antonetti. Za poskytnutie listu vďačím páňovi Jurajovi Lihositovi.

potrebu rehabilitácie Dubčeka, stály tlak talianskych komunistov na sovietske vedenie napokon zarezonoval.¹⁰¹ Ukázalo sa to aj počas rozhovoru generálneho tajomníka PCI Nattu s Gorbáčovom v Moskve v marci 1988, keď Natta a Napolitano opätovne hovorili o nutnosti revidovať sovietske stanovisko k udalostiam v Československu v roku 1968. Napolitano sa pred Gorbáčovom vyjadril v tom zmysle, že by bolo vhodné, keby sovietske vedenie podporilo Dubčekovu pozíciu. Najvyšší muž v sovietskom štáte sa však nechcel otvorene k tejto problematike vyjadriť, pretože si uvedomoval, že jednoznačným stanoviskom v prospech Dubčeka, by vyvolal politické zemetrasenie v Československu s nepredvídateľnými dôsledkami pre samotný Sovietsky zväz. Obozretne však konštatoval, že čelných predstaviteľov československého vedenia oboznámil s talianskymi požiadavkami a teraz už všetko závisí od ich postoja,¹⁰² čím mal na mysli predovšetkým Jakeša, s ktorým sa v januári 1988 bezprostredne po jeho zvolení za generálneho tajomníka v Moskve stretol. V neposlednom rade treba v tejto súvislosti spomenúť aj vystúpenie sovietskeho akademika Jevgenija Ambarcumova, ktorý na konferencii usporiadanej Gramsciho inštitútom začiatkom júla 1988 v Bologni k 20. výročiu Dubčekovej jari povedal, že vojenská intervencia z augusta 1968 stráca ideologickú

a politickú oprávnenosť.¹⁰³ Napokon sovietsky veľvyslanec pri Kvirináli Nikolaj Lunkov sa 10. septembra na národnom festivale *I'Unity* nechal počuť, že považuje Dubčeka za predchodcu perestrojky.¹⁰⁴ Toto boli signály, ktoré československé normalizačné vedenie nemohlo nechať bez povšimnutia.

Ďalší problém, ktorý sa vynoril v súvislosti s Dubčekovou cestou do Talianska, bola otázka jeho slobodného návratu do Československa, keďže Dubček si bol vedomý toho, že normalizačný režim by jeho prípadnú emigráciu uvítal. Kvôli obavám o bezpečný návrat napísal Dubček ministrovi vnútra Vratislavovi Vajnarovi list, v ktorom žiadal záruku a chcel vedieť, „či mu bude umožnený aj bezprekážkový návrat do vlasti“. V liste tiež uviedol, že vie, ako ho ešte stále „spracúvajú orgány ŠtB, odpočúvanie, kontrola pošty, sledovanie“. Spomenul aj jeho skúsenosť s návratom z Turecka, ktorý mu režim chcel znemožniť.¹⁰⁵ Federálny minister vnútra na Dubčekov list síce neodpovedal, dostal však ústnu odpoveď tlmočenú náčelníkom oddelenia pasov a víz ZNB Bratislava I., ktorý mu 5. septembra tlmočil, že záruku mu vraj dať nemôžu, pretože ju žiadnemu inému občanovi, ktorý chce vycestovať ako turista, nedávajú, má sa však správať ako občan republiky a pamätať na to aj pri svojich vystúpeniach a stanoviskách.¹⁰⁶ Dubček sa napokon po mnohých úvahách a rozhovoroch

so svojimi najbližšími priateľmi rozhodol do Talianska vycestovať. Jeho rozhodnutie je zachytené v liste Václavovi Slavíkovi zo začiatku novembra, v ktorom doslovne písal: „Ako vieš, radil som sa s viacerými mojimi priateľmi o svojom vycestovaní. Priklonilo sa to k názoru, že by som napriek tomu mal ísť. Myslím si to i ja a preto idem. Nie prvýkrát sa vystavujem riziku. Vec spoločenská to vyžaduje a to je pre môj postoj určujúce bez ohľadu, aký to môže mať voči mne osobný následok. Moje počínanie bolo odvodené od vernej služby našim národom. Preto i pri odchode do Talianska moja myseľ je zatažená hlavne tým, že myslím iba na návrat. Tu medzi svoj ľud patrím v čase aj nečase. Tu som mu dával tie najvyššie pocty a sem si musím prísť i pre svoj prípadný ďalší trest, ako som to učinil pri návrate z Turecka. Iba trest pri absencii ľudu, z ktorého som vyrastal, by bol pre mňa, moju povahu skutočným trestom. Chcem veriť, ako aj ostatní moji priatelia, že k tomu (v dnešnej situácii doma i vo svete) nedôjde. Vrátim sa, i keby som mal ísť cez ostnaté drôty...“¹⁰⁷ Toto určité intermezzo, kedy si talianska strana nebola úplne istá, či Dubček napokon do Bologni príde, sa odrazilo aj v talianskej tlači, keď si túto otázku v súvislosti s protirežimnými demonštráciami v Prahe 28. októbra 1988, na ktorých sa spontánne kričalo aj meno Dubčeka, položil liberálny denník *La Repubblica*.¹⁰⁸

101 RUBBI, A. *Incontri con Gorbaciov*, s. 153 – 154.

102 RUBBI, A. *Incontri con Gorbaciov*, s. 191 – 192.

103 ANTONETTI, L. Alexander Dubček v Itálii, s. 674.

104 Veľvyslanec Lunkov doslovne povedal: „Dubček è stato un precursore della perestrojka.“ CAPITANI, Raffaele. Mosca cambia idea su Dubček? [Zmenila Moskva názor na Dubčeka?]. *I'Unità*, roč. 65, č. 201, 11. 9. 1988, s. 9.

105 UHER, J. Dubčekove pookupačné protestné listy proti moci a jej zneužívaniu v rokoch 1969 – 1989, s. 72 – 73. List bol datovaný 12. 8. 1988, čo vyvoláva určité rozpory vzhľadom na chronológiu udalostí, nie je možné však totožnosť dátumu preveriť.

106 UHER, J. Dubčekove pookupačné protestné listy proti moci a jej zneužívaniu v rokoch 1969 – 1989, s. 73. Musela ale existovať ešte aj nejaká iná forma vyrozumienia Dubčeka zo strany federálneho ministerstva vnútra, pretože Dubček organizátorov slávnostného aktu na Bolonskej univerzite informoval o podmienkach jeho vycestovania. V tomto zmysle cesta do Talianska mala prebiehať v tichosti, nesmel mať rozhovory pre zahraničnú tlač a nesmel sa oficiálne stretnúť s predstaviteľmi slovenskej a českej emigrácie. Svedectvo Guida Gambetty zachytené v dokumentárnom filme *Vycestovacia doložka pre A. Dubčeka*.

107 Biblioteca Centrale Roberto Ruffilli Forli, f. Luciano Antonetti. List Alexandra Dubčeka Václavovi Slavíkovi z 8. 11. 1988 (kópia listu). Za poskytnutie listu vďačím pánovi Jurajovi Lihositovi.

108 ANTONETTI, L. Alexander Dubček v Itálii, s. 676.

Odhliadnuc od týchto nejasností s Dubčekovým vycestovaním prebiehali v mesiacoch august – október 1988 intenzívne prípravy na uskutočnenie slávnostného programu. Podľa spomienok Antonettiho, ktorý organizoval spojenie medzi vedením PCI a Bolonskou univerzitou ohľadom Dubčekovho programu v Taliansku a jeho bezpečnosti počas pobytu, ako aj spojenie medzi Bolognou a Dubčekom a zabezpečoval preklad Dubčekovho prejavu, sa uskutočnili mimo iné ďalšie cesty zástupcov Bolonskej univerzity do Talianska. Režisér Roberto Faenza vycestoval, aby dohodol s Dubčekom projekt dokumentárneho filmu.¹⁰⁹ Gambetta sa opätovne stretol v októbri v Prahe s Dubčekom a odovzdal mu list Antonettiho. V liste, datovanom na 17. októbra, Antonetti Dubčekovi oznamoval, že mu ho nemohol odovzdať osobne, pretože nedostal vstupné vízum do Československa a prosil ho, aby všetky detaily ohľadom jeho cesty z Bratislavy do Bologne doriešil s Gambettom. Definitívny program Dubčekovho pobytu mal byť dohodnutý až na mieste, slávnostný akt udelenia doktorátu sa mal konať v sobotu 12. novembra, po štyroch-piatich dňoch v Bologni mali ďalej navštíviť starobylú Ravennu, 15. alebo 16. novembra sa mali odobrať do Benátok, odtiaľ sa mali vydať do Florencie a z Florencie do Ríma. V Ríme mal byť Dubček hosťom Talianskej komunistickej strany, kde mal absolvovať stretnutia s generálnym tajomníkom PCI aj Talianskej socialistickej strany a Dubček mohol navrhnuť osobnosť, s ktorou by sa v Ríme chcel stretnúť. Antonetti sa v liste zaväzoval, že sa

budú snažiť vytvoriť v Taliansku také podmienky, ktoré by nestažovali jeho návrat do vlasti, čo znamenalo napríklad absenciu verejných manifestácií a prílišný záujem médií, i keď zároveň poznamenal, že záujem zo stany tlače bol veľký. Zároveň mu ale navrhol, že v prípade jeho súhlasu, môže talianska strana usporiadať v posledný deň pobytu tlačovú konferenciu, urobiť znovu rozhovor pre *l'Unitu*, ktorý by však vyšiel až po jeho návrate do Československa a oznamoval mu, že stretnutie so známym spisovateľom Umberto Eccom už malo byť dohodnuté. V závere listu Antonetti spomenul, že preklad Dubčekovho prejavu mal byť hotový, zároveň ho prosil, aby do neho vsunul zmienku o Magne Chartre, dokumente, ktorý bol v septembri podpísaný rektormi mnohých univerzít z celého sveta a v ktorom sa požadovala autonómia univerzít, sloboda vedeckého bádania a sloboda cestovania pre študentov.¹¹⁰ V októbri sa ešte predpokladalo, že spolu s Dubčekom pocestuje aj jeho manželka Anna Dubčeková, ktorá však napokon pre náhle ochorenie zostala doma.

Okolnosti Dubčekovho vycestovania zo Slovenska a jeho príchodu do Bologne sú dostatočne známe a osvetlené.¹¹¹ Faktom je, že jeho pobyt v Taliansku bol organizovaný predovšetkým Bolonskou univerzitou a Talianskou komunistickou stranou a bez ich súčinnosti by nebol býval možný. Je vysoko pravdepodobné, že česká emigrácia na čele s Jiřím Pelikánom nebola do priprav Dubčekovej cesty do Talianska vo väčšej miere zapojená, hoci Dubček sa s niektorými z českých emigrantov, či už v Taliansku

A. Dubček počas slávnostného aktu udelenia čestného doktorátu v Bologni 13. novembra 1988 (Zdroj: TASR)

alebo v Rakúsku, na spiatocnej ceste stretol.¹¹² Svedčia o tom ručne písané, nedatované poznámky Pelikána, ktoré si pripravil ako podklad k chystanému rozhovoru s Antonettim: „*Kdy interv. Dubčeka l'Unità, návštěva Foa v XII. 87, návštěva Dubčeka v Itálii – list 88?, jak to bylo s pozváním Dubčeka do Bologni: Univerzita al. PCI?, Dubček si oblíbil Itálii – proč?*“¹¹³

Oveľa menej je známa skutočnosť, že slávnostného aktu udelenia čestného doktorátu sa zúčastnili aj predstavitelia slovenskej emigrácie: rímskokatolícky kňaz Ján Košiar žijúci v talianskom exile, Bohumil Puskajler, zubný lekár, fotograf a korešpondent slovenského vysielania Hlasu Ameriky (Voice of America) pod pseudonymom František Polakovič, ktorý v roku 1968 emigroval do holandského Amsterdamu a do Bologne

109 ANTONETTI, L. Alexander Dubček v Itálii, s. 677.

110 Biblioteca Centrale Roberto Ruffilli Forlì, f. Luciano Antonetti. List Luciana Antonettiho Alexandrovi Dubčekovi zo 17. 10. 1988 (kópia listu). Za poskytnutie listu vďačím páňovi Jurajovi Lihositovi.

111 ANTONETTI, L. Alexander Dubček v Itálii, s. 670, 677 – 678; GAMBETTA, G. Čestný doktorát honoris causa Alexandrovi Dubčekovi, s. 3 – 5; ANTONETTI, Luciano. Alexander Dubček in Italia. 1988: L'anno degli anniversari [Alexander Dubček v Taliansku. 1988: rok výročí]. *Studi Storici*, roč. 48, č. 4, 2007, s. 993, 1 001 – 1 003; *Vycestovacia doložka pre A. Dubčeka*.

112 REIMAN, Michal. Setkání s Alexandrem Dubčekem ve Vídni v listopadu 1988. *Soudobé dějiny*, roč. 9, č. 1, s. 136 – 146.

113 Archivio storico della Camera dei Deputati Rím, f. Jiří Pelikán, busta 26. K pôsobeniu Jiřího Pelikána v exile pozri tiež CACCAMO, Francesco. *Jiří Pelikán a jeho cesta socialismem 20. století*. Brno: Doplněk, 2008.

pricestoval spolu s manželkou Gabi-
kou Puskajlerovou a napokon Terézia
Javorská, vedúca slovenského vysielania
BBC, ktorá na podujatie pricestovala
z Londýna. Táto štvorica slovenských
emigrantov sa sprostredkovane
cez kontakty Jána Košiar, ktorý sa
poznal s pracovníkom bolonského
magistrátu a zohnal im vstupenky
na podujatie na pôde univerzity aj
na slávnostnú recepciu usporiadanú
mestom Bologna po skončení cere-
mónie, sa osobne mohla v krátkos-
ti porozprávať s Dubčekom počas
recepcie. Ján Košiar si na stretnutie
s Dubčekom v Bologni spomína na-
sledovne: „Stretnutie bolo možné na
repcii, ktorá bola večer po slávnosti
udelenia doktorátu. Nevie, či to robi-
la univerzita alebo mesto – my sme boli
hostia mesta – a preto sme boli pozva-
ní aj na tú recepciu. Pani Gabika dala
Dubčekovi kyticu a krátko sme mohli
Dubčeka aj osobne pozdraviť. Nebol
to však nejaký dlhší rozhovor. Ale boli
sme radi, že vďaka tejto slávnosti sa
v Taliansku i vo svete hovorí o Sloven-
sku a Slovákov Dubčekovi.“¹¹⁴

Keďže k ďalšiemu stretnutiu s Dub-
čekom už nedošlo, napísal Ján Košiar
po telefonickom rozhovore s biskupom
Pavlom Hnilicom,¹¹⁵ s ktorým spolupra-
coval, na hlavičkový list hotela Roma,
v ktorom bol Dubček v Bologni uby-
tovaný, pozdravný list datovaný 13. no-
vembra 1988 so srdečným blahoželaním
a ocenením Dubčekovho úsilia v roku
1968 o „zmiernenie a nájdenie správneho
vztáhu k Cirkvi“. List podpísala aj Ga-
bika Puskajlerová, a hoci v ňom nebola
explicitne vyjadrená prosba o stretnutie,
na jeho konci sa nachádzala adresa a te-
lefónne číslo biskupa Hnilicu, z čoho je
možné vydedukovať, že biskup Hnilica
by osobné stretnutie s Dubčekom pri-

A. Dubček a rektor Bolonskej univerzity Fabio Alberto Roversi Monaco (Zdroj: TASR)

vítal.¹¹⁶ Pozdravný list biskupa Hnilicu
bol natolko výnimočný, že ho spome-
dzi desiatok iných telegramov, odkazov
a žiadostí o stretnutie zaregistroval aj
Antonetti, ktorý bol za poštu adresova-
nú Dubčekovi počas jeho pobytu v Ta-
liansku zodpovedný.¹¹⁷

Postoj slovenskej emigrácie
k osobnosti Alexandra Dubčeka ne-
bol jednoznačne pozitívny, niektorí
emigranti mu vyčítali, že v roku 1970

nezostal pôsobiť v exile a hájiť sloven-
skú otázku v slobodnom svete. Tiež sa
mu vyčítala jeho takpovediac „zami-
lovanosť do socializmu s ľudskou tvá-
rou“, o ktorom si v exile po roku 1968
už nik žiadne ilúzie nerobil.¹¹⁸ Tiež sa
negatívne vnímala jeho minulosť stra-
níckeho aparátника. V období, keď za-
čínal stranícku kariéru ako tajomník
Okresného výboru KSS v Trenčíne
(v rokoch 1949 – 1951), vedúci odboru

114 Osobný archív autorky. Rozhovor s Jánom Košiarom, 17. 4. 2019, Bratislava.

115 K tejto významnej osobnosti slovenských cirkevných dejín druhej polovici 20. storočia, akou prvý tajne vysvätený biskup Pavol Hnilica, ktorý väčšiu časť svojho mimoriadne pohnutého života prežil v rímskom exile v blízkosti pápežov Pavla VI. a Jána Pavla II., nepochybne bol, bližšie pozri HNILICA, Ján, VNUK, František. *Pavol Hnilica. Biskup umlčanej cirkvi, 1951 – 1995. 2. časť*. Trnava: Dobrá kniha, 1996.

116 Pozdravný list je uverejnený v LALUHA, I., MACHALA, D. *Okno do Európy*, s. 31.

117 ANTONETTI, L. Alexander Dubček v Itálii, s. 680.

118 MOSER, Alexius. Ako sa pozerám na Alexandra Dubčeka? *Slobodné Slovensko*, roč. 43, č. 7, október 1988, s. 2.

Ústredného výboru KSS (1951 – 1952) a vedúci tajomník Krajského výboru KSS v Banskej Bystrici (1953 – 1955), dochádzalo zo strany režimu k vykonávaným politickým procesom, rozsiahlym politickým perzekúciám, justičným vraždám a uväzneniu mnohých nevinných ľudí.¹¹⁹ Na druhej strane v okolí predsedu Svetového kongresu Slovákov Štefana Bohuslava Romana prevládali tendencie oceniť zásluhy Dubčeka. Predseda SKS po vojenskej intervencii v auguste 1968 veľmi intenzívne uvažoval o udelení Národnej ceny SKS práve Alexandrovi Dubčekovi, ktorého si osobne vážil a len dobre mienená rada jeho blízkeho spolupracovníka Imricha Kružliaka ho presvedčila o tom, že udelenie Národnej ceny SKS by nepriateľský postoj normalizačného vedenia voči Dubčekovi ešte zhoršilo.¹²⁰

Ani Dubčekov slávnostný prejav počas udeľovania čestného doktorátu z Auly sv. Lucie 13. novembra, ktorý naživo vysielala talianska štátna televízia RAI, nevyvolal v radoch slovenského exilu výlučne pozitívny ohlas. I keď sa vysoko oceňovala skutočnosť, že „*cudzí vedecký svet oslavuje vrcholným vyznamenaním syna slovenského národa a vyzdvihuje ho ako vzor čestných politikov pre celý svet*“, Dubček na slávnostnej ceremónii neprehovoril ako „*veľký Slováč, ktorý by bol na úrovni*

dejnej výšky vlastného národa a bol sa snažil, využiť túto jedinečnú príležitosť, aby svetu predstavil čo i v symbolickej skratke pravé hodnoty svojho vlastného národa“.¹²¹ Kritizovalo sa, že Dubček vo svojom prejave nespomenul ani jedného významného Slováka zo slovenských dejín, citoval Jana Husa, Jana Amosa Komenského, Tomáša Masaryka (druhé meno Garrigue z neznámych príčin nespomenul) a Milana Rastislava Štefánika menoval len v súvislosti s československou štátnou koncepciou. Svätého Františka z Assisi citoval ako „*významného stredovekého filozofa a básnika*“, nie ako svätca.¹²² V odznenom prejave Dubček síce spomenul prvú univerzitu na Slovensku Academiu Istropolitana, ako aj „*mladú Univerzitu Jana Amosa Komenského*“ v Bratislave, ale len po boku „*preslávenej starobylej pražskej Karlovej univerzity*“, pričom v pôvodnom návrhu prejavu z konca augusta, ktorý Dubček poslal Antonettimu na preklad, sa nachádzala zmienka len o Karlovej univerzite a Academia Istropolitana bola na okraji dopísaná rukou autora.¹²³ Zmienka o význame generála Štefánika v prvotnom návrhu Dubčeka nebola vôbec, musela sa teda do prejavu dostať dodatočne, pričom Štefánikovo meno sa vyskytuje len v súvislosti so zásluhami „*nášho mysliteľa a zakladateľa moderného štátu Tomáša Masaryka*“.¹²⁴

V exile sa kritizovalo, že sa prejavom profiloval ako pravoverný komunista a opakoval svoje presvedčenie, že socializmus možno reformovať podobne, ako sa o to pokúšal Gorbačov, alebo ako to robil on v roku 1968.¹²⁵ Dubčekov prejav pripomínal ódu na európsky humanizmus a socializmus, opätovne sa v ňom vracal k „*socializmu s ľudskou tvárou*“ a nazval ho spojením všeludských hodnôt so socializmom. Dubček v prejave vyjadril aj vlastnú predstavu o skutočnej demokracii, ku ktorej mali patriť kultúrnosť politického dialógu a tolerantnosť. V súvislosti s republikánskymi ideami *res publica* spomenul osobnosti ako Niccolo Machiavelli, zakladateľ teórie o modernom štáte, ktorého nazval humanistom. Marxistického filozofa Antonia Gramsciho charakterizoval ako intelektuála „*bytostne spätého slovom i činom s revolučným socialistickým hnutím*“.¹²⁶ Svoj prejav ukončil želaním nového sveta „*bez zbraní a násillia, bez vojenskej hrozby*“, ktorý sa mal stať „*zástavou novej kvality ľudského života*“.¹²⁷

Dubčekov pobyt v Taliansku denník *l'Unità* podrobne monitoroval, keď takmer každý deň zväčša na titulnej strane priniesol správu. V deň jeho príchodu do Bologne 11. novembra priniesol článok s palcovými titulkami Dubček: „*Konečne som pricestoval do Talianska, ale chcel by som sa vrátiť*

- 119 Pozri bližšie RYDLO, Jozef, M. Niekoľko poznámok k téme Alexander Dubček a slovenský politický exil. *Kultúra*, roč. 7, 2004, č. 17 – 18, s. 5; RYDLO, Jozef, M., ed. *Bzovík: jubilejník k 75. narodeninám veľkodušného človeka Jána Hnilicu, člena Slovenského ústavu*. Bratislava: Libri historiae, 2011, s. 243.
- 120 KRŽLIAK, Imrich. Pohľad na Alexandra Dubčeka z exilu. In: KRŽLIAK, Imrich. *V čakárni dejín. Obrazy slovenských osudov*. Bratislava: SAP, 1999, s. 497 – 499. Pôvodne uverejnené v denníku *Práca* 14. 1. 1997. Dubček sa ako čestný hosť v roku 1990 zúčastnil Generálneho zhromaždenia Svetového kongresu Slovákov, ktoré sa konalo v Toronte.
- 121 A. Dubček doktorom h.c. Bolonskej univerzity. *Slobodné Slovensko*, roč. 43, č. 9, december 1988, s. 2.
- 122 A. Dubček doktorom h.c. Bolonskej univerzity. *Slobodné Slovensko*, roč. 43, č. 9, december 1988, s. 2.
- 123 Biblioteca Centrale Roberto Ruffilli Forlì, f. Luciano Antonetti. List Alexandra Dubčeka Lucianovi Antonettimu z 29. 8. 1988 (originál listu), s. 1. Za poskytnutie listu vďačím pánovi Jurajovi Lihositovi.
- 124 13. 11. 1988, Bologna. Prejav v Bologni pri udeľovaní titulu *doctor honoris causa* v odbore politických vied Alexandrovi Dubčekovi najstaršou univerzitou v Európe. In: ŽATKULIAK, J., LALUHA, I., eds. *Alexander Dubček. Od totality k demokracii*, s. 282.
- 125 RYDLO, J. M. Niekoľko poznámok k téme Alexander Dubček a slovenský politický exil, s. 6; In: RYDLO, J. M., ed. *Bzovík: jubilejník k 75. narodeninám veľkodušného človeka Jána Hnilicu, člena Slovenského ústavu*, s. 244.
- 126 RYDLO, J. M., ed. *Bzovík: jubilejník k 75. narodeninám veľkodušného človeka Jána Hnilicu, člena Slovenského ústavu*, s. 284.
- 127 RYDLO, J. M., ed. *Bzovík: jubilejník k 75. narodeninám veľkodušného človeka Jána Hnilicu, člena Slovenského ústavu*, s. 286. Dubčekov pôvodný text prejavu bol o niečo dlhší, musel byť však z časových dôvodov počas udeľovania čestného doktorátu krátený.

Il leader della «Primavera» sarà domani a Bologna

Dubček: «Italia, finalmente arrivo ma voglio tornare nella mia patria»

«Ho sempre segretamente amato l'Italia e voglio ora confessare questo amore, anche se, come sempre accade, non so trovare le parole per esprimere questo sentimento». Alexander Dubček, il leader della primavera di Praga, espulso dal partito e vissuto in esilio nel suo stesso paese per diciott'anni, sarà domani a Bologna. Ma c'è un'ombra nella sua gioia: non ci saranno poi ostacoli al rientro in patria?

■ PRAGA. Un timore, all'ultimo momento, offusca la soddisfazione per il prossimo viaggio in Italia, per il riconoscimento che l'Università di Bologna ha voluto esprimere a lui, alla sua politica, al suo passato, ai suoi compagni, offrendogli la laurea honoris causa in scienze politiche. È il timore che, dietro la relativa facilità con cui le autorità cecoslovacche gli hanno concesso il visto per il viaggio in Italia (il primo in Occidente dopo la sua espulsione dal partito nel 1970), non si nasconda un tranello: quello di rendergli poi difficile, o addirittura impedirgli, il ritorno in

patria.

Alexander Dubček, alla vigilia della partenza – è atteso per domani a Bologna – confessa in un'intervista all'Ansa i sentimenti contrastanti che lo hanno agitato in questi giorni di attesa. L'«amore segreto» per il nostro paese, prima di tutto, è motivato dalla ricchezza e dalla profondità della cultura italiana che tanto ha contribuito alla civiltà umana, dalla lezione «storica ma anche attuale» che l'Italia offre al mondo, ma anche da motivi più vicini ai suoi ideali, alla sua difficile lotta, alle sofferenze del suo popolo: «Io, i miei collaboratori e il popolo cecoslo-

vacco abbiamo sentito vent'anni fa e sentiamo tutt'ora il grande sostegno morale del popolo italiano e di tutti gli ambienti democratici». In prima fila, in questo riconoscimento, il Pci il quale, nelle attuali «complesse condizioni» ha saputo impegnarsi nella «lotta per il rinnovamento del socialismo», e al quale si devono le numerose iniziative passate e recenti, di sostegno alla primavera di Praga.

E qui Dubček non rinuncia a tornare nel vivo della polemica politica sugli avvenimenti del '68, ricordando che, per giustificare se stessi «i sostenitori dell'intervento militare e della successiva svolta amano oggi ricorrere all'«argomento» della presunta debolezza della direzione di allora». Ma che cosa sia poi avvenuto in Cecoslovacchia «con la direzione "forte", sotto la tutela di Breznev, è cosa oggi ampiamente risaputa». «Di me, dei miei compagni e delle migliaia di sostenitori del nuovo corso si continua

ufficialmente a dire che siamo ai «margini» della società». Ed ecco l'invito in Italia, il riconoscimento offerto ad Alexander Dubček da una delle università più prestigiose d'Europa, l'interesse e l'attenzione con cui questa visita è seguita in Italia. «È difficile esprimere – commenta Dubček – che cosa può provare un uomo che, dopo essere stato per vent'anni ai «margini» mette piede su un suolo universitario. Vorrei solo che insieme a me ci fossero i 468mila comunisti espulsi dal partito, i perseguitati, i militanti del sindacato e del movimento giovanile, e tutti i senza partito, sostenitori del nostro rinnovamento». «I miei pensieri – conclude Dubček – saranno con voi in patria, e con coloro che, per ragioni varie, ne vivono lontani pur rimanendo sostenitori del rinnovamento socialista; con coloro che subiscono umiliazioni e offese e furono costretti a sacrifici sociali per difendere la piattaforma del nostro programma»

Príchod A. Dubčeka do Talianska na stránkach *I'Unità*, 11. november 1988 (Zdroj: *I'Unità*)

do vlasti,“ v ktorom sa slovenský politik vyznal z lásky k Taliansku a k jeho túžbe vyjadriť túto lásku aj skutkami.¹²⁸ V deň udelenia čestného doktorátu novinár Renzo Foa opísal v článku na titulnej strane Dubčekov príchod do Talianska, jeho vnútorné rozpoloženie

a spomenul nastávajúcu slávnostnú udalosť, ktorá bola podrobne opísaná v dlhom článku spolu s Dubčekovým slávnostným príhovorom.¹²⁹ Nasledujúci deň v úvodníku opäť Renzo Foa konštatoval, že Dubčekovi sa po dlhých dvadsiatich rokoch mlčania

dostalo výnimočného zadostučinenia vyjadreného aj opakovane dlhými a neutíchajúcimi aplauzmi počas slávnostnej ceremónie v Aule sv. Lucie.¹³⁰ Noviny informovali aj o dlhej, takmer štvorhodinovej besede čestného laureáta so študentmi Bolonskej univerzity,

128 Dubček: „Italia, finalmente arrivo ma voglio tornare nella mia patria“ [Dubček: „Taliansko, konečne som tu, ale chcem sa vrátiť do svojej vlasti“]. *I'Unità*, roč. 65, č. 253, 11. 11. 1988, s. 1.

129 FOA, Renzo: Dubček: la questione cecoslovacca è ancora aperta [Dubček: Československá otázka znovu otvorená]. *I'Unità*, roč. 65, č. 255, 13. 11. 1988, s. 1; MELETTI, Jenner: Un dottore con il groppo alla gola [Doktor s dojatím v hlase]. *I'Unità*, roč. 65, č. 255, 13. 11. 1988, s. 5; DUBČEK, Alexander: „Laddove cominciammo io ricomincerai di nuovo e volentieri.“ [Ak by som sa mal vrátiť späť, urobil by som to isté.] *I'Unità*, roč. 65, č. 255, 13. 11. 1988, s. 6.

130 FOA, Renzo: Un grande di questa epoca. Lezione di politica al mondo [Osobnosť jednej epochy. Lekcie zo svetovej politiky]. *I'Unità*, roč. 65, č. 256, 14. 11. 1988, s. 1;

o stretnutí Dubčeka a bývalého generálneho tajomníka Talianskej komunistickej strany Nattu na slávnostnej večeri a priniesli tiež rozhovor s Rudolfom Slánskym, ml., ktorý Dubčekovi z Prahy telefonicky gratuloval. V rozhovore Slánsky poznamenal, že Dubček nie je len symbolom Pražskej jari, ale aj symbolom nevyhnutných zmien v Československu a reálnou politickou alternatívou.¹³¹ Dňa 15. novembra komunistický denník podrobne informoval svojich čitateľov o spomínanej diskusii Dubčeka so štyrmi stovkami poslucháčov politických vied na akademickej pôde, pričom hlavný odkaz diskusie bol v zhrnutý do vyhlásenia: „*Musíme pomôcť Gorbačovovi vyhrať*“.¹³² To isté vydanie *l'Unità* priniesol aj článok, ktorý informoval o jedinej oficiálnej reakcii československej vlády na Dubčekov pobyt v Taliansku v súvislosti s množiacimi sa obavami talianskej verejnosti o jeho slobodnom návrate do vlasti. Československá vláda sa ústami svojho predstaviteľa Miroslava Pavla nechala na tlačovej konferencii konanej v Prahe počuť, že Dubček je československým štátnym občanom a má preto právo kedykoľvek sa vrátiť do Československa, ak si to osobne želá.¹³³

Po príchode Dubčeka do Ríma, kam pricestoval ako hosť Talianskej komunistickej strany a bol ubytovaný v malom penzióne s názvom Villa Novella, kde v minulosti býval

predseda Organizácie pre oslobodenie Palestíny Jásir Arafát, priniesol denník *l'Unità* 18. novembra správu o stretnutí Dubčeka s generálnym tajomníkom PCI Achillem Occhetom. Po srdečnom zvitani a po niekoľkohodinovom rozhovore, v ktorom spomenuli nielen obdobie reformného procesu v Československu, ale vyzdvihli dôležitosť sovietskej perestrojky, sa nechal Occhetto pred novinármi na tlačovej besede počuť, že ako nový predseda talianskych komunistov bude požadovať od sovietskeho vedenia Dubčekovu rehabilitáciu.¹³⁴ V Ríme sa udiala nepochybne jedna z najvýznamnejších udalostí, keď Dubčeka v sobotu 19. novembra v popoludňajších hodinách nečakane prijal na súkromnej audiencii pápež Ján Pavol II., pričom krátke pätnásťminútové stretnutie sa uskutočnilo bez tlmočníkov v Sixtínskej kaplnke. Dubček po audiencii vyhlásil, že stretnutie s poľským pápežom bolo pre neho veľkou ctou.¹³⁵ K súkromnej audiencii došlo pravdepodobne na základe intervencie redaktora *l'Unità* Alceste Santiniho, ktorý o stretnutí napísal pomerne obsiahly článok.¹³⁶ Zaujímavé je, že vatikánsky úradný denník *Osservatore Romano* síce uverejnil správu o udelení čestného doktorátu Dubčekovi, zmienka o pápežovej audiencii sa tam však z diplomatických dôvodov nepublikovala.¹³⁷ Po

Ríme Dubček ešte navštívil stredoveké mesto Assisi a v tejto súvislosti sa vyjadril, že sa mu splnil sen stráviť jeden deň v meste bohatom na históriu, ktorá dnes vďaka posolstvu sv. Františka patrí k svetovému dedičstvu.¹³⁸

I keď sa Dubček počas talianskeho pobytu stretol s niektorými významnými politikmi a osobnosťami, v prvom rade s pápežom Jánom Pavlom II., predsedom talianskych socialistov Bettinom Craxim, predsedom talianskych komunistov Achillem Occhetom, komunistickou političkou a predsedkyňou Talianskeho parlamentu Nilde Iotti, Romanom Prodim a spisovateľom Umberto Ecom, predsa len nedostalo sa mu žiadneho oficiálneho stretnutia s predstaviteľmi talianskej vlády. Dubček tiež neposkytol rozhovor pre žiadny z renomovaných zahraničných denníkov, čo bola zrejme jedna z požiadaviek československého vedenia. Komunistické vedenie ústami ideologického tajomníka ÚV KSČ Jana Fojtíka v tomto zmysle hodnotila Dubčekovu cestu do Talianska ako neúspešnú. V známej správe, ktorú Fojtík pripravil pre predsedníctvo KSČ sa doslovne uvádzalo, že „*i když Dubčekova cesta byla antikomunistickými centry propagandisticky široce využita, nebylo dosaženo jimi předem vytyčených politických záměrů. Celá kampaň nepřispěla k posílení pozic*

131 MELETTI, Jenner: Il „dottore“ commuove Bologna [„Doktor“ hýbe Bolognou]. *l'Unità*, roč. 65, č. 256, 14. 11. 1988, s. 3; Dubček e Natta ricordano insieme quei giorni della Primavera [Dubček a Natta si spomínajú na dni Pražskej jari]. *l'Unità*, roč. 65, č. 256, 14. 11. 1988, s. 3; BERTINETTO, Gabriel: „Un aiuto per cambiare la Cecoslovacchia“. Intervista a Rudolf Slánsky, esponente di spisso del opposizione [„Potrebujeme zmenu v Československu.“ Rozhovor s Rudolfom Slánskym, predstaviteľom opozície]. *l'Unità*, roč. 65, č. 256, 14. 11. 1988, s. 3.

132 MELETTI, Jenner: Dubček parla agli studenti di Bologna. „Dobbiamo aiutare Gorbaciov a vincere“ [Dubček v rozhovore so študentmi. „Musíme dopomôcť Gorbačovovi k víťazstvu“]. *l'Unità*, roč. 65, č. 257, 15. 11. 1988, s. 1; MELETTI, Jenner: Dubček parla ai giovani: „Imparate ad essere umani“ [Dubček v rozhovore s mládežou: „Naučte sa byť človekom“]. *l'Unità*, roč. 65, č. 257, 15. 11. 1988, s. 5.

133 Silenzio su Dubček a Bologna mentre Yakovlev arriva in Cecoslovacchia. Le autorità di Praga rassicurano: È un suo diritto di tornare in patria [Ticho okolo Dubčeka, počas pobytu Jakovleva v Československu. Autority v Prahe ubezpečujú: Je to jeho právo vrátiť sa do vlasti]. *l'Unità*, roč. 65, č. 257, 15. 11. 1988, s. 5.

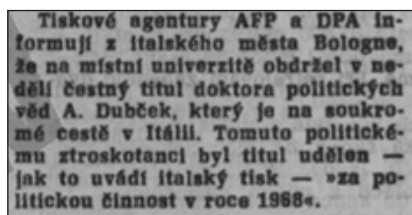
134 RONDOLINO, Fabrizio. Occhetto incontra Dubček. Idee comuni sul socialismo [Occhetto sa stretol s Dubčekom. Spoločné názory na socializmus]. *l'Unità*, roč. 65, č. 258, 18. 11. 1988, s. 5.

135 Archív Slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu Rím, f. slovenské vysielanie. Záznam vysielania z 20. 11. 1988, č. 325-3.

136 SANTINI, Alceste. Per Alexander Dubček l'abbraccio di papa Wojtyła [Pápež Wojtyła objal Dubčeka]. *l'Unità*, roč. 65, č. 260, 20. 11. 1988, s. 1.

137 Conferita a Dubček laurea „honoris causa“ [Udelenie ocenenia honoris causa Dubčekovi]. *Osservatore Romano*, roč. 117, č. 272, 14. – 15. 11. 1988, s. 8.

138 ARCUTI, Franco. Dubček ad Assisi: „Il mio sogno si è avverato“ [Dubček v Assisi: „Splnil sa mi sen“]. *l'Unità*, roč. 65, č. 261, 21. 11. 1988, s. 3.

O udelení čestného doktorátu A. Dubčekovi v Bologni informovalo 14. novembra 1988 v stručnej správe aj *Rudé právo* (Zdroj: *Rudé právo*)

Dubčeka samotného ani disidentského hnutí.¹³⁹

Úspech jeho cesty bol napriek negatívne stanovisku stranického ideológa nepochybny. Dubčekovi sa dostalo satisfakcie za rok 1968 a bol to začiatok jeho úplnej rehabilitácie a v konečnom dôsledku aj návratu do vysokej politiky, čoho sa normalizačné vedenie obávalo zo všetkého najviac.¹⁴⁰ V tejto súvislosti je viac než príznačné, že francúzsky prezident François Mitterand, ktorý začiatkom decembra 1988 navštívil Prahu a Bratislavu, viedol dlhý rozhovor s prezidentom Husákom a inými členmi vlády ČSSR, vlády SSR a dal podnet na prehĺbenie širokej spolupráce na poli politickom, kultúrnom a vedeckom, sa síce mohol stretnúť s Václavom Havlom, predstaviteľom českého disentu a pražským arcibiskupom kardinálom Františkom Tomáškom, nesmel sa však na výslovnú žiadosť vládných predstaviteľov, najmä prezidenta Husáka, stretnúť s Dubčekom. Počas dlhého rozhovoru

Husáka s Mitterandom 8. decembra, podstatou ktorého bolo rozvinutie audiovizuálne-technologického projektu Eureka ako obrany proti kultúrnej amerikanizácii Európy a prílišnému prenikaniu japonskej technológie, sa Husák zmienil aj o Dubčekovi. „*Západ byl udiven, že Dubček cestoval do Itálie a Hájek nyní do Rakouska. Dubček však nikdy nezádal o vycestování na Západ. Když byl pozván Bolonskou univerzitou, bylo mu vyhověno. Také Hájek z chartistů jel do Rakouska. A to nejsou malé vlašťovky.*“¹⁴¹ Na priamu Mitterandovu otázku, či sa Dubček nachádza v Bratislave, mu Husák odpovedal, že býva v Bratislave, kde býval aj pred tým, než sa stal prvým tajomníkom a že vlastní rodinnú vilu a je poberateľom dôchodku. Francúzskemu prezidentovi dal tiež na vedomie žiadosť, aby sa nestretol s Dubčekom: „*Dubček byl v určité době prvním tajemníkem ÚV KSČ. To, co se stalo, se nemuselo stát. V tom je delikátnost tohto jména. Nemusíte se mnou souhlasit, ale říkám Vám náš názor.*“¹⁴² Mocensko-politická rivalita Husáka s Dubčekom, ktorá mala nepochybne aj črty osobnej nevraživosti prameniacej z Husákovho presvedčenia, že Dubček osobne zavinil vojenskú intervenciu, mala pokračovanie aj po páde režimu v novembri 1989. Vymenovaním Slováka Mariána Čalfu za premiéra federálnej vlády v deň pred abdikáciou z úradu prezidenta republiky, ktorá sa uskutočnila 10. decembra 1989, Husák v podstate nepriamo umožnil kandida-

túru Václava Havla na úrad československého prezidenta, hoci sa o tento úrad rovnako usiloval aj Dubček, ktorého popularita v celej republike bola vysoká a bolo pravdepodobné, že priamu voľbu za prezidenta by vyhral on.¹⁴³ Dubček po novembri 1989 sympatizoval s revolučným občianskym hnutím Verejnosť proti násiliu a 28. decembra 1989 bol zvolený za predsedu Federálneho zhromaždenia, pričom túto funkciu vykonával do parlamentných volieb v júni 1992.

NA ZÁVER

V „roku zázrakov“ 1989 komunistické vedenie Dubčekovi nepovolilo opätovné vycestovanie do Talianska na zjazd Talianskej komunistickej strany, ktorý sa konal v júni. Dubčekove kontakty na talianskych komunistov a ľavicových politikov však pretrvávali aj naďalej. 16. decembra vítal v Prahe delegáciu Talianskej socialistickej strany na čele s jej predsedom Craxim. Zvítal sa aj so starým priateľom Antonettim, ktorý s ním v predvečer prezidentských volieb urobil rozhovor pre denník *L'Unità*.¹⁴⁴ Predseda talianskych socialistov Craxi poslal Dubčekovi pozdravný list k 70. narodeninám v novembri 1991 a v marci 1992 mu blahoželal k vstupu do Sociálnodemokratickej strany Slovenska, ktorú Dubček viedol do júnových parlamentných volieb ako predseda.¹⁴⁵ V marci 1991 Dubček vo funkcii predsedu Federálneho zhromaždenia navštívil v Ríme

139 Predsedníctvo ÚV KSČ, zasadanie 9. 12. 1988. Informace o pobytu A. Dubčeka v Itálii. Publikované v ŽATKULIAK, J., LALUHA, I., eds. *Alexander Dubček. Od totality k demokracii*, s. 287 – 288, pozn. 4.

140 SUK, Jiří. Dubčekův návrat do vysoké politiky. *Listy*, roč. 32, č. 1, 2002, s. 24 – 25.

141 A ÚSD AV ČR, PÚV KSČ 97/88, informace 3. Informace o průběhu a výsledcích oficiální návštěvy prezidenta Francouzské republiky F. Mitteranda v ČSSR z 13. 12. 1988, s. 10.

142 A ÚSD AV ČR, PÚV KSČ 97/88, informace 3. Informace o průběhu a výsledcích oficiální návštěvy prezidenta Francouzské republiky F. Mitteranda v ČSSR z 13. 12. 1988, s. 12.

143 Bližšie pozri SUK, Jiří. Prezidentnské drama 1989: Alexander Dubček, nebo Václav Havel? In: LONDÁK, M., MICHÁLEK, S. *Dubček*, s. 374 – 382.

144 ANTONETTI, Luciano. Dubček: „Penso ad un'altra Primavera stavolta con la sinistra europea.“ Intervista con il leader cecoslovacco: „Resisterò fuori dal PC, anche se rinnovato“ [Dubček: „Tentokrát s európskou ľavicou myslím na ďalšiu jar.“ Rozhovor s československým lídrom: „Zostanem mimo komunistickej strany, aj keď sa obnoví“]. *L'Unità*, roč. 66, č. 297, 17. 12. 1989, s. 1 – 2. Pozri tiež NATOLI, Claudio. Luciano Antonetti, la storia e gli storici della Primavera di Praga [Luciano Antonetti, dejiny a dejepisci Pražskej jari]. In: BIANCHINI, S., GAMBETTA, G., MIRABELLA, S., eds. *Una vita per la Cecoslovacchia. Il fondo Luciano Antonetti*, s. 64

145 Archivio centrale dello Stato Rím, f. Bettino Craxi. List Craxiho Dubčekovi z 22. 11. 1991; List Craxiho Dubčekovi z 25. 3. 1992.

poslaneckú snemovňu Talianskeho parlamentu a v lete 1991 opätovne zavítal do Talianska, keď mu boli udelené čestné občianstva niektorých talianskych miest. Pre doplnenie úplného obrazu vzťahov Dubčeka k talianskej ľavicovo orientovanej scéne by však bolo nutné preštudovať patričné dokumenty z bohatej zbierky osobného fondu Luciana Antonettiho uloženého v Centrálny knižnici Roberta Ruffiliho vo Forlì v blízkosti mesta Bologna. Obdobie rokov 1990 – 1992, počas ktorých udržiaval Dubček v nových podmienkach slobodného Česko-Slovenska intenzívne styky s talianskymi

komunistami a socialistami, zatiaľ zostáva vedecké deziderátum. Pri výskume tohto obdobia je nutné položiť si základnú otázku, do akej miery bolo politické myslenie Dubčeka a jeho prerod z komunistu na sociálneho demokrata v období pôsobenia vo vysokej politike po novembri 1989 ovplyvnené talianskym ľavicovým prostredím. Dubček sa na jar 1992 po dlhších úvahách napokon rozhodol vstúpiť nie do transformovanej komunistickej strany, ale do Sociálnodemokratickej strany Slovenska, čím nepochybne prispel k obnoveniu sociálnej demokracie na Slovensku po štyroch desaťročiach to-

tality.¹⁴⁶ Poslednú poctu vzdali Dubčekovi talianski ľavicoví politici v deň jeho pohrebu, ktorý sa s vysokými štátnymi poctami konal 14. novembra 1992 v Bratislave. Za prítomnosti okolo päť stoviek účastníkov pohrebu sa ho zúčastnili Achille Occhetto, Bettino Craxi, predstavitelia talianskych komunistov, ako aj predstavitelia mesta Bologna. Okolnosť miesta konania štátneho pohrebu v hlavnom meste Slovenska v Bratislave bola v neposlednom rade tou príčinou, kedy väčšina prominentných hostí zo zahraničia pri poslednej rozlúčke s Dubčekom zistila, že v skutočnosti bol Slovákom.

Beáta Katrebová Blehová • Alexander Dubček and Italian Communists 1968–1989

Alexander Dubček, after being removed both from party and diplomatic positions in 1970, became a 'second class citizen' closely monitored by the State Security. During the whole normalisation period, there were contacts to the Italian Communist Party that welcomed reforms in Czechoslovakia in 1968. In August, the Party strictly disapproved with the military intervention of the Warsaw Pact armies and its disclaimer opinion on the interference of Moscow as a great power in the reform process has never been changed. Contacts to Italian Communists intensified after Mikhail Gorbachev was appointed to become the General Secretary of the Communist Party of the Soviet Union, when L'Unità, newspaper of the Italian Communist Party published the first extensive interview with Dubček in January 1988, breaking almost 20 years long 'silence' of this well-known politician. By awarding him the honorary title Doctor Honoris Causa from Bologna University, one of the oldest universities in Europe in November 1988, under cooperation of the university management and Italian communists, what caused an extraordinary response in all free world, Dubček's comeback to the political scene became reality. During the period of perestroika, leaders of Italian communists undoubtedly contributed in large extent to his rehabilitation through their insistent support of Dubček's reforms during numerous meetings with Gorbachev, and Dubček's travel to Italy in November 1988 was a symbol of coming changes also in regards to the normalisation regime in Czechoslovakia. Presented study aims to reconstruct the less known chapter of contacts between Dubček and Italian communists from 1968 to 1989, on the background of overall political development in Italy taking so-called Soviet factor in consideration. The whole situation related to awarding him Doctor Honoris by the University in Bologna is analysed into details as it represented a significant milestone in the final phase of Czechoslovak normalisation history, as well as of the Cold War in the second half of the 20th century.

Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová (1973)

V rokoch 1992 – 1993 študovala anglistiku a germanistiku na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, v rokoch 1993 – 2000 študovala politológiu, históriu, ruský jazyk a právo v kombinácii predmetov na Viedenskej univerzite. V rokoch 2000 – 2004 absolvovala doktorandské štúdium na Inštitúte pre východoeurópske dejiny, Univerzita Viedeň, s témou dizertačnej práce *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei 1989*, ktorá vyšla knižne v roku 2006. V rokoch 2000 – 2005 pracovala v Rakúskom inštitúte pre východnú a juhovýchodnú Európu a v rokoch 2004 – 2009 ako univerzitná asistentka na Inštitúte pre východoeurópske dejiny na Viedenskej univerzite. Od júla 2018 pracuje v Ústave pamäti národa. Od roku 2007 je členkou redakčnej rady časopisu *Pamäť národa* a od roku 2018 aj členkou redakčnej rady časopisu *Historický zborník*. Je autorkou 30 vedeckých článkov v štyroch jazykoch, v ktorých sa zameriava na slovenské a medzinárodné dejiny v 20. storočí, slovensko-sovietske vzťahy, československo-sovietske a československo-talianske vzťahy, slovenský politický exil, protikomunistický odboj a pád komunizmu v medzinárodnom kontexte.

146 K dlhému rozhodovaciemu procesu Dubčeka ohľadom jeho politického účinkovania v Sociálnodemokratickej strane Slovenska (SDSS) bližšie pozri WEISS, Peter. Cesta Alexandra Dubčeka k sociálnej demokracii. In: LONDÁK, M., MICHÁLEK, S. *Dubček*, s. 387 – 428.

AMNESTOVANÝ „FANATIK“

SALEZIÁN IVAN GRÓF V STRETE SO ŠTÁTNOU BEZPEČNOSŤOU

PATRIK DUBOVSKÝ

Počas rokov 1968 – 1969 na Slovensku narástli aktivity cirkví. Medzi nimi i činnosť obnovujúcich sa reholí, laického apoštolátu a počet prijatých na štúdium bohoslovía. No zničením obrodného procesu utužujúci sa komunistický režim znova zameral svoje chápadlá na tieto javy a aktivity, rehole, odvážnych kňazov a laikov, medzi nimi i tajne pôsobiacich saleziánov. Štátna bezpečnosť znova začala sledovať tajných rehoľníkov a kňazov, s nimi spriaznených laikov, študentov, zakladateľov na nich zväzky „nepriateľských osôb“, vyhlasovať ich za „fanatikov“. Režim znova dostal pod svoju kontrolu počet prihlásených na štúdium teológie, obnovil prorežimné združenie kňazov v starej podobe pod novým názvom,¹ postupne zastavil tlač nezávislej náboženskej periodickej tlače. Rehole podľa režimu opäť nepatrili do „normalizovanej“ spoločnosti, počet detí na vyučovaní náboženstva sa strachom rodičov a tlakom režimu znižoval, jediná bohoslovecká fakulta sa dostala pod kontrolu Štátnej bezpečnosti a jej spolupracovníkov z radov kňazov. Rehole, ich výchova kňazov a ich apoštolát si znovu na dvadsať rokov museli nájsť spôsoby prežitia a pôsobenia. Medzi nimi vo vzťahu k mládeži jedna z najaktívnejších reholí – Saleziáni dona Bosca.

Pôsobeniu tajných saleziánov sa najintenzívnejšie venoval don Ernest Macák, SDB.² Vo svojej knihe *Prenasledovaní pre Krista* zachytil osudy sedemnástich spolubratov počas komunistického režimu, z toho jednu kapitolu venoval donovi Ivanovi Grófovi.³ Spoločnosť dona Bosca na Slovensku vydala v roku 2007 knihu *Vyznania a spomienky*. Tá sumarizuje viaceré osobné texty saleziánov i laikov, ktorí dona Grófa poznali, ako aj jeho vlastný stručný popis pôsobenia do roku 1957.⁴ Inšpiráciou mu bol podnet vtedajšieho provinciála saleziánov na Slovensku Ernesta Macáka

napísať do prelomu rokov 1993 – 1994 jeho osobnú históriu rehoľného a duchovného povolania počas komunistického režimu, čo Gróf splnil svojimi pamäťami. V predhovore týchto vyznaní a spomienok don Gróf píše: „*Nech táto moja práca prispeje k dobre a poučeniu mladších i starších bratov, aby sme aspoň na konci života robili úprimné pokánie.*“⁵ Tento motív, ako sa ukázalo, bol radosťou i bolesťou dramatického života dona Grófa. Dona Ernest Macák týmto spôsobom získal približne sto autobiografií, ktoré tak doplnili historické zdroje o pôsobení a prenasledovaní rehole dona Bosca

na Slovensku v XX. storočí, ktoré komunistický režim formálno-právne zničil po „AKCII K“.⁶ Pôsobeniu Ivana Grófa v spomienkach niektorých jeho odchovancov a spolubratov sa na niekoľkých miestach venuje i kniha *Podľa nasleduj ma.*⁷

INŠPIROVANÝ ROZOHNANÝMI SALEZIÁNMI

Ivan Gróf, narodený 11. marca 1935 v Senici vyrastal v rodine veriacich rodičov malého mesta na Záhorí. Ako trinásťročný mal na meštianskej škole dvoch spolužiakov, ktorí boli saleziánskymi chovancami. Spolu s ich

- 1 Potom, čo v roku 1968 zaniklo dovtedajšie prorežimné Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva (MHKD) a v cirkvi sa vytvorilo obrodné Dielo koncilovej obnovy (DKO), v roku 1971 vzniklo ďalšie prorežimné kňazské Združenie katolíckeho duchovenstva „Pacem In Terris“ (ZKD PIT).
- 2 Saleziáni dona Bosca.
- 3 MACÁK, Ernest. *Prenasledovaní pre Krista. Skutočné príbehy*. Bratislava: VDB, 2008, s. 143.
- 4 GRÓF, Ivan. *Vyznania a spomienky. Don Ivan Gróf, SDB*. Trnava: Via, 2007, s. 147.
- 5 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 5.
- 6 MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 5. Pozri aj poznámku č. 9.
- 7 BAČIKOVÁ, Lucia. *Podľa nasleduj ma. Zo spomienok tajne vysvätených kňazov 1950 – 1989*. Prešov: VMV, 2005, s. 335.

Salezián Ivan Gróf (po roku 1989)

(Zdroj: Via Trnava)

rozprávaním ho pri úvahách študovať u saleziánov ovplyvnil životopis zakladateľa saleziánskej rehole don Bosca od Jura Kozu-Matejova. V tomže zlomovom roku 1948 sa Ivan Gróf zúčastnil kurzu miništrantov, ktorý organizovali saleziáni, čo ho ešte viac priťahlo k ich štýlu práce s mládežou. Od jesene roku 1950, po zrušení saleziánskeho gymnázia v Šaštíne komunistami v „AKCII K“, prešli odtiaľ študovať viacerí študenti do novo otvoreného gymnázia v Senici, medzi nimi aj šiesti saleziánski chovanci.⁸ Ich príklad taktiež priťahoval mladého Ivana k saleziánskej duchovnosti. Ďalšou inšpiráciou bola návšteva týchto mladých, vtedy už bývalých saleziánskych adeptov saleziánom Ernestom Macákom v Senici, ktorý po svojom úteku zo

sústredovacieho kláštora v Podolínci taktito navštevoval a povzbudzoval saleziánsky dorast. Onedlho počas Vianoc 1950 sa Ivan Gróf pripojil k duchovným cvičeniam týchto mladíkov a i tieto duchovné aktivity ho ako pätnásťročného presvedčili rozhodnúť sa pre saleziánsku reholu.⁹

Počas posledných dvoch rokov štúdia na senickom gymnáziu sa tak Ivan Gróf stretal s týmito bývalými študentmi saleziánskeho gymnázia v Šaštíne. Jedným z nich bol o dva roky starší Ján Dubovský¹⁰ z Dechtíc, ktorý si taktiež dokončoval posledné dva roky štúdia na senickom gymnáziu. Do roku 1953 sa vtedy dvadsaťročný Ján Dubovský najviac venoval Ivanovi, dal mu prečítať spomenutý životopis dona Bosca a utvrdzoval ho v nádeji, že po maturite sa „s tým“, teda jeho túžbou nasledovať donboskovskú charizmu, niečo bude dať v Bratislave urobiť. Počas tohto obdobia hovorili o saleziánskom ideáli a Ján upevňoval Ivana v jeho vzrastajúcom rozhodnutí stať sa saleziánom. Podobne senický farár Alojz Danišovič požičoval mladému Grófovi literatúru.¹¹

Mladý Ivan svoje prvé malé výchovné skúsenosti získaval tým, že sa do leta 1953 ľudsky a slovom venoval približne dvadsiatim senickým miništrantom.¹² Po prijatí na Vysočú školu pedagogickú (VŠP) na odbor matematika – fyzika sa Ivan Gróf s pomocou Jána Dubovského stretol s tajným saleziánom donom Jozefom Kubičkom, ktorý sa na radu spomenu-

tého dona Ernesta Macáka ujal mladého Grófa. V septembri 1953 si u neho urobil duchovné cvičenia a on sa mu ako novicovi stal na prvé tri mesiace magistrom.¹³ V decembri 1953 túto úlohu „tajného magistra“ prevzal don Jozef Izakovič, s ktorým sa na nasledujúcich tri a pol roka stretával v Bratislave i na iných miestach v rozhovoroch, duchovnom vedení, spovediach.

TAJNÝ NOVICIÁT, TAJNÝ VSTUP DO REHOLE, TAJNÉ KŇAZSKÉ VYSVÄTENIE

V Bratislave, najmä na Trnávke a v Prievoze v tom čase žilo a duchovne sa vzdelávalo niekoľko ďalších mladých adeptov saleziánskej rehole. Noviciát Ivana Grófa trval do 12. decembra 1954, keď sluby na tri roky skladal vo svojom byte v Bratislave-Trnávke do rúk Jána Beňa, SDB.¹⁴ Ten mu okrem iného povedal: „*Ivan, toto je začiatok rastu našej kongregácie [...] si prvý, ktorý nebol v ústave ani v oratóriu.*“¹⁵ Znamenalo to, že Ivan Gróf bol prvým saleziánom z laického prostredia po násilnom zrušení reholí komunistami na Slovensku v roku 1950. Bol takýmto spôsobom prvým „tajným saleziánom“,¹⁶ ktorého v tajnom vstupe do rehole do roku 1989 nasledovalo ďalších sto bratov. Ivan Gróf si o tom zapísal: „*Bolo to jednoduché a krásne prijatie medzi saleziánov, bez parády a bez svedkov. Bol som šťastný.*“¹⁷

Na prelome rokov 1954 – 1955 cestoval Ivan Gróf s donom Izakovičom

8 Boli to František Lukeš, Henrich Pifko, Stanislav Kyje, Jozef Fajnor, Anton Mikula a Ján Milan Dubovský.

9 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 8.

10 Ján Milan Dubovský sa neskôr stal autorom odborných publikácií o likvidácii mužských a ženských reholí na Slovensku v 50. rokoch minulého storočia ako *Akcia kláštory* (1998) a *Akcia rehoľníčky* (2001). Obe publikácie vydalo Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Čerpal i z vlastných skúseností študenta saleziánskeho gymnázia v Šaštíne ako aj internácie vo Sv. Beňadiku, Kostolnej pri Trenčíne a stavby Priehrady mládeže v roku 1950.

11 MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 101.

12 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 24.

13 Don Jozef Kubička mal spočiatku na starosti týchto adeptov. Ivan Gróf, Bohuš Mošať, Leo Dubovský, Ladislav Dúbrava, Ľudovít Šrámka a Ľudovít Daňo. Pozri BAČÍKOVÁ, L. *Pod' a nasleduj ma*, s. 73.

14 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 9.

15 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 10.

16 MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 101. Don Ernest Macák nazval dona Ivana Grófa i saleziánskou osobnosťou.

17 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 102.

do Moravca, kde boli násilne sústredení rehoľní predstavení, a teda i saleziánski, aby ho predstavil donovi Valábkovi, Hlúbikovi a Sersenovi. Po návrate do Bratislavy nastal pre Ivana Grófa intenzívny život vysokoškolského študenta a paralelne i tajného saleziánskeho novica. Nasledujúcich päť rokov bol Grófovým magistrom naďalej don Izakovič, stretávali sa tajne na rôznych miestach. V roku 1955 začal Gróf s tajným štúdiom s cieľom stať sa kňazom. Už v tomto roku zvládal filozofiu u dona Izakoviča, filozofickú propedeutiku dona Jána Beňa, filozofické skriptá prof. Šoku, v latinčine preštudoval Speszovu filozofiu, v češtine Skácelovu a Kadeřávkovu filozofiu, dejiny filozofie od Šanca, zaoberal sa i teodiceou, kozmológiou, dogmatikou a morálkou.¹⁸ Skúšky z teológie a ostatných predmetov kvôli utajeniu skladal napr. počas prechádzok po Bratislave.¹⁹

Celá činnosť rehole bola utajovaná. S donom Beňom sa Ivan Gróf stretal raz, dvakrát do roka. Mladý Gróf s nadšením prijímal myšlienky a spôsoby dona Beňa, ktorý v tom čase zastupoval internovaného hlavného inšpektora dona Jozefa Bokoru. Tie Beňove však úplne neladili so spôsobmi Grófovho magistra dona Izakoviča.²⁰ V polovici 50. rokov totiž vo vnútri saleziánskej rehole prebiehali diskusie, či v duchovnej práci postupovať opatrne, čoho reprezentantom bol internovaný Jozef Bokor, don Andrej Dermek, ale

aj Grófov magister don Jozef Izakovič alebo radikálnejšie, čo vyplývalo z toho, že viacerí „predfebruárovi“ saleziáni prešli, či ešte len mali prejsť armádnym výcvikom v Pomocných technických práporoch (PTP) alebo väzením.

Činnosť rehole sa i preto nedala udržať úplne v tajnosti, pretože Štátna bezpečnosť (ŠtB) sčasti odhalila ich činnosť a niektorých zaistila a vypočúvala. V roku 1956 zažili mladí saleziánski novici prvé konfrontácie s ŠtB a v júni a júli prebehli procesy so saleziánmi.²¹ Mladý Ivan Gróf bol takto svedkom toho, ako ŠtB odviezla na celodenný výsluch jeho spolubývajúceho Jozefa Sobotu. Od tohto obdobia si tajní saleziáni sprísnilo spôsoby stretania sa, štúdií a komunikácie.

Gróf pokračoval v štúdiu na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave odbor matematika – fyzika. Paralelne s tým študoval predmety k završeniu kňazstva. Štvorročné štúdium pedagogiky zakončil v lete 1957. Premýšľal zostať v Bratislave na svojej *alma mater*, aby sa mohol i ako salezián venovať mládeži. No kvôli svojej neskrývanej viere a účasti na študentských protestoch v roku 1956 nemohol zostať pracovať v Bratislave, o čo sa „postaral“ odborný asistent marxizmu-leninizmu Fakulty prírodných vied VŠP Ján Kvasnička. Ako novopečený učiteľ dostal umiestnenku na všeobecno-vzdelávaciu školu do Senca, kde od 25. augusta 1957 nastúpil učiť matematiku

Priateľ I. Grófa Ján Dubovský (1961)
(Zdroj: ŠA Bratislava, p. Archív Modra)

a fyziku.²² Býval v Senci na podnájme v rodine Viliama Knappa.

Popri tom pokračovalo jeho tajné štúdium teológie a rehoľná formácia. 8. decembra 1957 na sviatok Panny Márie si Ivan Gróf v Šaštíne obnovil svoje tajné rehoľné sľuby na ďalšie tri roky a popritom sa chystal na kňazstvo. Doživotné rehoľné sľuby zložil 31. mája 1959 vo františkánskom kostole v Trnave do rúk svojho magistra dona Jozefa Izakoviča. Kňazské svätenie prijal tajne 5. októbra 1959 v Bratislave od biskupa Jána Chryzostoma Korca²³ spolu s novokňazom Jozefom Kosmálom, o čom bol predstavenými zaviazaný mlčať.²⁴

18 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 12.

19 MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 103.

20 V laickom apoštoláte i v samotnej SDB na Slovensku postupne od 60. rokov minulého storočia pretrvávalo napätie ohľadne metód Jána Beňa a jeho spolupútnikov. On i niektorí jeho nasledovníci, v dobrom úmysle opatrnosti pred tlakom režimu a „úchyliak“ zaviedli systém duchovného vedenia laikov ako tzv. „radikálnu prevenciu“, ktorá mala viesť napr. manželov a rodičov k absolútnemu prieniku evanjelia s praktickým životom ako cestou k spásu. Avšak v skutočnosti mnohokrát prehánali svoje duchovné vedenie laikov až do direktívnej formy, takže mnohí laici sa vyjadrovali až o sektárskom charaktere takéhoto vedenia, ktoré mnohokrát manipulatívne a psychickým nátlakom zasahovalo do ich súkromia, intímneho a rodinného života, prežívania viery. Problém Beňovcov v slovenskej SDB a ich nepriaznivé pôsobenie na laikov sa vliekol ešte i po novembri 1989. Don Ján Beňo pre svoj okruh kňazov svojvoľne založil hnutia Nazaret. Toto, podobne ako identické hnutie pre zasvätené ženy Betánia a ďalšie pre laikov, svojím rozhodnutím a dekrétmi predsedu Konferencie biskupov Slovenska biskupa Rudolfa Baláza musela zrušiť v januári 2005 samotná KBS. Vatikán síce vyjadroval istú podporu neúnavnej práci ľudí z okruhu dona Jána Beňa, ale prirodzene nemohol preniknúť do vnútorných vzťahov hierarchického usporiadania saleziánskej rehole na Slovensku.

21 Pozri KOVÁČ, Juraj. Procesy so slovenskými saleziánmi. *Pamäť národa*, roč. 8, 2012, č. 1, s. 33 – 57.

22 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 14.

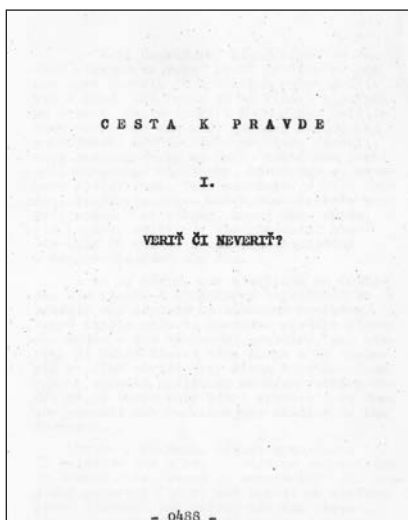
23 PAŠTEKA, Július a kol. *Lexikón kňazských katolíckych osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, s. 422.

24 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 25 – 26.

LAICKÝ INDIVIDUÁLNY APOŠTOLÁT

Od roku 1961 začal mať Gróf u vedenia školy nepríjemnosti, lebo chodieval do kostola. Od roku 1962 ho so súhlasom rodičov začali navštevovať študenti v jeho podnájme, kde ich doučoval svoje predmety, ako aj im požičiaval knihy s duchovnou tematikou a viedol rozhovory. Gróf sa nechcel prezradiť ako kňaz, a preto posielal mladých veriach na spovede k iným kňazom. V tom čase sa mu saleziánskym direktorom stal Jozef Tóth, ktorý pracoval v Senci ako sklenár a ktorý ho v tejto činnosti podporoval.

Popri práci sa venoval veriacej mládeži, najmä zo spomenutej školy, a rozvíjal takpovediac individuálny laický apoštolát rozhovormi u seba doma, počas výletov alebo stretnutí na chatách, ako aj na bohoslužbách konaných počas týchto stretnutí. Ivan Gróf skrýval, že je tajne vysvätený kňaz, salezián, a preto ho na slúženie omši a vysluhovanie sviatostí sprevádzal najmä iný tajný saleziánsky kňaz don Štefan Sandtner z Pezinka.²⁵ Oba ja ako kňazi bez tzv. štátneho súhlasu tak riskovali prezradenie a potenciálne perzekúcie zo strany režimu.²⁶ Jedným z Grófových študentov bol budúci medik Marian Príbelský, ktorý ho charakterizoval ako vynikajúceho pedagóga. Jednou z Grófových zásad podľa Príbelského bolo odporúčenie, že „kto chce byť dobrý kresťan musí, byť v prvom rade dobrý človek a dobrý človek si musí dobre plniť svoje pracovné povinnosti“.²⁷ Profesor Gróf sa snažil počas vyučovania prostredníctvom prírodných vied alebo rozhovorov o filozofii metaforicky hovoriť študentom

Titulná strana strojopísanej verzie *Veriť či neveriť?* (Zdroj: Zbierka Márie Mlýnkovej)

i o Bohu, ktorý nabáda pátrať po pravde, „obraz, iný ako ho podávala tradícia ich rodičov“ spomína Príbelský. Väčšina študentov podľa neho vedela, že profesor Gróf je veriaci, katolík, ale nik nevedel, že je tajne vysvätený kňaz. M. Príbelský dodáva: „V tej dobe nikto z nás nevedel, že je rehoľník. On to aj tým zahmlieval pred ŠtB alebo pred verejnosťou, že keďže bol kňaz, slúžil si svätú omšu doma sám a chodil normálne oficiálne na sv. omšu v Senci do kostola.“

Ivana Gróf sa zaujímal aj o ľudskú stránku, ako sa študentom darí v škole a doma. Požičiaval im literatúru, po čase aj náboženskú. Boli to priateľské stretnutia, akési neformálne „lekcie z náboženstva“²⁸ o filozofických a o duchovných témach, ako aj rozhovory s adeptmi na sviatosti. Jeho neverejné pôsobenie spočívalo aj v príprave detí a mládeže na prijatie sviatostí, ako

napríklad spomenutého Mariana Príbelského na birmovku v roku 1963. Po rokoch tento jeho odchovanec spomína: „Don Gróf bol vyvážený a ľudský. Keď už nestíhal ciele, ktoré si dal ako povinnosť, potom bol viac direktívny a hovoril iba to, čo je učenie cirkvi. To mu vyčítajú aj dnešní saleziáni, že bol direktívny v tom zmysle, že aj keď pripustil názor študenta, tak trval na tom, či – chcete, aby som vám poradil, alebo nechcete. Bol tvrdý prístupom, niektorí saleziáni hovoria, že ako buldozér. Išiel za svojím cieľom aj napriek únave, bola to jeho povaha a v danom okamihu to bolo asi aj potrebné. Voči tým, ktorí za ním chodili, bol veľmi prísny a nerobil žiadne výnimky, čo sa týka nejakej protekcie, ale bol spravodlivý a objektívny.“

Ivan Gróf si postupne uvedomil, že svoj individuálny apoštolát musí oprieť o hmatateľné zdroje informácií a duchovného vedenia, preto od roku 1966 začal písať na písacom stroji vieroučné príručky o hlavných témach kresťanskej viery a života, ktoré boli adresované mládeži i dospelým a mali sa katecheticky využívať aj v individuálnom štúdiu. Gróf ich písal v zrozumiteľnom a prítlačivom štýle akoby osobných príhovorov a postupne vytvoril z nich dielo s názvom *Cesta k pravde*. V prvej brožúrke s názvom *Veriť či neveriť?* píše na inšpiráciu mládeže, žijúcej v ateistickej spoločnosti: „prežívate dobu, ktorá vám nielenže nedáva odpoveď na otázky, ktoré vás trápia, ale naopak, poskytuje riešenie, ktoré vás skôr či neskôr urobí nešťastnejšími a nespokojnejšími, ako ste“.²⁹ V krátkom čase v rokoch 1967 – 1968 vyšli v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme (SÚSCM) prvé tri

25 Salezián Štefan Sandtner (nar. 1916) bol v roku 1952 odsúdený na 15 rokov väzenia za údajnú pomoc mladým saleziánom, ktorí utekali za hranice, odsedel si desať.

26 SANDTNER, Peter, SANDTNER Štefan, SDB. Povešť o Zvonárikovi. In: DOBIÁŠ, Rudolf, ed. *Triedni nepriatelia II*. Prešov: VMV, 2007, s. 93.

27 Rozhovor autora s Marianom Príbelským z 12. 4. 2018, nahrávka je vo vlastníctve autora. Citácie, ktoré nie sú uvedené v poznámke pod čiarou, sú z prepisu nahrávky.

28 LESŇÁK, Rudolf. *Listy z podzemia. Súborná dokumentácia kresťanskej samizdatovej publicistiky na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava: USPO Peter Smolík, 1998, s. 413.

29 LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 288.

časti *Veriť či neveriť?, Kto je Kristus a Je Boh stvoriteľ?*³⁰

Práca dona Grófa s mládežou sa postupne prejavovala vo viacerých oblastiach. Pomohol tomu aj obrodný proces v roku 1968, kedy napríklad na základe inšpirácie a podstatnej pomoci dona Grófa niektorí jeho študenti spolu s ďalšími veriacimi mladými ľuďmi založili v Ivánke pri Dunaji amatérsky spevácko-hudobný zbor Credo. Na jeho čele bol vtedy devätnásťročný gitarista a hudobník Stanislav Zibala. Pomáhal mu jeho brat František, vtedy študent Ivana Grófa, u ktorého začínali s prvými bigbítovými duchovnými piesňami. Zo seneckej SVŠ³¹ – „gymnázia“, do obvodu ktorého patrila aj Ivánka pri Dunaji od Ivana Grófa prišlo do Creda okolo 20 študentov. Credo ako jedna z prvých takýchto skupín začala hrať a spievať bigbít na omšiach v kostoloch. Išlo zväčša o piesne s liturgickým obsahom, ale po čase aj o vlastnú tvorbu a niekoľko protestsongov. V priebehu niekoľkých dní a týždňov získali tieto bigbítové omše nevídaný úspech a vplyv. Kostoly, v ktorých hralo Credo, praskali vo švíkoch.

Žiadali si ich farníci prakticky z celého Slovenska, takže mnohokrát hrali aj na dvoch omšiach denne na rôznych miestach, a to aj cez týždeň. Návštevnosť na takýchto omšiach, aká dosiaľ v mnohých kostoloch nebola, stúpala súčtom na tisíce, takže ich oceňovali aj kňazi z PIT. Speváčka časť zboru sa aj pod vplyvom Grófa rozrástla, takže Credo chodilo autobusom, do ktorého sa ich vošlo okolo 50, a preto ďalších záujemcov už museli odmietiť. V roku 1969 dokonca československé hudobné vydavateľstvo Supraphon chcelo vydať Credo hudobnú platňu, no pod tlakom cenzorov od toho ustúpilo, ale piesne nahráli iným odborným spôso-

Ivan Gróf a don Štefan Sandtner vo Vlkolínci (1973) (Zdroj: Vía Trnava)

bom v kostole sv. Trojice v Bratislave. Postupne sa však Credo dostalo pod tlak ŠtB, ktorá vypočúvala jeho členov a ivánskeho farára Tamaškoviča navštevovali príslušníci Správy ŠtB Bratislava (S-ŠtB) a tlačili naň, aby Credo neúčinkovalo v kostole. Študentom Ivana Grófa, účinkujúcim v Credo, sa vyhrážali vyhodnotením zo školy. Verejné vystúpenia Creda nakoniec

režim na prelome rokov 1971 – 1972 zakázal. No ich piesne naďalej hrali zahraničné stanice, ako napríklad Vatikánsky rozhlas a Slobodná Európa. Po rokoch sa Stanislav Zibala o činnosti Creda vyjadril: „vďaka Ivanovi Grófovi sa strhla lavína...“ a dodal: „Dokázali sme to všetko zvládnuť, lebo sme mali duchovnú výbavu od Ivana Grófa“.³²

30 LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 225.

31 Stredná všeobecnovzdelávacia škola.

32 SUDOR, Karol. *Bigbiták v kostole. Ľudia odpadávali ako na rockovom koncerte* [online]. [cit. 2014-04-16]. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/7171565/bigbitak-v-kostole-ludia-odpadavali-ako-na-rockovom-koncerte.html>. Credo po novembri 1989 napríklad verejne vystúpilo na tribúne bývalých mítingov Verejnosti proti násiliu na Námestí SNP v Bratislave, kedy toto vystúpenie krátko odvysielal čs. televízny kanál F1.

V roku 1969 vycestoval Gróf do Talianska, kde sa v Ríme stretol s biskupom Korcom i pápežom Pavlom VI., od ktorého dostal požehnanie.³³ Duchovným vodcom Grófa sa stal don František Valábek, ktorý na začiatku obnoveného útlaku cirkvi za normalizácie Ivanovi Grófovi umožňoval naplno sa venovať mládeži. V roku 1970 viedol Gróf napríklad duchovné cvičenia na Morave, kde účastníkov spovedal don Štefan Sandtner.

V roku 1971 na jeho duchovnej obnove sa zúčastnilo 180 účastníkov. Ivan Gróf v rokoch 1970 – 1974 pôsobil i ako direktor tajnej skupiny saleziánskych spolupratov.³⁴

„Na chatách prebiehali stretnutia a duchovné cvičenia a obnovy. Pred rokom 1989 vzniklo Spoločenstvo saleziánskych spolupracovníkov a v tom don Ivan Gróf na západnom Slovensku hral hlavnú úlohu. Diali sa mesačné duchovné cvičenia, 2-3-dňové obnovy na bytoch. Spolupracoval so Silvestrom Krčmérym a Vladimírom Juklom. Zo začiatku si rozumel aj s donom Jánom Beňom a mal ho rád, ale nesúhlasil s niektorými jeho krokmi a v niečom sa rozišli. Mne vyhovoval individuálny „apostolátny“ systém Ivana Grófa viac ako sa stretnúť tam, kde sa stretávalo viac ľudí. Gróf robil stretnutia po jednom. Na mňa viac pôsobilo, že som mohol klásť otázky ako nejaká debata. Eštebáci videli, že on nekoná zlo a ani nepracoval politicky, lebo nik z nás nerozmýšľal, že sa politický systém zmení, čiže politicky Ivan Gróf nebol pre štát nebezpečný, iba ideologicky,“ zamýšľal sa jeho odchovanec.

V HEADÁČIKU ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

No v čase narastajúcej normalizácie a zvýšenej činnosti ŠtB voči laickému apoštolátu v máji 1971 sa ŠtB začala viac zaujímať o Ivana Grófa na základe udaní, že požičiava náboženskú literatúru a spolupracuje so seneckým kaplánom. Vyšetrovali aj jeho študentov. Grófovi sa za jeho činnosť vyhrážal aj vtedajší kanonik, činovník Združenia katolíckeho duchovenstva (ZKD PIT) Štefan Záreczký.³⁵ V júli 1971 zaevidovala S-ŠtB Bratislava, konkrétne jej II. odbor ŠtB Bratislava-vidiek, zameraný na „boj s vnútorným nepriateľom“, a teda i cirkvami a laickým apoštolátom, stredoškolského profesora matematiky a fyziky na SVŠ v Senci vtedy tridsaťšesťročného Ivana Grófa a zaviedla na neho signálny zväzok (S) v oblasti Rímsko-katolícka cirkev.³⁶ Začiatkom októbra 1971 následne S-ŠtB Bratislava vypracovala Plán agentúrno-operatívneho ukončenia prípadu „FANATIK“ a vytýčila „realizáciou prípadu“.

V januári 1972 po návšteve príslušníka S-ŠtB Bratislava u riaditeľa seneckého gymnázia odvieďli Grófa na vypočúvanie, ktoré trvalo päť hodín. Išlo o tzv. preventívno-rozkladné opatrenie, teda vynútené stretnutie s Grófom a jeho vypočutie, kde však on všetku ilegálnu činnosť poprel.³⁷ Základom bolo podozrenie zo strany ŠtB, že Gróf je tajný kňaz.³⁸ Po tlaku a následnej dohode s riaditeľom seneckého gymnázia Ivan Gróf požiadal o preloženie na gymnázium v Šamoríne a od 1. februára 1972 tam začal učiť. Ostal však

bývať v Senci a pokračoval v duchovnom vedení žiakov. Jedným z takých bol napríklad Vladimír Fekete, ktorého Ivan Gróf inšpiroval ísť študovať na Prírodovedeckú fakultu Univerzity Komenského (UK) v Bratislave a zároveň k možnému kňazstvu a nasmeroval ho cez dona Sandtnera na vedenie tajnej saleziánskej rehole.³⁹ Grófovi sa aktivity s mládežou darilo dostatočne skrývať. Spomenutý signálny zväzok na Grófa bol začiatkom februára 1972 uložený do archívu, keďže v Šamoríne ho malo prevziať Okresné oddelenie (OO) ŠtB Dunajská Streda. Prechodom na šamorínske gymnázium, no prácou s mládežou v Senci sa Grófovi darilo unikať načas pozornosti ŠtB. Tá však úplne na aktívneho Grófa „nezabudla“, sledila po jeho činnosti a o dva roky 13. mája 1974 oddelenie ŠtB Bratislava-vidiek S-ŠtB Bratislava rukou kpt. Alexandra Pechu zaevidovalo Grófa ako Preverovanú osobu (PO) znova pod krycím menom „FANATIK“. V tomto čase sa Ivan Gróf intenzívne venoval seneckým stredoškolským i mnohým z okolitých obcí a v tomto spolupracoval okrem so saleziánom kňazom Štefanom Sandtnerom z Pezinka aj s bývalým bohoslovcom Augustínom Štohlom,⁴⁰ rodákom zo Šenkvic. Venoval sa aj adeptom iných reholí a zároveň študentom teológie, ktorých navštevoval aj mimo Senca. No mal aj konflikty s niektorými rodičmi, ktorí ho obviňovali, že „kradne“ synov rodičom. Príslušníci oddelenia ŠtB Bratislava-vidiek si v tom čase stotožňovali mená týchto mladíkov.⁴¹

33 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 26.

34 MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 106.

35 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 27.

36 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Registračné protokoly zväzkov KS ZNB S ŠtB Bratislava.

37 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Agentúrne zväzky (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A), archívne číslo (ďalej a. č.) 26 046.

38 MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 107.

39 BAČÍKOVÁ, L. *Pod' a nasleduj ma*, s. 87.

40 Augustín Štohl (nar. 1922) bol v roku 1953 po zásahu ŠtB vylúčený z Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty (CMBF) v Bratislave. V roku 1959 bol odsúdený na 6 rokov väzenia za tajné štúdium teológie, prepustili ho na amnestiu v roku 1960. Za kňaza bol tajne vysvätený v roku 1968.

41 Jedným z takýchto bol lazarista Rudolf Priedhorský. Pozri BAČÍKOVÁ, L. *Pod' a nasleduj ma*, s. 184 – 185.

Dňa 12. septembra 1975 vydalo oddelenie ŠtB Bratislava-vidiek príkaz na vykonanie domovej prehliadky u Ivana Grófa na jeho podnájme v Senci pre podozrenie z prechovávaní závadných materiálov s náboženskou ideológiou, ktorým príslušníci ŠtB sledovali naplnenie paragrafu 100 Trestného zákona (TZ) – poburovanie. Tento zámer sa v priebehu nasledujúcich dní zmenil na inú právnu kvalifikáciu.⁴²

V októbri 1975 roku oddelenie ŠtB zmenilo Grófovú registráciu na „nepriateľskú osobu“ (NO). Začiatkom októbra 1975 „riadiaci orgán“ kpt. Pecha pristúpil k registrácii Ivana Grófa v evidencii ŠtB a podáva návrh na zavedenie osobného operatívneho zväzku s krycím menom „FANATIK“, v ktorom mal byť Gróf rozpracovaný pre podozrenie z trestného činu podvracania republiky podľa paragrafu 98 trestného zákona, neskôr preklasifikovaného na paragraf 178 trestného zákona – marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami.⁴³

V RUKÁCH ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

Ivana Grófa na SVŠ v Senci so súhlasom prokurátora Pavla Jamrišku zadržali príslušníci Oddelenia vyšetrovania VB Bratislava-vidiek. Ako dôvod uviedli „rozmnožovanie a rozširovanie závadnej náboženskej literatúry, ktorú požičiava študentom ako aj používanie magnetofónu a pásovk na vyučovanie náboženstva“.⁴⁴ Neskôr prípad prevzala krajská prokuratúra a odbor vyšetrovania ŠtB pre trestný čin podľa § 178 TZ – marenie dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami. V prípade sa v neprospech Ivana Grófa a jeho spolupracovníkov angažovali najmenej traja tajní spolupracovníci ŠtB s krycimi menami

Zabavené knihy a ďalšie veci počas domovej prehliadky u I. Grófa v Senci (1975) (Zdroj: A ÚPN)

„KAPLAN“ a „VLADO“ a traja dôverníci ŠtB s krycimi menami „ONDREJ“, „EMIL“ a „VODA“.⁴⁵

Dňa 8. októbra 1975 so súhlasom Okresného prokurátora nasledovala

päťhodinová domová prehliadka, vykonaná štyrmi príslušníkmi ŠtB a zamestnankyňou MNV, pri ktorej Grófovi zabavili magnetofón Panasonic, 58 magnetofónových pásovk s hovoreným

42 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Vyšetrovacie spisy (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V), a. č. 11 852. Príkaz na vykonanie domovej prehliadky u Ivana Grófa z 12. 9. 1975.

43 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 26 046. Návrh na zavedenie osobného zväzku „FANATIK“ z 8. 10. 1975.

44 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 11 852. Protokol o zadržaní Ivana Grófa z 8. 10. 1975.

45 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 26 046. Dôvodová správa o uložení Ooz „FANATIK“ do archívu z 12. 4. 1976. Ich mená sa nám pri absencii príbuzných a stotožniteľných osôb vo zväzkoch ŠtB nepodarilo zistiť.

náboženským slovom, 181 diapozitívov s náboženskou tematikou, korešpondenciu s ľuďmi, ktorých mal Gróf získať pre „nelegálnu náboženskú činnosť“, v zahraničí vydané knihy a strojopisné vieroučné brožúry. Túto časť tvorili najmä knihy ako Dokumenty II. vatikánskeho koncilu (23 kusov), Pohľady na život Krista I-III (11 kusov), O mariánskom kulte od pápeža Pavla VI. (17 ks rozmnoženín) alebo strojopisné brožúry, ktorých autorom bol sám Ivan Gróf ako *Kto je Kristus* (12 viazaných kusov), *Je Boh stvoriteľ?* (7 kusov), *Veriť či neveriť?*, ako aj rôzne písomnosti o práci s mládežou a iné. Okrem nich príslušníci ŠtB zhabali 97 kusov týchto brožúr a kníh, vydaných Slovenským ústavom sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Sumár zabavených vecí tak činil 215 položiek zoznamu, vypracovaného príslušníkmi ŠtB. V slovníku ŠtB to bola „závadová literatúra“, dohromady približne 500 kusov kníh a rozmnoženín.⁴⁶

V tenže deň 8. októbra 1975 prijal Odbor vyšetrovania ŠtB Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti (KS ZNB) Bratislava uznesenie, ktorým zahájil trestné stíhanie Grófa podľa § 178 TZ – marenie dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Išlo o vážne obvinenie z nedovolenej činnosti, za akú sa v 50. rokoch dostával tvrdý niekoľkoročný trest, ktorému predchádzala nemenej tvrdá vyšetrovacia väzba. Konkrétne malo ísť o trestnú činnosť na území Západoslovenského kraja formou stretnutí „tajného laického apoštolátu“, ale aj o rozmnožovanie a rozširovanie závadnej náboženskej literatúry, ktorej mal byť menovaný sám autorom alebo pochádzala od „slovenskej cirkevnej emigrácie v Ríme“. Táto spisba mala byť podľa vyšetrovateľov ŠtB zameraná proti socialistickému zriadeniu v ČSSR. Grófa jeho spolupracovníkov ďalej obvinili z rozmnožovania a rozširovania náboženskej literatúry medzi mládežou, ktorej mal

vštepovať „cudziu ideológiu“. Ďalej zo stretnutí s touto mládežou, na ktorých sa mali zaoberať náboženskou literatúrou, jej čítaním, premietaním diapozitívov, prehrávaním magnetofónovej náboženskej hudby a piesní, tiež za prednášky. ŠtB sledovala aj stretnutia Grófa a mládeže na chatách vo Vrátnej doline, v Pezinku v spolupráci so saleziánom Štefanom Sandtnerom počas nedeľných omší v prírode, v Smoleniciach, na Bukovej a vo Vlkolínci, ktoré financoval Gróf, z čoho ho tiež plánovala obviniť ako z protiprávnej náboženskej činnosti. Salezián Sandtner bol v prípade charakterizovaný ako rímsko-katolícky duchovný v pastorácii v Pezinku, trestaný za pokus o ilegálny prechod cez hranice v rámci osemnásťčlennej skupiny na 14 rokov väzenia [Štefan Sandtner nebol členom spomenutej skupiny, odsúdený bol za údajnú pomoc členom tejto skupiny – pozn. P. D.] Augustína Štohra príslušníci ŠtB popisali ako bývalého bohoslovca, ktorý bol trestaný za protištátnu činnosť na 6 rokov.⁴⁷

Ešte v ten deň 8. októbra 1975, ako bol Ivan Gróf zaistený, vzali ho do predbežnej väzby, vykonali s ním prvý štvorhodinový výsluch. Nasledoval prevoz do vyšetrovacej väzby. S-ŠtB Bratislava na Grófa zaviedla vyšetrovací spis. V prípade bol použitý spravodajský technický úkon TA 211 – previerka korešpondencie.

Gróf nezamľčoval stretnutia s mládežou a svojimi študentmi, duchovné rozhovory, požičiavanie náboženskej literatúry a rozmnožovanie svojich textov, argumentoval však apolitickosťou svojej práce s mládežou a zdôrazňoval výchovný rozmer tohto sčasti náboženského vplyvu, aby im pomáhal riešiť problémy osobné, rodinné, spoločenské i duchovné. Vinili ho, že dáva prepisovať svoje texty študentom a žiadali uviesť ich mená, čo Gróf odmietol. Tiež ho vinili za jeho vieroučné dielka *Kto je Kristus?*, *Veriť či neveriť?* a iné,

napísané ešte v rokoch 1966 a 1967, vydané tlačou v SÚSCM v Ríme v roku 1968, dopravené do Československa a šírené. Ivan Gróf sa bránil, že nedal súhlas na ich vydanie v Ríme a že v roku 1969, keď navštívil Rím toto vydavateľom vytkol. Gróf v nich ako autor vystupoval pod pseudonymom Vladimír I. Forgan, čo bola slovná hračka s jeho pravým menom, čo údajne vytkol vydavateľom, a síce, že takýto pseudonymom je ľahko dešifrovateľný. Gróf mal dodať, že časť emigrácie pestuje politická katolicizmus, čo je v rozpore s jeho presvedčením. „Usvedčili“ ho podľa rukopisov niektorých takýchto kníh, ktoré u neho zhabali. Gróf sa bránil tiež, že diapozitívy s náboženskou tematikou si sám dovezol z ciest najmä do Ríma a texty k nim nahrávali jeho mladí poslucháči sami dobrovoľne. Podobnú náboženskú literatúru zabavili aj pri prehliadkach u Sandtnera a Štohra. Vyšetrovací spis bol spolu so zabaveným magnetofónom zaslaný na Krajskú prokuratúru Bratislava.

Osobitný záujem kládla ŠtB, podľa jej slovníka, na „polné omše“, teda stretnutia Grófa a dona Sandtnera s mládežou v prírode, na výletoch a na chatách, napríklad na Bukovej, vo Vrátnej doline, Vlkolínci, v Roháčoch a na Morave, kde slúžili omšu mimo kostola. Vinili ho, že takto vykonáva nepovolené duchovné cvičenia a tak naplňa podozrenie z marenia dozoru na cirkvami. Mnohým, najmä chudobnejším deťom Gróf platil tieto pobyty sám. Vyšetrovatelia ŠtB Grófa vinili aj za spoluprácu so spomenutou mládežníckou amatérskou bigbítovou hudobnou skupinou Credo z Ivanky pri Dunaji, ktorej hudbu a spevy si mládež okolo Ivana Grófa prehrávala na stretnutiach. Gróf vo výpovedi argumentoval tým, že jeho motiváciou je „láska k študentom a mládeži, ktorej chcel byť nielen učiteľom, ale aj vychovávateľom a otcom [...] mojím životným poslaním je pracovať medzi

46 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 11 852. Protokol o vykonaní domovej prehliadky z 8. 10. 1975.

47 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 11 852. Uznesenie o zahájení trestného stíhania Ivana Grófa z 8. 10. 1975.

mládežou – sú to moje deti a ja som ich (duchovný) otec. Mám mládeži v duchu náboženskom a radiť jej“.⁴⁸

Výsluch zaisteného Grófa pokračoval o dva dni 10. októbra. Pôsobí ako čierny humor, že v tlačive zápisu výpovede je v časti, ktorá charakterizuje vypočúvaného, uvedené, že Ivan Gróf v roku 1967 dostal Krajské vyznamenanie za obetavú prácu na úseku školstva a kultúry. No zápis pokračuje „závadnou“ časťou, v ktorej sa konštatuje, že Gróf sa ako študent na gymnáziu v Senici v roku 1950 stretal s niektorými bývalými saleziánskymi študentmi „rozpustenej rehole“ saleziánov zo Šaštína ako Jánom Dubovským, Henrichom Pífkom, Stanislavom Kyjom alebo Františkom Lukešom, ktorí ho inšpirovali k saleziánskemu ideálu a požičiavali mu duchovnú literatúru.

Ivan Gróf, zdá sa, na jednej strane nepreznal svojich spolupracovníkov, napríklad dona Sandtnera, lebo to bolo proti jeho svedomiu. Na druhej strane bol však úprimný a snažil sa byť aj presvedčivý, keď odborne argumentoval počas výsluchov o svojej náboženskej činnosti. Gróf napríklad hovoril, že porovnával marxistickú a kresťanskú literatúru a zistil, že marxizmus nestačí na riešenie problémov mladých ľudí. Ďalej vyšetrovateľom povedal, že mládež nevedie proti socialistickému zriadeniu, ale s marxizmom-leninizmom sa nezhoduje čisto v oblasti náboženskej.⁴⁹

Grófovi zhabali aj zápisník so zoznamom študentov, ktorí ho navštevovali alebo sa im venoval počas šestnástich rokov. Zhabali mu aj magnetofónové pásky s textami k filmom, k diapozitívom alebo náboženskými piesňami, ako aj s bigbitovými nahrávkami skupiny Credo, ktorá sa zúčastňovala evanjelizačných stretnutí s Ivanom Grófom. Naliehali, aby im slúbil, že nebude pokračovať v apoštoláte.

Gróf slúbil, že sa bude chovať podľa svedomia. Dôvodil, že dobrý kresťan je aj dobrý občan a ľutoval, že socializmus je ateistický. Tlačili na Grófa, takže ten navela prisľúbil, že sa nechce viac stretávať s mládežou. Možno predpokladať, že to bola Grófova taktika. Dňa 10. októbra ho kvôli pomnutiu dôvodov väzby prepustili. Počas jeho zaistenia sa jeho študenti navzájom navštevovali a inštruovali ako postupovať, ak ich bude vypočúvať ŠtB. V tom čase mal Ivan Gróf totiž v pôsobení asi 300 mladých študentov, za celé obdobie jeho apoštolátu ich malo byť vyše niekoľko stoviek. Gróf sa následne z opatrnosti prestal schádzať s mladými saleziánmi, čo jeho duchovnému vodcovi donovi Beňovi vyhovovalo. No don Beňo, Grófov tzv. formátor, postupne naň tlačil, aby sa Gróf práce s mladými vzdal. Voči čomu bol však inšpektor rehole saleziánov don Andrej Dermek, čo v malom naďalej dokazovalo a prehlbovalo napätie medzi dvoma koncepciami utajenej práce saleziánskej rehole na Slovensku.⁵⁰

Podobný priebeh ako u Grófa malo zaistenie a následné prepustenie Grófovho spolupracovníka, bývalého seminaristu Augustína Štohla z Pezinka, ktorému tiež počas predchádzajúcej domovej prehliadky zabavili magnetofón, 11 pásov, literatúru, fotografie, korešpondenciu a vieroučné brožúrky – spolu podľa zoznamu ŠtB 53 položiek. A veľmi podobný malo u ďalšieho Grófovho spolupracovníka, saleziána Štefana Sandtnera v Pezinku, u ktorého podľa protokolu ŠtB išlo o 285 diapozitívov, 12 kusov magnetofónových pásov, kufríkový písací stroj, magnetofón Panasonic a 139 kníh.⁵¹

Dňa 10. októbra vypracovala KS Bratislava „Plán vyšetrovania“, v ktorom chcela dokázať, že u Ivana Grófa sa schádza katolícka inteligencia, najmä absolventi niektorých fakúlt vy-

sokých škôl, ktorí predtým prevažne študovali aj u Grófa. Vyšetrovatelia ŠtB chceli Grófovi dokázať, že prechováva nedovolenú literatúru z „emigrantského centra“ z Ríma a tiež že sám rozmnožuje protištátnu náboženskú tlačovinu na písacom stroji i „rozmnožovacím aparáte“, tzv. brožúrky, ktoré majú byť ostro zamerané proti socialistickému zriadeniu, hanobiace politiku štátu, obsahujúce tendenčné hodnotenie súčasnej politickej situácie. Napokon tiež že prechováva zvukové pásky s kázňami a duchovnými príhovormi.

Plán ukladal zistiť, či Gróf aj po udelení amnestie novo zvoleného prezidenta Československa Gustáva Husáka pokračoval v „nezákonnej činnosti“, či prebiehali ďalšie stretnutia v prírode a ktoré osoby boli do nej zahrnuté. Tiež či nezneužíval náboženstvo na nepriateľské konanie proti socialistickému zriadeniu, spojenectvu so Sovietskym zväzom a zahraničnej politike Československa.

Dňa 13. októbra 1975 vydala Správa pasov a víz blokovaciu kartu na nevydanie cestovného pasu, resp. na jeho odobratie, a Grófovi vydanie nového cestovného pasu zablokovali, resp. nariadili mu odňať pas, ak nejaký vlastní.

VIPOČÚVANIE „SVEDKOV“; KONIEC VYŠETROVANIA A JEHO NÁSLEDKY

S-ŠtB Bratislava vo svojich opatreniach mala ďalej vyhodnotiť závadové zhabané materiály u všetkých troch vyšetrovaných, vypočúť až 33 naplánovaných svedkov a „ustanoviť“ majiteľov chat, na ktorých sa „Grófovci“ stretávali. Do konca roka predvolávali na vypočúvanie žiakov, a tak vyšetrovatelia získali veľa informácií. Mnoho mladých v tom čase odpadlo od Ivana Grófa. V tomto kritickom období Ivana Grófa podržala riaditeľka šamorínskeho gymnázia Nina Lefflerová.

48 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 11 852. Návrh na zavedenie osobného zväzku „FANATIK“ z 3. 10. 1975.

49 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 11 852. Protokol o výsluchu Ivana Grófa z 10. 10. 1975.

50 MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 110.

51 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 11 852. Protokol o vykonaní domovej prehliadky u Štefana Sandtnera z 9. 10. 1975.

Ivan Gróf so svojimi maturantmi v Šamoríne (1974) (Zdroj: Via Trnava)

M. Príbelský spomína: „Po skončení Lekárskej fakulty som tam ostal na Katedre patologickej anatómie. Kvôli stretnutiam s Ivanom Grófom som mal v roku 1975 ako veriaci veľké problémy na pracovisku. Keď Ivana Grófa zatkli, boli sme vyšetrovaní viacerí, ja medzi prvými. Prišli po mňa do pitevne, odtiaľ ma odviekli v bielom, nedovolili sa mi prezliecť, lebo že -už sa nevrátim-. Pri výsluchu nechali otvorené okná, bolo to v októbri, bol som v jednom tričku, triasla ma zima. Vyšetrovatelia sa striedali, menili, vyhrážali sa mi, iný zasa mal medové reči ako mi chce dobre a potom mi dali podpísať rýchlo, čo ste povedali. Ja som to nečítal, podpísal,

myslel som si, že to podpísať musím. Potom ma prepustili do chladu a dažďa. Mali knižky od dona Grófa, chceli aj odo mňa, či mám nejaké náboženské knihy, tak som povedal, že mám. Potom som navštívil moju o 30 rokov staršiu tetu, čo mala knihy z 1. republiky, z nich niektoré náboženské som im doniesol, tak mi ich chceli hodiť o hlavu, že načo nosím také sprostosti. Tie knihy, ktoré som mal od Grófa a ktoré sme šírili, tak tie boli schované. Moja mama mala strach, tak ich odniesla preč a žiaľbohu aj niektoré zlikvidovala. Vyšetrovali aj moju manželku, prišli v noci, búchali nám na dvere, všetci susedia pozerali, že koho ide ŠtB zobrať. Takto nás vzali asi 3-krát

v noci, z každého vyšetrovania sme mali strach. To bol systém zastrašovania.“

Ešte 5. novembra 1975 sa zišli zainteresovaní príslušníci Odboru vyšetrovania ŠtB Bratislava na porade, na ktorej zhrnuli zistenia z dovtedajšieho vyšetrovania a napodiv skonštatovali, že Ivan Gróf svojimi individuálnymi stretnutiami a apoštolátom nevedol mládež proti socialistickému zriadeniu v Československu. Podobne uzavreli, že zhabané materiály od Štohla a dona Sandtnera nie sú „závadové“. Zanalyzovali výpovede tridsiatich svedkov. Ivan Gróf v tom čase pokračoval v písaní seriálu katechetických príručiek Cesta k pravde,⁵² ktoré začal

52 Dielo Cesta k Pravde tvorilo 15 častí: Veriť či neveriť?, Kto je Kristus?, Je Boh Stvoriteľ?, Ako sa boží syn stal človekom?, Pohľady na život Krista – tri časti, Sviatosti, Čo je sv. omša?, O sviatosti pokánia, O duchovnom vedení, O manželstve, O vykupiteľských povolaniach, Kresťan v Cirkvi, O čnostiach. Pozri PAŠTEKA, J. a kol. Lexikón kňazských katolíckych osobností Slovenska, s. 423.

ako samizdaty písať na písacom stroji od roku 1966.⁵³

Dňa 11. novembra 1975 však predsa len obvinil Odbor vyšetrovania ŠtB Grófa podľa p. 100 TZ – poburovanie, na základe textu v brožúre *Kto je Kristus?*, súčasťou to *Cesty k Pravde*, kde Gróf vyčítal ateistom, čo spôsobila ich nenávisť voči kresťanstvu. Vyšetrovatelia ŠtB plánovali porovnať obsah strojopisnej verzie a tej, ktorá bola vytlačená v Ríme.⁵⁴ V polovici novembra 1975 zosumarizovala S-ŠtB Bratislava texty na zhabaných Grófových magnetofónových páskach. Naplánovali ešte jeden rozkladový pohovor s Grófom a uzniesli sa, že ak budú výsledky vyšetrovania spadať pod amnestiu prezidenta, vyšetrovanie sa ukončí. Po piatich hodinách vypočúvania však jeho prípad uzavreli, keďže konštatovali, že sa naň amnestia prezidenta ČSSR z mája 1975 vzťahuje. Následne 17. novembra 1975 krajský prokurátor vyšetrovanie proti Ivanovi Grófovi, Štefanovi Sandtnerovi a Augustínovi Štohlvi zastavil. Tzv. závadové materiály z domových prehliadok však menovaným nevrátili, lebo malo ísť o „protištátny materiál napomáhajúci marenia dozoru nad cirkvami“.⁵⁵ Krajská prokuratúra však začala pripravovať návrh na zhabanie vecí Ivana Grófa. Vyšetrovatelia sa však dohodli, že vypracujú správu pre Krajský výbor Komunistickej strany Slovenska (KSS), aby sa predišlo budúcej negatívnej ideologickej činnosti Grófa na školách a medzi mládežou. O činnosti Ivana Grófa bol cestou ŠtB

Priezvisko	GRÓF	Meno	Ivan
Fredchádzajúce priezvisko	-		
Dň, mesiac a rok narodenia	11.3.1935	Miesto narodenia	Senica
Trvalé bydlisko - okres - ulica	Senec, Sokolská č.9		
Trestné stíhanie začaté pre § 178/tr.zákona			
BLOKOVACIA KARTA			
SPRÁVA PASOV A VÍZ KRAJSKÉ (OKRESNÉ) ODDELENIE PASOV A VÍZ Bratislava - vidiek			
C. J. VS-ČVS-594/75		Stupeň utajenia:	
DRUH EVIDOVANIA		TAJNÉ	
<ol style="list-style-type: none"> 1. ~~Vyrozenie o podaní žiadosti~~ 2. ~~Pozdežanie vybavenia žiadosti~~ 3. ~~Nevydanie cestovného dokladu – odobranie cestovného dokladu~~ 4. ~~Pravda úkon č. .... (pri odjazde - prízjazde)~~ 			

Blokovacia karta ŠtB na I. Grófa (1975)

(Zdroj: A ÚPN)

informovaný aj Okresný výbor KSS Bratislava-vidiek.

Je zaujímavé, že záznamy ŠtB po pri formuláciách ideologického balastu citujú Grófove odvážne a úprimné slová z časti *Kto je Kristus?*: „Chytáte sa za hlavu nad rozkrádaním národného majetku, lebo ste ľuďom odobrali vieru v neviditeľného svedka všetkých ich činov.“⁵⁶ V ďalšej zabavenej brožúrke s názvom *Chceme žiť šťastne* kritizoval Gróf údajných 4000 samovrážd v ČSSR. V inej s názvom *Pohľady na Krista* Gróf napríklad píše, že „ak štát žiada od nás niečo protiprávne, nie sme povinní, ba nesmieme ho poslúchať“.⁵⁷

Vyšetrovatelia sa počas vypočúvania snažili identifikovať aj povolanie

členov apoštolátu a zistili, že ide o učiteľku ZDŠ,⁵⁸ vychovávateľku v detskom domove, technika SVŠT,⁵⁹ lekárničku, študentov stredných a vysokých škôl, výskumníka, pracovníka v továrni, knihovníčku, zamestnanca Dopravného podniku či ČSD,⁶⁰ úradníkov, asistenta Pedagogickej fakulty v Trnave, lekára ÚNZ⁶¹ i asistenta LF UK.⁶² Ním bol spomenutý Marian Pribelský, ktorý spomína: „Keď som po vypočúvaní ŠtB pokračoval v práci na Katedre patologickej anatómie, zavolať si ma kádrovák na Lekárskej fakulte UK a povedal: ‚ste vyšetrovaný, budete súdený a nemali by ste robiť so študentmi a my vám teda zabránime, aby ste ďalej učili, nebudete mať žiadny odborný ani funkčný postup, ale vás nevyhodíme.‘ Tak som si začal hľadať nové miesto a keď potom prišli moje kádrové materiály, tak som videl, že budem stále pod takýmto tlakom. Mój prednosta oddelenia – starý komunist – prof. Brozman mi povedal na rozlúčku jednu veľmi peknú vetu: Podľa mňa ste nemuseli odísť, lebo sily zla nie sú také silné ako si myslíte. Odišiel som a darilo sa mi so strachom odolať riziku prezradenia a prenasledovania.“

Dňa 12. decembra 1975 zosumarizovali vyšetrovatelia fotodokumentáciu zabavenej náboženskej literatúry, diapozitívov, magnetofónových kaziet a pásov, rukopisov a rozmnoženín náboženskej spisby, ktorú Gróf požíčoval vo svojom byte v Senci. Podobne urobila u dona Sandtnera. O mesiac 17. decembra 1975 dáva vyšetrovateľ ŠtB návrh na zhabanie zaistených vecí z domovej prehliadky u všetkých

53 LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 225.

54 Podľa neskoršieho konštatovania vyšetrovateľov ŠtB bola v Ríme vytlačená brožúrka *Kto je Kristus?* menej namierená proti režimu ako strojopisná verzia.

55 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 11 852. Správa o prevedených rozkladných opatreniach v akcii „FANATIK“ z 15. 12. 1975.

56 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 11 852. Protokol o vylúčení Ivana Grófa zo 17. 11. 1975; Správa o prevedených rozkladných opatreniach v akcii „FANATIK“ z 15. 12. 1975.

57 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 11 852. Správa o prevedených rozkladných opatreniach v akcii „FANATIK“ z 15. 12. 1975.

58 Základná deväťročná škola.

59 Slovenská vysoká škola technická v Bratislave.

60 Československé dráhy.

61 Ústav národného zdravia.

62 Lekárska fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

Časť zhabaných vecí pri domovej prehliadke dona Š. Sandtnera v Pezinku (1975) (Zdroj: A ÚPN)

troch vyšetrovaných. Grófovi zhabali 219 položiek, Štoholovi ponechali len 7 položiek a don Sandtnerovi podobne nechali len 8 položiek. Magnetofón Grófovi napokon vrátili. O deň neskôr vrátili osobný operatívny zväzok „FANATIK“ na Štatisticko-evidenčné oddelenie S-ŠtB Bratislava.

V polovici decembra vydal Odbor vyšetrovania S-ŠtB Záverečnú správu

o vykonaných rozkladných opatreniach v akcii „FANATIK“. Ivana Grófa v nej charakterizovali ako náboženského fanatika podľa záverov II. vatikánskeho koncilu, ktorý sa od roku 1968 zaoberal laickým apoštolátom a využíval pri tom ním napísané brožúry v kolekcii Cesta k pravde, ktoré hano-bili socialistické zriadenie, kritizovali kult osobnosti Stalina, VOSR,⁶³ likvi-

dáciu kňazov a veriach, no uviedli, že obsahovali aj kritiku Hitlera a čínskeho komunizmu. Grófova nebezpečnosť bola podľa ŠtB v tom, že ako gymnaziálny profesor vplýval na budúcich absolventov pedagogickej a iných fakúlt, teda budúcich učiteľov tým, aby „umožňovali na školách – svojich pôsobiskách, vyučovanie náboženstva“. 5. oddelenie II. odboru S-ŠtB spolu s Oddelením ŠtB Bratislava-vidiek následne vyhodnotili zabavenú náboženskú literatúru, rukopisy a rozmnoženiny u všetkých troch obvinených a konštatovali, že ide o závadovú spisbu po stránke ideologickej, nie trestnej. Tak trestnému stíhaniu podliehali podľa nich len brožúry *Kto je Kristus?*, *Je Boh Stvoriteľ?* a *Veriť či neveriť?* Záver znel: Zabaviť!

O mesiac 12. januára 1976 bol tento vyšetrovací spis zaslaný na Krajskú prokuratúru a natrvalo archivovaný na Štatisticko-evidenčnom odbore (ŠEO) S-ŠtB Bratislava. O šesť dní nasledoval návrh na zhabanie spomenutých vecí Ivana Grófa a Štefana Sandtnera. Dňa 12. marca 1976 súd rozhodol o zhabaní nevrátených vecí z domovej prehliadky.⁶⁴

VYNÚTENÝ ODCHOD DO ŠAMORÍNA A SPOR S DONOM JÁNOM BEŇOM

Dňa 25. marca 1976 sa Gróf po osemnástich rokoch pobytu v Senci presťahoval do Šamorína, kde získal i trvalý pobyt. ŠtB preto odstúpila jeho zväzok v kategórii nepriateľská osoba (NO) oddeleniu ŠtB Dunajská Streda. Preto i v polovici apríla 1976 oddelenie ŠtB Bratislava-vidiek rozhodlo o uložení osobného zväzku (OZ) „FANATIK“ do archívu XII. Správy ZNB. Sledovanie Grófa teda prevzalo oddelenie ŠtB Dunajská Streda spolu s jeho vyše 120 stránkovým zväzkom „nepriateľskej osoby“. Štefan Sandtner a Augustín Štohl mali byť naďalej sledovaní vo zväzkoch preverovanej osoby (PO)

63 Veľká októbrová socialistická revolúcia – bolševický prevrat v Rusku zo 7. 11. 1917.

64 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 30.

a NO na oddelení ŠtB Bratislava-vi-diek.⁶⁵

Podľa Zoznamu osôb k zväzku „FANATIK“ boli spolu s Grófom sledovaní, resp. vyťažovaní, jeden z jeho najbližších spolupracovníkov spomedzi študentov Marian Príbelský, vtedajší senecký kaplán Jozef Lukačovič, spomínaní salezián Štefan Sandtner a Augustín Štohl. Do Senca na stretnutia s mladými však Gróf cestovať neprestal, jeho staronoví odchovanci sa začali vracat.⁶⁶ Popritom Ivan Gróf sa venoval aj novým adeptom rehoľného kňazstva a vyučoval filozofiu.⁶⁷

Po rokoch lekár M. Príbelský odkryl i iný rozmer stretnutí so „starším bratom“ donom Grófom: „*Stretnutia s Ivanom Grófom pokračovali, no mal som jeden rozpor, ktorý sa netýkal viery, ale spôsobu realizovania tohto apoštolátu, tak sme sa preto pol roka s Ivanom nestretávali. A v tom bola a je veľkosť Ivana Grófa v tej jeho –diktatúre–, že potom on prišiel za mnou a povedal, že prepáč mi, mýlil som sa. To bolo nie moje víťazstvo, ale jeho. To bola obrovská hodnota pre mňa.*“

Ako disciplinovaný rehoľník chodil Ivan Gróf na duchovné stretnutia k Jánovi Beňovi, ktorý mu na formačnom stretnutí koncom februára 1976 vyčítal jeho nedostatky a znevažoval výsledky jeho apoštolátu s mládežou. Podpísalo sa pod to i prezradenie aktivít Ivana Grófa a vyšetrovanie ŠtB. Od marca 1976 mal mať Gróf podľa požiadaviek dona Beňa len do dvadsať žiakov a don Beňo chcel, aby Gróf od 1. septembra 1977 odišiel zo školstva. U štyridsaťdvaročného Grófa tým

nastala vnútorná kríza, chcel všetko vzdať, pretože jeho životným ideálom bolo pracovať s mládežou a nechcel, aby sa mu rozpadla jeho pätnásťročná práca. S Beňovým názorom nesúhlasil ani inšpektor SDB na Slovensku don Andrej Dermek a napísal don Beňovi list. Ivan Gróf sa zmietať medzi dovtedajším obdivom a poslušnosťou voči svojmu formátorovi donovi Beňovi, túžbou pokračovať v apoštoláte medzi mládežou, ktorú vyučoval na škole, ale i racionálnym príklonom k postojom provinciála dona Andreja Dermeka a jeho nevôľou s názormi a praktikami dogmatických saleziánov okruhu dona Jána Beňa. Napokon po vzájomnom rozhovore don Dermek – človek miernosti, kvôli jednote v reholi sa vyslovil, že „pokladá za užitočnejšie“, aby Ivan Gróf predsa len zo školy odišiel. Ivan Gróf tak napokon so „zaťatými zubami“ prijal tlak dona Beňa a 7. novembra 1977 súhlasil s odchodom zo šamorínského gymnázia k 31. júlu 1978.⁶⁸ Navyše mu saleziáni odňali aj štyri postulanky ženskej rehole saleziánok – Dcéry Márie Pomocnice (FMA)⁶⁹ z duchovného vedenia, čo bolo preň ďalším úderom a testom rehoľnej poslušnosti a služby.⁷⁰

Od 1. augusta 1978 začal Ivan Gróf pracovať ako technik na Ústave klinickej onkológie (ÚKO) v Bratislave, kde pracoval dvanásť rokov. No od roku 1980 sa znovu venuje laikom, stáva sa vedúcim saleziánskych spolupracovníkov a kandidátov. O rok neskôr mu don Andrej Dermek zveril venovať sa povolaniam FMA. V tomže roku 1981 bol zvolený nový provinciál don Jozef

Kaiser, ktorý začal zavádzať zmeny. Don Gróf sa stal direktorom a provinciálnym tajomníkom a postavili ho na čele západoslovenskej formačnej komunity. To bola jeho veľká rehabilitácia. Okrem iného viedol napríklad duchovné obnovy sestier FMA.⁷¹ Voči Grófovi sa však zdvihli ohovárania, ba až osočovania zo strany „starých“ saleziánov z okruhu dona Beňa.⁷² Od 11. marca 1983 bol však napriek neprajníkom Ivan Gróf menovaný za provinciálneho radcu pre saleziánske rodiny, kde pracoval nasledujúcich desať rokov. Zároveň pracoval ako delegát pre FMA v provinciálnej rade saleziánov.⁷³ Gróf totiž viedol tajnú komunitu 25 bratov, v rámci toho desiatich kňazov.

Po ústupe pod tlakom Jána Beňa, ktorý sa na druhej strane prejavil zvýšenými duchovnými aktivitami dona Grófa na pôde rehole, ŠtB neprestávala sledovať po takýchto aktivitách nielen jeho, ale i celej rehole saleziánov a iných reholiach. Takáto úloha sa v 80. rokoch minulého storočia stala pravidelnou súčasťou Vykonávacích plánov kontrarozvedky XII. správy ZNB – Správy ŠtB pre Slovensko, kedy pre rok 1982 takýto plán „na úseku vyhľadávania vnútorného protivníka“ uložil úlohu „*zintenzívniť rozpracovanie po báze reholí, najmä saleziánov, jezuitov a ďalších*“ a venovať „*zvýšenú pozornosť odhalovaniu a zabraňovaniu aktivizácie laického apoštolátu a nelegálnej cirkvi*“.⁷⁴

Pokračujúca bohatá a intenzívna činnosť rehole i samotného Grófa v podmienkach útlaku cirkvi znova

65 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 26 046. Dôvodová správa o uložení OOO „FANATIK“ do archívu z 12. 4. 1976.

66 MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 111.

67 BAČIKOVÁ, L. *Podľa nasleduj ma*, s. 92.

68 V citovanom Lexikóne kňazských katolíckych osobností Slovenska v stati o Ivanovi Grófovi je nepresne uvedené, že Ivana Grófa prepustili zo školstva kvôli jeho mimoškolskej činnosti s mládežou. Pozri PAŠTEKA, J. a kol. *Lexikón kňazských katolíckych osobností Slovenska*, s. 423.

69 Skratka z talianskeho Figlie di Maria Ausiliatrice.

70 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 32.

71 MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 114.

72 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 33.

73 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 34.

74 A ÚPN Bratislava, f. XII. Správa ZNB Správa ŠtB, II. odbor. Plán práce na rok 1982.

pritiahli pozornosť ŠtB na Grófa. Po deviatich rokoch pobytu v Šamoríne v okrese Dunajská Streda 18. septembra 1985 Ivana Grófa predvoláva na výsluch OO ŠtB Dunajská Streda, kde ho vyšetroval Zoltán Kiss za šírenie náboženskej literatúry a tajný apoštolát.⁷⁵ V roku 1987 bol však vytvorený nový návrh organizácie formácie SDB, v rámci ktorého Ivan Gróf skončil ako direktor skupiny i delegát saleziánskych spolupracovníkov v provinciálnej rade, čo ho trápilo. Od roku 1988 viedol Gróf aspoň duchovné cvičenia saleziánskych spolupracovníkov. Išlo o ďalšie nepochopenie, ba až nepodložené očierňovanie zo strany starších saleziánov, ktorí udržiavali extrémne konzervatívnu tradíciu, založenú donom Jánom Beňom.⁷⁶ V tom čase mu vyšla jeho dielo *Cesta k Pravde* v náklade 2 000 kusov.⁷⁷ Dielo vyšlo cyklostylom ako súborné v Dolnom Kubíne v roku 1988 a malo spolu účtyhodných 1 575 strán.⁷⁸

ZÁVER

V roku 1989 po Nežnej revolúcii prichádza k prechodu a návratu tajných saleziánskych komunít do historických stredísk. Don Gróf vo februári 1990 dáva výpoveď v ÚKO a začína sa venovať iba saleziánskym spolupracovníkom, učiteľom katechézy, sestrám FMA a robiť ľudové misie. Napríklad na Orave a Liptove sa v jeho trojročnom kurze učiteľov katechézy vystriedalo 280 absolventov. Od roku 1990 Ivan Gróf vyučoval na CMBF v Bratislave podľa svojej knihy *Cesta k Pravde*. Žil ako člen komunity saleziánov v Bratislave-Petržalke a pokračoval v duchovných cvičeniach a kurzoch katechéty. V školskom roku 1992 – 1993 bol Gróf menovaný riaditeľom Filozoficko-pedagogického študenátu SDB v Žiline a zároveň prednášal na

Pamätná tabuľa Š. Sandtnerovi na jeho rodnom dome v Pezinku (Foto: P. Dubovský)

CMBF v Bratislave. Od 1. januára 1994 viedol don Gróf saleziánskych spolupracovníkov na Slovensku, čo predstavovalo 18 stredísk s 392 členmi a 61 v príprave.

Dňa 6. januára 1994 don Gróf ako 60-ročný vydal svoje pamäti a v tomže roku sa stal farárom v Kňažej na Orave. Od roku 1997 sa stal direktorom saleziánskeho domu v Bratislave na Trnávke, kde pôsobil bežmála štyri roky až do svojej smrti.⁷⁹

Na posledné obdobie života dona Grófa spomína jeho „duchovné dieťa“, ako don Gróf zvykol nazývať svojich zverencov, lekár M. Příbelský: „Potom mal Ivan Gróf zdravotné problémy, on sa celý aktívny život rehoľníka a učiteľa nešetril. Posledné 2-3 roky bol chorľavý, mal problémy so srdcom, a preto sme sa veľa krát stretli, aj na Trnávke u saleziánov, sprostredkoval som mu niektoré vyšetrovania. Tam už mu klesali sily. Zomieral, keď som mal nočnú službu a on mi volal asi o 5. hod ráno, že mu je celú

noc hrozne zle, že nechcel ma budiť, nechcel ani obťažovať spolubratov, že leží na podlahe. Zavolať som mu sanitku, povedal som, že kňaz tam a tam leží na zemi, doviezli ho, dali sme ho na JIS-ku,⁸⁰ ťažko dýchal, prezrel ho internista, bol som pri ňom, chrčal. Nevedel som, že je to rozlúčka s ním. O krátky čas počas mojej vizity volali z JIS-ky, aby som prišiel, že Ivana Grófa resuscitujú, ale už sa mu nedalo pomôcť. Jeho posledné slová boli povzbudivé, ešte povedal, aby sme sa snažili. Bol to „on“. Keď bol mladý, chodil do najvyšších kopcov na výlety, bol štíhly fešák, dievčatá, nevediac, že je kňaz, doň zalúbené. Ivan Gróf sa snažil byť náš duchovný otec. Jeho apoštolovanie nám dalo opravdivú vieru a zmysel života.“

Prvý tajný salezián po roku 1950 don Ivan Gróf vychoval vyše 30 tajných saleziánov, 20 Dcér Márie Pomocnice, a vyše 100 saleziánskych spolupracovníkov. Písal pod pseudonymom V. I. Forgan a vydal pätnásť

75 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 34. Zväzok bol zničený 6. 12. 1989 počas nezákonných skartácií na FMV z rozkazu vtedajšieho 1. námestníka MV ČSSR Alojza Lorenca.

76 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 35.

77 MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 116.

78 LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 225.

79 MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 116 – 118.

80 Jednotka intenzívnej starostlivosti.

katechetických príručiek-knží v súbornom diele *Cesta k Pravde*, ktorých prvé tri časti pod názvom *Istoty* vydal v rokoch 1967 – 1968 SÚSCM v Ríme a tajne sa dovážali na Slovensko.⁸¹ V roku 1990 bola prepracovaná kompletná verzia diela *Cesta k Pravde* znovu vydaná v SSV v náklade 20-tisíc výtlačkov.⁸² To bola definitívna satisfakcia strastí dramatického a dynamického života dona Grófa.

Popri vzdelávaní a duchovnom vedení Gróf podporoval priateľstvá medzi svojimi mladými, aby sa tak vytváral základ pre budúcu kresťanskú komunitu. Povahovo bol vznepitlivý,

nekompromisne presvedčený o svojej pravde, ale dokázal prežiť úprimnú sebareflexiu, oľutovať a požiadať o odpustenie. Bol horlivým, radikálnym apoštolom. Snažil sa o komplexnú výchovu osobnosti a tvrdil, že „*kresťan má byť dobrým odborníkom vo svojom povolani*“.⁸³ Mal hlavnú zásluhu na rozšírení rehole Dcér Márie Pomocnice (FMA) na Slovensku. Don Gróf bol charizmatikom, ktorý slúžil ľuďom v neľahkých časoch komunistickej a ateistickej totality v Československu.

Často nechápaný a kritizovaný staršími bratmi v reholi, ku koncu života paradoxne zasa mladšími, don Ivan

Gróf zomrel 20. decembra 2000 ako 65-ročný.⁸⁴ O tri dni mal pohreb. Štedrý večer, ako napísala jedna jeho duchovná dcéra, „prežil“ už v osobnej prítomnosti toho, za ktorého sa obetoval, hádal, pracoval, ospravedlňoval, prekonával hlboké sklamaná; za ktorého bol „fanatikom“. Ivan Gróf, SDB, prvý tajný salezián na Slovensku po nástupe prenasledovania cirkvi, je pochovaný medzi bratmi saleziánmi na cintoríne v Šaštíne. Jeho prvotný a dlhoročný vzor, formátor i spolubrat v neskoršom spore o koncept saleziánskej práce počas komunistickej totality, don Ján Beňo zomrel o šesť rokov neskôr.⁸⁵

Patrik Dubovský • ‘FANATIK’ was Given Amnesty. Salesian Ivan Gróf in Clash with the State Security

Ivan Gróf got in contact with the Salesians already at the age of 13 and he was deeply impressed. It was in 1948 and so he could enter the Society after graduating from the Grammar school only secretly during his studies at the School of Education in Bratislava. In 1953 he became a clandestine Salesian novice, and one year later he gave monastic vows for 3 years. In 1955, besides his university studies which he terminated in 1957, he begun to study theology secretly. After he terminated his studies, he worked as a secondary school teacher in Senica and in 1959 he gave permanent monastic vows in the Salesian Order and very soon he was secretly ordained a priest. At the beginning of the so-called normalisation the State Security started to be interested about him, a file called ‘FANATIK’ was kept about him and he was monitored by the secret police. Being under its pressure he asked to change the school and started to teach at a grammar school in Šamorín. But the monitoring by the State Security went on. In 1975 he was arrested, his spiritual books, cassettes and list of students he worked with were confiscated. Gróf was released due to the amnesty of the President of the Republic, but the confiscated belongings were not given him back. After coming back from the prison, his relationship with Ján Beňo SDB, his formator, deteriorated and Gróf left educational sector. From 1978 he worked for 12 years in health care sector. State Security had been monitoring him till 1989. Since 1990 he worked intensively as a priest and a Salesian teacher and superior. His dispute with the conservative wing of “Beňo’s” in SDB, however, continued. Overworked Ivan Gróf died in 2000 at the age of 65.

Patrik Dubovský, PhD. (1965)

Archivár a historik, pôsobí v Ústave pamäti národa. Vyštudoval FF UK Bratislava, odbor archívnictvo. Graduoval na Katedre slovenských dejín FF UK Bratislava na tému ŠtB a perzekúcií cirkvi. Absolvoval študijný pobyt na Škole slovanských a východoeurópskych štúdií Londýnskej univerzity. Venuje sa perzekúciám cirkvi na Slovensku po roku 1948 a nezávislým občianskym iniciatívam najmä za tzv. normalizácie v Československu. Je autorom knihy *Salezián, misionár, väzeň Viliam Vagač* (2015), spoluautorom knihy *Spišské exody v 20. storočí* (2015). Je autorom niekoľkých štúdií o činnosti ŠtB, perzekúciách cirkvi a protirežimných aktivitách pred novembrom 1989. Spolupracoval na niekoľkých filmových dokumentoch ÚPN, ako *Tiene barbarskej noci*, *Sviečková demonštrácia*, *Brainwashing*, *Na Metodovom stolci*, *Preosvješčennij biskup Vasil’ Hopko*, *Pilátova amnestia* a iné.

81 LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 225.

82 GRÓF, I. *Vyznania a spomienky*, s. 34. Taktiež pozri MACÁK, E. *Prenasledovaní pre Krista*, s. 119.

83 Rozhovor autora s Marianom Príbelským z 12. 4. 2018.

84 Don Ernest Macák vo svojej knihe *Prenasledovaní pre Krista* na s. 118 mylne uvádza rok úmrtia dona Ivana Grófa ako 2002.

85 Don Štefan Turanský, provinciál saleziánov na Slovensku tesne po pohrebe dona Jána Beňo povedal: „*Osobne si myslím, že keď sa veci trochu upokojia, že aj dejiny budú musieť povedať celú pravdu a budú musieť zhodnotiť činnosť tohto vynikajúceho kňaza. Som presvedčený, že celá pravda o nepochopení medzi ním a cirkevnou vrchnosťou vyjde na povrch až s odstupom času, keď sa emócie, predsudky a samotné fakty posúdia vo svetle objektívnych kritérií [...] Bezpochyby don Beňo v našej provincii v určitom historickom okamihu zohral kľúčovú rolu. A za to mu patrí naša vďaka. Ostatné prenechajme Bohu.*“ *Hnutie Nazaret. Ján Augustín Beňo. Z ohlasov a pozdravov cirkevných osobností* [online]. Dostupné na: <https://hnutienazaret.sk/sk/node/84.html>. Don Štefan Turanský bol provinciálom SDB na Slovensku v rokoch 2005 – 2008.

JEDNA REVOLÚCIA, JEDNA STRANA, JEDNA ZMENA REŽIMU

VNÍMANIE A INTERPRETÁCIA REVOLÚCIE V ROKU 1956 ZA DIKTATÚRY KÁDÁRA A POČAS ZMENY POLITICKÉHO SYSTÉMU V MAĎARSKU¹

NÓRA SZEKÉR

„[Revolúciu] v roku 1956 rovnako zradila literatúra, celá tlač, hudba, maľba, umenie, spoločnosť, veda i politika. Za akým účelom? Lebo život musí ísť ďalej. [...] O rok neskôr už ľudia žili, ako keby sa nič nestalo. Akoby raz, iba jediný raz v živote, pravda neporazila dušu tohto nehodného, skorumpovaného, úbohého, nerestného, bezbožného a zlomyseľného národa [...] a akoby pravdu nevypovedali nahlas a jednohlasne všetci, čo tu žijú, napriek ohromnej prevahe utláčateľských síl“ – napísal Béla Hamvas² o živote za éry Kádára po revolúcii v roku 1956. Ako píše Hamvas, táto revolúcia bola odpoveďou na ponižovanie zo strany diktatúry. A odpoveďou na ponižovanie je, že „skutočná kvalita vyjde najavo“.³ Vládnuca moc však revolúciu ľživo označila za kontrarevolúciu. Túto nálepku nielenže ľuďom hodili medzi oči, ale požadovali od nich, aby toto klamstvo rešpektovali, veď vládli aj ďalej s pomocou ponižovania. Čo sa týka roku 1956, režim nielen klamal, aby sa za revolúciu brutálne pomstil, ale na falošnej doktríne, že revolúcia bola kontrarevolúciou, si budoval aj svoju údajnú legitimitu a toto klamstvo udržiaval pri živote, pretože to bolo preň životne dôležité.

Táto štúdia skúma aspekty Revolúcie 1956 a zmenu systému primárne nie zo sociálneho hľadiska, ale hľadá odpoveď na otázku, ako moc hodnotila a neskôr prehodnotila túto podstatnú udalosť a jej význam z hľadiska politických dejín. Ako Kádárov režim presadzoval teóriu kontrarevolúcie v roku 1956 svojimi mocenskými rozhodnutiami, deformujúcimi pojmami a náležite

ovládanou politikou pamäti? Aký cieľ sledovali z hľadiska fungovania systému? Ako sa uvádza v knihe Reinhardta Kosellecka s názvom *Budúca minulosť*: O sémantike dejinného času: „tento pojem kolektívne činy nielen označuje, ale ich aj formuje a vytvára“. Pre tých, ktorí boli „odsúdení ku klamstvu“, tento realitu deformujúci pojem vytváral množstvo vynútených situácií, ale nielen pre nich, zastavilo

to aj tých, čo toto klamstvo chránili. Ukázalo sa, že označovanie revolúcie ako kontrarevolúcie bolo Achilovou pätou režimu. Spochybňovanie popisu „kontrarevolúcie“ bolo katalyzátorom v procese „obrátenia“ systému a počas udalostí, ku ktorým prišlo pri zmene režimu. V rokoch 1988 – 1989 v najvyšších kruhoch vládnucej strany aj v celej spoločnosti nebolo rekválifikovanie revolúcie v roku 1956 len o novej

- 1 Táto štúdia vychádza z týchto uvedených prác: RIPP, Zoltán. 1956 emlékezete és az MSZMP. *Múltunk*, 2002/1, s. 146 – 158; GYÖRGY, Péter. *Néma hagyomány*. Budapest: Magvető, 2000; SZEKÉR, Nóra, RIBA, András László. *A Nagy Imre-kód*. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2014; SZEKÉR, Nóra: Az 1956-os forradalom újraértékelése a nemzeti megbékélés jelszavával. In: SZEKÉR, Nóra, NAGYMIHALY, Zoltán, eds. *Jeles napok, jelte-len ünnepek a diktatúraban*. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2015, s. 117 – 133.
- 2 Béla Hamvas (1897 – 1968), spisovateľ, filozof. Od roku 1947 nemohol publikovať. Pracoval ako robotník až do roku 1964. Jeho diela sa šírili formou samizdatov.
- 3 HAMVAS, Béla. *Patmosz*. Szombathely: Életünk, 1992, s. 264.

interpretácii minulosti, ale aj o udržateľnosti a schopnosti vylepšiť existujúci politický systém. „*Tu sa ukáže, či prelomíme bariéry, alebo sa na týchto bariérach sami zlomíme,*“⁴ povedal Imre Pozsgay⁵ na celoštátnom mítingu strany v dňoch 20. – 22. mája 1988.⁶

Počas zmeny režimu v rokoch 1988 – 1989 Maďarská socialistická robotnícka strana (MSZMP) urobila všetko preto, aby ju tieto udalosti nestiahli so sebou. Snažila sa hrať rolu, v ktorej by nevyzerala ako brzda zmeny režimu, ale ako základný prvok pokojnej transformácie. Ak v tejto úlohe uspeje, bude mať zabezpečené politické miesto „v novom svete“. Kľúčovou otázkou, ako to dosiahnuť, bolo to, či sa im podarí udržať prehodnotenie revolúcie v roku 1956 v rámci jej vlastnej koncepcie. V tomto príbehu rokov 1956 až 1990, interpretácia pojmu nie je iba teoretickou otázkou, ale skutočnou politickou realitou, kde sa iná alternatívna interpretácia revolúcie v 1956 roku spája s rôznymi formami jestvujúcej moci. Hranice tejto novej definície bolo však treba upraviť obavám strany, jej skutočnému postaveniu v transformácii a jej (želanej) úlohe v budúcnosti. Bolo treba nájsť formuláciu, ktorá radikálne nespochybní štyridsať rokov komunistického systému a zodpovednosť strany nebude príliš zdôrazňovať. Aby sa zachovala jednota strany, musí byť prijateľná pre jej ortodoxnú časť, ktorá vo veci odplaty za rok 1956 stojí na ideologických základoch a súčasne by ju mala opozícia voči systému vidieť ako krok vpred.

AKO STRANA INTERPRETOVALA UDALOSTI ROKU 1956

Komunistická ideológia nevyžadovala doktrínu o kontrarevolúcii. Objavila sa, keď bol Kádárov režim nútený hľadať svoju legitimitu – bol režimom, ktorý zasiahol proti revolúcii v roku 1956, nemilosrdne sa za ňu pomstil a potom konsolidoval stalinský režim, proti ktorému revolúcia povstala. Niekoľko interpretácií roku 1956 by bolo možných bez spochybnenia základov komunistickej ideológie. To však z pohľadu Kádárovho režimu nebolo možné. Dobře to ilustruje skutočnosť, že kým Maďarská komunistická strana použila takmer všetky možné interpretácie udalostí z obdobia od 23. októbra do 5. decembra 1956, Kádárov režim sa po celý čas, až do svojho pádu, konzis-

tentne držal tej o kontrarevolúcii,⁷ tak ako sa položil ideologický základ jeho moci. Len čo tú cestu opustili, systém pomenovaný po Kádárovi sa zrútil.

Strana túto oficiálnu definíciu po prvýkrát použila hneď po 23. októbri, keď udalosti popisala ako „kontrarevolučné nepokoje“. Napriek tomu, že demonštranti vyslovili niektoré legitímne požiadavky, nepriateľ zneužil ich hnev vyplývajúci z týchto požiadaviek, prekrútil ho a „ľudí oklamal“, kontrarevolučné snahy vrhli tieň na dobre myslenú iniciatívu.

Po zvrate udalostí dňa 28. októbra⁸ strana prehodnotila svoje stanovisko a prišla s pomenovaním „národný demokratický zvrät“. Maďarská socialistická robotnícka strana (MSZMP)⁹, ktorá vznikla 31. októbra 1956, „*sa jasne postavila na platformu revolúcie*“¹⁰

Pouličné boje v Budapešti, november 1956 (Zdroj: www.fortepan.hu)

- 4 FOCK, Jenő, ed. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Országos Értekezletének jegyzőkönyve*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1988, s. 148.
- 5 Imre Pozsgay (1933 – 2016), politik, minister. Minister kultúry v rokoch 1976 – 1982; Minister bez portfeye v rokoch 1988 – 1990. Vedúca osobnosť reformného krídla v strane. Mal blízke vzťahy s opozičnými skupinami, ktoré sa organizovali okolo tzv. ľudových spisovateľov.
- 6 Bolo to vtedy, keď Károlya Grószu zvolili za generálneho tajomníka strany a Jánosa Kádára „povýšili“ na predsedu (v skutočnosti to bola v rámci nomenklatury nižšia funkcia).
- 7 RIPP, Z. 1956 emlékezete és az MSZMP, s. 146 – 158.
- 8 Revolúcia vypukla 23. 10. 1956 a víťazstvo ohlásila 28. októbra. Imre Nagy nariadil zastavenie paľby, vytvoril vládu, ktorá sa skladala z predstaviteľov nových demokratických strán, uznal pluralitný politický systém a vyhlásil, že začne rokovania o odsune sovietskych vojsk z Maďarska.
- 9 Dňa 31. 10. 1956 sa štátna strana Rákosiho režimu, t. j. Maďarská robotnícka strana rozpustila a zreorganizovala sa pod názvom Maďarská socialistická robotnícka strana (MSZMP). Od novembra 1956 do októbra 1989 táto strana vládla ako jediná štátna strana v Maďarsku.
- 10 RIPP, Z. 1956 emlékezete és az MSZMP, s. 148.

ustanovujúce stanovisko vydané 1. novembra už hovorí o „slávnom povstaní ľudu“, a toto bol oficiálny postoj strany, až kým nevznikla Kádárova vláda.

Sovietska intervencia 4. novembra si vyžiadala, aby strana udalosti opäť rekvifikovala. Vo vyhlásení, ktoré vydali v deň intervencie, informovali o vytvorení Kádárovej vlády a znovu použili prídavné meno „kontrarevolučný“. Strana sa vrátila k svojmu pôvodnému výkladu, teraz len s posunutým dôrazom. Prvá interpretácia predstavila udalosti roku 1956 ako kontrarevolučné a prezentovala aj ich isté legitímne požiadavky. Teraz sa posunuli k „dvojfázovej interpretácii“, podľa ktorej demonštrácie začali ako ľudové povstanie, ale kontrarevolučné sily postupne prevládli. Ľudové hnutie začalo s ušľachtilým cieľom, ktorý sa však pod vplyvom nepriateľských síl, ktoré sa do neho infiltrovali, otočil zlým smerom. Vyhlásenie Kádárovej vlády zo 4. novembra zdôraznilo aj to, že vláda bola na strane masového hnutia a jej cieľom bolo implementovať jej ušľachtilé snahy.

Tento akceptovateľný postoj však platil iba mesiac, pokiaľ Kádárova vláda pripravila po mesačnej izolácii svoje stanovisko. Strana potom 5. decembra uverejnila uznesenie, v ktorom sa od týchto udalostí ostro dištancovala a citovala nové argumenty, podporujúce nálepku kontrarevolúcie. Už sa nehovorilo o žiadnom pozitívnom masovom hnutí, žiadnych oprávnených požiadavkách. Strana udalosti od 23. októbra jasne a nepochybne označila za kontrarevolúciu. Uznesenie z 5. decembra prinieslo radikálnu zmenu v tom, ako sa strana postavila k roku 1956. Nielen tým, že z kontrarevolučného naratívu urobila jedinú legitímnu interpretáciu, a tým označila každú osobu alebo snahu spojenú s týmito udalosťami za „kontrarevolučnú“, ale aj predložením ďalšej doktríny,

tej o „kontrarevolučnej konšpirácii“. Podľa tejto doktríny to, čo sa odohralo v Maďarsku, nebolo len obyčajnou kontrarevolúciou. Bola za tým konšpirácia riadená vonkajšími aj vnútornými nepriateľmi krajiny. Uznesenie Dočasného ústredného výboru MSZMP uvádza, že: „Udalosti mali štyri hlavné príčiny a impulzy“. Sily medzinárodného imperializmu sa spojili s Hortyho fašistickou klikou a degradovanými maďarskými kapitalistami a statkármi. Túto kolaboráciu viedla vnútorná opozícia v strane. Ich úsilie mohlo dosiahnuť dočasný úspech. „Tieto príčiny a faktory začali dobre fungovať predtým, ako vypukli októbrové udalosti. Začali pôsobiť naraz, pretože boli prepojené a vzájomne sa ovplyvňovali, až zviadli udalosti na tragickú cestu.“¹¹

Výklad roku 1956 je akousi prehliadkou obrazu nepriateľa komunistického režimu. Na tomto zozname sa objavujú „cieľové skupiny (subjekty)“ vykonštruovaných procesov. Rétorika roku 1956 sleduje Rákosiho éru, kde sa vina „kontrarevolucionára“, ktorý prichádza s rôznou politickou motiváciou, zhrnie do obvinenia z fašizmu, a je preto nepopierateľná. Podľa komunistického slovníka definícia „fašistu“, ako je všeobecne prezentovaná, interpretuje pojem z hľadiska vojenskej zodpovednosti, ale svojím skutočným obsahom sa stal kolektívnym spôsobom ako označiť nepriateľský systém. Táto stigmatizácia, bez ďalšieho vysvetlenia alebo zdôvodnenia, znamenala, že človek sa dostal do kategórie opovrhovaných a prenasledovaných. Používanie slova fašista v súvislosti s revolúciou rovnako použil vo svojom rozhlasovom príhovore Ernő Gerő 23. októbra, ako aj Károly Grósz, keď v roku 1988 rečnil a hrozil strašiakmi z roku 1956 a pravicovým terorom. V roku 1957 doručili Valnému zhromaždeniu OSN protestný list, ktorý

podpísalo 251 spisovateľov (niektorých k tomu donútili, ale v mnohých prípadoch podpisy sfaľovali), v ktorom žiadali, aby sa odvetta za udalosti roku 1956 nedostala pred súd. Tento list bol akciou Komunistickej strany a to, ako bol formulovaný, plne odráža spôsob vyjadrovania z roku 1956: to zdôrazňovanie falošného obvinenia z fašizmu akoby vo forme sloganu: „23. októbra 1956 sa v Budapešti spustila séria udalostí, ktoré boli politicky pravicovo zamerané [...] a to sa už ani nedalo prekonať. [...] Vyplávalo všetko bahno fašizmu a na niekoľko dní vytvorilo podmienky, ktoré pripomínali biely teror 20. rokov.“¹²

Z hľadiska vytvorenia a upevnenia Kádárovej vlády mala táto „konšpiračná teória“ rozhodujúci význam. Tento prístup použili ako základ k tomu, aby mohli vyvodit' zodpovednosť voči účastníkom revolúcie. Hlavné obvinenia uvedené v tejto rezolúcii, napr. o vopred pripravenej a zosúladenej zrade rodnej krajiny a komunizmu, umožnili použiť celkom inú škálu odvetných opatrení, ako keby mali opozičných politických predstaviteľov a revolucionárov obviniť iba z politickej deviácie. Len takéto dobre nastavené obvinenie umožnilo tie najprísnejšie možné tresty voči revolucionárom na každej úrovni a v každej funkcii, od obyčajných bojovníkov za slobodu až po reformného komunistu Imre Nagya. Kádára a ľudí pri moci v jeho pozadí zase vykresľovali ako ochranca národa, vysloboditeľa socialistickej vlasti a komunistického bloku. Tento prístup umožnil, aby boli dôvody existencie systému v porovnaní s inými interpretáciami presvedčivejšie, a taktiež aby vyradil reformnú platformu v rámci strany (t. j. potenciálnych rivalov v budúcnosti) z hry. Vzostup reformného krídla v strane totiž predchádzal udalosťami revolúcie 1956.

11 VASS, Henrik, SÁGVÁRI, Ágnes, eds. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956 – 1962. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1964, s. 13 – 17.

12 *Az írástudók árulása, avagy az ensz-nek 1957-ben írt levél* [online]. [cit. 2019-04-05]. Dostupné na: <https://szebbjovo.hu/az-irastudok-arulasa-avagy-az-ensz-nek-1957-ben-irt-level/>

Keď sa však Kádár za revolúciu roku 1956 odplatil, vybral si inú politickú cestu. Namiesto toho, aby od spoločnosti požadoval, aby túto tézu, ktorú vytýčila stranická rezolúcia z decembra 1956, neustále opakovala, urobil z roka 1956 tabu. Túto snahu najlepšie symbolizuje výraz „Bolestné októbrové udalosti“, najčastejšie oficiálne používaný odkaz na rok 1956.

Kádár konšpiračnú teóriu potreboval, ale jej neustále pripomínanie by režim vohňalo na veľmi úzku ideologickú cestu, čo by poškodilo komunikáciu iných životne dôležitých atribútov systému: jeho konsolidáciu, plus uznanie doma i v zahraničí. Konšpiračnej doktríny sa nemohli vzdať, pretože jej spochybňovanie by mohlo Kádárovi privodiť obžalobu z vraždy, preto zvolili možnosť radšej o tom nehovoriť. Tým, že Kádár urobil z tejto témy tabu, režim sa vyhol pevným putám, ktoré by jeho ideologickú odplatu mohli obmedzovať bez toho, aby sa vzdal kontrarevolučnej teórie.

K oficiálnemu prehodnoteniu roku 1956 prišlo až v 1989. Ale 16 rokov po revolúcii sa v straneckej rezolúcii objavil jemnejší tón a koexistoval s interpretáciou tvrdej línie. Nová rétorika prišla v roku 1972, keď strana začala spoločnosti hovoriť o udalostiach roku 1956, používajúc prívlastok „národná tragédia“. Tento pojem zaviedol v roku 1972 János Kádár vo svojom príhovore k svojim 60. narodeninám. „V roku 1956 nastala temná a tragická situácia, ktorú učenci nazývajú kontrarevolúciou. Vieme, že je to akademický pojem označenia toho, čo sa v 1956 stalo. Ale je tu aj iný pojem, ktorý všetci akceptujeme, že to bola národná tragédia. Tragédia pre stranu a pre jednotlivca. Zišli sme z cesty, čo viedlo k tragédii.“¹³

Interpretácia roku 1956 ako národnej tragédie bola prístupom, ktorý uznal aj bolesť „hriešnikov“, i keď si toto trápenie zaslúžili. Tento prístup

Imre Nagy medzi svojimi prívržencami v maďarskom parlamente 23. októbra 1956
(Zdroj: www.fortepan.hu)

však stále nebol prelomom vo vzťahu strany k revolúcii. Najviac to bolo vidieť na tom, ako stále odmietali riadne pochovať popravených, ktorí v neoznačených masových hrobách spočívali až do roku 1989. Zavedenie pojmu „národnej tragédie“ signalizovalo len zmenu „komunikačnej stratégie“. Trochu to pomohlo tomu, ako sa predtým strana tvrdo vyhýbala o udalostiach 1956 diskutovať, pretože národná tragédia umožnila pozornosť presunúť od výkladu revolúcie, okolností jej vzniku a zodpovedných jednotlivcov na tragické následky bez toho, aby sa pridala nejaká iná klasifikácia. Tento prístup sa zamerl na moment, kedy Kádárov režim začal s konsolidačnými snahami. Tematizovanie roku 1956 ako národnej tragédie poskytovalo režimu dodatočné dôvody pre konsolidačnú politiku.

V tom istom čase, a napriek vyššie uvedenému, strana od spoločnosti naďalej požadovala, aby prijala označenie roku 1956 ako „kontrarevolúciu“. Tí, ktorí chceli žiť v súlade s právnym systémom Kádárovho Maďarska, museli túto nálepku nechať na pokoji, t. j. verejne sa

nepýtať na platnosť tejto zásadnej kvalifikácie. Dokonca nedovolili ani postaviť náhrobný kameň ako spomienku na tých drahých, ktorí boli za „kontrarevolučné činy“ odsúdení na smrť.

MAĎARSKÁ SPOLOČNOSŤ A SPOMIENKA NA ROK 1956

Okolnosti zrodenia režimu urobili už len z diskusie o roku 1956 opozičný čin, ktorý testuje systém. Z tohto hľadiska sa aj ten najmenší súhlas považoval za nekonformný akt, ktorý sa od rebélie líšil svojou dobre mienou podstatou. Mnohí bojovali svoju vlastnú bitku tak, že slovo „kontrarevolúcia“ nikdy nahlas nevyslovili, zatiaľ čo iní zapálili 23. októbra sviečku a v kruhu rodiny spomínali na obeť. Všetky takéto spomienkové oslavy zostali však izolované a v súkromí, a túto hranicu nikdy neprekročili.

Väčšina ľudí dodržiavala podmienky na prežitie, ktoré Kádárov režim nastavil. Tento stav mysle dobre ilustrujú spomienky Györgya Krassó¹⁴ na jeho zážitky potom, ako ho po desaťročnom väzení v roku 1963 prepustili:

13 GYURKÓ, László. *Arcképvázlat történelmi háttérrel*. Budapest: Magvető, 1982, s. 221 – 222.

14 György Krassó (1932 – 1991), sa v roku 1956 zúčastnil pouličných bojov a odsúdili ho na 10 rokov odňatia slobody. Po prepustení pokračoval v opozičnej činnosti, za čo bol vystavený neustálemu prenasledovaniu zo strany polície. Krassó v roku 1985 emigroval do Londýna, ale zostal v pravidelnom kontakte s maďarskou opozíciou. V emigrantských médiách informoval o udalostiach a vývoji v Maďarsku. Do Maďarska sa vrátil v júli 1989 a z hľadiska antikomunizmu zastupoval to najradikálnejšie krídlo opozície.

„Ludia túto tému zapudili. [...] Aj keď s touto kauzou nikdy neprestali sympatizovať a dostalo sa mi oveľa viac podpory a pomoci od ľudí, ako tu môžem vymenovať. [...] Túto pomoc mi ľudia neposkytovali preto, že by boli nadšenými revolúcie. Bola to vec cti, ale bolo to aj naivné a samovražedné, nechajme to tak.“¹⁵

Vládnuca moc bola veľmi prísna, čo sa týka pamäti. Akákoľvek zmienka o roku 1956, dokonca aj len medzi riadkami, sa vnímala veľmi podráždenne. Jediné slovo, ktoré sa mohlo interpretovať ako referencia, stačilo na to, aby článok zakázali a redaktorov potrestali. Vo väčšine prípadov nemala myšlienka týkajúca sa roku 1956 šancu, aby ju zakázali, pretože aj keby sa dostala na papier, neprešla by cez redaktora, a ani do tlače by sa nedostala.

Extrémnu citlivosť režimu a kryštalizáciu opozičných názorov na spomienku udalostí v roku 1956 dobre ilustruje príbeh dvoch básní, ktoré napísal Gáspár Nagy.¹⁶ V októbri 1984 uverejnilo periodikum *Új Forrás* jednu z jeho básní s názvom „Öröknyár; elmúltam 9 éves“ [Večné leto; mal som 9 rokov]. Každý riadok básne končil tlačnými písmenami NI (iniciály Imre Nagya) a názov bol odkazom na dátum, keď Imre Nagya popravili.¹⁷ Posolstvo básne vyvolalo veľký strach Kádárovho režimu: že napriek všetkým ich snahám si mladá generácia, v 1956 ešte len deti, pamätá Imre Nagya, udalosti roku 1956 a nezákonné začiatky nového režimu. A čo viac, nielen že si toto všetko pamätali, ale požadovali, že „jedného dňa ho treba pochovať, nesmie sa na neho zabudnúť a vrahov treba pomenovať“. Táto báseň nemohla

János Kádár, 1. máj 1960 (Zdroj: www.fortepan.hu)

zostať bez odplaty. Redaktora vyhodili, šéfredaktor dostal prísne disciplinárne pokarhanie. Básnika Gáspára Nagya vylúčili zo Zväzu maďarských spisovateľov.

V čísle 6/1986 periodika *Tiszatáj* však vyšla ďalšia „škandalózna báseň“ Gáspára Nagya. Báseň mala názov „A fiú naplójából“ [Z chlapcovho denníka] a začínala riadkom „[...] a v hviezdnu noc šepká drahý Judášov strom, ktorý sa honosí, že už má tridsať letokruhov“¹⁸ – spustila najtvrdší zásah kultúrnych politikov v Maďarsku v 80. rokoch. Časopis na deväť mesiacov zakázali, redaktorov vyhodili a básnika odsúdili k mlčanu.

V roku 1986, krátko pred zmenou režimu, krátky odkaz na udalosti roku 1956 medzi riadkami v regionálnom periodiku, ktoré vyšlo v pár

tisícoch výtlačkov, stačil na to, aby sa vládnuca moc domnievala, že pohár trpezlivosti pretiekol. Dôležitosť preukazuje aj fakt, že záležitosťou tejto „prekliatej básne“,¹⁹ ako ju nazvali, sa zaoberal osobne János Kádár: „Keď je treba, musíme udrieť! To si myslím. Miera našej tolerancie sa naplnila.“²⁰ Tajomník Ústredného výboru pre kultúru o básni „známeho a neslávného básnika“ povedal: „Hrubo narušuje našu sebaúctu a naše politické záujmy.“²¹

Je známe, že kultúrna politika Kádárovho režimu bola liberálnejšia ako v iných krajinách sovietskeho bloku, prečo teda táto báseň tak iritovala vládnucu moc? Pretože dávala jasnú odpoveď na otázku, ktorú si sám Kádár často vo vnútrostraníckych kruhoch kládol, aj keď iba formou rétorickej

15 CSIZMADIA, Ervin. *A Magyar demokratikus ellenzék. Interjúk*. Budapest: T-Twins Kiadó, 1995, s. 60 – 61.

16 PÉCSI, Györgyi. *Októberi Stációk – Nagy Gáspár és 1956*. Budapest: Nap Kiadó, 2016; MÜLLER, Rolf. *A Tiszatáj-ügy állampárti dokumentációja, 1986*. *Kortárs* 2001/7, s. 39 – 68.

17 Gáspár Nagy sa narodil 4. 5. 1949 a v roku 1958 mal 9 rokov.

18 Tento riadok pripomína udalosti roku 1956, ktoré zradili 30 rokov pred rokom 1986 (Pozn. prekl.: Ide o slovnú hračku, existuje aj strom Judášovec, resp. Cercis).

19 Toto slovné spojenie použili na zasadaní Politického výboru 9. septembra. PINTÉR, M. Lajos. *Ellenzékben, 1968 – 1987*. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2007, s. 132.

20 HUSZÁR, Tibor. *Kádár. A hatalom éve*. Budapest: Corvina Kiadó, 2006. s. 292.

21 Zasadnutie sekretariátu Ústredného výboru 23. júna. PINTÉR, M. L. *Ellenzékben, 1968 – 1987*, s. 131.

otázky: „Ak Imre Nagy nebol zradcom, tak kto potom bol zradcom?“²²

Ducha, ktorého predstavuje v básni Gáspára Nagya odpoveď s „pocitom súdneho dňa“, bolo stále ťažšie udržať vo fľaši. Stále viac a viac ľudí prichádzalo s touto veľmi nepohodlnou témou, niektorí skrytým spôsobom na verejnosti, iní rozhodným otvoreným spôsobom na ilegálnych fórach podzemnej verejnosti.

Začiatkom 80. rokov sa začal okolo samizdatových publikácií organizovať okruh intelektuálov a bol stále aktívnejší. Ich vlajková loď, periodikum *Beszélő*, vyjadriло v tematickom čísle v októbri 1983 podporné stanovisko tejto skupine ohľadom revolúcie v roku 1956. Potom sa hlavnou témou samizdatových publikácií stalo uctievanie pamiatky 56. roku, uverejňovanie spomienok a dokumentov o ňom. Rok 1956 sa stal najsilnejším symbolom opozície režimu. V roku 1986 uskutočnila opozícia o revolúcii veľkú konferenciu, ilegálne a v súkromných priestoroch. Podujatia sa zúčastnilo niekoľko dopisovateľov v emigrácii a *Rádio Slobodná Európa* a iné emigrantské médiá mu venovali osobitnú a rozsiahlu pozornosť.

Aj umelecká skupina *Inconnu*, ktorá fungovala od polovice 70. rokov a mala blízko k okruhu *Beszélő*, považovala zachovávanie pamiatky na rok 1956 za svoju hlavnú úlohu. Skupina musela čoskoro prejsť do ilegality. Ich „teoretickým mozgom“ bol György Krassó. V roku 1987 zorganizovali v galérii Arteria, ktorá fungovala v súkromných domoch, výstavu

s názvom *Harcoló város – Bojujúce mesto*. Skupina vyzvala pozvánkou zo dňa 15. júna 1986 umelcov po celom svete, aby predložili diela o revolúcii v roku 1956. Umelci poslali vyše 60 diel, z ktorých sa ale väčšina k organizátorom vďaka kontrole nedostala, a v deň vernisáže (6. októbra) vnikla do galérie štátna bezpečnosť a všetko skonfiškovala.

Prvá legálne zorganizovaná slávnosť, ktorá si pripomenula rok 1956, sa konala 22. októbra 1985 v kultúrnom stredisku v Lakiteleku, vidieckom mestečku, ktoré má 4 000 obyvateľov. Skutočný charakter podujatia však stále ešte nemohli zverejniť, preto sa propagovalo ako večer poézie mladých maďarských básnikov. Výber dátumu, príhovory a vybrané básne boli jasným svedectvom pamiatky na rok 1956. Podujatia sa zúčastnilo 500 ľudí. O tom, aký význam a nebezpečenstvo predstavovalo pre vládnucu moc, jasne svedčia represie, ktoré vyvolalo. Prvý tajomník Maďarskej socialistickej robotníckej strany v Báčsko-malokumánskej župe zinscenoval „*neskôr virtuálny krvavý kúpeľ*“²³ – spomínal jeden z účastníkov. Niekoľko ľudí vyhodili z práce. Hlavný organizátor Sándor Lezsák mal do kultúrneho strediska zákaz vstupu. Ministerstvo vnútra skonfiškovalo nahrávky tohto podujatia a médiá dostali zákaz o ňom informovať. Júliu Kovács, novinárku, ktorá o podujatí s čítaním poézie mladých autorov informovala malou skrytou správou v denníku *Népszavaz*, z kultúrnej rubriky novín vyhodili.²⁴

NOVÝ POHREB IMRE NAGYA A NOVÁ INTERPRETÁCIA ROKU 1956

V roku 1985 Gorbačov ohlásil perestrojku a heslo o socialistickom pluralizme. Odvtedy sa posun smerom k reformám a snahy dosiahnuť širší konsenzus naprieč spoločnosťou stali direktívami prichádzajúcimi zo Sovietskeho zväzu. „*Ak demokratické zmeny iniciuje vládnuca strana, tak je veľká šanca dosiahnuť vnútornú stabilitu a naši spojenci budú naďalej plniť svoje záväzky voči Sovietskemu zväzu.*“²⁵ – píše sa v interných poznámkach, ktoré analyzujú vzťahy so socialistickými krajinami.

Glasnosť vypustila džina z fľaše. V krajinách socialistického bloku opozičné kruhy a témy, ktoré priniesli, postupne rástli na význame. Udalosti v Československu v roku 1968 a sovietska invázia nastavili hranice tabu. Udalosti v Poľsku v rokoch 1988 a 1989 ukázali na zapojenie širokej spoločenskej základne do moci.

V Maďarsku, uprostred prehlbujúcej sa ekonomickej a politickej krízy, s cieľom splniť vyššie uvedené direktívy a udržať si iniciatívu v propagácii reformnej politiky, spočívajúcej na širokej spoločenskej báze, musela strana najprv prekonať doktrínu kontrarevolučnej konšpirácie, ktorú by mohla udržať jedine silou a z pozície moci. Prominentný predstaviteľ opozície János Kiss²⁶ to opísal vo svojom príhovore dňa 16. júna 1988 takto: „*Vy, vodcovia MSZMP [...] hovoríte o nejakom druhu socialistického pluralizmu, čokoľvek tieto slová znamenajú. Bez ohľadu na to si*

22 ABLONCZY, László. Most is aggódom... Szűrös Mátyás tegnapi küzdelmekről és mai kétségekről [Mám stále obavy ... Mátyás Szűrös o včerajších bojoch a dnešných pochybách]. *Tiszatáj* 1990/6, s. 82 – 83.

23 PETRIK, Béla. „Ragyog az októberi erdő, ragyog az októberi nap...“ [„Októbrový les žiari, októbrové slnko svieti...“]. In: AGÓCS, Sándor, ed. *Élő Antológia* [Žijúca antológia]. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2011, s. 15.

24 Podrobnejšie pozri AGÓCS, S., ed. *Élő Antológia*.

25 1989, január. Poznámky Oddelenia zahraničných vzťahov Komunistickej strany ZSSR pre Jakovleva [Vzťahy s krajinami Východnej Európy, strategické základy]. In: BÉKÉS, Csaba, MALCOLM, Byrne, eds. *Rendszerváltás Magyarországon, 1989 – 1990. Dokumentumok* [Zmena režimu v Maďarsku, 1989 – 1990. Dokumenty]. Budapest: Hidegháború-történeti Kutatóközpont, 1956-os Intézet, 1999, dokument číslo (ďalej dok. č.) 9.

26 János Kiss (1943), filozof. Študent marxistického filozofa György Lukácsa, neskôr vedúca osobnosť opozičných intelektuálov, ktorí sa organizovali okolo samizdatovej literatúry. Zakladajúci člen a prvý predseda Aliancie slobodných demokratov.

Nový verejný cintorín, neoznačené hroby na pozemku č. 301 (1989) (Zdroj: www.fortepan.hu)

musí každý uvedomiť, že skutočné politické otvorenie a zmierenie nie je možné, pokiaľ cestu ku kompromisu blokujú nepochované telá mŕtvych.²⁷

Imre Nagya a jeho spolupracovníkov²⁸ popravili 16. júna 1958 na nádvorí väznice na Kozmovej ulici v Budapešti. Ich telá pochovali na oddychovom dvore v tom istom zariadení. Dňa 24. februára 1961 telá previezli do väzenskej sekcie na novom verejnom cintoríne, kde ich pochovali tvárou dolu do neoznačených hrobov na pozemku č. 301. Príbuzní márne žiadali riadny pohreb. Úrady všetky takéto požiadavky zamietli a dokonca odmietli označiť presné miesto týchto hrobov.²⁹

Vzdorovitost' systému a cynický prístup k tejto záležitosti dobre ilu-

struje odpoveď úradov na žiadosť vdovy Józsefa Szilágyiho 27 rokov po jeho poprave: „Vážená pani, dostali sme Váš list. [...] Vaša požiadavka nám nie je jasná. [...]“³⁰ Potom ako o dva mesiace žiadosť zopakovala, poslali jej takúto odpoveď: „S ľútosťou Vám oznamujeme, že nedokážeme vyhovieť Vašej požiadavke o vydanie popola z kremácie telesných pozostatkov Vášho manžela dr. Józsefa Szilágyiho. Orgány činné v trestnom konaní nemajú poznatky o mieste, kde bolo telo Vášho manžela, ktorý bol popravený 24. apríla 1958, pochovaný. [...] Pochoppte prosím vyššie uvedené okolnosti.“³¹

V roku 1988 sa udialo niečo dôležité pre odklon od spiatocnickej interpretácie roku 1956. Strana sľúbila, že uvoľní pozostatky popravených a bude

súhlasíť s novým pohrebom v prítomnosti blízkej rodiny. Tento sľub však nešlo splniť, pokiaľ bol Ján Kádár pri kormidle strany. Na zasadnutí strany v máji 1988 Kádára uvoľnili z funkcie generálneho tajomníka. Jeho následník Károly Grósz nariadil ešte v tom istom mesiaci Oddeleniu štátnej bezpečnosti Ministerstva vnútra, aby hroby identifikovali. Politický výbor rozhodol, že Károly Grósz verejne oznámi súhlas s pohrebmi počas svojej návštevy Severnej Ameriky v júli 1988, zdôrazní skutočnosť, že ide o humánny čin vlády, morálnu povinnosť, ale že to v žiadnom prípade neznamená rehabilitáciu alebo prehodnotenie roku 1956. Lokalizácia hrobov začala 3. augusta 1988 na Novom verejnom cintoríne a telá odkryli 29. marca 1989.

Súčasne s krokmi strany, ktoré smerovali k otvorenosti, opozičné skupiny stále intenzívnejšie formulovali potrebu rok 56 prehodnotiť. Pri prezentovaní svojich požiadaviek sa stále menej a menej držali časového plánu, ktorý nastavila strana, a nezastavili sa, keď strana splnila žiadosti o pietnu rozlúčku. Príbuzní odsúdených a popravených účastníkov udalostí roku 1956 založili na jar 1988 Výbor pre historickú spravodlivosť (TIB). Vo svojom vyhlásení³², ktoré vydali 6. júna, zdôraznili dôležitosť poslednej pocty, ale taktiež úplnej morálnej, politickej a právnej rehabilitácie. Ďalej, ako sa zdôrazňuje v správe Štátnej bezpečnosti z júna 1988: „Žiadali prehodnotenie nielen roku 56, ale aj celého

27 Irodalmi Újság, 1988, č. 4, s. 9.

28 Pála Malétera a Miklósa Gimesa popravili v ten istý deň, ako Imre Nagya. Géza Losonczy zomrel vo väzenskej nemocnici v decembri 1957; Prípád Józsefa Szilágyiho oddelili od ostatných obžalovaných v procese Imre Nagya a jeho trest smrti vykonali 24. 4. 1958. Všetkých pochovali na pozemku č. 301 v deň, keď zomreli.

29 Správu o pochovaní odsúdených na trest smrti v procese Imre Nagya pridali k viac ako 30 zväzkom spisu Imre Nagya. V roku 1989 dostali orgány štátnej bezpečnosti príkaz, aby lokalizovali hrob Imre Nagya a jeho spolupracovníkov. Vtedy dokumenty potrebné k lokalizácii hrobu uložili do samostatného spisu a názvom „Sršňov hrob“, ale s identifikáciou hrobov vtedy ešte nezačali. Podrobnejšie pozri MOLNÁR, Adrienne. 89:56. Ötvenhatosok a rendszerváltásról [89:56. Účastníci 1956 o zmene režimu]. Budapest: 1956-os Intézet, 2009, s. 63.

30 Odpoveď z kancelárie Ústredného výboru MSZMP zo dňa 5. 12. 1985. Spomienky Júlie Szilágyi na list, v ktorom žiadala o poslednú poctu. In: JAVORNICZKY, István. „Eljő az a nagy, szép idő...” [„Skvelé a krásne časy ešte prídu“]. Budapest: Héttorony Kiadó, 1990, s. 204 – 205.

31 List Národného riaditeľstva nápravno-výchovných ústavov Ministerstva spravodlivosti zo dňa 14. 2. 1986. In: JAVORNICZKY, I. „Eljő az a nagy, szép idő...” , s. 205.

32 KENEDI, János. Kis magyar állambiztonsági olvasókönyv II. Budapest: Magvető, 1996, s. 194 – 196.

Károly Grósz (1989) (Zdroj: www.fortepan.hu)

obdobia počnúc rokom 1945.³³ Vnímať éru komunistickej diktatúry, ktorá začala v roku 1945 ako jedno ucelené obdobie, to bolo niečo, čomu sa strana chcela určite vyhnúť, aby zabránila riziku, že „kádárizmus by bol vnímaný ako istý stalinský model“.³⁴

Toto bolo pozadie, na ktorom sa 16. júna 1988 odohrávalo 30. výročie smrti Imre Nagya a jeho spolupracovníkov. Toto výročie bolo dôležitou výzvou aj pre režim, ako aj opozíciu. Maďarská liga pre ľudské práva plánovala umiestniť na cintoríne Père Lachaise v Paríži pamätník počas veľkolepého obradu a uskutočniť symbolický pohreb ako pripomienku martýrov Maďarskej revolúcie v roku 1956. Udalosti sa dostalo veľkej vážnosti, čo odzrkadľuje skutočnosť, že miesto pre pamätník a symbolický hrob daroval vtedajší primátor Paríža Jacques Chirac, ktorý poslal aj Orchester republikánskej gardy, aby na obrade vystúpil. Medzi sponzormi bolo 22 laureátov Nobelovej ceny, niekoľko členov Francúz-

skej akadémie a niekoľko svetoznámych politikov, vedcov, spisovateľov a umelcov. V Maďarsku opozícia plánovala pripomenúť si výročie na pozemku č. 301 a pri Batthyányho večnom svetle.

Zápisnica zo zasadnutia Politického výboru 14. júna 1988 presne opisuje prípravu strany na túto situáciu a jej taktiku. „Je nám známe, že prípravu na výročie prebiehajú tak v Maďarsku, ako aj v zahraničí [...]. Jednou kľúčovou lokalitou bude Paríž [...] kde sa postaví pamätník. Pokúšali sme sa tieto snahy ovplyvniť prostredníctvom diplomatických kanálov. Teraz [...] sa pripravuje oslava pamiatky aj tu v Maďarsku.“ – situáciu opisoval György Fejti.³⁵ Generálny tajomník strany Károly Grósz navrhol na zvládnutie situácie takúto stratégiu: „To, že nás skúšajú, to je hlavná vec. Chcú si otestovať, ako ďaleko môžu zájsť, v akom bode zasiahneme. To je to hlavné. Preto navrhujem nasledovné: teoreticky priznajme, že oslavám spomienky nemôžeme zabrániť technic-

kými alebo administratívnymi prekážkami. Zároveň musíme organizátorom jasne ukázať, že ak sa udalosť zmení na demonstráciu proti režimu, tak použijeme silu. Jasne, že sila neznamená do ľudí strieľať, ale mať kontrolu nad výtržnosťami. Teraz interný oznam. Polícia musí vedieť, že na cintoríne nesmú žiadnym spôsobom zasiahnuť, dokonca ani keby ľudia na systém hlasno nadávali. Tam nemáme šancu vyhrať, tam môžeme iba prehrať. [...] Teraz, môžeme tu diskutovať, ale to je len teória, realizovať to v praxi nie je také jednoduché. Vyzvú [polícia] demonštrantov, aby sa rozišli a začnú výtržnosti kontrolovať. Ďalšia otázka vznikne, ak sa dav rozhodne, že zostane spolu. Tam začne problém. Potrebujeme tam veliteľa, ktorý vie veci politicky dobre odhadnúť. Ak začne 30 ľudí spievať štátnu hymnu, polícia by naozaj mala vytiahnuť obušky. Ak sa zide 500 ľudí a začnú nadávať na systém, tak potom musí vydať ten správny rozkaz. Bez milosti.“³⁶

Na tom istom zasadnutí sa okrem diskusie o praktických úlohách spomenulo, že strana bude musieť napraviť svoj postoj k roku 1956 okrem toho, že by sa dotkla humanitárnych úvah. Spomenulo sa však, že nové stanovisko ešte nie je naformulované. „Dovoľte mi vopred vám povedať, že sme sa o tom bavili a prišli sme k záveru, že v tomto nás čaká robota, predovšetkým pre straníckych historikov [...] tak, aby sme mohli poskytnúť presnejšie hodnotenie udalostí a osôb, bez toho, aby sme sa dotkli podstaty názoru o roku 56. [...] Teraz však nie je na to ten správny čas a možno, že by nebolo správne, aby sme konali pod tlakom. Musíme sa k tejto veci vrátiť v pokojnejšom čase, dobre to premyslieť a potom to vysporiadať.“³⁷ – povedal György Fejti.

33 KENEDI, J. *Kis magyar állambiztonsági olvasókönyv II.*, s. 211.

34 RIPP, Zoltán. *Rendszerváltás Magyarországon (1987 – 1990)* [Zmena režimu v Maďarsku (1987 – 1990)]. Budapest: Napvilág, 2006, s. 250.

35 György Fejti (1946), tajomník Ústredného výboru MSZMP, dôverník Károly Grósz.

36 Zápisnica zo zasadnutia Politického výboru zo dňa 31. 1. 1989 [online]. [cit. 2019-05-04]. Dostupné na: http://www.rev.hu/89/f?p=107:18:2974898155403342:GET_NEXZ_PDFP_ID::NO::P18_PDFP_ID:522

37 Zápisnica zo zasadnutia Politického výboru zo dňa 31. 1. 1989 [online]. [cit. 2019-05-04]. Dostupné na: http://www.rev.hu/89/f?p=107:18:2974898155403342:GET_NEXZ_PDFP_ID::NO::P18_PDFP_ID:522

A ako to celé 16. júna 1988 prebehlo? V Paríži spomienková oslava prebehla veľmi dôstojne a zúčastnili sa jej vysokopostavení zahraniční hostia. Medzi inými na symbolický pohreb poslal svoje posolstvo Ronald Reagan a predseda Európskeho parlamentu Simon Veil. Noviny *Irodalmi Újság* napísali, že obrad na cintoríne Père Lachaise „vyvolal pozornosť civilizovaného sveta správou, že obeť odplaty za rok 1956 stále nepochovali, i keď vyššie božie aj ľudské zákony tak prikazujú. Nehľadiac na to, aký humánny sa Kádárov režim môže zdať v porovnaní s niektorými inými komunistickými krajinami, jeho humanizmus nezašiel dostatočne ďaleko, aby s tými, ktorí zahynuli počas revolúcie, zaobchádzal ako s ľudskými bytostami“.³⁸

„V tú noc polícia zobrala z bytu vydavateľa samizdatov Jenő Nagya drevené označenie hrobu a Jenő Nagya odvieďli,“³⁹ – takto začal svoj príhovor v Budapešti na pozemku 301 medzi burinou zarastenými a neoznačenými hrobmi Tamás Molnár, člen skupiny Inconnu. Takto nemohlo 400 – 500 prítomných ľudí osadiť drevené označenie hrobu, ktoré si pripravili, aby si uctili mŕtvych. Tak ako Politický výbor správne odhadol, na cintoríne neprišlo k žiadnemu brutálnemu zásahu. Gáspár Nagy recitoval báseň *Z chlapcovho denníka*, potom nasledovali slávnostné príhovory. Potom prečítali mená 244 obetí, o ktorých sa vedelo, že boli na pozemku 301 pochovaní. Keď spomienková slávnosť skončila a účastníci odišli, polícia vyčistila cintorín od kvetov a vencov (z pozemku 301).

Len čo sa udalosť presunula mimo cintorína a veľkosť davu prekročila psychologický limit „30 ľudí spievajúcich štátnu hymnu“, polícia zasiahla.

Uzatvorila okolité ulice a nedovolila 100 až 200 ľuďom, ktorí sa blížili k Námestiu hrdinov, aby tam vošli. Niekoľko ľudí polícia zatkla. Spomienka pokračovala do neskorého popoludnia pri večnom svetle. Večné svetlo polícia obkolesila s obuškami v ruke. Keď sa dav rozrástol na 800 ľudí, polícia ho začala vytláčať obuškami a slzným plynom. Ľudia, ktorých vytlačila z námestia, sa vydali k ústrediu Maďarskej národnej televízie, spievali štátnu hymnu a Výzvu (Maďarská patriotická pieseň) a skandovali meno Imre Nagya. Na konci policajný oddiel na motorkách kontroloval dav a spomienkovú slávnosť ukončil. V ten deň zatkli 22 osôb, ale do večera všetkých prepustili.

Protestné stanovisko voči násilnému zásahu polície podpísalo 317 verejných osobností z Maďarska a niekoľko opozičných organizácií. Károly Grósz, vtedajší predseda vlády a generálny tajomník strany, v rozhovore pre časopis *Newsweek* demonštrantov, ktorých nazval extrémistami, takto obviňoval: „Nepáči sa nám, keď našich policajtov bijú a máme dôkazy, že sa tak stalo. V tejto krajine môže každý povedať svoj názor, ale naša ústava určuje pravidlá o tom, čo vláda nemusí tolerovať. Demonštrácia 16. júna podnecovala k fašistickej propagande, iredentizmu a šovinizmu.“⁴⁰

Berúc do úvahy, že iba o 11 dní neskôr bola prítomnosť polície na ďalšej demonštrácii opozície, ktorá protestovala proti búraniam dedín v Transylvánii,⁴¹ takmer nepostrehnuteľná, je teda férové sa opýtať, prečo bol režim tak nadmieru precitlivý, keď sa jednalo o rok 1956? Osobitne s ohľadom na ich snahy prezentovať sa ako tí, ktorí podporujú reformy. Vtedy už na najvyšších stranických miestach rozhodli, že stano-

visko strany k roku 1956 a prípadu Imre Nagya musia zrevidovať. Tak ako bolo pre existenciu Kádárovho režimu životne dôležité označiť rok 1956 za kontra-revolúciu, minimálne tak isto bola dlhodobá existencia strany závislá od úspešného prehodnotenia a komunikovania tejto záležitosti. S ňou spojená diskusia by mohla spustiť vážny konflikt medzi rôznymi platformami v rámci strany, dokonca prípadne viesť k rozpadu strany. Diskusia rozvádza aj riziko, že strana by sa mohla dostať do krízy identity, čo by jej bránilo udržať udalosti pod kontrolou v dôležitom období, kedy by sa rozhodovalo o budúcom politickom systéme v Maďarsku.

Hľadanie správneho prístupu a uchopenie tohto problému správnym spôsobom vtedy poskytovalo strane aj príležitosti. Povedané slovami Zoltána Rippa, ak je strana schopná „zvýrazniť reformné obdobie oproti minulosti“, bude mať svoje miesto v budúcej politike, dokonca aj v prípade demokratického zvratu v krajine⁴² (a čo viac, strana by mohla mať šancu ten politický zvrat riadiť a v novom systéme získať riadiacu úlohu).

Úspech „doladenia“ naratívu a zdôraznenie reformných tradícií, do veľkej miery záviselo od nájdenia tej správnej interpretácie úlohy Imre Nagya a udalostí v roku 1956. Podľa môjho názoru, odkazom policajného zásahu 16. júna 1988 bolo, že strana nechcela pokračovať so životne dôležitou upravenou interpretáciou roku 1956 v dialógu s opozíciou alebo pod tlakom z jej strany.

VEĽKÉ OZNÁMENIE

Dňa 28. januára 1989 sa v rozhlasovom vysielaní týždennej relácie⁴³ 168

38 *Irodalmi Újság*, 1988, č. 4, s. 12.

39 *Irodalmi Újság*, 1988, č. 3, s. 9.

40 *Irodalmi Újság*, 1988, č. 4, s. 10.

41 Demonštrácia proti diktátorskej politike Ceausesca a plánu systematického ničenia dedín 27. júna, ktorej sa zúčastnilo 200 000 ľudí. Prítomnosť polície pred veľvyslanectvom Rumunska bola iba na efekt.

42 RIPP, Z. *Rendszerváltás Magyarországon (1987 – 1990)*, s. 250.

43 Upravená, krátká verzia rozhovoru, ktorý obsahoval aj túto vetu, sa odvysielala o 4.45 hod. ráno v relácii *Reggeli Krónika*. Celý rozhovor sa vysielal o 16.00 hod.

Imre Pozsgay (1989)

(Zdroj: www.fortepan.hu)

óra (168 hodín) reportér József Orosz opýtal vtedajšieho štátneho tajomníka a člena Ústredného výboru a Politického výboru Imre Pozsgaya túto otázku: „Aký máte názor na úlohu Imre Nagya a jeho činnosť v roku 1956?“ Odpoveď: „Na základe súčasného výskumu považuje výbor to, čo sa stalo v roku 1956, za povstanie proti oligarchickému autoritatívnemu systému, ktorý národ ponižoval.“

Táto veta je jedným z najslávnejších vyjadrení zmeny režimu v Maďarsku. Mala hlboký a šokujúci vplyv na verejnosť, aj vo vnútri strany. Dodnes sa táto udalosť označuje ako Pozsgayov puč. Aj keď Pozsgay takéto označenie dôsledne odmietal, hovoril, že to bola akcia jedného človeka bez podstatnej konšpirácie, jeho vlastná interpretácia udalostí tiež rozpoznala dôležitosť toho, čo sa stalo. Pozsgay toto oznámenie opísal ako niečo, čo prinieslo možnosť „odpáliť stranu od základov pri jej koreňoch“⁴⁴

„Ako to mám povedať? [...] Mali ste pocit, že na vás padá strop, že padá obloha,“⁴⁵ – takto reportér József Orosz opísal, ako sa počas toho rozhovoru cítil. Emil Kimmel, zástupca tlačového

tajomníka strany spomína: „Sotva dve minúty po odvysielaní toho rozhovoru začali na centrále strany zvoniť telefóny. Ani som nevedel, ktorý mám zdvihnúť. [...] Telefóny stále rinčali a bzučali, bál som sa, že vybuchnú. Bez ohľadu na to, ktorý hovor som zdvihol, na druhom konci bola nejaká nervózna osoba na pokraji plaču. Mnohí z nich chceli odovzdať svoju stranícku legitimáciu alebo vyznamenania. Niektorých hlas som spoznal a pokúšal som sa ich presvedčiť, aby nerobili nič narýchlo. Takto to išlo celý večer a nekonečne pokračovalo celý nasledujúci týždeň.“⁴⁶

Ako je uvedené vyššie, prípravy na prechod k naratívu ľudového povstania boli konkrétne, odkedy Kádár prišiel o funkciu. Na jeseň 1988 Ferenc Glatz argumentoval v historickom časopise *História* na podporu interpretácie ľudového povstania v dlhom stĺpčeku už dva mesiace pred Pozsgayovým oznámením. Ako riaditeľ Historického ústavu Ferenc Glatz prezentoval akademický názor, ktorý sa oficiálne toleroval, aj keď strana ho oficiálne neprezentovala. Po zasadnutí strany máji 1988 Ústredný výbor MSZMP zriadil pracovnú komisiu, tzv. veľkú komisiu, pre vypracovanie nového reformného programu MSZMP. Za predsedu menovali Imre Pozsgaya. Veľká komisia mala podkomisiu č. 1, s názvom Historická podkomisia, a tú splnomocnili, aby s pomocou historikov prehodnotila udalosti roku 1956. Zriadenie subkomisie, jej zloženie a menovanie Pozsgaya za predsedu naznačujú, že strana bola pripravená prijať dokonca aj naratív o ľudovom povstaní. Imre Pozsgay sa na to odvolával počas diskusie na Ústrednom výbore, ktorá vypukla po jeho rozhovore: „Pre tých, ktorí ma do tejto funkcie zvolili,

som nebol voľbou naslepo. Čo som robil, dalo sa predvídať a očakávať.“⁴⁷

Napriek všetkým včasným známkam toho, že to príde, oznámenie niektorí považovali za zradu podobnú puču a iní ho oslavovali ako hrdinský čin, ktorý im zmení život, ale všetci sa zhodli na tom, že malo zdrvivý efekt. Tento dopad bol vtedy každému jasný, ale dnes si to žiada vysvetlenie. Prečo bolo Pozsgayovo oznámenie šokujúce? Nebolo to prehodnotenie naratívu kontrarevolúcie, ale ten postup po samotnom oznámení a použitá terminológia, oba tieto faktory vyjadrovali prudký odchod od straníckej rutiny.

Na konci januára predložila vyššie menovaná podkomisia svoju 100-stranovú štúdiu s názvom *Történelmi utunk* (*Naša cesta dejinami*). Odporúčala, aby sa rok 1956 nazýval ľudovým povstaním. Aby však zdôraznili komplexnosť tohto problému, pridali aj dodatočné vysvetlenie: „Pojem ľudové povstanie vlastne naznačuje, že masy vyjadrili svoju nespokojnosť a požadovali zmenu. Ústredným motívom bola obnova socializmu, ale pomiešalo sa to (s inými snahami) [...] a počas nasledovných dní sa aj na uliciach dalo pozorovať množstvo rôznych a kontroverzných udalostí.“⁴⁸ – sumarizoval závery štúdie vtedajší predseda Maďarskej akadémie vied Iván T. Berend. Berend dostal od Pozsgaya úlohu predsedu tejto podkomisie. Záverečná diskusia sa uskutočnila 27. januára 1989. Medzi účastníkmi boli členovia komisie, hosťujúci experti a stranícka tlač.

Podľa „postupu, ktorý bol v súlade s pravidlami strany“, mali návrh komisie predložiť najprv Politickému výboru a potom Ústrednému výboru. Po schválení týmito orgánmi sa návrh mohol zverejniť ako oficiálne

44 POZSGAY, Imre. 1989. Budapest: Püski, 1993, s. 96.

45 Húsz éve lett népfelkelés 1956 [online]. [cit. 2019-12-03]. Dostupné na: https://index.indavideo.hu/video/Husz_eve_lett_nepfelkeles_1956

46 KIMMEL, Emil. *Végjáték a Fehérházban* [Záverečná hra v centrále strany]. Budapest: Téka, 1990, s. 7.

47 KOSZTRICZ, S. Anna, ed. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei, I.* Budapest: Magyar Országos Levéltárs, 1993, s. 171 – 172.

48 1956 népfelkelés, Nagy Imre rehabilitációja – a KB Történelmi Albizottságának nyilatkozata [online]. [cit. 2018-22-12]. Dostupné na: <https://videotorium.hu/hu/recordings/2106/1956-nepfelkeles-nagy-imre-rehabilitacioja-a-kb-tortenelmi-albizottsaganak-nyilatkozata>

Imre Pozsgay a Gyula Horn na schôdzi demokraticky zvoleného parlamentu v roku 1990
(Zdroj: www.fortepan.hu)

stanovisko strany. „Dobre som vedel, aké by to (ten tradičný prístup v súlade s pravidlami strany) malo následky,“ – spomínal Pozsgay. „Zlými kompromismi by sa poslanstvo určite zjemnilo, vo vlašnej vode straníckej rétoriky by sa z neho stalo čosi, čo by nespoznali ani tí, ktorí ho vytvorili.“⁴⁹ Aby sa tomu vyhol, Pozsgay zasadnutie podkomisie ukončil bez uznesenia. Po zasadnutí nasledovala nudná tlačová konferencia. Pozsgay však potom zbral nabok dvoch redaktorov *Rádia Kossuth*, aby im poskytol exkluzívny rozhovor a povedal, bez toho aby poslanstvo nejako skrátil, že udalosti 23. októbra 1956 boli ľudovým povstaním. „Na konci zasadnutia komisie sme mali tlačovú konferenciu. Sugestívne som povedal, že som pripravený svoj názor bližšie vysvetliť, ak si ho niekto chce vypočuť. [...] Našli sme v centrále strany kanceláriu, tam sme si sadli, urobili ten rozhovor a potom odišli.“⁵⁰

Pozsgay sa s novinármi dohodol, že kým sa obsah rozhovoru na ďalší deň ráno neodvysielala, budú s ním zaobchádzať ako s dôvernými infor-

máciami, aby niekto vysielanie nezakázal, najmä Károly Grósz. Pozsgay vo svojich memoároch poznamenal, že bolo životne dôležité urobiť to vtedy, keď Grósz nebude v Maďarsku (Grósz bol od 28. – 30. januára vo Švajčiarsku v Davose), lebo Grósz bol jediným človekom, ktorý by mohol odvysielanie rozhovoru, vďaka svojej funkcii v strane, včas zakázať.

Podstatné je, že v súvislosti s tou fundamentálnou otázkou Pozsgay názor prezentoval ako oficiálne stanovisko (Pozsgayova úloha v strane a v komisii, odvolávka na komisiu a povaha toho rozhovoru, to všetko ten dojem vytvorilo), aj keď tento názor nebol oficiálnym stanoviskom strany. A čo viac, nebolo to dokonca ani oficiálne stanovisko podkomisie, na ktorú sa Pozsgay odvolával. Pozsgay sa vlastne odklonil nielen od komisie, ale aj od bežnej rétoriky stranického vyjadrovania.

Podkomisia a sama strana mali v pláne hodiť zodpovednosť za oprávnenú nespokojnosť, ktorá podnietila povstanie v roku 1956, na obmedzenia stalinizmu. Týmto spôsobom bolo jed-

noduché urobiť čiaru za tolerovanými tradíciami o roku 1956 tak, aby to bolo pre stranu prijateľné: „hnev ľudu“ mal z komunizmu odstrániť teroristické deviácie a za týchto okolností „sa objavilo hnutie na očistenie a obnovu socializmu“. Toto je miera, do ktorej bol rok 1956 akceptovaný ako ľudové povstanie a podľa názoru podkomisie „toto bol jeden z hlavných znakov udalostí“. Do týchto udalostí sa však infiltrovali „tie najrôznejšie trendy [...] degradovaní, obvinení a dokonca aj väznení podporovatelia Horthyho režimu, [...] niekedy extrémne pravicové snahy, skupiny, ktoré sa chceli lynčovaním pomstiť komunistom“.⁵¹ Preto nasledovnú definíciu udalostí v 1956 považovali za správnu: ľudové povstanie s prvkami kontrarevolúcie. Inými slovami, podkomisia sa vrátila k „dvojfázovému“ opisu, ktorý Kádárova vláda zastávala o trochu dlhšie ako dva mesiace potom, ako sa ujala úradu.

V protiklade k vyššie uvedenému naratívu, Pozsgay verejne opísal rok 1956 ako „povstanie proti oligarchickému autoritatívnemu systému, ktorý národ ponižoval“. Tento popis zrozumiteľnejšie a výraznejšie zdôraznil zodpovednosť komunistického režimu. V Pozsgayovom prístupe sa dôvody, ktoré spustili udalosti a požiadavky ľudí, nezastavili pri reforme komunistického režimu. Keď sa ho pýtali na ciele ľudového povstania, Pozsgay nehovoril o zámere obnoviť socializmus, ani len medzi riadkami. Naopak, ešte pridal na váhe svojej kritike celého systému: „Bod, do ktorého by sme sa mali vrátiť, nie je rok 1956, ale k prevzatému alebo nútenému socialistickému modelu v rokoch 1948/1949, ktorý sa naprosto ukázal ako zlá cesta.“⁵²

Rozhovor obsahoval aj ďalší kľúčový názor, týkajúci sa pluralitného systému: „Musíme sa naučiť koexistovať nielen s jednou, ale s dvomi alebo

49 POZSGAY, I. 1989, s. 94 – 95.

50 POZSGAY, I. 1989, s. 95.

51 1956 népfelkelés, Nagy Imre rehabilitációja – a KB Történelmi Albizottságának nyilatkozata.

52 POZSGAY, I. 1989, s. 225.

i viacerými stranami. Ktorá z nich sa stane v maďarskom politickom živote významným faktorom, to už nebude nič, o čom bude môcť či chcieť hovoriť MSZMP. Namiesto toho príde partnerstvo alebo úloha opozície.⁵³ Táto veta nebola menej revolučná ako tá o ľudovom povstaní, pretože to bolo po prvýkrát, keď predstaviteľ strany hovoril verejne o tom, že vedúcu úlohu strany nepovažuje za nezvratnú.

Pozsgayova definícia, ktorá neobsahovala žiadne prídavné mená, bola identická s naratívom „slávneho ľudového povstania“, ktorý strana zastávala na prelome udalostí 28. októbra, akceptovala hráčsky priestor pre viaceré politické strany a udalosti opisovala ako demokratický zvrät a „jasne sa postavila na platformu revolúcie“.⁵⁴

Záujmom Pozsgayovho „individuálneho činu“ bolo: Ktorú tradíciu si strana vyberie, aby na nej vybudovala svoju budúcu politiku? Víťazné dni revolúcie alebo politiku prvej Kádárovej vlády pred represiami? Ten prvý prístup by smeroval k zmene režimu, zatiaľ čo ten druhý by znamenal iba zmenu modelu alebo úpravu smerovania v rámci jestvujúceho politického rámca.

Človek by očakával, že také hrubé „porušenie“ zo strany Pozsgaya by nezostalo bez následkov. Buď by ho vyhodili zo strany, degradovali vo funkcii alebo minimálne ho nejakým spôsobom verejne odsúdili. Nič také sa nestalo, a to bol jeden z faktorov, prečo bolo Pozsgayovo interview také silné. Strana si nemohla dovoliť, aby sa dištancovala od najobľúbenejšieho politika v čase, keď sa „snažila dosiahnuť široký konsenzus naprieč spoločnosťou“. Strana bola nútená „manévrovať v demokratizujúcom sa politickom prostredí“, kde sa tlak spoločnosti stával kľúčovým orientačným faktorom.

„Povinnosť“ držať sa požiadaviek spoločnosti, ako sme spomenuli vyššie v súvislosti s Jakovlevovou správou, bola direktíva zo Sovietskeho zväzu. „Počiatočným bodom by malo byť to, že použiť metódy násilia v našich vzťahoch so socialistickými krajinami je absolútne vylúčené, najmä vojenskej sily, dokonca ani v tých najextrémnejších situáciách,⁵⁵ – písalo sa v už citovanom dokumente pre Jakovleva. Pre komunistické strany to znamenalo, že „samé môžu zotrvať na svojej pozícii v rámci politických aliancií“.⁵⁶ Teraz, keď sa prostriedky sily nedajú použiť – tvrdila Jakovlevova správa, možno „vákuum legitímnosti“ nahradiť rozšírením spoločenského konsenzu, čo naznačuje akceptáciu pluralitného systému. Ale sovietske direktívy to považovali za prijateľné do tej miery, že komunistické strany preberú iniciatívu a udržia si svoju vedúcu úlohu. Ďalej správa strany varovala pred rozpadom. Hovorilo sa o tom, že scenár, keď viaceré spôsoby implementácie socializmu bojujú ako inštitucionalizované alternatívy, môže ohroziť úspešné splnenie vyššie uvedeného plánu. Len strany, ktoré zostanú jednotné, môžu zaručiť stupeň moci, ktorý riadenie takéhoto procesu vyžaduje.⁵⁷

Toto očakávanie sovietskej politiky priviedlo strany socialistických štátov vo východnom bloku do ťažkej situácie. Ak chceli naplniť očakávania Sovietov, museli začať s reformami, ktoré presahovali rámec socializmu. Požiadavka zachovať jednotu strany zároveň znamenala aj to, že zástancov tvrdej línie bolo treba presvedčiť, aby tento stupeň „liberalizácie“ prijali. Takže nielen „tlak spoločnosti bol orientačným bodom“, ale aj senzitivita rôznych platforiem v rámci strany. Jed-

nota strany bola už oveľa slabším prostriedkom k disciplíne ako v časoch, keď bolo možné použiť „silu“. Preklasifikovanie roku 1956 bolo v Maďarsku tým najkontroverznejším aspektom tejto dvojitej úlohy.

Myslím si, že na Pozsgayov rozhovor sa treba pozrieť z hľadiska scenára Sovietov. Treba to urobiť aj kvôli tomu, že niektoré aspekty rozhovoru nemusia byť v súlade so všeobecne prijatým naratívom, že to bol „čin jedného človeka“, alebo môžu minimálne vyvolať pochybnosti, ktoré vedú k ďalším otázkam.⁵⁸

Naozaj by Imre Pozsgay, ktorý si bol plne vedomý prítomnosti tajných služieb v celom verejnom živote v Maďarsku, zavolať novinárov na verejnej tlačovej konferencii, ktorej sa zúčastnili rôzni predstavitelia maďarskej tlače, na rozhovor, ktorý by stranu šokoval (berúc do úvahy, že úspech záležal od toho, aby rozhovor udržali v tajnosti, kým ho odvysielajú)? Naozaj by postavil túto svoju misiu na dvoch jemu neznámych ľuďoch?

Ako sme už spomenuli, pre Pozsgaya bolo dôležité, aby svoje činy naplánoval na čas, kedy bude Grósz mimo krajinu. Grósz odletel do Davosu 28. januára ráno. Rozhlasový rozhovor nahráli 27. januára a prvýkrát ho odvysielali 28. januára ráno o 4.45 hod. v relácii *Reggeli Krónika* (Ranná kronika). Grósz bol vtedy ešte stále v Maďarsku. Prečo neuvažoval tak, že by bolo lepšie, aby bol Grósz niekde ďaleko v zahraničí už počas príprav, keď mohol rozhovor ešte stále zakázať, a nielen keď už „problém“ vypukol?

Pozsgay to vo svojich memoároch vysvetľoval takto: „Tak ako som dúfal, Grózsza informovali o tom, čo sa tu v Maďarsku stalo, až neskôr. Ľudia z nášho veľvyslanectva vo Švajčiarsku okolo

53 POZSGAY, I. 1989, s. 226.

54 Pozri skôr v tejto štúdii.

55 BÉKÉS, C., MALCOLM, B., eds. *Rendszerváltás Magyarországon, 1989 – 1990. Dokumentumok*, s. 447.

56 BÉKÉS, C., MALCOLM, B., eds. *Rendszerváltás Magyarországon, 1989 – 1990. Dokumentumok*, s. 447.

57 BÉKÉS, C., MALCOLM, B., eds. *Rendszerváltás Magyarországon, 1989 – 1990. Dokumentumok*, s. 447.

58 Pre podrobnejšiu analýzu pozadia Pozsgayovho rozhovoru pozri SZEKÉR, N., RIBA, A. L. *A Nagy Imre-kód*, s. 66 – 77.

Spomienkové zhromaždenie na pozemku č. 301 pri príležitosti výročia poprav y I. Nagya, 16. jún 1988 (Zdroj: www.fortepan.hu)

neho krúžili. Nemali čas sledovať, čo sa dialo v Maďarsku, alebo nemali odvahu to Grószovi povedať.⁵⁹ Aj Károly Grósz potvrdil Pozsgayove slová: „O rozhovore som počul na palube lietadla a čítal som to v lietadle v novinách.“⁶⁰ Ako je možné, že v roku 1989, s technológiami 20. storočia poruke, by generálny tajomník strany dostal informácie (z novin) o niečom, čo malo potenciál prevrátiť jeho krajinu hore nohami, až po troch dňoch? Je ťažké predstaviť si, že Velysľanectvo Maďarskej republiky vo Švajčiarsku nebolo informované o tom, čo sa v Maďarsku deje alebo ich politický odhad bol taký zlý, alebo sa tak veľmi báli, že správy pred vodcom krajiny zatajovali. Ale prečo by Károly Grósz konšpiroval s Pozsgayom, alebo by podporoval jeho stanovisko, ak by to nebola pravda?

Dňa 29. novembra 1988 mal Károly Grósz prejav v najväčšej športovej hale, kde bolo desaťtisíc ľudí, boli to stranícki aktivisti a veliteľia robotníckych gárd. Tlač sa tomuto prejavu doširoka venovala, bol pozoruhodne bohatý na rečnícke prvky zástancov tvrdej línie, opisoval hrozby pravicového teroru a poukazoval na to, že najsilnejšie jadro strany je všadeprítomné a je na pozore. „Výsledok boja závisí jedine od nás, či dokážeme urobiť rozhodné kroky proti nepriateľským kontrarevolučným silám. Ak áno, tak zachováme poriadok a vytvoríme nový fungujúci maďarský socializmus. Ak nie, tak preváži anarchia, chaos – a nerobme si ilúzie – preváži pravicový teror. [...] Strana hovorí svojim oponentom aj to, že má športové haly, pracoviská, kancelárie, priestory, a ak bude treba aj ulice. Strana vysíela

správu, že je prítomná všade, aby sa jej pokojné vystupovanie, trpezlivosť a porozumenie nechápalo alebo nevysvetľovalo nesprávne.“⁶¹

Tento prejav priniesol z psychologického hľadiska Grószovi v strane dôležité body. Jeho osoba bola pre stalincké krídlo v strane zárukou (ktoré reformná atmosféra v strane dráždila a vyvolávala strach), že najvyššie politické vedenie ich obavy chápe a počíta s nimi. Ako som už uviedla, dodržanie sovietskeho scenára a úspešné zvládnutie pokojného politického prechodu záležalo aspoň čiastočne od toho, či by strana dokázala upokojiť rozčúlených zástancov tvrdej línie a zachovať si ich vernosť aj vtedy, ak by sa spustili radikálne reformy. Grósz týmto prejavom získal dôveru väčšiny oddaných členov strany, ktorých nastavenie na tvrdu

59 POZSGAY, Imre. *Korönanú és tettestárs* [Korunný svedok a spolupáchateľ]. Budapešť: Korona Kiadó, 1998, s. 169.

60 *Népszava*, 31. 1. 1989.

61 *Népszabadság*, 30. 11. 1988, s. 3 – 5.

Károly Grósz (1989) (Zdroj: www.fortepan.hu)

líniu bolo hrozbou pre snahy strany vyrovnáť sa s danou historickou situáciou. Aj keď Grósz mohol takúto dôveru získať len kvôli svojej veľkej popularite, bola to jedna zo záruk udržať jednotu strany.

Ak sa pohrávame s myšlienkou, že Grósz a Pozsgay sa nejako koordinovali ako situáciu vyriešiť (ide len o domnienku bez akejkoľvek istoty), načasovanie rozhovoru potom vyzerá logickejšie. Verejnosť považovala Pozsgayove názory za nepriateľské. Čím dlhšie to bude trvať, kým sa strana od nich nedíštanuje, tým viac sa budú považovať za oficiálne stanovisko. Pokiaľ Károly Grósz o tejto záležitosti nevie, nemôže sa od toho díštanovať – o tom nemôže mať pochybnosti ani tvrdé jadro strany. Keď sa Grósz vrátil do Maďarska, strana sa začala od týchto názorov díštanovať.

V príbehu o Pozsgayovom oznámení je jeden dôležitý a zdôraznený detail: MSZMP nikdy neprijala Pozsgayov popis roku 1956 ako svoje oficiálne stanovisko. Aj keď Ústredný výbor na návrh Károly Grósza vydal na svojom zasadnutí 10. – 11. februára

stanovisko, ktoré znovu ubezpečovalo Imre Pozsgaya o podpore, po diskusii vydal Ústredný výbor nasledovné stanovisko o ľudovom povstaní: „V roku 1956 vypuklo skutočné povstanie, ľudové povstanie, v ktorom zohrávali úlohu sily snažiace sa o demokratický socializmus, ale od začiatku tam boli prítomné aj skupiny hľadajúce návrat – degradovaní naničhodníci; Potom sa začali od konca októbra šíriť kontrarevolučné akcie.“⁶² Preto sa MSZMP musela rozhodnúť podporiť „dvojfázový“ naratív, ktorý si ponechal prvok o kontrarevolúcii. Ale o tomto rozhodnutí sa v tlači takmer nepísalo. Pojem „ľudové povstanie“, ktoré Pozsgay používal, sa v komunikácii pre verejnosť používal stále viac a časom sa vnímal ako oficiálny pojem (ako najčastejší zdroj tlač uvádzala tlačovú správu Ústredného výboru, ktorá podporovala Pozsgayove stanovisko, ale nie oficiálne stanovisko strany). Komunikácia strany pre verejnosť a jej oficiálne stanovisko boli iné.

To, čo Grósz povedal v diskusii na zasadnutí Ústredného výboru, nám dosť prezrádza: „Nie tlačovými správami a dokumentami, ale politickou

prácou potrebujeme odpovedať tým, ktorým sa nepodarilo prijať naše snahy prispôbiť predchádzajúci jednostranný postoj k tejto veci. Potrebujeme zapojiť politickú prácu, aby sme upokojili tých, ktorí v roku 1956 bojovali so zbraňou v ruke proti kontrarevolúcii, presvedčiť ich, že nemusia chodiť so sklonenou hlavou. Ale nemyslím si, že tieto myšlienky treba naformulovať do straníckych dokumentov. Je to politická úloha.“⁶³ Inými slovami, nechajme verejnosť myslieť si, čo si musí myslieť. Medzitým na interných straníckych fórach zdôrazňujeme citlivým členom strany ten „kontrarevolučný prvok“, citujúc oficiálne stanovisko strany.

Na tom istom zasadnutí Ústredného výboru 10. – 11. februára 1989, ktoré diskutovalo o ľudovom povstaní, sa strana na návrh Politického výboru prihlásila k pluralitnému systému (práve tak ako vláda Imre Nagya 28. októbra 1956).

NÁRODNÉ ZMIERENIE

Nehľadiac na to, či bolo Pozsgayovo stanovisko spontánnym alebo zosúladeným činom, bol to nielen dôležitý krok smerom k zmene režimu, ale taktiež zväčšil manévrovací priestor pre stanovisko strany. Prijatie tohto posolstva pomohlo MSZMP prekonať problém, ktorý by bez Pozsgayovho rozhovoru asi neboli schopní vyriešiť. S týmto stanoviskom o „akoby štátnom prevrate“ strana mohla dosiahnuť to, čo vyzeralo takmer nemožné: prehodnotiť rok 1956 bez toho, aby vedúci predstavitelia strany museli prijať nový prístup pred zástancami tvrdej línie. Pre širokú verejnosť Pozsgayove stanovisko znamenalo, že prehodnotenie sa uskutočnilo – to bola nevyhnutná podmienka vývoja smerom k spoločenskej zhode. A rozhovor napokon otvoril Imre Nagyovi dvere nad rámec pietnej udalosti, a nevedlo to nevyhnutne k otvorenej konfrontácii s režimom.

62 KIMMEL, E. *Végjáték a Fehérházban*, s. 63 – 64.

63 KOSZTRICZ, S. A., ed. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei*, I., s. 179.

Ale rozdiel medzi oficiálnym stanoviskom a skutočným názorom strany bol v tom, ako sa Kádárov režim pozeral na rok 56. Nie je to náhoda, že komunikačná stratégia, ktorú uplatnili, aby situáciu zvládli, pripomínala prístup, ktorý používali za Kádárovej éry. Tá prvá bola aktualizovaná verziou tej druhej, len sa prispôbila aktuálnej situácii.

Odvolačujúc sa na to, čo sme uviedli v úvode tejto štúdie:⁶⁴ Oficiálne sa počas Kádárovej éry tieto udalosti opisovali ako kontrarevolučná konšpirácia. V dôsledku úvah o legitímnosti museli všetky oficiálne definície obsahovať prvok o „konšpirácii“. Ale v celej komunikácii pre verejnosť namiesto konšpirácie zdôrazňovali aspekt kontrarevolúcie. Pre širokú verejnosť sa udalosti roku 1956 tematizovali sloganom o „národnom zmierení“, v mene konsolidácie a prijateľnosti pre spoločnosť. V roku 1989 sa to pozmenilo takto: Oficiálne stanovisko strany opisovalo rok 1956 ako ľudové povstanie s kontrarevolučnými prvkami. Z dôvodu legitímnosti znovu potrebovali „kontrarevolučné prvky“, ale strana verejnosti zdôrazňovala časť o „ľudovom povstaní“, aby sa spoločnosť skonsolidovala a prijalo to. Na premostenie tohto protirečenia používali novú rétoriku: slogan o „národnom zmierení“ – ktorý je vlastne rozvinutou verziou národnej tragédie.

Ako sme už uviedli vyššie, používanie pojmu „ľudové povstanie“ bez prídavných mien mohlo privodiť hrozbu rozkolu v strane. Ale v dôsledku tohto faktoru a zvláštnostiam Kádárovho režimu, priniesla táto terminológia ďalšiu zložitú otázku. Unilaterálna podpora naratívu o ľudovom povstaní by členov strany rozdelila na dobrých a zlých, lebo reformným komunistom by to umožnilo zbaviť sa postavenia nepriateľov, nechať zvyšok strany v tejto úlohe a celú zodpovednosť hodiť

na nich. V Kádárovej ére, keď jedna a tá istá osoba symbolizovala stalin-ské represie a reformnú komunistickú konsolidáciu, by toto rozlíšenie bolo osobitne ťažké. Gyula Horn, kľúčový vedúci predstaviteľ reformných komunistov koncom 80. rokov, opísal tento problém takto: „*Na jednej strane je dnes mnoho tých, ktorí sú väčšími reformátormi, akými boli v minulosti, [...] pravdupovediac sme však všetci bez výnimky tiež slúžili zlej politike. Bez výnimky. Lebo ak by sme jej neboli chceli slúžiť, mali sme sa vzdať funkcií v strane či niekde inde. [...] Myslím, že podstatné je, aby sme to všade zdôrazňovali, že voláme ľudí k zmiereniu. A čo viac, k takému zmiereniu, kde niet miesta pre utrpenie na márach.*“⁶⁵

Za týchto okolností sa národné zmierenie stalo hlavným prvkom komunikačnej stratégie strany. Grószove slová o tom, ako treba túto koncepciu presadzovať, sú dosť výrečné: „*Hlavné je to, či strana dokáže ovplyvňovať vývoj v spoločnosti rozhodnejším spôsobom [...] podnikne kroky voči nežiaducim fenoménom.*“⁶⁶

Hlavný prejav Károly Grósza v diskusii o Pozsgayovom rozhovore, ktorý predniesol 10. februára 1989 na zasadnutí Politického výboru, už priniesol rétoriku o „národnom zmierení“. Jeho východiskovým bodom pri naratíve o „národnej tragédii“ bolo, že maďarská spoločnosť utrpela hlboké rany zo všetkých strán. Grósz však opustil argumenty, ktoré sa používali počas Kádárovej éry. Pripustil, že počas tragédie nielen povstanci, ale aj vládnuci režim páchal nepravosti a porušoval zákony. Pri analýze násilností a ublížení prameňiacich v roku 1956 vytvoril paralelu medzi násilnosťami, ktoré páchali povstanci, a akciami vlády, prakticky im prisúdil rovnakú váhu. Ak majú obe strany svoje bolesti, ani jedna nemôže

viniť tú druhú bez toho, aby sama nebola obvinená. Otváranie zahojených rán by však národnému zmiereniu a národnej jednote neslúžilo, tak argumentoval Grósz. V mene národného zmierenia navrhol, aby strana prižmútila oči nad „lynčovaním zo strany kontrarevolucionárov“ a iným porušovaním zákonov, a spoločnosť žiadala, aby staré rany zanechala v minulosti.⁶⁷

Po zvyšok času, kedy sa v Maďarsku menil režim, sa všade v tlači opakoval slogan o národnom zmierení (teda správaní, ktoré sa od spoločnosti očakávalo), v dokumentoch rôznych straníckych orgánov, v pokynoch štátnej bezpečnosti, aj na iných oficiálnych fórach. Pridelovali sa nálepky ako „extremisti“ a „politické smery nebezpečné pre národ“, v závislosti od toho, ako prístup „národného zmierenia“ akceptoval danú entitu. A strana samotná sa prezentovala ako kľúčový hráč v procese zmierenia, ako ten, ktorý prvý zabudol na rany z minulosti. Takto sa zdalo, že strana je nevyhnutnou silou pre budúcnosť: strana, ktorá umožnila vzájomné odpustenie rán z minulosti, a tak vytvorila príležitosť pre spoločenskú jednotu a spoluprácu, veď oboje boli nevyhnutnou podmienkou, ako sa dostať z hospodárskej krízy.

Takto vyššie uvedená stratégia vytvorila detailný plán, ako spoločnosť ovplyvňovať, nielen prostredníctvom otvorených fór, ale aj v pozadí, ako je to zjavné z tejto správy štátnej bezpečnosti: „*Rozsiahlu propagandu, ktorá prezentuje smery nového spoločenského a hospodárskeho modelu, treba adresovať čo najširšiemu segmentu spoločnosti. Musí sa zdôrazňovať, že vedomosti a skúsenosti o tvorbe sociálnych hodnôt možno zachovať a ďalej rozvíjať iba v prípade pokojného prechodu, ktorý bez MSZMP nie je možný. MSZMP je toho kľúčovou zárukou.*“⁶⁸

64 Pozri skôr v tejto štúdii.

65 KOSZTRICZ, S. A., ed. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei*, I., s. 1 000.

66 KOSZTRICZ, S. A., ed. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei*, I., s. 3.

67 KOSZTRICZ, S. A., ed. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei*, I., s. 3 – 16.

68 Allambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ďalej ABTL) Budapešť, 1. 11. 6. 59. d. 92.

Vládnuca sila prebrala iniciatívu a ako gesto ponúkla národné zmierenie, kompromis za pokoj a poriadok. Toto gesto však vyžadovalo, aby sa o trestných činoch „kontrarevolucionárov“, o vlastných obetiach strany hovorilo, aj keď len medzi riadkami. Preto si okrem naratívu o ľudovom povstaní nechali aj prívlastok „kontrarevolučný“, aj keď nie otvorene.

„Strnulosť“ v strane ohľadom roku 1956 sa nestratila. „Cez toto sa bez problémov nedostaneme,“⁶⁹ – povedal Grósz na Politickom výbore v súvislosti s novým pohrebom Imre Nagya. Stratégia, pre ktorú sa rozhodli, sa ukázala ako úspešná, odzrkadľuje sa to v prejavoch a poznámkach, ktoré odzneli na Politickom výbore po otvorení otázky pohrebu Imre Nagya. Takmer všetci rečníci s úľavou

konštatovali, že sa „dostali“ cez tento obávaný obrad bez nejakých veľkých problémov. Rezső Nyers použil na vyjadrenie spokojnosti, ako sa udalosti vyvinuli, analógiu so športom: „Povedané športovou terminológiou, bolo to akési politické zápasenie, teraz je to medzi vládou a opozíciou, medzi stranou a jej kritikmi nerozhodne.“⁷⁰

Niektorí boli aj tak nespokojní a vyjadřili obavy o tejto analógii Rezső Nyersa: „[...] hlavný problém je, že strana zabudla na komunistických martýrov. Chápem, že Politický výbor vníma výsledok ako dobrú remízu, povedzme, že 0:0 je dobrý výsledok. Myslím si však, že by bolo dobré získať ďalší bod, ak už sa držíme analógie s futbalom.“⁷¹ V odpovedi na kritiku minister vnútra István Horváth hodnotil udalosti takto: „Ak by si bol nie-

kto istý, že sa cez ten 16. jún dostaneme tak, ako sa nám to podarilo, ak by nám niekto vopred slúbil to, čo teraz pri pohľade späť vieme, myslím, že by sme to akceptovali. Myslím si, že naše šance a dôveryhodnosť [...] výrazne utrpeli skutočnosťou, že [...] máme temnú škvrnu na našej minulosti. Musíme to mať na pamäti, keď sa bude o tom hovoriť a neznamená to, že sa musíme skloniť. Musíme zložiť naše zbrane, dokonca aj keď nás obvinia nečestne a nespravodlivo.“⁷²

Strana preklasifikovanie roku 1956 prežila. Napriek zjavnému riziku, že represie revolúcie 1956 a vákuum legitímnosti, ktoré zatienili celú Kádárovu éru, mohli maďarskej komunistickej strane zatvoriť cestu do budúcnosti, napokon sa tak nestalo.

Nóra Szekér • One Revolution, One Party, One Regime Change. Perception and Interpretation of the 1956 Revolution under Kádár's Dictatorship and during the Political System Change in Hungary

The reburial of Imre Nagy, the 1956 Prime Minister, who was executed at the time of retaliations with his associates became a symbolic event in Hungary's regime change. At the reburial ceremony, not only those sentenced to death in the Imre Nagy trial were put to rest. The legitimacy of the regime that was built on the counterrevolution doctrine also lost its ground. Questioning the “counterrevolution” description acted as a catalyst in “overturning” the system and in the events that unfolded during the regime change in Hungary. The Hungarian Socialist Workers' Party made every effort to keep from drifting with the events. It sought to play a role in which it would not appear to be the stopper of the regime change, but as if being an essential element in creating a peaceful transition. The key to achieve this was how to keep the reassessment of 1956 within its own framework. A formula had to be found that does not radically question the 40 years of the communist system and does not over emphasize the party's responsibility. The study examines the aspects of the Revolution of 1956 and system change primarily from a non-social perspective, but seeks an answer to the question of how this cardinal event was evaluated and then re-evaluated (re-assessed) by the power, and its significance from the point of view of the political history.

Nóra Szekér, PhD. (1976)

Vyštudovala históriu na Katolíckej univerzite Petra Pázmányho (Pilišská Čaba – Budapešť). V roku 2009 získala doktorát na Univerzite Petra Pázmányho (Dejiny maďarského hnutia za nezávislosť). Vyučuje moderné dejiny na univerzite Petra Pázmányho a kultúrne dejiny na Óbudskej univerzite. Zameriava sa na výskum obdobia druhej svetovej vojny a jej následkov v Maďarsku a obdobie zmeny režimu v Maďarsku. V rokoch 2014 až 2018 pracovala ako vedecká pracovníčka maďarského Výskumného centra a archívu histórie zmeny režimu, v súčasnosti pracuje ako historička v Historickom archíve štátnobezpečnostných služieb.

69 KENEDI, János. *Kis magyar állambiztonsági olvasókönyv II.*, s. 306.

70 KOSZTRICZ, S. A., ed. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei, I.*, s. 1 121.

71 Poznámky Pétera Szilágyiho; KOSZTRICZ, S. A., ed. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei, I.*, s. 1 140.

72 KOSZTRICZ, S. A., ed. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei, I.*, s. 1 177.

PRAVÉ HRDINSTVO

NÁČRT PRÍBEHU POLITICKÉHO VÄZŇA JURAJA HURNÉHO

SILVIA HALADOVÁ

Nástupom komunistického režimu sa do spoločnosti v bývalom Československu vkradla atmosféra zastrašovania, násilia a bezprávia. Tento režim, s vlastnou interpretáciou morálky a práva, prenasledoval svojich nepriateľov s mimoriadnou krutosťou. Tresty za skutočnú či domnelú protištátnu činnosť, ktoré režim nadmerne sprísnil, priniesli nesmierne ľudské utrpenie, ktoré doľahlo nielen na samotných politických trestancov, ale aj na ich najbližších. Mnohí z nich prejavili nezlomný odpor voči komunistickým ideám, ktorý pramenil predovšetkým vo vyznávaní tradičných národných a kresťanských hodnôt. Príkladom obdivuhodného ľudského hrdinstva bol i príbeh Juraja Hurného.

Štátny prevrat v Československu vo februári 1948 znamenal pre komunistov nadobudnutie absolútneho monopolu moci. Spoločnosť, postupne poznačená mnohými formami nezákonnosti, smerovala po definitívnom uchopení vlády komunistami k najkrutejšiemu obdobiu prenasledovania, teroru a ponížovania všetkých, skutočných či zdanlivých odporcov, ktorí sa nehlásili ku komunistickej ideológii. Nastupujúci komunistický režim pokladal násilie a porušovanie zákonnosti za obvyklý prostriedok dosahovania svojich politických cieľov. Roky 1948 – 1953 boli najhorším obdobím vynucovania si autority. Režim v zápase o absolútnu moc využíval najrozličnejšie spôsoby represíí. Najbrutálnejšie sa odplácal v politických procesoch vo vlastných radoch, prenasledovaním katolíckej cirkvi, či násilnou kolektivizáciou poľnohospodárstva. Komunistickým zločinom sa nevyhli ani radoví občania. Častokrát údajných protivníkov režimu postihli rôznorodé perzekúcie. K ľahším postihom patrilo zastrašovanie, spoloč-

čenská šikana, vylúčenie z verejného života, strata zamestnania, pokuty za neplnenie kontingentov u roľníkov, či obmedzovanie osobnej slobody. K najnáročnejším formám prislúchalo zaraďovanie do táborov nútených prác a pomocných technických práporov, dlhoročné väznenie, no i tresty smrti. K zmareným ľudským existenciám a tisíckam nevinne odsúdených patrili aj Juraj Hurný. Bol jedným z premnohých prenasledovaných občanov, ktorým komunistický režim nielen rozvrátil rodinný život, znivočil zdravie a udupal ľudskú dôstojnosť, no najmä zbavil osobnej slobody dlhodobou zákernou likvidáciou.

Juraj Hurný sa narodil 18. decembra 1916 v Dobrej nad Ondavou, v okrese Vranov nad Topľou. Po absolvovaní školy dôstojníkov delostrelectva v Košiciach sa stal vojakom z povolania. Od roku 1939 slúžil v mnohých posádkach a hodnostiach. Po ukončení vojny boli pomery v armáde stále náročnejšie, vyžadovalo sa členstvo v Komunistickej strane Československa (KSČ), čo

Juraj Hurný (1947) (Zdroj: Archív J. Hurného ml.)

bolo v ostrom rozpore s Jurajovým antikomunistickým presvedčením a demokratickým zmýšľaním. Preto sa členstvu v strane vyhol vystúpením z armády a 15. februára 1947 bol prepustený do pomeru mimo činnej služby.¹ Zamestnal sa u brata Joze-

1 Vojenský archív – centrálna registratúra (ďalej VA) Trnava. Osobný spis Juraj Hurný. Priebeh vojenskej služby.

fa, ktorý úspešne podnikal v rodnej obci v autodoprave a obchode s drevom. Nemalou motiváciou v zanechaní vojenského povolania bol plánovaný manželský a rodinný život. Juraj uzavrel 5. júla 1947 manželstvo s Eliškou Otepkovou a o necelý rok, 3. mája 1948, sa im narodil syn Juraj.²

Po mocenskom prevrate vo februári 1948 bolo zrejme, kam smeruje spoločenské dianie, deformované nastupujúcim totalitným režimom. Z neprajných spoločenských pomerov, poznačených prenasledovaním a narastajúcou brutalitou, sa pokúsilo mnoho občanov vymaniť, či už cestou legálnou, alebo nelegálnou. Manželia Hurní sa rozhodli využiť svoje rodinné kontakty v zahraničí. Jurajov starší brat Ján odišiel s rodinou v roku 1936 za prácou do Kanady. Usadil sa v Montreale, neskôr sa stal podpredsedom Prvej Slovenskej katolíckej jednoty a iniciatívne sa zapájal do aktivít slovenského exilu. Ján pozval svojho brata natrvalo žiť do Kanady a zabezpečil na kanadskej

strane všetky úradné náležitosti. Juraj Hurný podal 25. júla 1949 žiadosť o vystaňovanie z Československa pre celú rodinu, tá ale bola 16. januára 1950 zamietnutá.

Komunistický režim podnikal rôzne vynútené kroky, smerujúce k zabezpečeniu neobmedzenej moci, ktoré sa postupne začali dotýkať aj bežných občanov. Rodina Hurných pocítila tvrdý úder likvidácie živností a malých podnikov. Tie sa výrazne dotkli aj bratovej firmy, v ktorej bol Juraj zamestnaný, na základe čoho rodina pocítila reálne existenčné ohrozenie.³ Aj z týchto dôvodov sa Juraj rozhodol odvolať sa proti zamietnutiu žiadosti o vystaňovanie do Kanady. Ceste do Prahy, ktorú v tejto veci podnikol v januári 1950, predchádzal štvordňový pobyt v Bratislave, počas ktorého náhodne natrafil na svojho priateľa Karola Kresánka, s ktorým sa príležitostne stretával počas výkonu dôstojníckeho povolania. Kresánek sa Hurnému zveril so svojim zámerom ilegálne emigrovať, aby sa tak vymanil nielen z proble-

matického manželstva so svojou ruskou manželkou, ale sa aj vyhol vojenskému trestnému súdu, ktorý proti nemu viedol trestné pokračovanie vo veci priestupku proti disciplíne a poriadku a hanobenia štátnych činiteľov.⁴ Juraj ho zas oboznámil so svojim zámerom odsťahovať sa s rodinou za bratom do Kanady, za účelom čoho už disponoval z kanadskej strany pristaňovateľským permitom.⁵ Zároveň ponúkol kamarátovi pomoc, aby sa do Kanady dostal aj bez takéhoto povolenia a 6. februára 1950 napísal bratovi do Kanady list,⁶ v ktorom sa za priateľa všemožne zaručil. V liste viackrát vyslovil želanie, aby bol brat Kresánkovi v jeho zámeroch všemožne nápomocný a po úspešnom úteku do Viedne ihneď zariadil jeho presun do Kanady. Po uistení sa, že list sa za žiadnych okolností nedostane do nepovolaných rúk, sa cesty Karola a Juraja rozišli.

Plánovaný útek za hranice bol 25. februára 1950 vo Vysokkej nad Moravou zmarený konfidentským prevádzacom a Karol Kresánek, ktorý sa

- 2 Juraj Hurný ml. sa narodil v roku 1948 v Humennom. Ako sotva dvojročný bol svedkom zatknutia svojho otca. Nasledujúce roky prebývali s matkou Eliškou po rodine a známych, bez akýchkoľvek prostriedkov, keďže manželku politického väzňa odmietali zamestnať. V roku 1953 sa spolu so starou matkou usadili v podnájme v Žemberovciach, v levickom okrese. V roku 1954 utrpel Juraj pri hre vážny úraz ruky. Po výbuchu rozbušky prišiel o malíček a pol palca na ľavej ruke. V tom istom roku začal navštevovať Osemročnú strednú školu v Žemberovciach. Ako žiak sa aktívne venoval recitovaniu, divadlu, spieval v spevokole, hral futbal. Mimoriadnou udalosťou v živote malého Juraja bolo prvé sväté prijímanie v roku 1956. V roku 1959 sa spolu s matkou a starou matkou presťahovali do Levíc. V priestoroch lekárskej izby levickej nemocnice žili aj po návrate otca (máj 1960) do roku 1963. Juraj tu začal v školskom roku 1959/1960 navštevovať 6. triedu Jedenásťročnej strednej školy. V roku 1963 sa rodina za finančnej pomoci netere Juraja Hurného st., Anny Hurnej z Montrealu, presťahovala do Bratislavy, kde Juraj začal v tom istom roku študovať na konzervatóriu hru na trúbke. Pre výnimočný talent od roku 1967 študoval aj spev. V roku 1970 absolvoval štúdium hry na trúbke a ako výpomoc hrával v niekoľkých bratislavských orchestroch. V priebehu posledného ročníka štúdia spevu získal angažmán sólistu v Slovenskom národnom divadle (SND). V rokoch 1973 – 1975 absolvoval štipendijný pobyt v Teatro Massimo v Palerme. Keďže Juraj Hurný ml. odmietol vstúpiť do komunistickej strany, jeho sľubne rozvíjajúca sa kariéra v SND bola v roku 1976 prerušená, preradením zo sólistického ansámblu do zboru a pozastavením všetkých umeleckých aktivít. Z týchto dôvodov sa rodina Hurných rozhodla v septembri 1977 odísť do exilu v Rakúsku, kde získala politický azyl. Juraj Hurný ml. dostal obratom stále angažmán v Grazskej opere ako prvý tenorista a zároveň vystupoval aj na ďalších scénach, veľmi často i v zahraničí. Oženil sa so snúbenicou Danielou a v roku 1978 sa im narodil syn Georg Anton. Juraj Hurný ml. sa aktívne zapojil do slovenského exilového života, s manželkou vstúpil do Svetového kongresu Slovákov, bol členom Zahraničnej Matice Slovenskej, i členom Slovenského ústavu v Ríme. Svoju mimoriadne úspešnú kariéru operného speváka ukončil v roku 2013. Juraj Hurný ml. žije v Grazi.
- 3 MIKUŠ, Vlado. Rozprávanie manželov Hurných. *Naše svedectvo*, roč. 3, 2003, č. 1, s. 19 – 20.
- 4 Obžaloba sa týkala prečinu hanobenia niektorých ústavných činiteľov, ublíženia na cti prezidentovi republiky a porušenie subordinácie. Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Fond starých písomností (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S), archívne číslo (ďalej a. č.) 271. Správa z 26. 9. 1950.
- 5 Úradné povolenie, vízum.
- 6 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Odpis listu J. Hurného bratovi Jánovi zo 6. 2. 1950, s. 1.

pokúsil emigrovať spolu s priateľom Júliusom Valovičom, boli zadržaní orgánmi Zboru národnej bezpečnosti (ZNB). Pri surovom vyšetrowaní Štátnou bezpečnosťou boli prezradené mená všetkých zainteresovaných osôb. Okrem Karola Kresánka a Júliusa Valoviča sem patrili Juraj Hurný, Anton Rejzek a Karol Palásthy.⁷ Kresánkovi bol zhabaný spomínaný list a na základe rukolapných údajov, ktoré v ňom boli uvedené, bol Juraj Hurný 11. marca 1950 popoludní po vykonaní domovej prehliadky v Dobrej nad Ondavou príslušníkmi ŠtB zaistený pre podozrenie z protištátnej činnosti.⁸ Bol eskortovaný na Krajské veliteľstvo ŠtB v Prešove a odtiaľ rýchlikom do Bratislavy, do väznice bývalého Policajného riaditeľstva. 12. – 16. marca 1950 sa nachádzal vo vyšetrovacej väzbe Krajského veliteľstva ŠtB v Bratislave, na základe odôvodneného podozrenia úmyselného podporovania spáchania zločinu velezrady podľa zákona 231/1948.⁹ 16. marca – 22. júla 1950 bol zaistený v súdnej väzbe vo väznici Krajského súdu v Bratislave.

Dňa 13. marca 1950 absolvoval Juraj Hurný výsluch na Krajskom veliteľstve ŠtB v Bratislave. Zápis o výpovedi pozostával z viacerých častí.¹⁰ Začínal podrobnými osobnými údajmi – priebehom vzdelania, prehľadom kariéry vojenského dôstojníka a informáciami o najbližších rodinných príslušníkoch. K otázke politickej činnosti Juraj uviedol, že nikdy nebol organizovaný v žiadnej politickej strane ani v spolku. V ďalšej časti bol výsluch zameraný na objasnenie vzťahu ku Kresánkovi. Zoznámili sa ako novo menovaní poručíci slovenskej armády a počas vojny spolu občasne pôsobili v rámci presunov vojenských jednotiek. Po vojne sa stretli náhodou

Rodina Hurných v Prahe (1949) (Zdroj: Archív J. Hurného ml.)

v Bratislave, v máji 1949, kedy sa Juraj zmienil, že sa hodlá s rodinou vysťahovať za bratom do Kanady. Ďalšie stretnutie Juraja s Karolom bolo opäť náhodné. Koncom januára 1950 strávil

Juraj štyri dni v Bratislave v služobnej záležitosti, odkiaľ smeroval do Prahy vo veci riešenia zamietnutia žiadosti o vysťahovanie rodiny do Kanady. Stretnutie prebehlo neplánovane

7 Anton Rejzek sa podieľal na sprostredovaní úteku Kresánka a Valoviča do zahraničia. V tejto veci sa obrátil na Karola Palásthyho, ktorý mu zabezpečil stretnutie s neznámym mužom, ktorý sa zaoberal prevádzaním osôb do Rakúska. Dohodli sa na detailoch úteku, o ktorých upovedomil Kresánka. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Register.

8 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Zpráva o zadržaní a zatknutí.

9 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Záznam o uvalení zaisťovacej väzby z 12. 3. 1950.

10 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Zápis o výpovedi, s. 37 – 48.

v jednej bratislavskej kaviarni, následne u Kresánka v práci i doma. Karol sa zveril Jurajovi, že mieni ujsť do zahraničia, aby sa vyhol trestu odsúdenia vojenským súdom a zároveň hľadal únik z rozpadnutého manželstva. Po návrate z Prahy, 3. februára 1950, sa Juraj zdržal v Bratislave ešte štyri dni a opäť sa stretol s Karolom. V snahe pomôcť priateľovi mu sprvu radil, aby on sám po úspešnom úteku za hranice poslal jeho bratovi z Viedne list, v ktorom ho mal požiadať o cestovateľský permit a vysvetliť mu okolnosti svojho nelegálneho odchodu z Československa. Juraj však napokon zmenil názor a rozhodol sa, že list napíše sám. Napriek tomu, že bol tento krok veľmi riskantný, pre Juraja to bola jedinečná príležitosť, ako popri odporúčaníach pre priateľa otvorene, bez cenzúry objasniť i svoje zámery a dohodnúť sa s bratom na postupe, ako sa dostať do Kanady, keďže povolenie na vysťahovanie mu bolo definitívne zamietnuté. Tento list napísal 6. februára 1950 u Kresánka v práci. Informoval brata, že vysťahovanie jeho rodiny do zahraničia môže byť realizované iba ilegálne, k čomu viedla jediná cesta podplatenia príslušných bezpečnostných orgánov. To boli dôvody, prečo mal v úmysle v najbližších mesiacoch žiadať od neho finančnú pomoc. V liste sa taktiež zmienil o nepriaznivých pomeroch v Československu a vyčítaní komunistického režimu.¹¹

Juraj žiadal od Karola spoľahlivé ubezpečenie, že sa list nedostane do nepovoláných rúk, za čo sa mu Karol bezvýhradne zaručil. Sľúbil, že ak by náhodou prišlo k jeho zadržaniu políciou, tak ho zje. Pri pokuse o prekročenie hraníc mal však list vložený v manžete košele. Žiaľ, tento zjavný dôkaz predurčil dlhoročné

Manželka Eliška so synom, krátko pred zatknutím manžela Juraja, 11. marec 1950

(Zdroj: Archív J. Hurného ml.)

trýznenie Juraja Hurného a jeho rodiny. Objasneniu významu tohto ile-

gálne zaslaného listu sa venovali posledné pasáže záznamu z výsluchu.

11 „V dopise zjavne poukazoval na svoj protikomunistický postoj proti terajšiemu ľudovodemokratickému zriadeniu v ČSR a že pracuje na jej rozbití a utvorení samostatného slovenského štátu.“ A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Odpis listu J. Hurného bratovi Jánovi zo 6. 2. 1950. „U jmenovaného [Karol Kresánek pozn. S. H.] byl nalezen dopis, který píše svému bratrovi do Kanady kpt. v zál. Juraj Hurný. V dopise hrubým způsobem uráží presidenta republiky a předsedu vlády a oznamuje, že za přispění orgánů SNB přejde bezpečně hranice na jaře nebo v létě 1950. Bylo na něj podáno trestní oznámení.“ A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Odpis listu J. Hurného bratovi Jánovi zo 6. 2. 1950.

Pod nátlakom Juraj vo svojej výpovedi vykreslil svoj odpor a kritický postoj voči ľudovodemokratickému zriadeniu a striktné protikomunistické zmýšľanie. Ako „rozvracačský živel“ bol jasným adeptom odsúdenia za protištátnu činnosť.

Dňa 24. marca 1950 podalo Krajské veliteľstvo ŠtB v Bratislave na Štátnu prokuratúru trestné oznámenie na celú skupinu okolo Kresánka. Po zaistení a vypočutí všetkých svedkov Štátna prokuratúra v Bratislave podala dňa 15. júna 1950 na Štátny súd v Bratislave obžalobu na Karola Kresánka, Júliusa Valoviča, Juraja Hurného, Antona Rejzka a Karola Palášthyho.¹² Hlavné súdne pojednávanie sa konalo 7. júla 1950 na Štátnom súde v Bratislave s vylúčením verejnosti, v trestnej veci proti Karolovi Kresánkovi a spol. pre porušenie §1 ods. 1 z. č. 231/1948 Sb. Juraj Hurný bol odsúdený na trest odňatia slobody vo výške 6 rokov. Trestom vedľajším bola strata občianskych práv na 10 rokov, strata volebného práva na 3 roky a peňažná pokuta 10 tis. Kčs.¹³ Po odvolaní sa prokurátora mu bol trest zmenený rozhodnutím Najvyššieho súdu v Prahe zo dňa 29. marca 1951 na 12 rokov pre trestný čin velezrady, ktorým „sa pokúsil rozvrátiť ľudovodemokratické zriadenie republiky, ktoré je zaručené Ústavou“.¹⁴

Juraj Hurný strávil nasledujúcich 10 rokov v niekoľkých väzniciach

a táboroch nútených prác. Dva mesiace pobudol vo väznici Leopoldov, kde pracoval ako pekáč. Z Leopoldova bol eskortovaný do nápravných pracovných táborov na Jáchymovsku, kde pracoval ako lacná pracovná sila v obzvlášť náročných podmienkach uránových baní, tak ako tisícky ďalších politických väzňov komunistického režimu. Do roku 1955 bol internovaný v niekoľkých táboroch na Jáchymovsku, rok 1956 strávil v táboroch na Příbramsku. Kvôli podlomenému zdraviu silného reumatika, keď už nevládal fárať v bani, bol začiatkom roku 1957 eskortovaný do väznice Mírov na Morave, kde ťažko chorý pracoval ako pomocná sila. Jeho zdravotný stav bol už v tomto čase alarmujúci: „*Moje zdravie je veľmi narušené a cítim, že zbytok času do konca odlúčenia (1962) veľmi ťažko budem prežívať. Ja som už dnes mrzák na kríže a na ľavú nohu tak silne krívam, že už ani, myslím, nikdy sa z toho nedostanem. Nevieť, ale, i keď ako silne snažím to premáhať, či to neskončí v dohľadnej dobe tým najhorším. Ak teda odídem ja, prosím Ťa, zachráň sa aspoň Ty pre Jurajka, aby nebol úplnou sirotou. Sú to tvrdé slová, ale taká je skutočnosť so mnou.*“¹⁵ Dlhoročná práca v tvrdých podmienkach, kde ľudský život nemal žiadnu cenu, si vypýtala svoju daň v podobe srdcového infarktu, ktorý Juraj dostal v decembri 1958.

Bez bližšie objasnených skutočností dostalo infarkt naraz osem spoluväzňov.¹⁶ On jediný akoby zázrakom prežil.¹⁷

Od roku 1952 až do marca 1960¹⁸ manželka Eliška neúnavne posielala mnohé žiadosti o udelenie milosti, skrátení dĺžky trestu, či revíziu prípadu.¹⁹ Akákoľvek snaha však bola márna. Keďže Juraj striktné odmietal podpísať spoluprácu a kolaborovať s režimom, každá žiadosť bola zmetená zo stola, ako napríklad v odpovedi Krajského súdu v Bratislave o zamietnutí žiadosti o skrátenie trestu z 27. septembra 1955 s vyznením „[...] lebo súd nezhladal, že by žiadosť bola odôvodnená, lebo výkon trestu ešte nedáva záruku, že trest splnil svoj účel. Bude záležať na odsúdenom, aby dobrými pracovnými výkonmi, ako aj slušným chovaním a prejavom známkou prevýchovy aj po stránke politickej vytvoril ďalšie podmienky pre doporučenie prípadnej ďalšej žiadosti o milosť k priaznivému vybaveniu“.²⁰ Aj posluhovači režimu neochvejne podporovali útrapy svojich domnelých nepriateľov. Príkladom krutého a zlomyseľného postoja bol posudok náčelníka Okresného oddelenia Ministerstva vnútra, poručíka Horáčka, ktorým mohla byť prezidentovi republiky doporučená žiadosť o milosť Krajskou správou Ministerstva vnútra v Bratislave. V bezduchej správe

12 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Obžaloba z 15. 6. 1950.

13 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Pojednávanie pri štátnom súde v Bratislave – hlásenie, s. 4 – 5.

14 Karol Kresánek bol odsúdený na trest odňatia slobody vo výške 15 rokov, Július Valovič na 25 rokov, Anton Rejzek na 7 rokov a Karol Palášthy na 8 rokov. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Rozsudok z 29. 3. 1951.

15 Osobný archív (ďalej OA) Juraja Hurného ml. List manželke Eliške z 28. 11. 1955.

16 HURNÁ, Eliška. Moje spomienky na tzv. SNP a 50. roky. *Kultúra*, roč. 19, 2016, č. 15, s. 5.

17 Aj po tejto tragédii bol jeho reálny zdravotný stav podceňovaný a klamlivo popisovaný. V správe náčelníka väznice v Brne z dňa 24. 2. 1959 sa pre manželku Elišku uvádzalo: „*Zdravotní stav jmenovaného je t. č. uspokojivý. Pacient sám se cítí dobře, zdá se však, že se u jmenovaného objevují hypochondrické rysy, plynoucí ze stálého sebepozorování. Bylo by vhodné, aby manželka psala více pacientovi povzbudivé listy, ne však dopisy, které pacienta traumatizují.*“ OA Juraja Hurného ml. Správe náčelníka väznice v Brne z 24. 2. 1959.

18 V poslednej zamietavej odpovedi povereníctva spravodlivosti zo dňa 9. 3. 1960 bolo opakovane poukazané na neúspech prevýchovy, nápravy a pretrvávajúci nepriateľský vzťah Juraja Hurného k socialistickému zriadeniu, čo bolo dôvodom pre neodporúčanie udelenia milosti. OA Juraja Hurného ml. Odpoveď povereníctva spravodlivosti z 9. 3. 1960.

19 Štátny archív (ďalej ŠA) Bratislava, f. Štátny súd Bratislava, šk. č. 77, Pst III 161/50.

20 OA Juraja Hurného ml. List manželke Eliške zo 16. 10. 1955.

z 30. júna 1955 bol Juraj prostredníctvom zmätočných a útočných údajov vykreslený ako reakčný živel, nehodný omilostenia.²¹

Antikomunistickým postojom a hlbokým kresťanským povedomím bol Juraj Hurný predurčený na likvidáciu,²² ktorá bola ostatne vážnom v pracovných táborech priamo avizovaná. Pre Štátnu bezpečnosť bol však mimoriadne vhodným kandidátom na zahraničnú špionáž, vďaka ovládaniu šiestich cudzích jazykov a priamemu rodinnému kontaktu na slovenský exil v Kanade. Pri plnej bratovej dôvere mal byť v službách ŠtB spojkou medzi slovenským exilom a domácim odbojom, výmenou za komfortný život jeho rodiny. Opakované výsluchy, vydieranie a nabádanie k politickej prevýchove sprevádzal silný psychický a fyzický nátlak. Juraj sa však nikdy nemienil vzdať svojho presvedčenia a morálnych zásad a na ponúkanú spoluprácu napriek útrapám nikdy nepristúpil.²³

Z týchto dôvodov strávil Juraj Hurný desať trýznivých rokov v násilnom odlúčení od svojej rodiny a stal sa jednou z premnohých obetí nezákonných postupov bezpečnostných orgánov a justície v období ro-

kov 1948 – 1953. Po čiastočnej zmene vnútornej politickej situácie v Československu, podmienenej smrťou J. V. Stalina a následne K. Gottwalda v roku 1953, sa postupne ozývali hlasy proti nezákonnosti predchádzajúceho obdobia, ktoré pomaly viedli k prvým revíziám súdnych prípadov. Nádeje politických väzňov na oslobodenie však neboli dlhodobo naplnené. Tento cieľ nespĺnil ani inštitút amnestie udeľovanej prezidentom republiky, pretože až do amnestie Antonína Novotného v máji 1960 sa vzťahoval len na výnimočné prípady, mimo trestných činov velezrady, sabotáže a vyzvedačstva.²⁴ Preto boli amnestie pre politických väzňov považované opakovujúcim sa trpkým sklamaním, tak ako aj u Juraja Hurného. Milosť mu bola udelená až na základe spomínanej rozsiahlej amnestie, ktorú vyhlásil dňa 9. mája 1960 prezident republiky Antonín Novotný. Amnestia sa vzťahovala aj na politických väzňov, kedy sa na slobodu dostalo mnoho odsúdených z politických procesov 50. rokov. Bola to najväčšia jednorazová amnestia v dejinách komunistického Československa.²⁵

Na pozadí krutého údely rodiny Hurných sa črtá mnoho podobných

Juraj Hurný po zatknutí ŠtB (Zdroj: A ÚPN)

osudov, ktorých komunistický režim pripravil o slobodu a ľudskú dôstojnosť.²⁶ Odsúdenci stratili zdravie, trpeli nielen odlúčením od svojich blízkych, no i pre krivdu nespravodlivosti, ktorá bola na nich spáchaná. Jurajovi bola po celý čas oporou manželka Eliška, ktorá statočne znášala údel spolu s manželom. Ich vzájomná láska, ktorá „žila“ v čase odlúčenia prostredníctvom intenzívnej korešpondencie,²⁷ bola príkladom oddanosti a mimoriadne silnej

21 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Správa z 30. 6. 1955.

22 „Uvedomil som si, že za svoje údajné šťastie spôsobil by som mnohým a mnohým iným nešťastie. A ja svoje šťastie na nešťastí blízkeho nestaviam, lebo ak by som si tak počínal, nebol by som človek, ale zviera. A tu je ten zakopaný pes, prečo sa Ti píše na Tvoje žiadosti iba zamietanie. Ty ma veľmi dobre poznáš, že som priamy, pravdomluvný a charakterný muž a z toho vyvádzam, že ma budeš vedieť po tomto liste pochopiť, prečo ja ináč konať nemôžem.“ OA Juraja Hurného ml. List manželke Eliške zo 16. 11. 1955.

23 „Nie sú oni takí naivní, aby nevedeli, kto aký je, kto to na nich filmuje a kto to s nimi myslí, ako ich verný spojenec. V našich radoch hľadajú ľudí, ktorými by plne opovrhli, (ako to už nie jeden ráz) len čo by sa prejavili pre nich, lebo sa riadia títo páni svojou zásadou: ‚Zradu vítame, zradcami však plne opovrhujeme!‘ Mne už v tých mnohých debatách nie jeden z orgánov štátnej bezpečnosti povedal, že si ma plne váži ako človeka priameho, úprimného, s rovným charakterom, avšak ako triedneho nepriateľa že ma plne nenávidí a preto nemôže pre mňa nič dobré urobiť. Tak sama vidíš, že na jednej strane som dobrým, ale že trvám na svojom politickom presvedčení, že som veriaci (z toho sa tu robí veľká veda), že nechcem prijať spoluprácu za ponúkané skoré prepustenie na slobodu, že hájím si svoju morálku obcovania človeka s človekom na zásade pestovania lásky k blížnemu vždy, všade a voči každému, stal som sa v ich očiach zlým. Avšak ja som sa v tomto zmysle nikdy zlým necítil a ani cítiť nebudem.“ OA Juraja Hurného ml. List manželke Eliške z 20. 8. 1955.

24 KINČOK, Branislav. Amnestovaní politickí väzni pod kontrolou Štátnej bezpečnosti. *Pamäť národa*, roč. 14, 2018, č. 1, s. 57.

25 ROKOSKÝ, Jaroslav. Amnestie 1960. *Paměť a dejiny*, roč. 5, 2011, č. 1, s. 36 – 54.

26 Trpký život rodiny Hurných zachytáva publikácia J. Hurného ml.: HURNÝ, Juraj, ml. *Keď nám nebolo do spevu... Osudy operného speváka a jeho rodičov za komunizmu a v exile (1944 – 2018)*. Bratislava: PV ZPKO, 2019.

27 OA Juraja Hurného ml. Listy manželke Eliške. Archív rodiny Hurných uchováva zbierku 719 listov.

morálky, ktorá nepoznala žiadne kompromisy. Tú istú pevnosť v zásadách prejavil Juraj Hurný v striktnom odmietavom postoji k spolupráci s vládnym systémom. Juraj Hurný bol príkladom pravého hrdinstva.

DOKUMENT Č. 1

1950, 6. február, Bratislava. Odpis listu J. Hurneho bratovi Jánovi, originál.

A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Odpis listu J. Hurneho bratovi Jánovi zo 6. 2. 1950.

Drahý Janko!

Bratislava, vo februári 1950.

Nesmieš sa pozastaviť nad týmto listom, že snád' ho dostaneš niekedy pozdejšie, než je jeho normálna doba doručenia. Keďže sa jedná o doručiteľa listu do cudziny prepašovaním, chcem tejto príležitosti využiť a poslať Ti niekoľko riadkov takých otvorených, nepodliehajúcich cenzúre. Nejdem sa tu veľa rozpisovať, ale hneď pristúpim k veci a idem Ťa požiadať o tieto vybavenia, ktoré sú veľmi závažné a neodkladné.

Ad 1./ Tento list posielam do Viedne, odkiaľ Ti je zasielaný riadnou poštou na Tvoju adresu. Doručiteľom je politický utečenec z ČSR, môj starý priateľ a dlhoročný kolega zo Slovenskej armády. Keďže je tu odsúdený vojenským súdom k väzbe pre urážku nášho lotra Gottwalda a ešte väčšieho diabla A. Zápotockého, je nútený prechať z vlasti do Viedne a tam potom hľadať potrebnú nápomocnú ruku. Ako som Ti vyššie uviedol, jedná sa o môjho veľmi dobrého priateľa, spoľahlivého Slováka, veľkého národovca, veľkého bojovníka za záujmy Slovákov, je pre to bezodkladne nutné, aby si mu pomohol dostať sa čím skôr z Viedne, alebo z niektorého utečeneckého tábora v Rakúsku do Kanady. O jeho podrobnejšom osobnom popise nejdem sa tu zmieňovať a chcem Ti len toľko klásť na srdce, aby si každopádne našiel spôsob a dostal si ho čím skôr do Kanady, ako dobrého priateľa nás všetkých roduverných Slovákov. Jeho som požiadal, ak sa dostane na druhú stranu, aby Ti podrobne opísal svoj osud, čo ho núti k úteku, a preto ja sa týmto tu podrobne nejdem zaoberať. V čom spočíva Tvoja pomoc? Nuž bude od Teba potrebovať dostať ten permit²⁸ do Kanady. Jedine o toto sa jedná, aby tento papier dostal čím skôr do utečeneckého miesta, aby potom mohol sa hladko odobrať do Kanady. Nie je tu treba mať žiadne obavy z toho, že je to človek nepracovitý, a čo ja viem aký. Keďže ho poznám už veľmi mnoho rokov, môžem sa Ti za neho 100% zaručiť ako za človeka vzorného vo všetkom a hlavne ako za človeka nášho, ktorý pozná svoje povinnosti voči národu a nikdy ich nehradil. Viem, že máš hodne práce pri tvojich politických podujatiach a nevieš iste ani sám mnohorát, kde si trochu aspoň odpočinúť. No tento shon nebude vždycky takýto, pretože raz príde naša doba, zvíťazíme a potom si budeme ležať na vavrínoch nášho úsilia a budeme sa odovzdávať sice i naďalej našej budovateľskej práci, avšak bez toho pocitu, že ešte je nám treba bojovať proti ohavnej pliahe ľudstva – komunizmu. Aj tento môj priateľ a kolega zo zamestnania, je človek nášho typu a charakteru a ver, že by bolo hriechom ho odmietnuť a nepomôcť mu. O finančné podujatie pomoci tu nejde, pretože sa sám na toto do určitej miery zaistil a ešte stále sa zaistuje. To znamená, že bude mať dostatok prostriedkov na cestu do Kanady. Keby snád' predsa mu niečo chýbalo, tak to bude iba maličkosť a tak jestli by Ťa o to požiadal, tak aj v tomto smere mu môžeš byť nápomocný, pretože tú istotu, že sa Ti peniaze vrátia, môžeš a budeš mať 100% - nú. Ostatné na Tvoju adresu príde Ti nejaká suma amerických dolárov z USA, ktoré som si ja zaopatril a preto budeš môcť z týchto dolárov použiť potom na úhradu toho, čo by si mu eventuelne dal na výpomoc, aby mal cestovné v plnej miere uhradené. Lenže podotýkam, že táto finančná pomoc nie je ani tak dôležitá tu, ako to, aby mal ten permit, lebo ako som vyššie spomenul, môj priateľ bude mať dostatok prostriedkov na úhradu cestovného, alebo snád' sa nájde aj nejaká podporná inštitúcia a tá mu tiež niečo dá. My totižto tu máme takéto správy, že každý politický utečenec je na tom dobre, ak niekto sa za neho zaručí

28 Úradné povolenie, vízum.

permitom, či afidavitom²⁹ a potom sa do Kanady, či USA ľahko dostane. Keďže v tomto prípade ide o človeka, ktorý tam nemá žiadnej rodiny, na ktorú by sa mohol obrátiť, tak po dobrom uvážení som mu dal túto ruku ja sám týmto spôsobom, že na základe môjho odporúčania a požiadania Teba mu bude istotne nápomocný. Aby bol tiež vlastne zrejším, o koho sa jedná, musím Ti spomenúť aj jeho meno: Karol K r e s á n e k, štábný kapitán.

Ad 2./ Ja sám nemôžem dostať zatiaľ pas a preto budem nútený odísť z ČSR podobne, ako to robí môj priateľ, lenže toto musím odložiť až na jaro – leto, keďže mám na zreteli rodinu, ktorú tiež chcem sebou vziať. Snád Ťa to trochu prekvapí, že idem riskovať. Musím Ťa však ihneď na počiatku uspokojiť, že bude to bezpečná cesta a bude ma stáť len trochu viacej peňazí. Totižto práve na tomto zaplatení spočíva bezpečnosť prepašovania do zóny USA, či už v Rakúsku, alebo v Nemecku. Preto nemajte žiadne strachy, pretože ja si už nájdem také spojenie, že klapne to dobre. Keďže je zrejme, že o týchto veciach nedá sa písať v listoch, ktoré sú odosielané riadnou cestou z našich poštových úradov, prosím Ťa, aby si mi v žiadnom liste, odosielanom riadne na moju adresu, nezmieňoval sa o tomto a nenaznačil ani len slovko o tom, či o onom. To by pri cenzurovaní mohli na to prísť a potom by to bolo mojim hrobom, ako aj celej rodiny. Musím preto zachovať v tomto ohľade naprosté mlčanie a tým teda mi len pomôžeš. Až sa môj priateľ Karol obráti na Teba o pomocnú ruku, bude ma zaujímať výsledok, lenže zase nedá o tom písať otvorene, preto o Tvojom rozhodnutí pre jeho pomoc mi napíš iba toľko to, že „Karčí príde do Kanady“. To mi úplne stačí. Boh zachovaj, aby si mi písal celým znením jeho meno a priezvisko. Za žiadnych okolností. Ešte tu chcem niečo podotknúť, že keď so Ti písal o úteku Hlavaja³⁰ / rozepamätaj sa /, tak som tým myslel tiež, aby ste mu spolu so Š..... pomohli dostať sa k Vám do Kanady, lebo to záujem verejný a slovenský vyžaduje. Teraz Ti zasielam jeho adresu a robte niečo so Š.....³¹ aby ste ho tiež dostali k sebe. Adresa je: Jozef Hlavaj, K.W.K barák No 1 DAMBERG, Deutschland – Bayern.

3./ V dohľadnej dobe začnem Ti posilať balíky na Tvoju adresu, ako aj adresy Tvojich dcér a Tvojej manželky a v týchto balíkoch Ti budem postupne zasielať svoje osobné šatstvo celej rodiny. Uznáš, že keď sa chcem dať na útek z ČSR, tak sa musím postarať o odsun šatstva jedine týmto spôsobom. Toto je u nás dovolené, že môžeme posilať do cudziny hocikde dárkové balíky. Nebuď preto udivený, keď takýto balík dostaneš. Nič s ním neurobiš, než to, že ho vybalíš a šatstvo riadne vyvesíš vo svojich skriňach. Ani o týchto veciach sa mi v liste moc nezmieňuj, iba to mi vždy zdel, že balík z toho a toho dňa si dostal v poriadku. Obsahom balíkov budú šaty, bielizeň a podobné veci, ktoré používame teraz tu doma. Takáto je situácia u nás, že človek sa najprv musí postarať takýmto spôsobom odoslať batožinu a my potom ľahko s tými najpotrebnejšími vecami prideme na druhú stranu. Uvážil som si celú vec veľmi dôkladne, čo je pre mňa výhodnejšie, či zostať tu, alebo ísť k Vám. Súc si vedomý toho, že v prípade konfliktu som medzi prvými, ktorý budú odtransportovaní na Sibír, je jediné moje správne východisko, že utekám do Kanady zachránim si život a tak doprajem pokoja aj rodine. Aj toho som si vedomý, že u Vás z počiatku, budem mať určité nesnádze, lenže tieto ma nevedia pri uvážení na môj osud v pazúroch komunistov odradiť od toho, aby som k Vám sa nedostal s celou rodinou – cestou ilegálnou. Tuto u nás je zásada, kto zaplatí, dostane sa na druhú stranu bezpečne. Kto však uteká na vlastné riziko, to je beznádejné, pretože ho polícia dopadne a uvrhne do väzenia. A práve je treba peniazmi získať políciu a tá potom zaistí prechod hraníc bezpečne a ešte aj pohodlne, pretože je väčšími čiastkami možno dosiahnuť toho, že ho aj auto zavezie na hranicu a cez ňu.

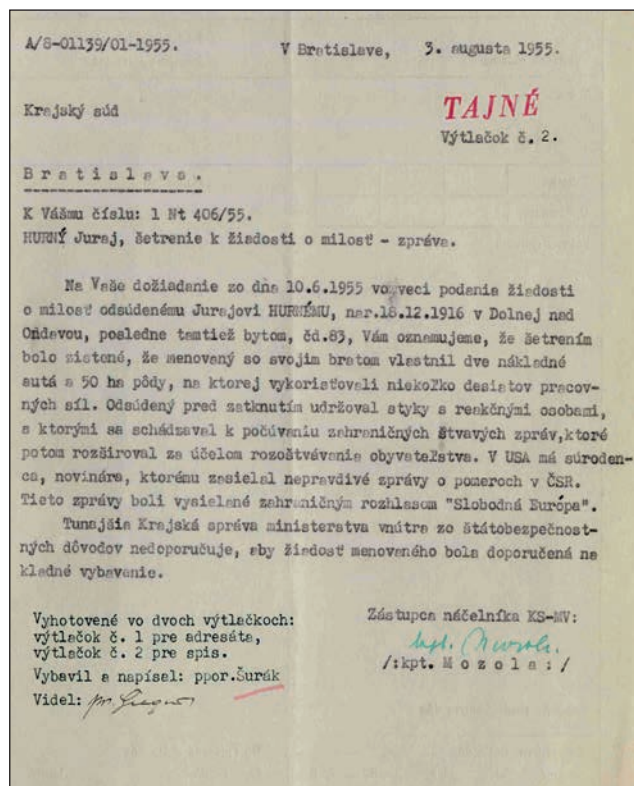
Ja Ťa prosím znovu, aby si bol nápomocným Karolovi, permit mi každopádne zaslal a tak mu pomohol dostať sa medzi Vás. Získate človeka, ktorý Vám bude veľmi dobre slúžiť a sverený úkol vie vždycky i napriek nebezpečiu splniť. Ďalej Ťa prosím, ničím sa nezmieňovať v listoch o tých veciach, ktoré som Ti v tomto liste napísal.

Na list svoj podpis nedávam, avšak na uistenie toho, že pisateľom je skutočne Tvoj brat, bude nám slúžiť jedine to, že Ti v jednom liste normálnom veľmi obozretne zmienim sa o ňom.

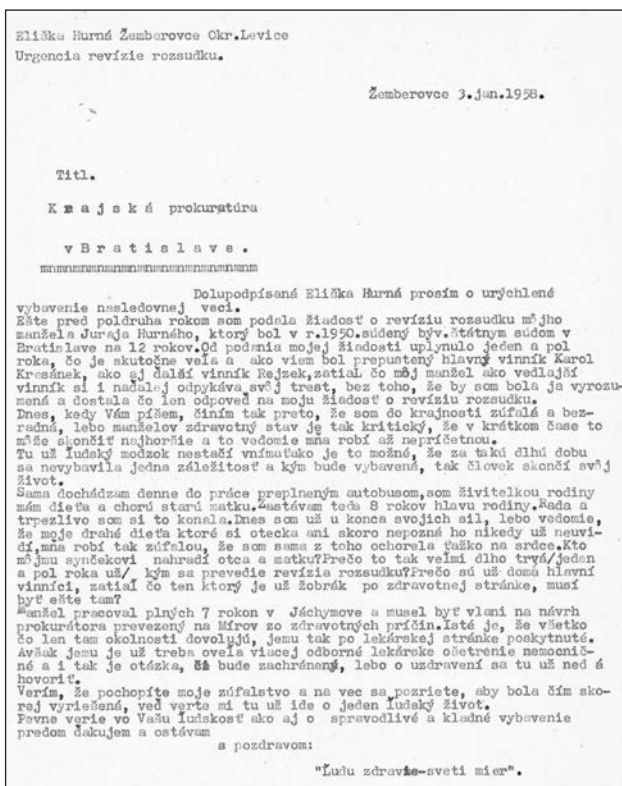
29 Písomné prísahné vyhlásenie.

30 Jozef Hlavaj, bývalý predseda ONV v Stropkove, ktorý emigroval v lete 1949. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271.

31 Vo výpovedi J. Hurný uviedol, že táto skratka znamená priezvisko Špilár. Tento žil viac ako 20 rokov v Kanade. J. Hurný žiadal brata, aby spolu so Špilárom urýchlili presun Jozefa Hlavaja do Kanady. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271.

Vyšetrovanie k žiadosti o udelenie milosti pre J. Hurného z 3. augusta 1955
(Zdroj: A ÚPN)

Žiadosť o revíziu rozsudku z 3. januára 1958 (Zdroj: ŠA Bratislava)

DOKUMENT Č. 2

1950, 15. jún, Bratislava. Obžaloba Štátnej prokuratúry v Bratislave proti skupine Karol Kresák a spol., originál.

A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Obžaloba Štátnej prokuratúry v Bratislave z 15. 6. 1950.

Štátna prokuratúra,
oddel. Bratislava

Pst III 161/50

Š t á t n e m u s ú d u, oddel. v Bratislave

Podávam

o b ž a l o b u

na:

- I. Karola Kresánka, narodeného dňa 30. marca 1917 v Orechovom, okr. Trenčín, bytom v Bratislave, Stalino nám. č. 2, ženatého, úradníka, slovenskej národnosti, československého štátneho občana, t. č. vo väzbe Štátneho súdu, oddel. v Bratislave,
- II. por. Júliusa Valoviča, narodeného dňa 12. apríla 1925 v Ratnovciach, okr. Piešťany, bytom tamtiež č. d. 17, slobodného, poručíka z povolania, nemajetného, slovenskej národnosti, československého štátneho občana, t. č. vo väzbe Štátneho súdu, oddel. v Bratislave,
- III. Juraja Hurného, narodeného dňa 18. decembra 1916 v Dobrej nad Ondavou, okr. Vranov, bytom tamtiež č. d. 83, ženatého, súkromného úradníka, nemajetného, slovenskej národnosti, československého štátneho občana, t. č. vo väzbe Štátneho súdu, oddel. v Bratislave,

IV. Antona Rejzka, narodeného dňa 15. mája 1908 v Telči, okr. Třešť, bytom v Bratislave, Nedbalova ul. č. 10, ženatého, zamestnaného u advokáta, ako súkromný úradník, slovenskej národnosti, československého štátneho občana, t. č. vo väzbe Štátneho súdu, oddel. v Bratislave,

V. Karola Palášthyho, narodeného dňa 26. júna 1901 v Nitre, bytom Bratislava, Zochova ul. č. 22, ženatého, úradníka, nemajetného, slovenskej národnosti, československého štátneho občana, t. č. vo väzbe Štátneho súdu, oddel. v Bratislave,

Že

Karol Kresánek a por. Július Valovič príslušník ČSA³² zaujali nepriateľský postoj k terajšiemu ľudovodemokratickému zriadeniu v ČSR a v januári 1950 na byte Karola Kresánka v Bratislave sa dohodli, že spoločne ilegálne utečú do amerického okupačného pásma v Rakúsku, kde v spolupráci so západnými imperialistickými mocnosťami a čsl. emigráciou sa budú usilovať o zničenie terajšieho štátneho zriadenia v ČSR a tá tým účelom

Karol Kresánek v druhej polovici januára 1950 navštívil Antonína Rejzka v kancelárii Dr. Polešovského v Bratislave, kde ho oboznámil o svojich úmysloch a požiadal ho, aby mu sprostredkoval útek za hranice, čo Anton Rejzek mu prisľúbil,

koncom januára 1950 Anton Rejzek pri stretnutí sa s Karolom Palášthym pred býv. Živnostenskou bankou v Bratislave požiadal tohto, aby mu poradil niekoho, kto sa zaoberá pašovaním politických väzňov do Rakúska, načo Karol Palášthy mu prisľúbil podať o veci správu,

v polovici februára 1950 Karol Palášthy navštívil Antona Rejzka na jeho byte a oznámil mu, že má človeka, ktorý pri úteku za hranice môže pomôcť, načo obaja odišli pred kostol sv. Trojice v Bratislave, kde sa stretli s istým po mene neznámym mužom, s ktorým sa dohodli, že v úvahu prichádzajúcu osobu prevedie ilegálne za hranice za odmenu 20.000 Kčs a že presnú dobu úteku oznámi Karolovi Palášthymu, ktorý o tom upovedomí Antona Rejzka a tento Karola Kresánka, medzitým Karol Kresánek stretol sa v kaviarni „Park“ v Bratislave s Jurajom Hurným a potom opäť 6. februára 1950 na Fonde národnej obnovy v Bratislave, pri ktorých príležitostiach sa Jurajovi Hurnému zdôveril o svojich úmysloch, na čo Juraj Hurný ako osoba nepriateľsky založená voči dnešnému režimu a majúca úmysel odísť aj s rodinou do Kanady, poradil Karolovi Kresánkovi na koho sa má vo Viedni obrátiť a napísal dopis pre svojho brata Jána, predsedu odbočky Slovenskej katolíckej jednoty v Montreale v Kanade, štvavého protištátneho obsahu, hrubo hanobiaceho našich vedúcich politických činiteľov, v ktorom žiada svojho brata, aby Karolovi Kresánkovi poskytol všemožnú pomoc a na výlohy s cestou spojené zamenil Karolovi Kresánkovi 10 amerických dolárov za 500 Kčs,

22. februára 1950 Karol Palášthy podľa dohovoru upovedomil Antona Rejzku, že útek podľa oznámenia spomenutého neznámeho muža sa môže previesť 24. februára 1950 a že za tým účelom sa majú záujemci dostaviť na hlavné nádražie v Bratislave o 17. hodine,

Keďže poručík Július Valovič, ktorý sa počas svojej dovolenej zdržiaval v Ratnovciach a ktorého Karol Kresánek vopred dohovoreným telegramom o termíne úteku upovedomil, sa nedostavil, Anton Rejzek na požiadanie Karola Kresánka vyhľadal na železničnej stanici spomenutého neznámeho muža, s ktorým sa dohodol, že záujemcovia prídu 25. februára do Zohora, kde sa stretnú,

podľa ujednania odcestovali Karol Kresánek, por. Július Valovič a Anton Rejzek z Bratislavy do Zohoru, kde sa zišli so spomenutým neznámym mužom, ktorému Karol Kresánek vyplatil 40.000 Kčs a dal mu tiež jednu zlatú retiazku a zlatý snubný prsteň, na čo Karol Kresánek spolu s poručíkom Júliusom Valovičom sa rozlúčili s Antonom Rejzkom a za doprovodu spomenutého neznámeho muža, ako aj jeho neznámeho pomocníka odišli na čsl.-rakúsku hranicu, kde boli orgánmi SNB³³ zadržaní,

t e d a

I. Karol Kresánek, II. por. Július Valovič:
spolčili sa, aby sa pokúsili zničiť alebo rozvrátiť ľudovodemokratické zriadenie republiky zaručené ústavou, a okrem toho
por. Július Valovič:

32 Československá armáda.

33 Sbor národní bezpečnosti.

jednak ako dôstojník po zaradení do brannej moci v úmysle navždy sa vyhnúť svojej služobnej povinnosti, svojvoľne opustil miesto pobytu jemu vykázané a v rovnakom úmysle sa od neho vzdaloval, jednak započal jednanie, aby vyzradil štátne tajomstvo priamo cudzej moci a neupustil od neho z vlastného podnetu,

III. Juraj Hurný, IV. Anton Rejzek, V. Karol Palášthy:
úmyselne podporovali spáchanie zločinu velezrady podľa § 1 ods. 1 písm. a/ zák. č. 231/48 Sb.,

č í m s p á c h a l i

I. Karol Kresánek, II. por. Július Valovič:
zločin velezrady podľa § 1 ods. 1 písm. c/ods. 2 zák. č. 231/48 Sb.

a okrem toho

II. por. Július Valovič:

jednak zločin zbehnutia podľa §§ 183, 197 č. 5 v. tr. z.,³⁴ jednak pokus zločinu vyzvedačstva podľa § 5 ods. 1, písm. b/ zák. č. 231/48 Sb.,

trestne u I. Karola Kresánka: podľa § 1 ods. 1, §§ 47, 48, 52 zák. č. 231/48 Sb.,

u por. II. Júliusa Valoviča: podľa § 5 ods. 2, §§ 47, 48, 52 zák. č. 231/48 Sb., §§ 47, 92, 96 v. tr. z.,

III. Juraj Hurný, IV. Anton Rejzek, V. Karol Palášthy:

Pomoc ku zločinu velezrady podľa § 69 č. 2 Trz., § 1 ods. 1 písm. c/ ods. 2 zák. č. 231/48 Sb.,

trestné podľa § 72 Trz., § 1, ods. 1, §§ 47, 48, 52 zák. č. 231/48 Sb.

Na hlavné pojednanie je podľa § 17 ods. 1, písm. a/ods. 2 a 3 zák. č. 232/48 Sb. príslušný Štátny súd.

Navrhujem pojednávať v Bratislave.

Riadnu vyšetrovaciu väzbu uvalenú na obvinených navrhujem podržať až do rozhodnutia veci na hlavnom pojednávaní,

Navrhujem:

I. oboznámiť obsah trestného oznámenia a spisov,

II. oboznámiť svedectvá o mravoch a majetkových pomeroch, ako aj výpisy z trestného registra obvinených.

V Bratislave dňa 15. júna 1950.

Štátny prokurátor:

v. z.: dr. Hetényi v. r.

Za správnosť vyhotovenia vedúci kancelárie:
(podpis)

DOKUMENT Č. 3

1955, 19. júl, Vranov. Správa o prešetrení prípadu Juraja Hurného, originál.

A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 271. Správa o prešetrení prípadu Juraja Hurného z 19. 7. 1955.

Okresné oddelenie Ministerstva vnútra

V r a n o v

Číslo: A-0605/1955

Vo Vranove, dňa, 19. 7. 1955

Krajská správa ministerstva vnútra

/odbor vyšetrovania./

B r a t i s l a v a.

Vec: H U R N Ý Juraj zpáva o prešetrení.
K číslu: A/8-01139/1-1955

Prílohy: ./.

Na Vaše dožiadanie o prešetrení Vám zdeľujem na hore menovaného nasledovne:

Odsúdený Juraj H u r n ý nar. 18.12.1916 v Dobrej nad Ondavou, okrese Vranov pred svojim odsúdením choval sa nadmieru povišenecky, po celú dobu svojho posobenia v obci Dobrej. Pre svoju namislenosť a povišeneckosť nebol u občanov celého okolia obľúbený. Menovaný sa stýkal vedšinou s ľuďmi ktorý boli zameraný proti dnešnemu zriadeniu, t. j. s bývalými agrárníkmi dedinskými boháčmi a pod. Najvedšie stýky udržiaval s miestnym fararom, ktorý bol tiež reakčného zmysľ'ania, čiže navonok prejavoval svoj záporný postoj k terajšiemu zriadeniu. Najviacej sa schadzaly vo večerných hodinách tojet pri počuvani rozhlasu slobodná Európa, ktoré správy potom rozširovaly pomedzi obyvateľstvo aby vyvola-li nespokojnosť obyvateľstva. Menovaný ma tiež jedneho súrodenca v USA ktorý tam pracuje ako novinár. Pred zatknutím po celu dobu s ním udržiaval písomné stýky, pričom mu podaval aj správy nepravdivého rázu o dnešnom zriadeni ktoré boly vysielane aj v rozhláse slobodná Europa. Tak tiež pri základani JRD verejne odhovaral roľníkov aby nevstupovali do JRD, že vraj za niekoľko dni prijdu Američania a bude po všetkom. Zo svojim bratom Jánom vlastnili 2 nakladné auta a 50 h. pôdy aj s pasienkami, pričom zamestnavaly niekoľko 10 robotníkov a na ukor nich nabyjali zisk. Teda podľa celkového prešetrenia je vydiť, že pripade jeho omilostenia mohol by aj naďalej škodiť pri budovani našeho socialistického zriadenia.

Náčelník okresného oddelenia
/por. Horáček./

Silvia Haladová • Genuine Heroism. Outline of the Story of Political Prisoner Juraj Hurný.

This contribution is dedicated to a significant topic of citizens' persecution by the communist regime in the period after the February Coup in Czechoslovakia in 1948. The communist power monopoly gradually infiltrated all areas of social life and hard interventions against real and alleged regime opponents touched all groups of citizens in Czechoslovakia. Number of people rebelled against the freakiness of the communist regime, in the spirit of moral values, democratic way of thinking and the steadiness of their characters. This conviction meant persecution, lost of freedom, tyranny, damaged health, or martyrism. Very often, long years of imprisonment of the current political regime opponents brought suffering not only to those political convicts, but also to their close family members. This contribution is focused on totalitarian state regime victims, through presenting bitter life story of Juraj Hurný and his family, one of thousands of political prisoners in former communist Czechoslovakia, which is a momentum of crimes of the past.

Mgr. Silvia Haladová, PhD. (1975)

Vyštudovala históriu na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, titul PhD. jej bol udelený v roku 2008 na Univerzite Komenského v Bratislave v odbore archívnicstvo a pomocné vedy historické. Do roku 2018 pôsobila ako odborná asistentka na Katedre historických vied a stredoeurópskych štúdií Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V súčasnosti je pracovníčkou Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej vedeckej činnosti sa zameriava na slovenské dejiny 20. storočia, predovšetkým sa venuje dejinám každodennosti a regionálnym dejinám. Je autorkou troch monografií, vysokoškolskej učebnice, niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných doma aj v zahraničí. Z obdobia slovenských dejín 20. storočia je autorkou niekoľkých publikácií so zameraním na trnavský región.

ŽIDOVSKÁ KOMUNITA V OKRESE STARÁ ĽUBOVŇA V ROKOCH 1938 – 1945

EDUARD LAINCZ

Cieľom predkladaného príspevku je prezentovať informácie o židovskom obyvateľstve v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945. Práve toto obdobie bolo najdynamickejšie a hlavne poznačné tzv. konečným riešením židovskej otázky. Táto materiálová štúdia je zložená z dvoch častí, a to zo základného chronologického prehľadu dejinného vývoja života židovskej komunity v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945, ktorý je v druhej časti doplnený o zoznam Židov z okresu Stará Ľubovňa z roku 1942. Ide o ešte nepublikovaný dokument, ktorý ucelene podáva základné informácie k židovským obyvateľom na severe Spiša. Treba poznamenať, že doteraz absentuje ucelená monografia o Židovskej komunite v okrese Stará Ľubovňa,¹ kde by boli prezentované osudy židovských obyvateľov na severe Spiša v rokoch 1938 – 1945, prípadne boli uvedené bližšie informácie k tu žijúcim rodinám. Preto publikovanie tohto materiálu je snahou o polozenie základu pri výskume tejto problematiky, z ktorej môžu vychádzať aj ďalší vedeckí výskumní pracovníci.

V osudnom roku 1938, najmä v jeho druhej polovici, pod vplyvom medzinárodnej situácie dostali udalosti v Československu rýchly spád. Politickú atmosféru v okrese v predvečer Mníchova charakterizuje zložitost' a rozpornost' vo všetkých oblastiach života. Výrazne sa to prejavilo v oblasti politickej a ekonomickej. Politický pohyb je charakterizovaný silnou pozíciou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (ďalej HSLS). Medzi obyvateľmi sa šírila nacionalistická propaganda HSLS, strany Deutsche Partei a ostatných nacionalistických organizácií. Vhodnou pôdou pre šírenie nacionalizmu bolo mnohonárodnostné zloženie obyvateľstva. V tomto období sa začalo meniť aj postavenie židovského obyvateľstva, keď sa začali objavovať v tlači a na po-

litických zhromaždeniach rôzne ostré útoky proti neprimeranému hospodárskemu postaveniu Židov v spoločnosti. Hlavne po 6. októbri 1938 zavládla v okrese nacionálna vlna namierená proti Židom. Po žilinskom rokovaní, ešte pred samotnými verejnými oslavami, vyvesili exponovaní hlinkovci v noci z 8. na 9. októbra 1938 v parku na námestí v Starej Ľubovni plagát s protičeským a protižidovským obsahom pod názvom *Vyhlasška slovenskému ľudu*, v ktorom sa okrem iného hovorilo: „Slovákmi sme a Slováckmi ostaneme, Čechov a Židov trpieť nebudeme. Teraz prišiel deň, sloboda je nám zas daná.“² V nedeľu 9. októbra 1938 miestna a okresná HSLS usporiadala v Starej Ľubovni slávnosti. Pri štátnej meštianskej škole začal veľký lampiónový sprievod, ktorý sa uberal po ná-

mestí, spieval pieseň *Slováci sme od rodu* a vyvolával heslá namierené proti Čechom a Židom. Sprievod pozostával z ľudí zo Starej Ľubovne, ale aj z okolitých dedín. Účastníci sprievodu sa zastavili pred rímsko-katolíckym kostolom, kde vyvolávali dekana Míchala Sztanka, ktorý vo svojom vystúpení vyzdvihol dosiahnutie slobody, za ktorú bojoval aj Andrej Hlinka a požiadal zástup, aby sa správal dôstojne. Manifestácia, ktorá sa niesla v duchu vyhroteného nacionalizmu a v znamení protičeských a protižidovských hesiel, pokračovala pred obecným úradom, kde najprv prehovoril František Magúth, tajomník okresnej HSLS, a potom pokračoval Štefan Petrov, kaplán v Starej Ľubovni, ktorý sa 6. októbra 1938 zúčastnil na rokovaní v Žiline. Odsúdil doterajší život na Slovensku,

- 1 Existuje iba niekoľko štúdií, prípadne kapitoly v monografiách, ktoré sa venujú okresu Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945. Pozri MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945*. Prešov: VOMA, 2001, s. 23 – 29; BÜCHLER, Jehošua Róbert. *Encyklopédia židovských náboženských obcí (S – T)*, 3. zväzok. Bratislava: SNM-Múzeum židovskej kultúry, 2013, s. 108 – 111; SULAČEK, Jozef. Tragické osudy židovskej komunity na Spiši v rokoch druhej svetovej vojny. In: GŁADKIEWICZ, Ryszard, HOMZA, Martin, eds. *Terra Scepusiensis*. Wrocław-Levoča: Kláštorisko, 2003, s. 785 – 802.
- 2 Štátny archív (ďalej ŠA) Prešov, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej š. p. SAL), fond (f.) Štátne zastupiteľstvo v Levoči (ďalej ŠTZ), číslo jednania (ďalej č. j.) 1 482/38.

Mnohé slovenské mestá a obce už od roku 1939 „zdobili“ protizhidské heslá (Zdroj: SNA)

ako aj českú a židovskú politiku. Počas reči zazneli heslá ako „*Von s nimi; Hanba im; Slovensko Slovákom – Palestína Židom!*“³ Druhým rečníkom za vysokoškolačkov bol istý Kaleta z Novej Ľubovne, ktorý odsúdil Židov a ich počínanie. Tretí, za mládež zo Starej Ľubovne, prehovoril A. Valčák. Na konci vystúpil M. Sztanko, ktorý vyzval dav, aby sa v pokoji rozišiel domov. Nacionálnu vlnu sa ľudákom podarilo vybičovať do takej miery, že všetka nenávisť bola obrátená voči Čechom. Niekoľkí mládenci zastali pred berným úradom, kde

chceli strhnúť československú zástavu. Zabránili im v tom četníci a s okresným veliteľom Bohumilom Tuhým ich rozohnali.³ Išlo o prvé verejné prejavy proti Židom a Čechom v Starej Ľubovni.

V tomto období došlo aj k prvým deportáciám, ktoré boli reakciou slovenskej autonómnej vlády na 1. Viedenskú arbitráž. Za tzv. arbitrážnu líniu pri budúcej hranici s Maďarskom bolo 5. novembra 1938 z okresu Stará Ľubovňa odvečených 49 Židov, kde boli niekoľko týždňov internovaní

v neludských podmienkach. Po intervencii židovských organizácií dostalo niekoľko rodín povolenie na návrat.⁴ Postupne sa začala písať nová etapa v dejinách židovstva na Slovensku.

Po vzniku Slovenského štátu 14. marca 1939 boli do života uvedené ďalšie protizhidské predpisy, príkazy a nariadenia s mocou zákona. Slovenské zákonodarstvo nariadením číslo 63/1939 Sl. z. z 18. apríla 1939 vymedzilo pojem Žida na konfesionálnom základe a na základe jeho pôvodu. Okrem toho prišlo k obmedzeniu

3 Archív Farského úradu (AFÚ) Stará Ľubovňa. Pamätná kniha obce Stará Ľubovňa, s. 290 – 298; MURCKO, M. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945*, s. 5; ŠA Prešov, š. p. SAL, f. Žandárska stanica (ďalej ŽS) Stará Ľubovňa, škatuľa číslo (šk. č.) 1, inventárne číslo (inv. č.) 2. Pamätník 1919 – 1947, s. 33 – 34.

4 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Nacizmus, holokaust, slovenský štát*. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 45 – 57.

počtu Židov v niektorých slobodných povolaniach.⁵ Protižidovskými nariadeniami boli Židia vylúčení zo štátnych a verejných služieb, zbavení práva vykonávať niektoré zamestnania a slobodné povolania, práva nakladať s majetkom, vlastníť pôdu a postupne boli zbavení všetkých politických a občianskych práv.⁶

V tomto období už prichádzalo k prvým protižidovským akciám, za ktorými stáli miestni obyvatelia. Napríklad v Plavnici 13. marca 1939 na základe rozšírenia falošnej správy, že

Židov možno slobodne biť a rabovať, bol prepadnutý obchod Dávida Friedmanna. Počas tejto akcie 33 občanov vybilu obloky na obchode a vyrabovali ho. Okrem toho zbili majiteľa obchodu a jeho manželku. Ďalšia akcia sa odohrala v noci z 1. na 2. apríla v Podolínci, keď príslušníci nemeckej menšiny rozbili okná na židovských domoch a pomaľovali židovské obchody protižidovskými heslami. Tieto útoky mali na svedomí miestni príslušníci Freiwillige Schutzstaffel (ďalej FS).⁷

Nariadením Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (ďalej SR) z 27. septembra 1939 vykonal okresný úrad súpis Židov mužského pohlavia vo veku od 20 do 50 rokov, ktorí boli povinní konať osobitné úkony. Povolaní Židia s predpísaným výstrojom mali byť z okresu odoslaní do tábora v okolí Prešova.⁹ Napokon však na základe nariadenia Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy (ďalej HG) z 12. januára 1940 boli v Starej Ľubovni, Hniezdnom, Plavnici, Podolínci a Sulíne zriadené pracovné skupiny Židov, ktoré pod

Odvody Židov do pracovných táborov, október 1939 (Zdroj: SNA)

5 Slovenský zákonník, 1939. Vládne nariadenie č. 63/1939 Sl. z.

6 ŠA Prešov, pobočka Archív Stará Ľubovňa (ďalej p. ASL), f. Okresný úrad Stará Ľubovňa 1923 – 1945 (ďalej OÚ Stará Ľubovňa), č. j. 361/1940 prezidiálne (ďalej prez.).

7 Boli to tzv. ochranné oddiely Deutsche Partei, zložené z príslušníkov nemeckej národnostnej menšiny na Slovensku. Poslaním zboru bolo vychovávať mužov a občanov oddaných na život a na smrť nemeckej národnej skupine na Slovensku a súčasne vykonávať predvojenskú a po-vojeniskú výchovu, sledovať verejný život a spolupôsobiť pri obrane štátu a udržiavaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti.

8 MURCKO, M. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945*, s. 23 – 24.

9 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, č. j. 361/1940 prez.

dozorom gardistov čistili ulice, odpratávali sneh a vykonávali ďalšie fyzické práce.¹⁰

Vodca nemeckej menšiny na Slovensku Franz Karmasin považoval tieto opatrenia za nedostatočné a pri svojej návšteve v Hniezdom na jar 1940 vyjadril nespokojnosť s riešením židovskej otázky v okrese. Na jeho pokyn predstavitelia Deutsche Partei horného Spiša so sídlom v Kežmarku žiadali 1. júna 1940 okresného náčelníka, aby boli Židia zo Starej Ľubovne vypovedaní.¹¹

K ďalším protižidovským akciám došlo na konci leta 1940. Dňa 14. augusta 1940 zorganizoval útok proti Židom v Starej Ľubovni veliteľ miestnej FS Zoltán Ordelt v spolupráci s veliteľom HG, pri ktorom boli v synagóge porozbíjané okná a štrnástim Židom poškodené domy. V protižidovských akciách si rabiátne počínali nielen gardisti, ale najmä príslušníci FS.¹²

Veliteľstvo FS v Starej Ľubovni predložilo 22. augusta 1940 okresnému úradu radikálne požiadavky, v ktorých žiadalo odstránenie šiatrov z námestí, obmedzenie voľného pohybu Židov a neodkladné vystaňovanie Židov z okresu. Okresný úrad vyhláškou z 20. septembra 1940 zakázal Židom na celom území okresu voľne sa pohybovať na uliciach, verejných miestach a v miestnostiach po 20. hodine.¹³ Na základe vyhlášky zákona č. 190/1939 Sl. z. sa zakazoval Židom prístup na verejné kúpaliská (Ľubovnianske kúpele, kúpele Vyšné Ružbachy), do verejných

parkov, chodiť nakupovať na trhy do 10. hodiny predpoludním, chodiť po uliciach a verejných miestach po 21. hodine a navštevovať árijcov a naopak árijcom Židov.¹⁴

V septembri 1940 na základe obežníka Ústredne štátnej bezpečnosti (ďalej ÚŠB) č. 19.327/3a-1940 boli 50 židovským obyvateľom z okresu zabavené rádioprijímače. Napríklad v Starej Ľubovni sa toto nariadenie dotklo pätnástich obyvateľov, ktorých prístroje boli pridelené rôznym korporáciám – ľudovej škole, okresnému veliteľstvu HG, miestnemu veliteľstvu HG, žandárskej stanici, mešťianke, obvodnému notárskemu úradu, obvodnému sekretariátu HSLS, katolíckemu spolku mládeže, okresnému úradu, okresnej živnostenskej spoločnosti a FS.¹⁵ Následne na základe výnosu č. 19.326/3a-1940 ÚŠB v Bratislave zo dňa 13. septembra 1940 došlo k odobratiu vodičských listov a príslušných preukazov k motorovým vozidlám. Nariadením č. 216/40 Sl. z. bol vydaný zákaz riadenia motorových vozidiel. Týmto nariadením bolo zo Starej Ľubovne diskriminovaných deväť Židov, menovite Adolf Kolber, Samuel Taub, Armín Frisch, Emil Schick, Alexander Weiss, Jindrich Traurig, Jozef Hecht, Elemér Blayer a Dezider Grün. Z Hniezdného to boli Náthan Hochberger a Šimon Grünfeld, z Podolínca Hedviga Müllerová, Ondrej Müller, Šamuel Müller, Emanuel Müller, Leo Müller, Eugen Baldinger, Ernest Klein, Dr. Filip Goldman, Ernest Schor, Ernest Herzog

a Markus Kulfass a z Kamienky Alexander Morgenbesser.¹⁶

Súčasne s týmito opatreniami boli Židia obmedzovaní aj v hospodárskej oblasti. Vládne nariadenie č. 137/1939 Sl. z. z 20. júna 1939 umožňovalo do priemyselných, obchodných a remeselných podnikov vymenúvať dočasných správcov.¹⁷ To bol napríklad prípad Júlie Fensterovej, obchodníčky so strižným tovarom, ktorá požiadala Ústredný hospodársky úrad v Bratislave o pridelenie dôverníka, ktorým sa stal učiteľ a miestny veliteľ HG.¹⁸

Podľa vládneho nariadenia č. 40/1939 Sl. z. došlo k revízii hostinských a výčapníckych živnostenských oprávnení v roku 1940. V tomto období Židom v okrese patrilo celkovo pätnásť živností, z ktorých im bolo odobratých desať. O tieto živnosti prejavilo záujem viacero miestnych, avšak išlo iba o ľudí bez kapitálu a bez odborného vzdelania.¹⁹ Neskôr vydaním prvého arizačného zákona č. 113/1940 Sl. z., ktorý nadobudol platnosť 1. júna 1940, boli postupne židovské podniky likvidované a arizované (prevzaté nežidovským majiteľom) formou dobrovoľnosti a dočasnej spolupráce medzi majiteľom a arizátorom. V roku 1940 bolo Ústredným hospodárskym úradom pod vedením Augustína Morávka vydané vládne nariadenie č. 303/1940 Sl. z. o židovských podnikoch (tzv. druhý arizačný zákon). Podľa tohto nariadenia sa prikrčilo už iba k nútenej arizácii (dobrovoľnú zrušili),

10 MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918 – 1938*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni, 2012, s. 25; ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 10, č. j. 222/1940; ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 10, č. j. 361/40.

11 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, č. j. 5 879/1940.

12 ŠA Žilina so sídlom v Bytči, f. Župa Tatranská, č. j. 866/40 prez.; Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Ústredňa štátnej bezpečnosti (ďalej ÚŠB), šk. č. 762, inv. č. 8.

13 Nariadenie č. 12480/5/1941 a výnos č. 28 165/3a-1941.

14 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 15, č. j. 153/1941; ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, č. j. 648/1940 prez.; ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 15, č. j. 341/1941; ŠA PO, p. SL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 15, č. j. 226/1941.

15 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 21, č. j. 525/1942; ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, č. j. 790/1940.

16 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 13, č. j. 703/1940.

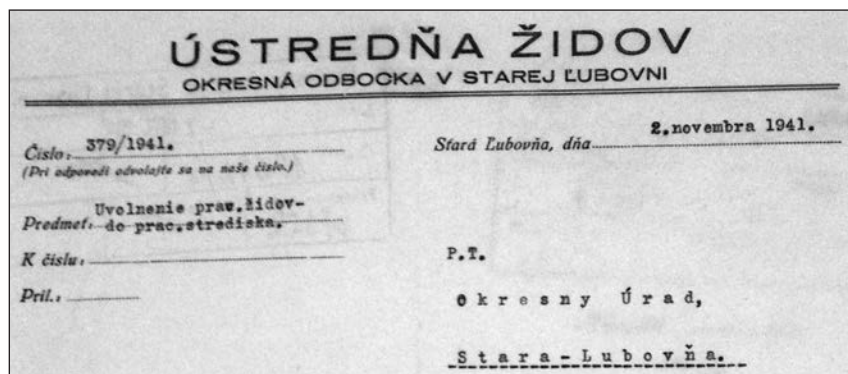
17 Slovenský zákonník, 1939. Vládne nariadenie 137/1939 Sl. z.

18 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 15, č. j. 142/1941.

19 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 10, č. j. 284/1940; SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. č. 762, č. 8.

avšak ponechala sa aj možnosť čiastočnej arizácie so zníženou účasťou židovského vlastníka. V okrese Stará Ľubovňa podliehalo arizácii sedem lukratívnych podnikov. Išlo o hostinec, továreň na výrobu jemných likérov a rumu Henricha Morgenbessera, obchod so železom Izidora Hechta, obchod so strižným, módnym tovarom a výroba čiapok Izáka Trauriga, knihtlačiareň Anny Blayerovej v Starej Ľubovni, obchod s drevom a píla Emanuela Höniga v Malom Lipníku, obchod s textilným tovarom Terézie Schächterovej v Podolínci a obchod s miešaným tovarom Ráchel Morgenbesserovej v Kamienke.²⁰ Tento proces a situáciu v Starej Ľubovni okomentoval v situačnom hlásení za august 1940 okresný náčelník takto: „Židovské podniky pomaly, ale isto prechádzajú do rúk árijcov a možno povedať, že za krátky čas bude väčšina židovských podnikov v rukách kresťanských, či už úplnou, alebo čiastočnou arizáciou.“²¹

Okrem toho podniky a živnosti, ktoré neboli arizované, sa určili na likvidáciu. Na základe tzv. druhého arizačného zákona a nariadenia č. 333/1941 Sl. z. o všeobecných podmienkach a spôsobe likvidácie židovských podnikov pomocou likvidátorov bolo v dobe od 1. februára 1941 do 1. januára 1942 v okrese zlikvidovaných 85 židovských podnikov.²² Celkovo napokon išlo o 93 zlikvidovaných podnikov, z ktorých 70 boli obchody.²³ V samotnej Starej Ľubovni došlo k likvidácii 43 židovských podnikov, obchodov a živností, ktorých ročný obrat bol okolo 5 miliónov korún slovenských (Ks). Čoskoro si na ich mieste otvorili nové podniky nežidovskí majitelia.²⁴

Dobová hlavička Ústredne Židov, okresná odbočka Stará Ľubovňa (Zdroj: ŠA Prešov, p. ASL)

Na pozadí arizácie a likvidácie podnikov prebehlo aj poštátnenie pôdy prostredníctvom pozemkovej reformy. Tento proces umožnilo vládne nariadenie č. 94 z mája 1941, vďaka ktorému prešla do rúk štátu židovská pôda a poľnohospodársky inventár. Na základe nariadenia s mocou zákona č. 203/1940 Sl. z. z 30. augusta 1940 nasledoval súpis majetkov, ktoré mali vo vlastníctve židovskí občania. V celom okrese bolo 81 vlastníkov pôdy a celkový výmer dosahoval hodnotu 45,07 ha. Časť pozemkov bola odpredaná no-

vým vlastníkom a časť opustenej pôdy a majetku po deportáciách prevzala do správy štátna inštitúcia Fond pre správu poľnohospodárskych majetkov.²⁵

Na jeseň v roku 1940 príslušníci Hlinkovej gardy urobili v židovských rodinách domové prehliadky, aby zistili zásoby potravinových článkov. Podľa pokynov pri týchto prehliadkach asistovalo 10 – 20 gardistov v civile, ktorí mali za úlohu tvoriť verejnosť a „vinníka“ pred verejnosťou zosmiešniť a vyhlásiť za škodcu národa.²⁶

V septembri 1940 dosadili obchodníka Alexandra Weissa do funkcie okresného dôverníka Ústredne Židov, jedinej organizácie zastupujúcej Židov v kontakte s úradmi. Podliehalo jej približne 750 Židov z okresu. Medzi členov predstavenstva patrili: Dr. Emil Schick, Móric Klein, Ph. Mr. Eugen Kohn zo Starej Ľubovne a Emanuel

20 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 18, č. j. 1 113/1941; ŠA Prešov, p. ASL, f. Živnostenské spoločenstvá, rok 1945, č. j. 1.108/1945; Údaje o arizáciách dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/arizacie/>; HLAVINKA, Ján, FIAMOVÁ, Martina. Arizácia židovského majetku. In: *Slovenský štát 1939 – 1945: predstavy a realita*. Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2014, s. 261 – 266.

21 SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. č. 762, inv. č. 8.

22 *Tatranský Slovák*, roč. 7, 1942, č. 9; ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 22, č. j. 286/1942; HLAVINKA, J., FIAMOVÁ, M. *Arizácia židovského majetku*, s. 265.

23 SULAČEK, Jozef. Židovskí obchodníci na Spiši. In: CHALUPECKÝ, Ivan, ed. *Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2010, roč. 18, s. 117.

24 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 15, č. j. 25.40V/II/4/1941; ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 60, č. j. 6 870/1941; ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 63; BÜCHLER, J. R. *Encyklopédia židovských náboženských obcí (S – T)*, s. 110; Údaje k likvidáciám podnikov Židov dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/likvidacie/>

25 FIAMOVÁ, Martina. „Slovenská zem patrí do slovenských rúk“. *Arizácia pozemkového vlastníctva židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Bratislava: VEDA, 2015, s. 16 – 65, 171 – 172; HALLON, Ľudovít. Arizácia na Slovensku 1939 – 1945. In: ŠPICHA Jindřich, ed. *Acta oeconomica Pragensia: vědecký sborník Vysoké školy ekonomické v Praze*. Praha: Vysoká škola ekonomická, roč. 15, č. 7, 2007, s. 155.

26 ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. Okresný ľudový súd (ďalej OLS) Levoča, č. j. 90/48.

Müller z Podolínca. Zamestnancom bol Ernest Friedmann.²⁷

V roku 1941 bol predsedom Židovskej náboženskej obce Móric Klein, cirkevným kurátorom Dávid Katz, zdravotný odbor mal na starosti Dr. Leopold Kauftheil, sociálny odbor M. Klein, tajomníkom úradnej a kancelárskej práce bol Ernest Friedmann, finančný odbor viedol Eugen Kohn, matričný a preškoľovací odbor Emil Schick, pokladničný odbor viedol a revízorom bol Jakub Fenster a Jozef Neugröschel, vystahovateľské záležitosti a vedenie obchodnej agendy v Podolínci vykonával Emanuel Müller.²⁸

Antisemitské opatrenia, ktoré sa začali od vyhlásenia autonómie Slovenska, boli stále intenzívnejšie. V roku 1941 sa objavujú medzi miestnymi horlivcami rôzne sťažnosti, aby boli Židia vystahovaní z hlavných ulíc do vedľajších a aby s nimi bol spravený poriadok. V tej dobe kolovala mienka, že „*úradu nerobia so židmi poriadok [...] v okrese Kežmarok a St. Ľubovňa majú židia najväčšiu voľnosť*“.²⁹ Možnou reakciou na tieto výroky bolo, že na začiatku mája 1941 vládný komisár v Starej Ľubovni premenoval hlavné námestie, na ktorom – ako písali vtedajšie Tatranské hlasy – „*zvečnený vodca národa niekoľko ráz prebúdzal slovenské povedomie obyvateľov*“, na Námestie Andreja Hlinku. Keďže od 14. decembra 1940 platila na území Slovenska vyhláška Ústredného hospodárskeho úradu č. 267/1940 Ú. n. o zákaze bývať Židom na uliciach a námestiach Andreja Hlinku a Adolfa Hitlera vo všetkých mestách a obciach Slovenskej republiky, museli do 31. mája 1941 všetci Židia

Pohľad na židovskú synagógu a vežu kostola v Starej Ľubovni z juhu, 60. roky
(Zdroj: *Stará Ľubovňa v premenách storočí*)

a židovské rodiny, ktoré obývali čelnú stranu námestia, vyprázdniť svoje byty pre kresťanské rodiny.³⁰

Pri uskutočňovaní protizhiovských akcií najaktívnejšie v okrese vystupovali členovia FS v Starej Ľubovni pod vedením Zoltána Ordelta. Na jeho žiadosť 10. mája 1941 asi 50 – 80 nemeckých vojakov vtrhlo do židovskej synagógy, ktorú úplne spustošili. Išlo už o druhý takýto násilný skutok v priebehu necelého roka.³¹ Okrem toho bol 11. mája 1941 viacerými miestnymi, ale aj cudzími mladíkmi a nemeckými vojakmi zdemolovaný súkromný byt Emílie Blayerovej (vyrazená brána, vyložené viaceré drevené dvere, zábradlie, rozbité sklá na oknách) a krajčírka dielňa Liny Hochhauserovej (vylámané železné dvere, poškodený šijací stroj a iné menšie predmety). Tým vznikla obom spoločne škoda 1 400 Ks. Zadržaní a odsúdení na niekoľkodňové až mesačné väzenie, prípadne podmienku, boli napokon šiesti výtržníci.³²

Židia, vyradení z hospodárskeho, verejného a pracovného života od 18 – 50 rokov, boli v roku 1941 na základe nariadenia č. 153/1941 Sl. z. zaradení do dočasného pracovného tábora, kde od júla pracovali na oprave obecných, poľných a vicinálnych ciest. Ako bolo cynicky uvedené v prípise od Ministerstva vnútra: „[...] *nariaďujem, aby páni okresní náčelníci prevádzkali nimi pre miestne obyvateľstvo, sväzky územnej samosprávy a prípadne i pre štát všeobecne prospešné práce [...] a to dotiaľ, kým nebude s takýmito Židmi Ministerstvom vnútra ináč naložené*“. Za túto prácu denne dostávali stravné v hodnote 5 Ks v prípade odpracovania ôsmich hodín. Napríklad v októbri 1941 bolo do pracovných povinností zaradených 38 Židov, z ktorých 27 pracovalo priamo v Starej Ľubovni.³³

Orgány štátnej moci považovali Židov za nepriateľov Slovenskej republiky, preto ich často upodozrievali z protištátnej činnosti. Napríklad

27 SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. č. 864, inv. č. 5.

28 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 60, č. j. 13 917/1941.

29 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 15, č. j. 245/1941.

30 *Tatranské hlasy*, 1941, č. 19; TOKÁROVÁ, Zuzana. *Slovenský štát: Režim medzi teóriou a politickou praxou*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, s. 198.

31 ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. ŠTZ, St. 781/41; SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. č. 762, inv. č. 8.

32 ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. OLS Stará Ľubovňa, č. j. 76/1946.

33 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 20, č. j. 749/42; šk. č. 60, č. j. 6 835/41.

22. júna 1941 boli na základe nariadenia okresného úradu zadržaní 19 obyvateľia okresu (viacerí boli židovského pôvodu) pre podozrenie z komunistickej činnosti a prevezení do zaisťovacieho tábora v Ilave. Okrem toho viacerí Židia boli daní pod policajný dozor.³⁴

Protižidovské opatrenia zhrnul tzv. Židovský kódex, vládne nariadenie č. 198/1941 Sl. z. z 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov,³⁵ ktoré bolo jedným z najkrutejších protižidovských zákonov v novodobej histórii. Židovský kódex, ktorý bol založený na rasovom princípe podľa vzoru norimberských zákonov, sa stal smernicou pre ďalšie „riešenie židovskej otázky“ v Slovenskej republike. Od 22. septembra 1941 boli Židia starší ako šesť rokov povinní nosiť na ľavej strane prs svojho obleku žltú šesticípú hviezdu s belasým lemovaním a označovať svoje poštové zásielky hviezdou a slovom Žid.³⁶

Slovenská vláda po niekoľkomesačných rokovaníach s Nemeckom vyjadrila v marci 1942 súhlas s vystaňovaním Židov.³⁷ Odtransportovanie Židov zorganizovalo po administratívnej stránke Ministerstvo vnútra SR (jeho 14. oddelenie a žandárstvo), Ministerstvo dopravy a verejných prác SR (železničný odbor), Ústredný hospodársky úrad a Ministerstvo národnej obrany SR. Avšak do prípravy deportácií boli zapojené aj ďalšie štátne orgány a mocenské zložky Slovenskej republiky. Po praktickej stránke nariadenia a rozkazy vykonávali jednotlivé okresné úrady a jeho zložky.³⁸ Prvým krokom pred samotnými deportáciami bolo vykonanie súpisu Židov v jednotlivých okresoch Slovenskej republiky. Na základe súpisu v tej dobe žilo

Zhromaždení Židia z okresu Stará Ľubovňa na námestí pred kostolom pred ich deportáciou
(Zdroj: ŠA Prešov, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči)

v Starej Ľubovni 318 Židov, v Podolínci 163, v Hniezdnom 83, v Plavnici 40, v Jakubanoch, 30, v Malom Lipníku 20, v Kamienke 9, v Šambrone 8, v Starine 5, v Sulíne 5, v Hraničnom 4, v Hajtovke 4, v Hromoši 1 a v Pilhove 1.³⁹

Z tohto obdobia sa zachovali aj zoznamy Židov z okresu Stará Ľubovňa, ktorí mali byť určení na odsun do koncentračných táborov. Okresný náčelník tieto zoznamy poslal na Ministerstvo vnútra a jeho 14. oddelenie oneskorene, až 17. apríla 1942. Sám toto omeškanie vysvetlil takto: „Oneskorené predloženie transportných zo-

znamov ospravedlňujem tým, že jednak tlačíva nedošli s výnosom, ale neskôr a tiež, že nemal som žiadny materiál potrebný k vyhotoveniu zoznamov a bolo treba vyžiadať od notárov súpisné háčky Židov, čím sa záležitosť pretiahla.“ Originály týchto súpisov sa nachádzajú v Slovenskom národnom archíve v Bratislave. Keďže ide o jeden z najdôležitejších dokumentov so základnými informáciami o židovskej komunite v okrese Stará Ľubovňa, rozhodli sme sa ho kompletne publikovať v pôvodnom, dobovom stave, bez nejakých väčších úprav. Ide tak

34 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 23, č. j. 355/1941; ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. ŽS Stará Ľubovňa, šk. č. 1, inv. č. 2. Pamätník 1919 – 1947, s. 35 – 36; SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. č. 762, inv. č. 8.

35 Slovenský zákonník, 1941. Nariadenie 198/1941, s. 643 – 684.

36 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 61, č. j. 1 104/1942; šk. č. 22, č. j. 14-D4-12206-3/1942.

37 NIŽŇANSKÝ, E. *Nacizmus, holokaust, slovenský štát*, s. 223 – 233.

38 NIŽŇANSKÝ, Eduard, ed. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 2005, dokument číslo (ďalej dok. č.) 196, s. 278 – 279; 312, s. 395 – 398.

39 NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku 6*, dok. č. 8, s. 103 – 108; *Lexikón obcí Slovenskej republiky*. Bratislava: Štátny štatistický úrad, 1942.

o autentickú ukážku dobového dokumentu. Židia boli zapísaní do zoznamov A, B a C. Dokument uvádzame v prílohe na konci príspevku.⁴⁰

Prvý transport židovských dievčat bol zo Starej Ľubovne vypravený 21. marca 1942. Z celého okresu bolo na Hlinkovom námestí sústredených 50 dievčat a mladých židovských žien. Zo Starej Ľubovne boli odvázané nákladnými autami na železničnú stanicu do Podolíncu a nasledujúci deň ich odviekli do zberného tábora v Poprade⁴¹ (koncentračné stredisko v Gerlachovských kasárňach). Pri tomto transporte asistovali miestni gardisti, žandári a niektorí nemeckí obyvatelia. Z Popradu boli deportované 25. marca 1942 vlakom do koncentračného tábora Auschwitz.⁴²

Najčastejšou formou aspoň dočasnej záchrany pred odtransportovaním, okrem úteku, bolo prestúpenie do inej cirkvi alebo vystúpenie zo židovskej cirkvi.⁴³ Celkovo vďaka archívnym dokumentom máme zachytené, že z celého okresu bolo takto pokrstených 46 Židov a priamo zo Starej Ľubovne išlo o 21 jej obyvateľov. Krstení boli vo farnostiach rôzneho vierovyznania, či už rímskokatolíckeho, evanjelického, gréckokatolíckeho alebo aj pravoslávneho. Najčastejšie to bolo vo farnostiach Lastomír, Veľký Sulín, Stará Ľubovňa, Plavnica, Rákoš, Svetlice, Laškovce, Michalovce a Kežmarok. Niektoré krstné listy však nakoniec

neboli akceptované a dokonca v roku 1943 došlo aj k ich hromadnému odňatiu židovským obyvateľom.⁴⁴

S týmto spôsobom záchrany Židov je spojená aj aféra z roku 1942. Úradník Okresného úradu v Starej Ľubovni Alexij Pečarka sa pokúsil sfalšovať dátum vystúpenia zo židovskej cirkvi v protokolárnej knihe Žida Alexandra Weisza. Tieto jeho aktivity však boli odhalené a následkom toho bol z úradu prepustený. O celom incidente bola informovaná aj verejnosť prostredníctvom vtedajšej tlače, a to článkom *Židia chceli byť starými kresťanmi* v novinách *Gardista* zo dňa 20. októbra 1942.⁴⁵ Napriek odhaleniu Pečarka nebol internovaný v zaisťovacom tábore v Ilave len vďaka amnestii od prezidenta Slovenskej republiky. Podobné aktivity vykonával aj gréckokatolícky farár vo Veľkom Sulíne a neskôr v Osturni Adalbert Babjak, ktorý sa zaslúžil o záchranu desiatkov Židov falšovaním verejných listín.⁴⁶

To však na tragickom osude už veľa nezmenilo. Židia podliehali rasovému zákonu a boli vylúčení zo spoločnosti. O osude Židov definitívne rozhodol zákon č. 68/1942 Sl. z., ktorý schválil snem Slovenskej republiky na svojom 87. zasadnutí dňa 15. mája 1942. Prvé ustanovenie zákona hovorilo, že „Židov možno vystaňovať z územia Slovenskej republiky“. Všetci odtransportovaní Židia boli zbavení slovenského občianstva a ich majetok bol zabavený štátom.⁴⁷

Hromadná deportácia Židov z okresu sa uskutočnila v apríli a v máji 1942.⁴⁸ Po razii 1. apríla odviekli niekoľko desiatok mladých mužov z okresu do zberného tábora v Žiline a 4. apríla 1942 ich deportovali do koncentračného tábora Majdaneck pri Lubline v Generálnom gubernáte. Počas sústredovania 22 mužov ušlo. Na základe výnosu ministerstva vnútra z 12. marca 1942 sa začalo po nich pátrať a napokon sa podarilo troch chytiť a transportovať do tábora v Žiline.⁴⁹ Sústredovanie a transport mužov zo Starej Ľubovne na stanicu v Podolínci vykonávali miestni žandári pod vedením zastupujúceho veliteľa Žandárskej stanice v Starej Ľubovni strážm. Jozefa Oriška a zástupcu strážm. Júliusa Dubinu. Na výpomoc im boli pridelení deväť gardisti z koncentračného strediska Sereď pod vedením veliteľa HG Ondriša Cingela.⁵⁰

V máji 1942 sa začala deportácia celých rodín bez ohľadu na vek, čiže aj starci, ženy, deti a chorí. Dňa 28. mája 1942 bolo v miestnej synagóge sústredených 454 Židov z celého okresu a následne odtransportovaných do koncentračného strediska v Poprade. Na druhý deň väčšina z nich tvorila súčasť transportu č. 38. Sústredenie uskutočnili miestni príslušníci HG a FS.⁵¹

V priebehu niekoľkých mesiacov odviekli väčšinu židovského obyvateľstva do zberného tábora v Poprade a odtiaľ

40 SNA Bratislava, f. Ministerstvo vnútra 1939 – 1945 (ďalej MV), šk. č. 224, č. j. 1 200.

41 NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku* 6, dok. č. 31, s. 130 – 132.

42 BÜCHLER, J. R. *Encyklopédia židovských náboženských obcí (S – T)*, s. 110; ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. OLS Levoča, č. j. 90/48.

43 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 61, č. j. 6 899/1942; č. j. 6 920/1942; č. j. 6 921/1942; č. j. 7 055/1942; č. j. 7 056/1942; č. j. 7 060/1942.

44 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 24, č. j. D1/25/44; šk. č. 22, č. j. 14-D4-9961-3/1942.

45 *Gardista*, roč. 4, 1942, č. 242, s. 5.

46 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 24, č. j. D1/32/44.

47 Slovenský zákonník, 1942. Ústavný zákon 68/1942.

48 ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. OLS Levoča, č. j. 90/48.

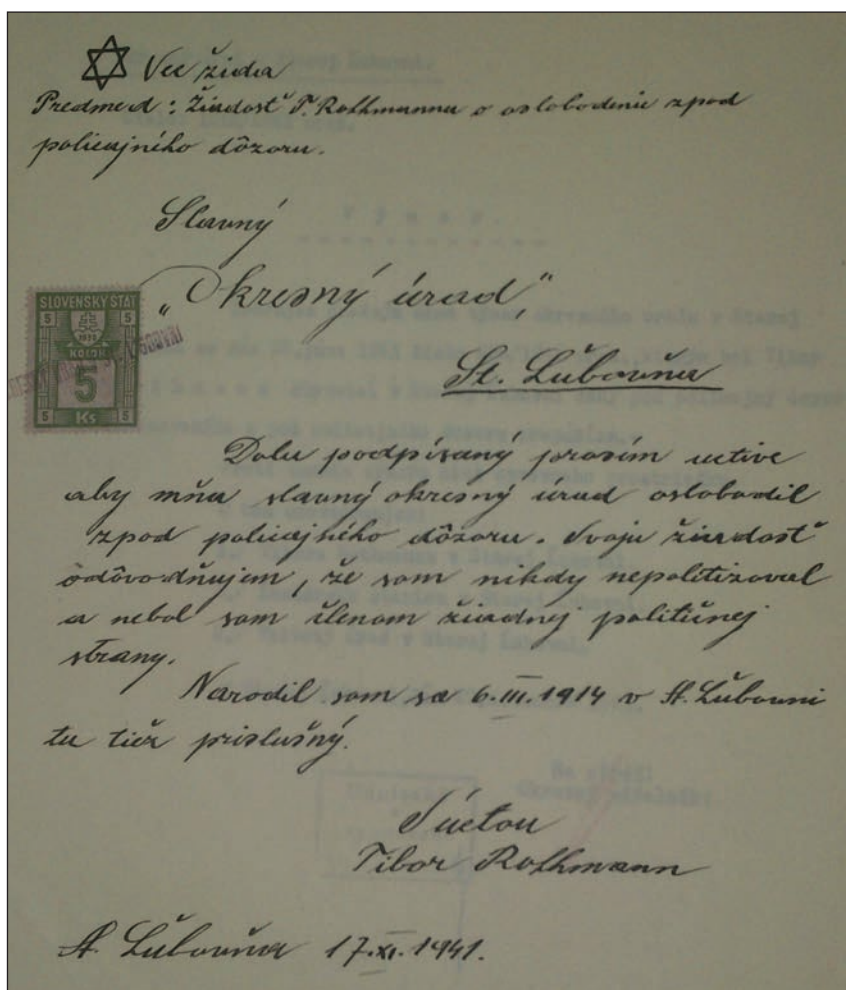
49 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 19, č. j. 224/42.

50 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 22, č. j. 276/1942; ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. OLS Stará Ľubovňa, č. j. 46/1946.

51 ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. ŽS Stará Ľubovňa, šk. č. 1, inv. č. 2. Pamätník 1919 – 1947, s. 37; ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. OLS Levoča, č. j. 90/48; SULAČEK, J. *Tragické osudy židovskej komunity na Spiši v rokoch druhej svetovej vojny*, s. 794; NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku* 6, dok. č. 271, s. 357 – 359.

do vyhladzovacích táborov v Lublinskej oblasti alebo do Auschwitzu. Do 9. septembra 1942 zo bolo 732 Židov v okrese 643 odtransportovaných. Takmer všetkých krátko po príchode na miesto určenia nacisti zavraždili. Medzi deportovanými bol aj hlavný rabin M. Rosenberg a jeho rodina. Iba 16 Židov pred zadržaním utieklo. Ministerstvo vnútra, aby chytilo ukrývajúcich sa Židov, nariadilo okresnému úradu vykonať 26. júla 1942 prehliadku lesov, samôt, zanedbaných tehelní, lomov a opustených miest. Bezpečnostným orgánom boli nápomocní funkcionári Hlinkovej gardy, Deutsche Partei, Freiwillige Schutzstaffel a požiarni inšpektori.⁵² Transporty zo Slovenska boli následne zastavené až do konca septembra 1944. V období od 25. marca do 20. októbra 1942 bolo z územia Slovenskej republiky deportovaných v 57 transportoch 57 628 osôb.⁵³

Po prerušení deportácií v októbri 1942 zostalo v okrese 79 Židov a z toho 42 bývajúcich v Starej Ľubovni. Išlo o Židov s prezidentskou výnimkou, držiteľov žltej legitimácie, držiteľov pracovného povolenia alebo výnimky hospodársky dôležitých (nenahraditeľných) Židov na základe rozhodnutia ministerstva vnútra a ministerstva hospodárstva. Výnimky sa vzťahovali aj na ich rodinných príslušníkov (manželky a deti do 21 rokov).⁵⁴ Avšak v júli 1942 rodičia a deti nad 21 rokov tých Židov, ktorí mali žlté⁵⁵ a biele legitimácie, boli hromadne odoslaní do pracovného tábora.⁵⁶ Za niektorých vyňatých Židov, ktorí ostali pracovať v rôznych podnikoch v okrese Stará Ľubovňa, museli zamestnávateľia zaplatiť taxu za vystavenie legitimácie od 100 do 1 000 Ks.⁵⁷ Napriek výnimkám títo

Originálna žiadosť židovského obyvateľa Starej Ľubovne aj s hanlivým označením „Vec žida“

(Zdroj: ŠA Prešov, p. ASL)

židovskí obyvatelia žili aj naďalej v strachu z budúcnosti, často sa stávali terčom domových prehliadok a na požiadanie museli predkladať dokumenty o výnimke, prípadne krstné listy. Neutíchli ani hlasy radikálov po ich odstránení a obnovení transportov. Dôkazom toho sú aj slová vedúceho Obvodného notárskeho úradu v Starej Ľubovni vo februári

1943. Takto opísal situáciu na severnom Spiši v spojitosti so židovským obyvateľstvom: „V mojom obvode Židia sa chovajú síce navonok voči štátu lojálne, avšak sú tu ponechaní ešte stále takí Židia, ktorí sú tu úplne nepotrební, čím sa len pohoršenie prejavuje medzi obyvateľstvom.“⁵⁸ Následne 7. apríla 1943 sa konalo zasadnutie na Obecnom úrade v Starej Ľubovni, na

52 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, č. j. 323/42 prez.; šk. č. 19, č. j. 233/42.

53 ŠA Prešov, p. ASL, šk. č. 22, č. j. 14-D4-12.132/1-1942; NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku* 6, dok. č. 411, s. 487 – 488; dok. č. 445, s. 521; dok. č. 452, s. 532 – 534.

54 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 22, č. j. 713/1942; šk. č. 19, č. j. 553/42 a č. j. 286/1942.

55 Ochranná legitimácia žltej farby pre Žida a jeho rodinu, ktorí boli vyňatí spod vysťahovania. Udeľovalo ju Ministerstvo vnútra SR.

56 SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. č. 762, inv. č. 8.

57 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 22, č. j. 371/1942.

58 SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. č. 762, inv. č. 8.

ktorom sa zúčastnil predseda Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, veliteľ Hlinkovej gardy, vládny komisár, notár a okresný veliteľ žandárstva. Rozhodli, aby všetci Židia nachádzajúci sa ešte v Starej Ľubovni boli ako nepotrební odtransportovaní. Vysokí predstavitelia mesta vybrali siedmich Židov aj s rodinami, ktorí mali byť odsunutí. Výnimku udelili len lekárnikovi Eugenovi Kohnovi a zubnému technikovi Samuelovi Taubovi. Zoznam týchto, podľa nich nepotrebných Židov, zaslali Prezídium Ministerstva vnútra v Bratislave.⁵⁹

Po prvých deportáciách boli majetky deportovaných inventarizované a zapečatené. Avšak počas preberania tohto majetku došlo čiastočne ku krádežiam a najatraktívnejšie majetky a predmety sa dostali čiastočne do rúk príslušníkov HG a rôznych úradníkov.⁶⁰ Zvyšná časť bola formou dražieb predaná miestnym obyvateľom. Často išlo o nábytok, odev, ale aj obyčajné domáce predmety. Prvý odpredaj začal už koncom mája 1942. Dodatočné dražby židovského majetku boli 2. až 11. júla 1942. Členmi dražobných komisií boli pracovníci Okresného úradu v Starej Ľubovni. Tieto dražby sa konali na námestí v dome č. 5.⁶¹ Spory často vyvolávalo v neskoršom období najmä prerozdelenie domov a bytov po židovských vlastníkoch. Viacero z nich sa dostalo do rúk správcov z radov miestnych obyvateľov.⁶² Obvodný notársky úrad dokonca v apríli 1943 navrhol majetky a pozemky po Židoch na hlavnom námestí a dom č. 3 využiť na stavbu okresného domu, obecného domu a židovskú synagógu na stavbu kul-

Protizidovský nápis na okne (Zdroj: SNA)

túrneho domu.⁶³ Niektoré dražby nehnuteľností sa konali v Starej Ľubovni aj v auguste 1943.⁶⁴

V roku 1943 silnú reakciu medzi miestnymi obyvateľmi vyvolalo čítanie pastierskeho listu katolíckych

59 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 22, č. j. 279/943.

60 NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku* 6, dok. č. 144, s. 223 – 224.

61 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 60, č. j. 833/1942; šk. č. 19, č. j. 236/42; ŠA Prešov, p. ASL. Kronika Štátnej meštianskej školy v Starej Ľubovni 1925 – 1950, s. 105; Ľubovnianske múzeum – hrad. Archívny materiál: PAVELČÍKOVÁ, Monika. *Výskum židovskej komunity v okrese SL – v SL a Čirč*, č. 3/2012 – 1, 533.

62 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 62, č. j. 7 344/1942; Ľubovnianske múzeum – hrad. Archívny materiál: Úhrnný zoznam bývalých židovských nehnuteľností.

63 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 22, č. j. 301/1943.

64 SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. č. 762, inv. č. 8.

biskupov na Slovensku, v ktorom sa cirkev postavila za Židov a odsúdila posledné udalosti spojené s nimi. Tento list bol prečítaný v kostoloch tunajšieho okresu 21. marca 1943. O náladách a reakciách v Starej Ľubovni po prečítaní tohto listu okresný náčelník informoval Prezídium Župného úradu v Ružomberku takto: „[...] vyvolalo vo väčšine u obyvateľov tunajšieho okresu všeobecné vzrušenie a odsudzovanie [...] u niektorých nevyvolal žiadnu ozvenu, nakoľko istá časť obyvateľstva tunajšieho okresu sa o židovskej otázke nezaujíma. Sú však jednotlivci, ktorí s obsahom tohto Pastierskeho listu, poťažne zastávajú sa Židov súhlasili a sa tešili, avšak títo môžu sa považovať, ako tajní nepriatelia nášho štátneho národno-socialistického smeru“.⁶⁵

Podľa súpisu Židov žilo vo februári 1944 na území okresu Stará Ľubovňa 62 Židov, priamo v Starej Ľubovni to bolo už len 28 Židov.⁶⁶ Tento počet sa zmenil v priebehu júla, keď sa do Starej Ľubovne prisťahovalo viacero Židov. Ako poznamenal v situačnej správe okresný náčelník, tento jav vyvolal medzi miestnymi obyvateľmi rozruch.⁶⁷

Situácia na území okresu bola už od konca roku 1943 a hlavne v nasledujúcom roku 1944 poznačená aktívnou ilegálnou činnosťou. Keďže územie okresu je bohaté na horské masívy a husté lesy, začali sa postupne vytvárať ozbrojené partizánske od-

diely. Pre rozvoj partizánskej činnosti na slovensko-poľskom pohraničí bola vo veľkom nápomocná najmä aktívna účasť miestnych obyvateľov. Aj časť miestnych židovských obyvateľov sa pridala k partizánom alebo prešla na povstalecké územie.⁶⁸ Vyvrcholením tejto ilegálnej činnosti bolo Slovenské národné povstanie (ďalej SNP). Aj keď Stará Ľubovňa a okolie neboli priamo dejiskom SNP, napriek tomu tu dochádzalo k bojom medzi nemeckými okupačnými silami a rôznymi partizánskymi skupinami. Proti partizánom boli od začiatku septembra nasadení príslušníci nemeckého Kommando zur besonderen Verwendung 27 (ďalej K ZbV 27), ktorí sa až do Vianoc 1944 zdržiavali na Ľubovnianskom hrade a v jeho podhradí. Počas pôsobenia na hrade sa dopustili viacerých zločinov. Komando malo svoje sídlo v Prešove, na jeho čele bol Mikol Miščák.⁶⁹

V tomto období sa príslušníci komanda zamerali aj na hľadanie Židov, ktorí po vypuknutí Slovenského národného povstania vo väčšine prípadov v septembri 1944 opustili svoje obydlia a ukrývali sa v lesoch Levočských vrchov. Tam mali vybudované rôzne provizórne skrýšy, kde mohli za pomoci obyvateľov okolitých dedín prežívať ďalšie mesiace. Podľa situačnej správy okresného náčelníka v Starej Ľubovni v októbri 1944 sa v obci nenachádzal už ani jeden

židovský obyvateľ.⁷⁰ V tomto období už prestali platiť akékoľvek výnimky, legitímácie a začalo sa na území Slovenskej republiky v réžii nacistov aj s obnovovaním deportácií. Krátko po príchode príslušníkov nemeckého komanda do okresu začali zatýkania a perzekúcie. Prvý takýto prejav ich brutálneho teroru sa stal 16. októbra 1944 na vrchu Schotárka v Jakubianskych horách. Nemecké komando a príslušníci Heimatschutzu tam objavili skupinu Židov. Pri pokuse o útek zastrelili príslušníci komanda Jozefa Hechta a zajali 21 obyvateľov židovského pôvodu, ktorí boli prevezení na hrad. Ešte pred odchodom spálili dva senníky, v ktorých následne zhoreli tri osoby.⁷¹ V priestorocho hradu bolo väznených niekoľko desiatok ľudí a o ich ďalšom osude rozhodovali velitelia jednotlivých oporných bodov alebo veliteľ komanda. Priamo na nádvorí hradu osem zajatcov popravili. Medzi nimi boli aj miestni židovskí obyvatelia bratia Koloman a Armin Schloss, Lenka Taubová, Mária Hechtová, Alexander Weiss, manželka Mária Weissová a syn Ján Weiss. Všetky osoby po poprave nacisti zahrabali na hrade alebo v jeho podhradí. Zajatci, ktorých nepopravili, boli deportovaní do koncentračného tábora.⁷² Poslednou známou akciou K ZbV 27 bolo prepadnutie bunkra na vrchu Jankovec zo 17. novembra 1944. Pri tomto

65 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 22, č. j. 304/1942.

66 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 24, č. j. D1/53/44.

67 SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. č. 762, inv. č. 8.

68 BÜCHLER, J. R. *Encyklopédia židovských náboženských obcí (S – T)*, s. 111.

69 ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. ŽS Stará Ľubovňa, šk. č. 1, inv. č. 2. Pamätník 1919 – 1947, s. 38 – 39; STANISLAV, Ján, MIČEV, Stanislav. Protižidovské represálie na Slovensku od septembra 1944 do apríla 1945. In: TÓTH, Dezider, ed. *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica: DATEI, 1992, s. 216; HALAJ, Dušan. *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1990, s. 70.

70 SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. č. 762, inv. č. 8.

71 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 26, č. j. D1/743/44; šk. č. 26, č. j. D1/746/44; ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. OLS Stará Ľubovňa, č. j. 9/1946; STANISLAV, J., MIČEV, S. Protižidovské represálie na Slovensku od septembra 1944 do apríla 1945, s. 216 – 217; HALAJ, D. *Fašistické represálie na Slovensku*, s. 70.

72 ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. ŽS Stará Ľubovňa, šk. č. 1, inv. č. 2. Pamätník 1919 – 1947, s. 38 – 39; STANISLAV, J., MIČEV, S. Protižidovské represálie na Slovensku od septembra 1944 do apríla 1945, s. 216; HALAJ, D. *Fašistické represálie na Slovensku*, s. 70; ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. OLS Stará Ľubovňa, č. j. 68/1946; Ľubovnianske múzeum – hrad. Archívny materiál: PAVELČÍKOVÁ, M. *Výskum židovskej komunity v okrese SL – v SL a Čirč*, č. 3/2012 – 1, 533.

prepade sa podarilo komandu objaviť a zadržať 20 Židov, ktorých rovnako previezli na Ľubovniansky hrad. Po násilnom vyšetrowaní boli prevezení do Kežmarku, odkiaľ boli neskôr transportovaní do Ravensbrücku. Oslobodenia tábora sa podľa prameňov dožili iba siedmi z nich.⁷³ Tragédia tejto poslednej skupiny Židov zo Starej Ľubovne je v tom, že aj keď bola možnosť ich záchranu, neboli ilegálnymi pracovníkmi informovaní o akcii nemeckého komanda, a tak iba niekoľko týždňov pred ústupom nemeckej armády a príchodom Červenej armády vyhasli ďalšie životy.

Po vojne pri procese s bývalým prezidentom Slovenskej republiky Jozefom Tisom bol vypracovaný *Elaborát o zločinoch proti ľudskosti, ktorých sa dopustili nacistické okupačné jednotky v spolupráci s pohotovostnými oddielmi Hlinkovej gardy od začiatku povstania do oslobodenia Československa*. V tomto zozname bolo podľa okresov uvedených 176 hromadných hrobov s 3 723 obeťami, ktoré sa našli po vojne. Na zozname je uvedený aj okres Stará Ľubovňa, kde sa spomína nájdenie dvoch hromadných hrobov so 14 zastrelenými obeťami (13 mužov a jedna žena). Dá sa predpokladať, že to boli práve obeť pôsobenia K ZbV 27 na severnom Spiši.⁷⁴

ZÁCHRANA ŽIDOV A OBYVATELIA STAREJ ĽUBOVNE

Počas druhej svetovej vojny sa našli aj ľudia, ktorí napriek hrozbe väzenia, rôznych po stihov, či po vypuknutí SNP aj smrti sa svojou činnosťou pričínili o záchranu viacerých židovských spoluobčanov. V Starej Ľubovni sa vytvorila po útoku Nemecka na

Židia z okresu Stará Ľubovňa krátko pred deportáciou

(Zdroj: ŠA Prešov, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči)

Poľsko ilegálna skupina pod vedením Róberta Pavlovského. Táto komunita začala s cezhraničným prevádzaním poľských obyvateľov odhodlaných na vstup do poľskej armády na západe. Týmto bývalým vojakom a civilistom pomáhali pri prechode cez územie Slovenska do Maďarska poľskí kuriéri. Avšak kuriérska služba mohla na hranici fungovať najmä vďaka veľkej pomoci slovenských občanov práve z okresu Stará Ľubovňa. Okrem poľských civilistov a vojakov smerujúcich do poľskej armády vo Francúzsku ilegálne cez hranicu do Maďarska

vo väčšom počte prechádzali aj poľskí Židia. Od roku 1942 do marca 1944 totiž nepretržite prebiehala akcia Žegota. Pre túto akciu zorganizoval sandedkú kuriérsku cestu cez Kosarzystka a Litmanovú do Jarabiny Franciszek Krzyżak. Pri prevádzaní napomáhali vo veľkej miere obyvatelia Pilhova.⁷⁵ Do ilegálnej činnosti bol zapojený aj okresný náčelník v Starej Ľubovni Filip Papík, ktorý zabezpečoval falošné doklady pre emigrantov.⁷⁶ Pri prechodoch poľských Židov boli nápomocní aj bratia Pavol, Štefan a Viliam Kocúnovci (synovia horára Jána

73 ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. OLS Stará Ľubovňa, č. j. 44/1945; f. OLS Levoča, č. j. 452/46, č. j. 532/47 a č. j. 556/47.

74 PREČAN, Viliam. *SNP – Dokumenty*. Bratislava: EPOCHA, 1965, dok. č. 590, s. 1 121.

75 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 23, č. j. D1/682-1943; šk. č. 23, č. j. D1/611-1943; WDOIWIAK, Wojciech. *Wojna i okupacja w Piwnicznej i na Sądecczyźnie*. Piwniczna-Zródój: Towarzystwo Miłośników Piwnicznej, 2010, s. 122 – 124; BIENIEK, Józef. *Przyjaciecie z trudnych lat*. In: *Rocznik Sądecki, 1974 – 1977, t. XV/XVI*. Nowy Sącz: Wydawnictwo Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Nowym Sączu, s. 257 – 258.

76 Okresný náčelník býval u Petra Loreka, takže sa ho podarilo zapojiť do ilegálnej činnosti. Pozri BIENIEK, J. *Przyjaciecie z trudnych lat*, s. 264.

a Márie Kocúnovcov), ktorí v lese pri Jarabine vytvorili špeciálny tajný bunker. V ňom ukrývali utekajúcich Židov, pokým čakali na ďalší prechod cez Slovensko do Maďarska. Týmto prepravami sa zaoberal špeciálny komitét pomoci Židom, ktorý patrilo pod medzinárodnú organizáciu Joint v Kežmarku, Prešove, Krakove a iných miestach v blízkosti slovensko-poľského pohraničia.⁷⁷ Židom pri prechodoch cez územie okresu Stará Ľubovňa od roku 1943 napomáhala aj ilegálna skupina okolo Michala Medveckého z Jarabiny, skupina okolo Róberta Pavlovského v Starej Ľubovni, ale i židovskí obyvatelia zo Starej Ľubovne, ako Zoltán Morgenbesser, Grossman a Schwarz. Taxikár pre týchto židovských utečencov cez Slovenskú republiku až k maďarským hraniciam robil v tomto období hlavne Otto Ludvig z Kežmarku⁷⁸ a Ján Sýkora zo Starej Ľubovne.⁷⁹ Viacerí obyvatelia Starej Ľubovne pomáhali židovským utečencom z Poľska a ukrývali ich vo svojich domoch alebo bytoch. Boli to napríklad Ernest Hönig, Eugen Kohn, Alexander Weiss, ale aj iní.⁸⁰ Príkladom je aj ilegálny pracovník Maximilián Zavartkay, ktorý ukrýval ešte vo februári 1944 vo svojom byte utečencov z Poľska. Jedného Poliaka celkovo asi trinásť mesiacov a štyroch po dobu šiestich mesiacov.⁸¹ Táto kuriérska služba sa, až na výnimočné prípady, v roku 1944 ukončila.⁸² Veľkú úlohu pri prechodoch poľských Židov zohrali prá-

ve bratia Kocúnovci. Ich horárňou pod Vabcom prešlo niekoľko tisíc utečencov, ktorých bratia nasmerovali k Róbertovi Pavlovskému do Starej Ľubovne. V niekoľkých prípadoch však bratia Kocúnovci plnili aj úlohu kuriérov. So Štefanom Kocúnom je spojená aj záchrana poľského Žida Zvi Zimmermanna, ktorý bol v roku 1943 na úteku z územia Poľska. Na ceste do Maďarska jeho a ďalších Židov sprevádzal kuriér Michal Łomnicki z Piwnicznej. Keď sa im podarilo dostať cez slovenské hranice, obrátili sa na Štefana Kocúna s prosbou o pomoc, ktorý ich s potravinami ukryl v špeciálnom bunkri uprostred lesa. Neskôr im ochotne pomohol pri riskantnej ceste do Maďarska a sprevádzal ich počas noci až do Prešova, kde ich nasmeroval k predstaviteľom Židovskej náboženskej obce. Odtiaľ sa už vďaka falošným dokladom dostali všetci do Maďarska. Spomínaný Z. Zimmermann sa následne cez Rumunsko dostal až do Palestíny. Po rokoch z vďaky za bezpodmienečnú pomoc počas cesty navrhol svojich kuriérov Michala Łomnickiego a Štefana Kocúna na ocenenie „Spravodliví medzi národmi“ od organizácie Yad Vashem. Štefan Kocún toto významné ocenenie získal 8. októbra 1992. Preto treba vysoko morálne oceniť nielen jeho pomoc, ale aj pomoc celej ilegálnej skupiny zo Starej Ľubovne, vďaka ktorej sa podarilo dostať do Maďarska niekoľko tisíc poľských obyvateľov.⁸³

Ocenenie „Spravodliví medzi národmi“ získali od organizácie Yad Vashem aj ďalší obyvatelia Starej Ľubovne. Na stene cti v záhrade v Jeruzaleme boli zapísané aj mená Mária Lampartová, Ján Lampart a Salomea Zvolinská. Práve pani Salomea Zvolinská a jej dcéra Mária Lampartová boli v dlhoročnom priateľskom vzťahu s miestnou židovskou rodinou Traurigovcami. Keď sa začalo postupne zhoršovať postavenie židovských občanov v Slovenskej republike, rozhodla sa rodina Traurigovcov v roku 1943 na istý čas ukryť svojho syna Dávida a jeho ženu Serenu práve u pani Zvolinskej. Neskôr v roku 1944 sa presunuli na ulicu Za vodou do stodoly jej dcéry Márie, ktorá sa v tej dobe musela starať aj o šesť detí. Jej syn Ján pre nich v stodole vyrobil bunker. Neskôr však boli pre neustále hroziace nebezpečenstvo a zimné obdobie presunutí do domu. Tam Ján vymuroval za pecou malú miestnosť s otvorom a dvierkami, ktoré boli ešte zakryté kabátmi a poličkami s hrncami. V tomto dome sa dokonca krátky čas ukrýval aj Dávidov brat Jozef, avšak jeho príchod do Starej Ľubovne bol prezradený nemeckému komandu na hrade, a tak bol zajatý.⁸⁴ Dávid a jeho žena Serena však nájdení neboli. V nasledujúcom období sa u Lampartovcov konali časté domové prehliadky nemeckého komanda, ale aj napriek tejto hrozbe sa v tmavom a úzkom improvizovanom priestore za pecou podarilo židovskému manželskému páru skrývať takmer rok. Po skon-

77 BIENIEK, J. Przyjaciele z trudnych lat, s. 258.

78 BIENIEK, J. Przyjaciele z trudnych lat, s. 261; ŠA Prešov, p. ASL, f. Zbierka kroník. Kronika mesta Stará Ľubovňa, rok 1945.

79 ŠA Prešov, p. ASL, f. OÚ Stará Ľubovňa, šk. č. 23, č. j. D1/662-43; SNA Bratislava, f. ÚŠB, šk. č. 762, inv. č. 8.

80 ŠA Prešov, p. ASL, f. Zbierka kroník. Kronika mesta Stará Ľubovňa, rok 1945.

81 ŠA Prešov, špecializované pracovisko SAL, f. OLS Stará Ľubovňa 1945 – 1947, šk. č. 2, T ľud 114/1946.

82 Bližšie k tejto problematike pozri LAINCZ, Eduard. Pomoc Slovákov poľskej kuriérskej službe cez okres Stará Ľubovňa v rokoch 1939 – 1944. *Vojenská história*, roč. 18, 2014, č. 2 s. 46 – 61.

83 ŁOMNICKI, Mięczyślav. *Szlakami kurierów przez zielone granice. Piwniczańscy kurierzy i przewodnicy*. Piwniczna, 2014, s. 10; KORMOŠOVÁ, Ružena. Kuriéri slobody na poľsko-slovenskej hranici. In: *Po stopách pamäti*. Spišská Nová Ves: ABC Studio, 2013, s. 10 – 13; LAINCZ, Eduard. Hrdinské činy ilegálnych pracovníkov z Ľubovne počas 2. svetovej vojny. *Náš magazín*, roč. 3. č. 8 – 9, s. 32; Informácie k oceneným osobám dostupné na: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4015685>

84 Neskôr sa dostal do zaisťovacieho tábora v Seredi a následne bol deportovaný do koncentračného tábora v Osvienčime. Všetky tieto útrapy prežil a po vojne sa usadil v Austrálii.

čení vojny mohli manželia Traurigovci v Austrálii. Vďaka odvahe obyvateľov vyjsť bezpečne na denné svetlo. Neskôr Starej Ľubovne v týchto ťažkých časoch odišli z územia Slovenska a usadili sa sa podarilo napokon zachrániť dva ľudské životy. Za túto ich nezištnú pomoc získali 22. októbra 1998 spomínané ocenenie.⁸⁵

Príloha:

Zoznam A:

Por. číslo	Meno a priezvisko	Rodinný stav	Rok narodenia	Bydlisko	Zamestnanie
1	Ernest Friedman	slobodný	1913	Hniezdne	učiteľ
2	Leo Goldberger	slobodný	1892	Hniezdne	nezamestnaný
3	Amália Hochbergerová	manželka	1912	Hniezdne	domáca
4	Bartolomej Hochhauzer	slobodný	1909	Hniezdne	nezamestnaný
5	Daniel Neugröschel	slobodný	1907	Hniezdne	nezamestnaný
6	Ľudovít Reis	manžel	1882	Hniezdne	nezamestnaný
7	Fana ReISOVÁ	manželka	1890	Hniezdne	domáca
8	Anna Schleichkornová	slobodná	1912	Hniezdne	domáca
9	Eugen Friedmann	slobodný	1902	Hromoš	nezamestnaný
10	Vojtech Roth	manžel	1892	Jakubany	drevársky manipulant
11	Klára Rothová	manželka	1894	Jakubany	domáca
12	Alfréd Morgenbesser	slobodný	1915	Kamienka	nezamestnaný
13	Rudolf Morgenbesser	slobodný	1914	Kamienka	nezamestnaný
14	Hermína Morgenbesserová	vdova	1885	Kamienka	domáca
15	Šimon Bergmann	slobodný	1902	Malý Lipník	nezamestnaný
16	Etela Gergmannová	slobodná	1905	Malý Lipník	domáca
17	Móric Hönig	slobodný	1917	Malý Lipník	nezamestnaný
18	Jozef Hönig	slobodný	1918	Malý Lipník	nezamestnaný
19	Cheim Šmil Rakach	slobodný	1921	Malý Lipník	nezamestnaný
20	Moric Bergmann	slobodný	1922	Veľký Sulín	nezamestnaný
21	Izrael Bergmann	slobodný	1921	Veľký Sulín	nezamestnaný
22	Jakub Bergmann	manžel	1889	PodolíneC	roľník
23	Irena Bergmannová	manželka	1900	PodolíneC	domáca
24	Magda Bergmannová	dcéra	1926	PodolíneC	domáca
25	Renáta Bergmannová	dcéra	1928	PodolíneC	domáca
26	Šimon Birkenbaum	manžel	1886	PodolíneC	roľník
27	Regina Birkenbaumová	manželka	1894	PodolíneC	domáca
28	Filip Birekbaum	syn	1915	PodolíneC	roľník
29	Cecília Engelmannová	manželka	1905	PodolíneC	domáca
30	Jozef GoldscheIn	manželka	1904	PodolíneC	býv. pekár/roľník
31	Arenka GoldscheInová	manželka	1912	PodolíneC	domáca
32	Leopold Grünbaum	manžel	1898	PodolíneC	nezamestnaný
33	Serena Grünbaumová	manželka	1898	PodolíneC	domáca
34	Etela Grünbaumová	dcéra	1926	PodolíneC	domáca
35	Otto Grünbaum	syn	1928	PodolíneC	nezamestnaný
36	Eugen Herzogh	slobodný	1911	PodolíneC	býv. pekár – nezamestnaný

85 Tento príbeh napísala pani Terézia Bocanová, rodená Lampartová, žijúca v Prešove. Pozri Ľubovnianske múzeum – hrad. Archívny materiál: PAVELČÍKOVÁ, M. *Výskum židovskej komunity v okrese SL – v SL a Čirč*, č. 3/2012 – 1, 533; Informácie k oceneným osobám dostupné na: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4039872>

MATERIÁL

Eduard Laincz • Židovská komunita v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945

37	Herman Hilovič	manžel	1896	Podolíneec	roľník
38	Melánia Hilovičová	manželka	1910	Podolíneec	domáca
39	Jakub Indich	manžel	1896	Podolíneec	nezamestnaný
40	Eva Indichová	manželka	1901	Podolíneec	domáca
41	Rita Indichová	dcéra	1927	Podolíneec	domáca
42	Ernest Klopfer	manžel	1887	Podolíneec	nezamestnaný
43	Cecília Klopferová	manželka	1888	Podolíneec	domáca
44	Artúr Pollák	manžel	1895	Podolíneec	nezamestnaný
45	Viliama Polláková	manželka	1895	Podolíneec	domáca
46	Teodor Pollák	syn	1927	Podolíneec	nezamestnaný
47	Emil Schachter	Slobodný	1917	Podolíneec	nezamestnaný
48	Malvína Wiener	Vydatá	1914	Podolíneec	domáca
49	Izidor Wildfener	Slobodný	1891	Podolíneec	nezamestnaný
50	Margita Friedmannová	manželka	1893	Plavnica	domáca
51	Henrich Friedmann	manžel	1883	Plavnica	nezamestnaný
52	David Treitel	manžel	1920	Plavnica	-
53	Zlatica Treitelová	manželka	1914	Plavnica	domáca
54	Rozália Willnerová	slobodná	1918	Plavnica	domáca
55	Šalamon Amsel	manžel	1888	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
56	Malvína Amselová	manželka	1885	Stará Ľubovňa	domáca
57	Helena Breitkopová	slobodná	1912	Stará Ľubovňa	domáca
58	Rozália Einhornová	matka	1889	Stará Ľubovňa	domáca
59	Margita Einhornová	dcéra	1927	Stará Ľubovňa	domáca
60	Zoltán Einhorn	syn	1928	Stará Ľubovňa	žiak
61	Herman Engel	manžel	1882	Stará Ľubovňa	roľník
62	Fána Engelová	manželka	1882	Stará Ľubovňa	domáca
63	Anna Engenderová	-	1898	Stará Ľubovňa	domáca
64	Ernest Friedmann	manžel	1903	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
65	Mária Friedmannová	manželka	1892	Stará Ľubovňa	domáca
66	Armin Fleischer	manžel	1896	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
67	Cecília Fleischerová	manželka	1898	Stará Ľubovňa	domáca
68	Hedviga Fleischerová	dcéra	1926	Stará Ľubovňa	domáca
69	Samuel Fleischer	syn	1927	Stará Ľubovňa	žiak
70	Dr. Armin Frisch	-	1882	Stará Ľubovňa	pravotár
71	Mina Fleischerová	-	1907	Stará Ľubovňa	domáca
72	Jozef Hecht	manžel	1911	Stará Ľubovňa	pomocník vo firme Karola Vengrického
73	Malvína Hechtová	manželka	1917	Stará Ľubovňa	domáca
74	Viliam Hochauser	manžel	1887	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
75	Karolína Hochauserová	manželka	1894	Stará Ľubovňa	býv. krajčírka
76	Zlatica Hochauserová	dcéra	1926	Stará Ľubovňa	nezamestnaná
77	Etta Hochauserová	dcéra	1923	Stará Ľubovňa	nezamestnaná
78	Šimon Hochauser	syn	1928	Stará Ľubovňa	žiak
79	Mária Halpertová	-	1894	Stará Ľubovňa	domáca
80	Vilma Janovitzová	-	1910	Stará Ľubovňa	domáca
81	Baruch Kolber	-	1911	Stará Ľubovňa	roľník
82	Hermína Kolberová	-	1904	Stará Ľubovňa	inštruktorka preškoľovacieho krajčírkeho kurzu
83	Armin Kolber	-	1903	Stará Ľubovňa	obchod s oblečením

84	Gizela Kolberová	–	1910	Stará Ľubovňa	domáca
85	Móric Klein	manžel	1885	Stará Ľubovňa	predseda ŽNO
86	Flora Kleinová	manželka	1886	Stará Ľubovňa	domáca
87	David Linker	manžel	1898	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
88	Rozália Linkerová	manželka	1894	Stará Ľubovňa	domáca
89	Jakub Morgenbesser	manžel	1888	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
90	Regína Morgenbesserová	manželka	1899	Stará Ľubovňa	domáca
91	Tibor Morgenbesser	syn	1916	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
92	Jozefína Morgenbesserová	vdova	1882	Stará Ľubovňa	nezamestnaná
93	Anna Mehlová	vdova	1883	Stará Ľubovňa	domáca
94	Berta Mehlová	dcéra	1925	Stará Ľubovňa	domáca
95	Mojžiš Rosenberg	manžel	1910	Stará Ľubovňa	rabín
96	Anna Rosenbergová	manželka	1913	Stará Ľubovňa	domáca
97	Jakub Seivel	manžel	1895	Stará Ľubovňa	býv. obchodník
98	Alexander Seivel	syn	1925	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
99	Ladislav Seivel	syn	1924	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
100	Samuel Seivel	syn	1926	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
101	Gizela Seivelová	dcéra	1927	Stará Ľubovňa	nezamestnaná
102	Henrich Schloss	–	1881	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
103	Koloman Schloss	manžel	1894	Stará Ľubovňa	obchodný pomocník vo firme Emília Dlugolinská, obchod so zmiešaným tovarom
104	Esta Schlossová	manželka	1905	Stará Ľubovňa	domáca
105	Jakub Traurig	–	1886	Stará Ľubovňa	roľník
106	David Traurig	–	1906	Stará Ľubovňa	obchodný pomocník vo firme Boďo, čiapkarský závod
107	Henrich Traurig	manžel	1900	Stará Ľubovňa	záhradník u záhradníka Juraja Dica
108	Helena Traurigová	manželka	1902	Stará Ľubovňa	domáca
109	Maximilián Linker	–	1919	Stará Ľubovňa	talmudista
110	Armin Fleischer	slobodný	1912	t. č. Výčapky, o. Nitra	učiteľ jazyka nemeckého

Zoznam B:

Por. číslo	Meno a priezvisko	Rodinný stav	Rok narodenia	Bydlisko	Zamestnanie
1	Janka Aumanová	matka	1909	Hniezdne	domáca
2	David Auman	syn	1939	Hniezdne	dieťa
3	Regína Bergmannová	matka	1905	Hniezdne	domáca
4	Judita Bergmannová	dcéra	1928	Hniezdne	žiačka
5	Izák Bergman	syn	1936	Hniezdne	žiak
6	Anna Cikková	matka	1903	Hniezdne	domáca
7	Gizela Cikková	dcéra	1930	Hniezdne	žiačka
8	Malvína Cikková	dcéra	1934	Hniezdne	žiačka
9	Rudolf Cikk	syn	1935	Hniezdne	žiak
10	Armín Cikk	syn	1940	Hniezdne	dieťa
11	Petronela Goldbergerová	matka	1893	Hniezdne	domáca
12	Móric Goldberger	syn	1931	Hniezdne	žiak

MATERIÁL

Eduard Laincz • Židovská komunita v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945

13	Berta Goldbergerová	dcéra	1932	Hniezdne	žiačka
14	Mária Grünfeldová	matka	1904	Hniezdne	domáca
15	Jolana Grünfeldová	dcéra	1930	Hniezdne	žiačka
16	Milan Grünfeld	syn	1938	Hniezdne	žiak
17	Šimon Grünfeld	manžel	1894	Hniezdne	nezamestnaný
18	Minka Grünfeldová	manželka	1897	Hniezdne	domáca
19	Hilda Grünfeldová	dcéra	1928	Hniezdne	domáca
20	Viliam Grünfeld	syn	1929	Hniezdne	nezamestnaný
21	Viktor Grünfeld	syn	1930	Hniezdne	žiak
22	Nathán Grüfeld	syn	1933	Hniezdne	žiak
23	Rozália Grünfeldová	dcéra	1935	Hniezdne	žiačka
24	Filip Grüfeld	manžel, otec	1868	Hniezdne	nezamestnaný
25	Pinkas Hochberger	manžel	1871	Hniezdne	nezamestnaný
26	Anna Hochbergerová	manželka	1874	Hniezdne	domáca
27	Jozef Hochauer	manžel	1866	Hniezdne	nezamestnaný
28	Rozália Hochauerová	manželka	1876	Hniezdne	domáca
29	Herman Hochauer	manžel	1906	Hniezdne	nezamestnaný
30	Hermína Hochauerová	manželka	1905	Hniezdne	domáca
31	Lea Hochauerová	dcéra	1941	Hniezdne	dieťa
32	Rudolf Indich	manžel	1892	Hniezdne	nezamestnaný
33	Anna Indichová	manželka	1913	Hniezdne	domáca
34	Rút Indichová	dcéra	1936	Hniezdne	dieťa
35	Etela Kolberová	matka	1912	Hniezdne	domáca
36	Marko Kolber	syn	1940	Hniezdne	dieťa
37	Anna Neugröslová	vdova	1881	Hniezdne	domáca
38	Izidor Rozemberg	manžel	1880	Hniezdne	nezamestnaný
39	Antónia Rozembergová	manželka	1881	Hniezdne	domáca
40	Šimon Rozemberg	manžel	1910	Hniezdne	nezamestnaný
41	Regína Rozembergová	manželka	1912	Hniezdne	domáca
42	Zoltán Rozemberg	syn	1940	Hniezdne	dieťa
43	Rozália Rozembergová	dcéra	1941	Hniezdne	dieťa
44	Šalamon Schleichkora	manžel	1880	Hniezdne	nezamestnaný
45	Antónia Schleichkornová	manželka	1883	Hniezdne	domáca
46	Serena Goldmannová	matka	1893	Hniezdne	domáca
47	Jolana Goldmannová	dcéra	1929	Hniezdne	žiačka
48	Amália Goldmannová	dcéra	1931	Hniezdne	žiačka
49	Sidónia Reichmannová	matka	1905	Hajtovka	domáca
50	Ružena Reichmannová	dcéra	1936	Hajtovka	žiačka
51	Marta Reichmannová	dcéra	1938	Hajtovka	dieťa
52	Henrich Friedmann	manžel	1900	Šambron	nezamestnaný
53	Amália Friedmannová	manželka	1910	Šambron	domáca
54	Jozef Friedmann	syn	1931	Šambron	žiak
55	Lazár Friedmann	syn	1933	Šambron	žiak
56	Viliam Friedmann	syn	1937	Šambron	dieťa
57	Henrich Lencz	manžel	1900	Šambron	nezamestnaný
58	Rozália Lenczová	manželka	1908	Šambron	domáca
59	Edita Lenczová	dcéra	1935	Šambron	žiačka
60	Leo Bergmann	manžel	1896	Jakubany	obchodník s drevom

61	Cecília Bergmannová	manželka	1896	Jakubany	domáca
62	Terézia Bergmannová	dcéra	1926	Jakubany	domáca
63	Žigmund Bergmann	syn	1927	Jakubany	žiak
64	Ernest Bergmann	syn	1930	Jakubany	žiak
65	Július Goldberger	manžel	1897	Jakubany	obchodník s drevom
66	Margita Goldbergerová	manželka	1905	Jakubany	domáca
67	Alexander Goldberger	syn	1933	Jakubany	žiak
68	Anna Goldbergerová	dcéra	1936	Jakubany	dieťa
69	Hana Gutmannová	vdova	1862	Jakubany	domáca
70	Alexander Keller	manžel	1899	Jakubany	nezamestnaný
71	Oľga Kellerová	manželka	1895	Jakubany	domáca
72	Margita Kellerová	dcéra	1929	Jakubany	žiačka
73	Bartolomej Keller	syn	1928	Jakubany	žiak
74	Jozef Grün	manžel	1893	Kamienka	roľník
75	Etela Grünová	manželka	1902	Kamienka	domáca
76	Hedviga Grünová	dcéra	1927	Kamienka	domáca
77	Klára Grünová	dcéra	1929	Kamienka	žiačka
78	Emanuel Morgenbesser	manžel	1877	Kamienka	nezamestnaný
79	Ráchel Morgenbesserová	manželka	1881	Kamienka	domáca
80	Gizela Morgenbesserová	matka	1900	Kamienka	domáca
81	Miro Morgenbesser	syn	1937	Kamienka	dieťa
82	Regina Bergmannová	vdova-matka	1864	Malý Lipník	domáca
83	Alfred Bergmann	syn	1933	Malý Lipník	žiak
84	Jozef Bergmann	syn	19335	Malý Lipník	žiak
85	Júlia Friedmannová	matka	1909	Malý Lipník	domáca
86	Hedviga Friedmannová	dcéra	1933	Malý Lipník	žiačka
87	Judita Friedmannová	dcéra	1937	Malý Lipník	dieťa
88	Anna Amália Kohnová	matka	1897	Starina	domáca
89	Edita Kohnová	dcéra	1927	Starina	nezamestnaná
90	Kornélia Kohnová	dcéra	1928	Starina	nezamestnaná
91	Zlata Kohnová	dcéra	1933	Starina	nezamestnaná
92	Betty Bergmannová	matka	1874	Veľký Sulín	domáca
93	David Friedmann	manžel	1858	Plavnica	nezamestnaný
94	Anna Friedmannová	manželka	1879	Plavnica	domáca
95	Herman Friedmann	otec	1859	Plavnica	nezamestnaný
96	Leopold Führer	manžel	1862	Plavnica	nezamestnaný
97	Rozália Führerová	manželka	1856	Plavnica	domáca
98	Henrich Führer	manžel	1891	Plavnica	nezamestnaný
99	Regina Führerová	manželka	1898	Plavnica	domáca
100	Valéria Führerová	dcéra	1926	Plavnica	domáca
101	Izabela Führerová	dcéra	1928	Plavnica	domáca
102	Rút Führer	Syn	1930	Plavnica	žiak
103	Alfréd Führer	syn	1932	Plavnica	žiak
104	Artúr Führer	manžel	1905	Plavnica	nezamestnaný
105	Elvíra Führerová	manželka	1911	Plavnica	domáca
106	Richard Führer	syn	1939	Plavnica	dieťa
107	Móric Freiberg	vdovec	1863	Plavnica	nezamestnaný
108	Samuel Milder	manžel	1904	Plavnica	nezamestnaný

MATERIÁL

Eduard Laincz • Židovská komunita v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945

109	Henrieta Milderová	manželka	1907	Plavnica	domáca
110	Lívia Milderová	dcéra	1926	Plavnica	domáca
111	Zoltán Milder	syn	1930	Plavnica	žiak
112	Alfréd Milder	syn	1937	Plavnica	dieťa
113	Eva Štermová	vdova	1871	Plavnica	domáca
114	Viliam Wilner	otec	1871	Plavnica	nezamestnaný
115	Jolana Vohlstätterová	matka	1905	Plavnica	domáca
116	Alexander Vohlstätter	syn	1935	Plavnica	žiak
117	Eugen Vohlstätter	syn	1937	Plavnica	dieťa
118	Dezider Baldinger	manžel	1899	Podolíne	nezamestnaný
119	Frida Baldingerová	manželka	1901	Podolíne	domáca
120	Rut Baldinger	syn	1929	Podolíne	žiak
121	Erich Baldinger	syn	1932	Podolíne	žiak
122	Karolína Bofreudová	matka	1908	Podolíne	domáca
123	Sidónia Borfreudová	dcéra	1936	Podolíne	žiačka
124	Edita Borfreudová	dcéra	1937	Podolíne	žiačka
125	Zlata Borfreudová	dcéra	1939	Podolíne	dieťa
126	Matilda Borfreudová	dcéra	1940	Podolíne	dieťa
127	Móric Borfreud	syn	1941	Podolíne	dieťa
128	Benjamin Feureisen	manžel	1894	Podolíne	nezamestnaný
129	Berta Feureisenová	manželka	1899	Podolíne	domáca
130	Koloman Feureisen	syn	1926	Podolíne	nezamestnaný
131	Ela Feureisenová	dcéra	1928	Podolíne	nezamestnaná
132	Margita Feureisenová	dcéra	1929	Podolíne	žiačka
133	Magda Feureisenová	dcéra	1933	Podolíne	žiačka
134	Jozef Feureisen	syn	1938	Podolíne	dieťa
135	Jozef Guttman	manžel	1872	Podolíne	nezamestnaný
136	Františka Guttmanová	manželka	1895	Podolíne	domáca
137	Jozef Guttman	syn	1928	Podolíne	nezamestnaný
138	Adolf Goldberger	manžel	1863	Podolíne	nezamestnaný
139	Estera Goldbergerová	manželka	1868	Podolíne	domáca
140	Fani Hercogová	vdova	1878	Podolíne	domáca
141	Šari Hercogová	matka	1907	Podolíne	domáca
142	Maximilián Hercog	syn	1932	Podolíne	žiak
143	Alica Hercogová	dcéra	1933	Podolíne	žiačka
144	Zita Hercogová	dcéra	1935	Podolíne	žiačka
145	Viliam Hercog	syn	1937	Podolíne	dieťa
146	Ernest Hercog	syn	1939	Podolíne	dieťa
147	Jozef Hochauer	manžel	1897	Podolíne	nezamestnaný
148	Františka Hochauerová	manželka	1898	Podolíne	domáca
149	Ervín Hochauer	syn	1928	Podolíne	nezamestnaný
150	Šarlota Hochauerová	dcéra	1930	Podolíne	žiačka
151	Marián Hochauer	syn	1934	Podolíne	žiak
152	Sára Rothmannová	manželka	1898	Podolíne	domáca
153	Samuel Rothmann	syn	1927	Podolíne	nezamestnaný
154	Estera Rothmannová	dcéra	1928	Podolíne	domáca
155	Abrahám Rothmann	syn	1930	Podolíne	žiak
156	Fridricha Kulfasová	manželka	1908	Podolíne	domáca

157	Erika Lövy	–	1935	Podolíneec	dieťa
158	Irena Kűlfasová	dcéra	1935	Podolíneec	dieťa
159	Eugen Kűlfas	syn	1937	Podolíneec	dieťa
160	Alexander Kűlfas	syn	1939	Podolíneec	dieťa
161	Izák Kűlfas	manžel	1873	Podolíneec	nezamestnaný
162	Fani Kűlfasová	manželka	1874	Podolíneec	nezamestnaný
163	Helena Löviová	matka	1900	Podolíneec	domáca
164	Leo Lenz	manžel	1893	Podolíneec	nezamestnaný
165	Jeny Lenczová	manželka	1896	Podolíneec	domáca
166	Helena Lenzová	dcéra	1927	Podolíneec	domáca
167	Ervín Lenz	syn	1930	Podolíneec	žiak
168	Terézia Schachterová	matka	1881	Podolíneec	domáca
169	Šalamon Šmajovič	manžel	1910	Podolíneec	nezamestnaný
170	Helena Šmajovičová	manželka	1907	Podolíneec	domáca
171	Ervín Šmajovič	syn	1935	Podolíneec	dieťa
172	Alexander Somogyi	manžel	1898	Podolíneec	nezamestnaný
173	Ružena Somogyiová	manželka	1910	Podolíneec	domáca
174	Róbert Somogyi	syn	1936	Podolíneec	dieťa
175	Janka Somogyiová	vdova	1870	Podolíneec	domáca
176	Regina Ascherimová	vdova	1864	Podolíneec	domáca
177	Margita Schorová	matka	1914	Podolíneec	domáca
178	Šalamon Schor	syn	1939	Podolíneec	dieťa
179	Šamuel Teitelbaum	manžel	1874	Podolíneec	nezamestnaný
180	Regina Teitelbaumová	manželka	1875	Podolíneec	domáca
181	Klára Teitelbaumová	matka	1875	Podolíneec	domáca
182	Edita Zimmerspitzová	dcéra	1938	Podolíneec	dieťa
183	Abrahám Zimmerspitz	manžel	1877	Podolíneec	nezamestnaný
184	Helena Zimmerspitzová	manželka	1879	Podolíneec	domáca
185	Klára Adlerová	matka	1905	Podolíneec	domáca
186	Helena Adlerová	dcéra	1930	Podolíneec	žiačka
187	Maximilián Adler	syn	1932	Podolíneec	žiak
188	Irena Baldingerová	matka	1908	Podolíneec	domáca
189	Irena Baldingerová	dcéra	1930	Podolíneec	žiačka
190	Alfred Baldinger	syn	1932	Podolíneec	žiak
191	Vojtech Baldinger	syn	1934	Podolíneec	dieťa
192	Helena Brandsteinová	vdova	1901	Podolíneec	domáca
193	Irena Brandsteinová	dcéra	1927	Podolíneec	domáca
194	Henrich Brandstein	syn	1929	Podolíneec	žiak
195	Rozália Reinitzová	vdova	1878	Podolíneec	domáca
196	Fani Schlesingerová	vdova	1865	Podolíneec	domáca
197	Bianka Ačová	vdova	1879	Stará Ľubovňa	domáca
198	Jakub Berenfneud	–	1868	Stará Ľubovňa	nezamestnaná
199	Samuel Breilkopf	manžel	1875	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
200	Frederika Breilkopfová	manželka	1879	Stará Ľubovňa	domáca
201	Eva Breilkopfová	dcéra	1938	Stará Ľubovňa	dieťa
202	Hermína Bierbausová	vdova	1878	Stará Ľubovňa	domáca
203	Armín Erlich	manžel	1908	Stará Ľubovňa	manipulant vo f. R. Pavlovský, veľkovýroba

MATERIÁL

Eduard Laincz • Židovská komunita v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945

204	Fani Erlichová	manželka	1906	Stará Ľubovňa	domáca
205	Valéria Erlichová	dcéra	1930	Stará Ľubovňa	žiačka
206	Edita Erlichová	dcéra	1933	Stará Ľubovňa	žiačka
207	Samuel Friedmann	manžel	1905	Stará Ľubovňa	robotník
208	Klára Friedmannová	manželka	1905	Stará Ľubovňa	domáca
209	Dávid Friedmann	syn	1925	Stará Ľubovňa	žiak
210	Magdaléna Friedmannová	dcéra	1930	Stará Ľubovňa	žiačka
211	Jozef Friedmann	syn	1931	Stará Ľubovňa	žiak
212	Jakub Fenster	manžel	1891	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
213	Júlia Fensterová	manželka	1891	Stará Ľubovňa	domáca
214	Gizela Fensterová	dcéra	1925	Stará Ľubovňa	domáca
215	Františka Fensterová	dcéra	1927	Stará Ľubovňa	domáca
216	Anna Fensterová	dcéra	1928	Stará Ľubovňa	žiačka
217	Gabriela Fensterová	dcéra	1932	Stará Ľubovňa	žiačka
218	Terézia Fensterová	dcéra	1936	Stará Ľubovňa	žiačka
219	Mária Fensterová	matka	1903	Stará Ľubovňa	domáca
220	Armín Fenster	syn	1930	Stará Ľubovňa	žiak
221	Ferdinand Fenster	syn	1931	Stará Ľubovňa	žiak
222	Izák Fenster	syn	1935	Stará Ľubovňa	žiak
223	Zoltán Fenster	syn	1937	Stará Ľubovňa	žiak
224	Mojžiš Fenster	otec	1892	Stará Ľubovňa	býv. krajčír
225	Rozália Fensterová	manželka	1899	Stará Ľubovňa	domáca
226	Jozef Fenster	syn	1927	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
227	Ladislav Fenster	syn	1929	Stará Ľubovňa	žiak
228	Melánia Fensterová	dcéra	1933	Stará Ľubovňa	žiačka
229	Samuel Pinkas Fleischer	otec	1867	Stará Ľubovňa	býv. hodinár
230	Františka Fleischerová	manželka	1871	Stará Ľubovňa	domáca
231	Júlia Grünová	matka	1872	Stará Ľubovňa	domáca
232	Šalamon Grün	manžel	1878	Stará Ľubovňa	býv. mäsiar
233	Ester Grünová	manželka	1880	Stará Ľubovňa	domáca
234	Cecília Grünfeldová	matka	1905	Stará Ľubovňa	domáca
235	Hilda Grünfeldová	dcéra	1935	Stará Ľubovňa	žiačka
236	Ignác Guttmann	manžel	1881	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
237	Šarlota Guttmannová	manželka	1886	Stará Ľubovňa	domáca
238	Henrieta Goldbergerová	vdova	1865	Stará Ľubovňa	domáca
239	Nathan Hecht	manžel	1876	Stará Ľubovňa	býv. obchodník
240	Frederika Hechtová	manželka	1876	Stará Ľubovňa	domáca
241	Izák Hecht	otec	1905	Stará Ľubovňa	farbiar
242	Lenka Hechtová	manželka	1910	Stará Ľubovňa	domáca
243	Žigmund Hecht	syn	1935	Stará Ľubovňa	žiak
244	František Hecht	syn	1937	Stará Ľubovňa	dieťa
245	Izidor Hecht	manžel	1881	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
246	Hermína Hechtová	manželka	1899	Stará Ľubovňa	domáca
247	Gizela Hochauserová	matka	1898	Stará Ľubovňa	domáca
248	Judita Hochauserová	dcéra	1929	Stará Ľubovňa	žiačka
249	Elizej Hochauserová	dcéra	1932	Stará Ľubovňa	žiačka
250	Jetty Hartmannová	vdova	1870	Stará Ľubovňa	domáca
251	Rozália Hochbergerová	matka	1896	Stará Ľubovňa	domáca

252	Alica Hochbergerová	dcéra	1926	Stará Ľubovňa	domáca
253	Alexander Hochberger	syn	1930	Stará Ľubovňa	žiak
254	Ernest Hochberger	syn	1930	Stará Ľubovňa	žiak
255	Toby Indichová	manželka	1907	Stará Ľubovňa	domáca
256	Judita Indichová	dcéra	1931	Stará Ľubovňa	žiačka
257	Walter Indich	syn	1933	Stará Ľubovňa	žiak
258	Bartolomej Janovitz	manžel	1874	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
259	Ella Janovitzová	manželka	1888	Stará Ľubovňa	domáca
260	Karolína Jungerová	vdova	1876	Stará Ľubovňa	domáca
261	Kristína Kleinová	matka	1893	Stará Ľubovňa	domáca
262	Ervín Klein	syn	1931	Stará Ľubovňa	žiak
263	Viera Kleinová	dcéra	1935	Stará Ľubovňa	žiačka
264	Benjamín Kolber	manžel	1864	Stará Ľubovňa	býv. obchodník
265	Regina Kolberová	manželka	1867	Stará Ľubovňa	domáca
266	Dorota Kolberová	matka	1904	Stará Ľubovňa	domáca
267	Fridrich Kolber	syn	1931	Stará Ľubovňa	žiak
268	Abrahám Kolber	manžel	1863	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
269	Ester Kolberová	manželka	1865	Stará Ľubovňa	domáca
270	Mojžiš Kolber	manžel	1881	Stará Ľubovňa	roľník
271	Dora Kolberová	manželka	1886	Stará Ľubovňa	domáca
272	Baruch Kolber	manžel	1868	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
273	Rachel Kolberová	manželka	1870	Stará Ľubovňa	domáca
274	Karolína Kolberová	–	1881	Stará Ľubovňa	nezamestnaná
275	Aron Kolber	manžel	1904	Stará Ľubovňa	krajčírsky pomocník
276	Rozália Kolberová	manželka	1909	Stará Ľubovňa	domáca
277	Lívia Kolberová	dcéra	1937	Stará Ľubovňa	dieťa
278	Judita Kolberová	dcéra	1939	Stará Ľubovňa	dieťa
279	Pavína Kolberová	vdova	1877	Stará Ľubovňa	domáca
280	Regina Kleinmannová	matka	1899	Stará Ľubovňa	domáca
281	Jakub Kleinmann	syn	1926	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
282	Jolana Kleinmanová	dcéra	1930	Stará Ľubovňa	žiačka
283	Lenka Kleinmannová	dcéra	1931	Stará Ľubovňa	žiačka
284	Rozália Kleinmannová	dcéra	1933	Stará Ľubovňa	žiačka
285	Matilda Kleinmannová	dcéra	1937	Stará Ľubovňa	dieťa
286	Maximilián Kleinmannová	syn	1940	Stará Ľubovňa	dieťa
287	David Katz	manžel	1898	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
288	Matilda Katzová	manželka	1897	Stará Ľubovňa	domáca
289	Judita Katzová	dcéra	1933	Stará Ľubovňa	žiačka
290	Eva Katzová	dcéra	1934	Stará Ľubovňa	žiačka
291	Karolína Landauová	matka	1904	Stará Ľubovňa	domáca
292	Šimon Landau	syn	1934	Stará Ľubovňa	žiak
293	Regina Landauová	dcéra	1936	Stará Ľubovňa	dieťa
294	Bernard Landau	syn	1939	Stará Ľubovňa	dieťa
295	Gabriela Liebermannová	matka	1851	Stará Ľubovňa	domáca
296	Samuel Liebermann	syn	1866	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
297	Armin Linker	manžel	1890	Stará Ľubovňa	funkcionár ŽNO
298	Ida Linkerová	manželka	1891	Stará Ľubovňa	domáca
299	Serena Linkerová	dcéra	1928	Stará Ľubovňa	žiačka

300	Emil Linker	syn	1930	Stará Ľubovňa	žiak
301	Jozef Linker	syn	1931	Stará Ľubovňa	žiak
302	Schenena Mehlová	matka	1908	Stará Ľubovňa	domáca
303	Arpád Mehl	syn	1930	Stará Ľubovňa	žiak
304	Rozália Mehlová	dcéra	1931	Stará Ľubovňa	žiačka
305	Margita Mehlová	dcéra	1932	Stará Ľubovňa	žiačka
306	Nina Hilderová	manželka	1881	Stará Ľubovňa	domáca
307	Berta Neumannová	matka	1902	Stará Ľubovňa	domáca
308	Rozália Neumannová	dcéra	1927	Stará Ľubovňa	domáca
309	Teodor Neumann	syn	1929	Stará Ľubovňa	žiak
310	Bernát Neumann	syn	1937	Stará Ľubovňa	dieťa židovského kantora
311	Samuel Neumann	manžel	1913	Stará Ľubovňa	s pracovným povolením
312	Serena Neumannová	manželka	1909	Stará Ľubovňa	domáca
313	Emanuel Neumann	syn	1936	Stará Ľubovňa	dieťa
314	Izrael Neumann	syn	1939	Stará Ľubovňa	dieťa
315	Regina Neumannová	matka	1910	Stará Ľubovňa	domáca
316	Ružena Neumannová	dcéra	1931	Stará Ľubovňa	žiačka
317	Jozef Neugröschel	manžel	1903	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
318	Oľga Neugröschelová	manželka	1909	Stará Ľubovňa	domáca
319	Marianna Neugröschelová	dcéra	1937	Stará Ľubovňa	dieťa
320	Dorota Rosenbaumová	matka	1898	Stará Ľubovňa	domáca
321	David Rosenbaum	syn	1926	Stará Ľubovňa	žiak
322	Samuel Rosenbaum	syn	1931	Stará Ľubovňa	žiak
323	Abrahám Rosenbaum	syn	1934	Stará Ľubovňa	žiak
324	Samuel Rottmann	manžel	1881	Stará Ľubovňa	pokladník odbočky ÚŽ
325	Margita Rottmannová	matka	1914	Stará Ľubovňa	domáca
326	Hati Rottmannová	dcéra	1941	Stará Ľubovňa	dieťa
327	Dr. Emil Schick	slobodný	1878	Stará Ľubovňa	vyradený advokát
328	Dr. Ľudovít Schick	manžel	1884	Stará Ľubovňa	vyradený advokát
329	Pričke Schicková	manželka	1909	Stará Ľubovňa	domáca
330	Juraj Schick	syn	1933	Stará Ľubovňa	žiak
331	Bernát Senwel	manžel	1901	Stará Ľubovňa	obchodný pomocník
332	Šarlota Senwelová	manželka	1901	Stará Ľubovňa	domáca
333	Samuel Senwel	syn	1929	Stará Ľubovňa	žiak
334	Erika Seinwelová	dcéra	1932	Stará Ľubovňa	žiačka
335	Tibor Seinwel	syn	1936	Stará Ľubovňa	žiak
336	Alfréd Seinwel	syn	1939	Stará Ľubovňa	žiak
337	Pinkos Seinwel	starý otec	1869	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
338	Viktor Stern	manžel	1899	Stará Ľubovňa	pracovné povolenie
339	Lenka Sternová	manželka	1907	Stará Ľubovňa	domáca
340	Leopold Stern	syn	1933	Stará Ľubovňa	žiak
341	Oskár Schloss	manžel	1809	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
342	Lujza Schlossová	manželka	1904	Stará Ľubovňa	domáca
343	Jozef Schloss	syn	1909	Stará Ľubovňa	dieťa
344	Izák Traurig	manžel	1874	Stará Ľubovňa	býv. obchodník
345	Malvína Traurigová	manželka	1878	Stará Ľubovňa	domáca
346	Ester Tanenbaum	matka	1912	Stará Ľubovňa	domáca
347	Hary Tanenbaum	syn	1932	Stará Ľubovňa	žiak

348	Erika Tanenbaumová	dcéra	1933	Stará Ľubovňa	žiačka
349	Magdaléna Tanenbaumová	dcéra	1935	Stará Ľubovňa	žiačka
350	Armín Tanenbaum	syn	1937	Stará Ľubovňa	dieťa
351	Gizela Zimmerspitzová	matka	1906	Stará Ľubovňa	domáca
352	Július Zimmerspitz	syn	1932	Stará Ľubovňa	žiak
353	Erika Zimmerspitzová	dcéra	1938	Stará Ľubovňa	dieťa
354	Jakub Ziegler	manžel	1899	Stará Ľubovňa	nezamestnaný
355	Irena Zieglerová	manželka	1901	Stará Ľubovňa	domáca
356	Edita Zieglerová	dcéra	1927	Stará Ľubovňa	domáca
357	Gabriela Zieglerová	dcéra	1928	Stará Ľubovňa	žiačka
358	Lily Zieglerová	dcéra	1932	Stará Ľubovňa	žiačka
359	Izrael Ziegler	syn	1935	Stará Ľubovňa	žiak
360	Erika Zieglerová	dcéra	1940	Stará Ľubovňa	dieťa
361	Eva Vogelfaagová	vdova	1880	Stará Ľubovňa	nezamestnaná
362	Malvína Landererová	matka	1909	Stará Ľubovňa	domáca
363	Mojžiš Landere	syn	1940	Stará Ľubovňa	dieťa
364	Emanuel Landerer	syn	1941	Stará Ľubovňa	dieťa
365	Gizela Friedmannová	dcéra	1927	Hraničné	domáca

Zoznam C:

Por. číslo	Meno a priezvisko	Rodinný stav	Rok narodenia	Bydlisko	Ochorenie
1	Regina Mühlerová	–	1903	Stará Ľubovňa	hluchonemá
2	Hisiaš Traurig	–	1916	Stará Ľubovňa	choromyselný
3	Frida Scheriberová	–	1885	Pilhov	hluchonemá

Eduard Laincz • Jewish Community in Stará Ľubovňa District from 1938 to 1945

This contribution aims to present knowledge about Jewish population in Stará Ľubovňa district from 1938 to 1945, based on archive research. It was the most dynamic period negatively influenced by the so-called Final Solution of the Jewish Question in that district. It consists of two parts: the first, basic chronological historical survey on the development of Jewish community life in the district of Stará Ľubovňa from 1938 to 1945 and the second part with the list of Jews from this district of 1942, who should have been transported to the General Gubernate. It is a document not published till now, providing basic information on Jewish citizens in the north of Spiš region. By publishing this document, we would like to establish a basis, that could be used also by other researchers dealing with this topic.

Mgr. Eduard Laincz (1988)

Históriu vyštudoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity. V súčasnosti pracuje ako historik a genealóg v genealogickej spoločnosti Dynastic v Bratislave. Venuje sa problematike slovensko-poľských vzťahov, problematike spolupráce Slovákov s poľskou kuriérskou službou počas 2. svetovej vojny a regionálnym dejinám severného Spiša (okresy Spišská Stará Ves a Stará Ľubovňa) v prvej polovici 20. storočia. Je spoluautorom publikácií *Spomienky na slovensko-poľské kuriérske chodníčky* (2014), *Sqdeckimi śladami Jana Karskiego* (2014), *V prelomovom desaťročí (česko) slovenských dejín 1938 – 1948. Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017* (2018) a regionálnej monografie *Krompachy* (2015). Okrem toho publikoval viacero vedeckých štúdií a odborných článkov na Slovensku aj v zahraničí.

MÔJ STARÝ OTEC MA MAL VEĽMI RÁD. BOL SOM JEHO NAJSTARŠÍM VNUKOM

ROZHOVOR S DISIDENTOM PAVLOM LITVINOVOM

BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

Pavel Litvinov sa v 60. a 70. rokoch minulého storočia stal jednou z významných osobností sovietskeho disentu. Na Slovensku je známym najmä ako jeden z účastníkov demonstrácie proti vojenskej intervencii v Československu, ktorá sa konala na Červenom námestí v Moskve 25. augusta 1968. Rozhovor s P. Litvinovom sa na pôde Ústavu pamäti národa uskutočnil 9. novembra 2018.

Pavel Litvinov sa narodil v Moskve v roku 1940 ako vnuk Maxima Litvinova, ktorý bol v 30. rokoch ľudovým komisárom zahraničných vecí Sovietskeho zväzu a neskôr sovietskym veľvyslancom v Spojených štátoch amerických. Pavel Litvinov študoval matematiku a fyziku na Moskovskej štátnej univerzite, nastúpil na Akadémiu vied a prednášal fyziku na Chemicko-technologickom ústave. V roku 1965 sa začal angažovať v prospech sovietskym režimom prenasledovaných spisovateľov Andreja Siňavského a Juliusa Daniela, ktorých zatknutie viedlo k vzniku novej vlny moskovského disidentského hnutia. Vydal samizdatové zborníky *Pravosudie ili razprava* (1967) a *Proces čtyrjoch* (1968), ktorý pojednával o procese proti Aleksandrovi Ginzburgovi, Jurijovi Galanskému, Aleksejovi Dobrovoľskému a Viery Laškovej. Spolu s Larisou Bogorazovou publikoval v roku 1968 prvý verejný protest, ktorým sa obracal na svetovú verejnosť: „*Obraščenia k mirovoj občestvennosti*“.

Dňa 25. augusta 1968 spolu so šiestimi disidentmi protestoval na Červenom námestí v Moskve na tzv. demonstrácii siedmich proti vojenskej intervencii v Československu s transparentom *Za našu a vašu slobodu*, za čo bol zatknutý a odsúdený na päť rokov vyhnanstva na Sibíri, kde pracoval v baniach ako elektrikár. Pod tlakom sovietskej štátnej bezpečnosti sa v roku 1974 rozhodol emigrovať do Spojených štátov amerických, kde pokračoval v práci za obhajobu ľudských práv.

Ste vnukom známeho ľudového komisára zahraničných vecí Maxima Litvinova.¹ Máte nejaké spomienky na vášho starého otca?

Veľmi dobre si naňho pamätám, pretože som mal 11 alebo 12 rokov, keď v roku 1951 zomrel. No v detstve sme boli veľkí kamaráti – v mojom detstve, nie v jeho. Veľmi ma mal rád, bol som jeho najstarším vnukom, jediný chlapec, ostatné jeho vnúčatá boli dievčatá, tie boli veľmi malé. Venoval mi veľa času, veľa sme spolu čítali, radi

sme spolu trávili čas. No, samozrejme, nikdy mi nerozprával o svojich postojoch, nikdy nič nekritizoval predomnou. Až neskôr, po jeho smrti, som sa od rodiny dozvedel o jeho názoroch. Ako s malým chlapcom sa so mnou o takých veciach nerozprával. Takmer celý svoj život prežil vo svojej krajine tak nejako „polo-nelegálne“ – bol to veľmi opatrný človek, veľmi sa bál hocakej polície, či už stalinskej, alebo cárskej, na tom nezáležalo. Vždy vedel, s kým sa môže o čom rozprávať.

Veľa času venoval môjmu čítaniu, čo bolo dôležité, pretože vtedy bolo veľmi náročné nakupovať knihy a on, ako člen vlády, mal špeciálnu kartičku, vďaka ktorej si mohol kúpiť hocakú knihu, ktorá vyšla v Sovietskom zväze. Nakúpil všetku klasiku. Všetko mi to dal so slovami, aby som to prečítal, a potom sa ma opýtal, čo som si zapamätal, a následne mi dal ďalšiu. Veľmi rád som čítal, na čom mal zásluhu aj on. Je to mojou obľúbenou činnosťou až dodnes. Na všetky problémy vtedy zabudnem, iba čítam.

1 Maksim Maksimovič Litvinov, rodným menom Mojsievič Vallach (1876 – 1951) – bolševický revolucionár, sovietsky diplomat, v rokoch 1930 – 1939 ľudový komisár zahraničných vecí Sovietskeho zväzu (ZSSR), v rokoch 1934 – 1941 člen Ústredného výboru Všeľvazovej komunistickej strany (bolševikov) – ÚV VKS(b). Po podpísaní Paktu Ribbentrop-Molotov bol Litvinov zbavený funkcie ľudového komisára a bol pozbavený aj členstva v ÚV VKS(b). Politický proces, ktorý sa v pozadí proti Litvinovi pripravoval, sa po napadnutí Sovietskeho zväzu Nemeckou ríšou v júni 1941 nekonal. Litvinov sa v júli 1941 vrátil na ľudový komisariát zahraničných vecí a v rokoch 1941 – 1943 vykonával funkciu sovietskeho veľvyslanca v Spojených štátoch amerických (USA). V roku 1946 bol predčasne poslaný do dôchodku. Zomrel 31. 12. 1951 v Moskve.

Pavel Litvinov počas rozhovoru pre ÚPN
(Zdroj: ÚPN)

Aké knihy z ruskej klasiky ste čítali? Kto bol váš najobľúbenejší spisovateľ?

V každom období života to bol niekto iný, no všetci klasici. Samozrejme Puškin,² ten bol obľúbeným a aj ním ostal, na druhom mieste je Čechov³ a ostatní, ako Tolstoj.⁴ Nasledovala etapa, keď som mal veľmi rád Dostojevského,⁵ hoci ten bol počas mojej mladosti prakticky zakázaný.

A ako ste mali možnosť čítať knihy Dostojevského, keď bol zakázaný? Boli nejaké jeho knihy dostupné?

No, on nebol tak zakázaný, ako ostatní. Jeho len nevydávali. Existovali staré vydania, ktoré človek musel nájsť. Takže formálne zakázaný nebol. V škole sme sa učili o Tolstom, napríklad o románe *Vojna a mier*, no pri Dostojevskom sme mali iba krátke poviedky, nejaké úryvky z knihy *Zločin a trest* či z *Bratov Karamazovcov*. Až neskôr sa Dostojevskij stal obľúbenejším. Ako dnes už vieme, Stalin mal Dostojevského veľmi rád, hovoril o ňom, že je to nebezpečný spisovateľ, že vlezie hlboko do duše človeka, čiže ľudia by ho nemali tak veľa čítať, hoci Stalin ho čítal nepretržite.

Dobre som počula, že Stalin mal rád Dostojevského?

Áno, je to tak. Mal veľmi rád aj Gogola,⁶ jeho dokonca aj citoval vo svojich prejavoch. Stalin poznal klasickú literatúru, hoci nie tak dobre ako Lenin,⁷ ktorý čítal všetko, lebo jeho vzdelanie bolo hlbšie. No Stalin sa veľa venoval literatúre a v období existencie Sovietskeho zväzu mal rád literatúru, no nechcel, aby ju mali radi aj iní. Bolo to nebezpečné. Veľmi dobre rozumel ľudskej náture, vedel, že vie byť aj zlá, a vedel dobre manipulovať ľuďmi. On chcel, aby si všetci mysleli, že ľudská náтура je dobrá.

Spomínali ste, že ste sa s vašim dedom nikdy nebavili o politike...

Áno.

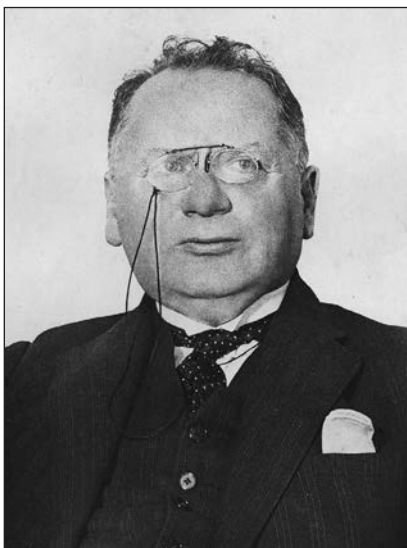
... a o histórii vám niekedy niečo rozprával?

O niektorých veciach áno. Zohral dôležitú úlohu v histórii. Spolu s Leninom bol jedným zo zakladateľov bolševickej frakcie Ruskej sociálnodemokratickej robotníckej strany, zúčastnil sa prvého zjazdu, a keď sa strana rozpadla na bolševikov a menševikov, on zostal s bolševikmi, pretože bol na strane Lenina, veril myšlienkam Marxa⁸ a založeniu socialistického štátu. Veril, že všetko to, čo robí Lenin, je správne, najmä Leninov prístup. Menševici zasa boli viac inteligentní, viac verili sebe, nechceli ľuďom škodiť, chceli postupne prejsť k socializmu, no Lenin to chcel hneď – revolúcia, prevalcovať národ a všetko bude v poriadku. No menševici boli akoby európski sociálni demokrati, chceli dôjsť k socialistickému štátu pomaly. No v každom prípade tvorili jednu politickú stranu, síce sa neskôr rozpadla, no na začiatku bola. Lenin rád hovorieval, že skôr, ako zjednotenie, potrebujeme rozdelenie, buď sa pripoj, alebo odíď. Takto mu ostalo iba päť ľudí, no presvedčených. To boli jeho spôsoby. Boli ľudia, ktorí

- 2 Aleksandr Sergejevič Puškin (1799 – 1837) – ruský básnik a prozaik, predstaviteľ romantizmu. Autor poém (*Ruslan a Ludmila*), historických drám (*Boris Godunov*), veršovaného románu (*Eugen Onegin*), noviel (*Piková dáma*), z ktorých mnohé boli zhudobnené. Významným spôsobom ovplyvnil ruskú ako aj svetovú klasickú literatúru a umenie.
- 3 Anton Pavlovič Čechov (1860 – 1904) – ruský lekár, spisovateľ a dramatik. Autor známych divadelných hier *Čajka*, *Ujo Vášňa*, *Tri sestry*, či *Višňový sad*.
- 4 Lev Nikolajevič Tolstoj (1828 – 1910) – jeden z najvýznamnejších ruských spisovateľov-románopiscov. Autor známych románov *Vojna a mier*, *Anna Kareninová*, *Vzkriesenie*. Predstaviteľ realizmu, ktorý svojou tvorbou priblížil ruskú literatúru západnej civilizácii.
- 5 Fiodor Michajlovič Dostojevskij (1821 – 1881) – ruský spisovateľ, jeden zo zakladateľov moderného psychologického románu, ktorého tvorba ovplyvnila vývin svetovej prózy. Autor románov *Zločin a trest*, *Bratia Karamazovci*, *Idiot*, *Besy*.
- 6 Nikolaj Vasilievič Gogol (1809 – 1852) – ruský prozaik a dramatik ukrajinského pôvodu, hlavný predstaviteľ ruského kritického realizmu. Autor románu *Mŕtve duše*, divadelnej hry *Revizor*, či novely *Taras Bulba*.
- 7 Vladimír Iljič Lenin, rod. menom Vladimír Iljič Uljanov (1870 – 1924) – marxistický revolucionár a bolševický politik, organizátor bolševickej revolúcie v Rusku a čelný predstaviteľ sovietskeho štátu, organizátor červeného teroru v 20. rokoch 20. storočia, ktorému padli za obeť tisíce nevinných ľudí, na jeho priamy rozkaz bol v júli 1918 zavraždený ruský cár Mikuláš II. s celou rodinou. Lenin bol jedným zo zakladateľov obávanej tajnej polície Čeka, ako aj hlavným organizátorom Komunistickej internacionály, ktorá slúžila rozšíreniu komunistickej revolúcie do celého sveta. Mal na svedomí likvidáciu cirkví v Rusku.
- 8 Karl Heinrich Marx (1818 – 1883) – bol nemecký filozof, novinár, ideológ robotníckeho hnutia. Spolu s Friedrichom Engelsom rozpracoval teóriu materialistického poňatia dejín, zasadzoval sa za zrušenie súkromného vlastníctva a majetkových práv a propagoval ideológiu triedneho boja, náboženstvo považoval za „ópium ľudstva“.

boli jeho a Litvinov bol jedným z nich. Čo robil môj starý otec? No, on bol veľmi organizovaný človek, ktorý vedel, ako robiť logistiku, tak by som to dnes nazval. Bol v tom veľmi dobrý, a preto sa v roku 1905 venoval kontrabandu zbraní.⁹ Zo zahraničia dovážali pušky a on to organizoval, pretože v roku 1905 boli všelijaké ozbrojené povstania. Dôležité je, že bol hlavným organizátorom prvých komunistických novín *Iskra*.¹⁰ Mal na starosti celú technickú časť – kde sa budú tlačiť, kam a ako sa budú distribuovať, toto všetko robil. Bol veľmi opatrný, dával si pozor, lebo bol paranoidný.

Išlo o prvé ilegálne revolučné noviny a on bol ich prvým technickým organizátorom. Veľmi sa nedržal myšlienky, no veril otázkam socializmu a rád pracoval, vedel, čo má robiť, ako všetko zariadiť a tak ďalej. Celú skupinu ľudí, ktorí vydávali noviny *Iskra*, zadržali v Kyjeve a uväznili ich v kyjevskom väzení, nazývalo sa Lukjanovka. Fungovali tam veľmi liberálne pravidlá, napríklad prišla niečia žena a priniesla povrazový rebrík, ktorý schovala v záhone kvetov. No a keď sa dostal do tohto väzenia, zorganizoval útek. Všetci dôležití bolševici utiekli z väznice, utiekli do zahraničia – tak veľmi bolo Cárске Rusko slobodnou krajinou. Pricestoval do Francúzska a tam sa usadil. V tom čase bol Stalin ešte neznámym človekom, tak vtedy okradli vlak na Kaukaze, v Tbilisi. Bolo tam zlato, peniaze, všetko. Všetko

Maxim M. Litvinov (1932) (Zdroj: wikipedia.org)

to vyviezli z krajiny a môj dedo chcel toto zlato predat vo Francúzsku. No zatkli ho a francúzska vláda ho chcela vydať cárскеj vláde, no nespravila tak, pretože on poprosil Anglicko o pomoc. Anglicko bolo veľmi liberálne a boli tam anglickí socialisti, ktorí ho do Anglicka prepašovali. Našiel si tam prácu, začal pracovať ako účtovník a tiež pokračoval v práci pre bolševikov. Zoznámil sa s jednou Angličankou, ktorá sa stala mojou babkou.

Váš starý otec sa zosobášil s Angličankou?

Áno, navyše s veľmi liberálnou a expanzívnu Angličankou. Veľmi dobre

si na ňu pamätám. Celý život sme prežili spolu. Bola to veľmi zaujímavá žena. Porodila dve deti – môjho otca Michaila a moju tetu Táňu. Ja mám ešte sestru, ktorá žije v Moskve a ešte dve sesternice, ktoré žijú v Anglicku. Nasledujúcu generáciu teda tvorili štyria ľudia a všetci ešte žijeme.

Váš starý otec bol prvým sovietskym diplomatickým zástupcom v Anglicku...

Áno.

Čiže počas revolúcie bol v Anglicku?

Áno, počas revolúcie bol v Anglicku. A čo sa stalo? Anglický polo-diplomat, polo-špión Lockhart¹¹ bol v tom čase v Petrohrade. Lenin ho zatkol, pretože ho podozrieval, že sa zúčastňoval na kontrarevolučnom sprisahani, čo bola pravda. A vtedy anglická vláda zatkla Litvinova. Vymenili si ich. Vrátil sa do Ruska, začal organizovať ruskú diplomaciu, a hoci sa nikde neučil, ako samouk poznal všetky európske jazyky, síce zle hovoril, no všetkému rozumel. Jeho angličtina bola dobrá, no mala silný židovský prízvuk, ako to tvrdili. Takže ovládal európske jazyky a ukázal sa u neho diplomatický talent, preto sa venoval diplomacii. No popri Stalinovi¹² bol iný, bol to Čičerin,¹³ a keď jeho zosadili z funkcie, Litvinov sa stal ministrom zahraničných vecí. Bol vyslaný do Európy, do Švajčiarska, a potom odišiel do Ameriky, kde

9 T. j. nelegálnemu obchodu so zbraňami.

10 *Iskra* – tlačový orgán Ruskej sociálnodemokratickej strany pracujúcich, prvé číslo vyšlo ilegálne v decembri 1900. Noviny slúžili ako orgán revolučného hnutia v cárskom Rusku na báze marxizmu, jej zakladateľom bol Lenin. Redakcia ilegálnych novín mala sídlo v Mníchove, po zákaze nemeckej vlády vydávať noviny na území Nemecka sa redakcia v roku 1902 presídlila do Londýna, neskôr do Ženevy.

11 Robert Hamilton Bruce Lockhart (1887 – 1970) – britský diplomat, novinár, agent britskej tajnej služby, v rokoch 1915 – 1917 bol britským generálnym konzulom v cárskom Rusku, v januári 1918 bol poverený britskou vládou za neoficiálneho zástupcu u bolševikov, ktorí ho obvinili z protibolševického sprisahania a uväznili v Kremli. Britská vláda recipročne uväznila 6. 9. 1918 Maxima Litvinova a po vzájomnej dohode s bolševikmi bola organizovaná výmena obidvoch diplomatov.

12 Josif Vissarionovič Stalin, rodným menom Josif Džugašvili (1878 – 1953) – bolševický revolucionár, v rokoch 1924 – 1953 najvyšší sovietsky stranícky a štátny predstaviteľ, organizátor umelo vyvolaného hladomoru na Ukrajine v dôsledku násilnej kolektivizácie, organizátor Veľkého teroru v 30. rokoch, deportácií národov a národností, ako aj náboženského prenasledovania, zakladateľ koncentračných pracovných táborov známych pod skratkou GULAG (Glavnoje upravlenije lagerej, v preklade Hlavná správa nápravno-pracovných táborov), organizátor masívneho spriemyselňovania sovietskeho štátu, organizátor Katyriánskej masakry, vrchný veliteľ Červenej armády v období tzv. Veľkej vlasteneckej vojny (1941 – 1945), po skončení druhej svetovej vojny sa stal organizátorom násilnej sovietskej strednej, východnej a juhovýchodnej Európy.

13 Georgij Vasilievič Čičerin (1872 – 1936) – bolševický revolucionár, sovietsky diplomat, v rokoch 1918 – 1930 ľudový komisár ministerstva zahraničných vecí.

nadviazal diplomatické vzťahy medzi Ruskom a Spojenými štátmi. Po tomto všetkom jeho vzťah so Stalinom bol dobrý. Stalin vedel, že on do politiky nelezie, nič nerobí, a preto mu veril. Problémom však bolo, že Litvinov nenávidel Hitlera¹⁴ a nacistov. V každom svojom prejave vždy spomenul niečo zlé o Hitlerovi a nacistoch. Stalin v tom čase hral takú hru – môj starý otec chcel zlepšiť vzťahy s Anglickom a Francúzskom. Domnieval sa, že sovietske diplomatické záujmy sú v záujme Anglicka, Francúzska a Spojených štátov, no Stalin im neveril, nemal rád demokratov, ani liberálne myšlienky, a preto uprednostňoval najskôr Mussoliniho, neskôr aj Hitlera. Oficiálne sa však o tom nerozprávalo. No Litvinov vystupoval veľmi ostro proti nacizmu a japonskému militarizmu. Stalin chcel podpísať dohovor s Hitlerom – známy Pakt Ribbentrop-Molotov¹⁵ – a začal o tom tajne rokovať, bez Litvinova. Môj starý otec o rokovaniach nič nevedel.

Hoci bol v tom čase ešte ministrom zahraničných vecí?

Áno. Stalin ho v septembri 1939 prepustil a potom uzavrel dohovor o priateľstve s názvom Pakt Ribbentrop-Molotov, na základe ktorého si Nemecko a ZSSR rozdelilo Východnú Európu. Očakávalo sa, že môjho starého otca zatknú. Stalin zatkol všetkých jeho spolupracovníkov, no jeho nie. Začal spávať s pištoľou pod vankúšom, tú pištoľ mi aj ukázal a všetko mi to vysvetlil. Bol pripravený sa zastreliť, ak by ho prišli zatknúť.

V tom čase žil v Moskve?

Áno, v tom čase žil pri Moskve na chate, sledovali ho. Poslali mu ženy,

ktoré pracovali pre NKVD.¹⁶ Veľmi dobre ho strážili, teda nestrážili priamo jeho, ale to, s kým komunikuje. Jeho žena bola Angličanka, učila a napísala niekoľko románov, ktoré však nevychádzali v ruštine, no niečo vyšlo v angličtine. Potom sa prestáhovala, chcela učiť anglický jazyk a napísala knihu. Poznala jedného známeho excentrického anglického profesora, ktorý vymyslel metódu, ako sa učiť anglický jazyk a túto knihu prispôbil pre Rusov a pripravil ruské vydanie. Celá myšlienka bola veľmi zaujímavá: vybrať z anglického jazyka 800 slov, 16 slovies, čiže hlavné slová, bez ktorých sa človek pri rozhovore nezaobíde, a tak sa dali vyjadriť všetky myšlienky. Nazýval to „*basic English*“. Naozaj možno všetko obsiahnuť týmito slovami s predložkami. Napríklad „*go*“ – „*go on*“ je to isté ako „*continue*“, čiže ku slovu „*go*“ sa pridá preložka a človek tak nemusí používať slovo „*continue*“. Takže takúto knižku vydala moja stará mama. O niečo neskôr utiekla na Ural, pretože mala zlý vzťah s mojím starým otcom, ktorý spával s kadejakými ženami, so sekretárkou a kdekým, preto sa rozhodla odísť na Ural a tam pracovala. Potom ju zatkli, je to veľmi zaujímavý príbeh, pretože prišiel tam nejaký americký architekt a ona mu povedala, že Stalinov režim je hrozný, že je to režim tajnej polície, ľudí zatýkajú a zabíjajú. Toto všetko mu povedala. Neviem, či on ju udal NKVD, alebo sa rozhodla sama, no tento Američan všetky tieto rozhovory porozprával NKVD, a keďže už musel odísť z Ruska späť do USA, dala mu list pre sestru, kde všetko opisala o svojom živote a že sa

zabije, ak ju zatknú. Aj také obdobie mala, no nič z toho sa nestalo. Tento list sa však dostal do rúk Stalina a ten si zavolať môjho starého otca a dal mu to prečítať. Stalin mu povedal, že má odkázať svojej Angličanke, že ju nezatkne. Stalin ten list spálil v popolníku. Bolo to symbolické. No aj napriek tomu Litvinov ostal prakticky nikým, stále žil na chate, nikam ho nepúšťali, očakával zatknutie. Keď sa začala vojna,¹⁷ Stalin pochopil, že sa im Litvinov môže hodiť, a tak ho poslal do USA, kde veľa pomáhal, bez čoho by Rusko neuspelo. Po vojne opäť začal pracovať a hoci sa stále obával zatknutia, veľa času trávil so mnou, taktiež pricestovalo veľa jeho priateľov, no všetci jeho najbližší priatelia boli za mrežami v tomto čase.

Iba on nie, vášho starého otca nezatkli.

Áno, Stalin pochopil, že sa mu môžu hodiť a veril mu. Vedel, že Litvinov nebude proti nemu organizovať žiadne sprisahania. Bol veľmi opatrný, ak sa domnieval, že niekto niečo plánuje. Litvinova poznal dosť dobre na to, aby vedel, že to nespraví. Pri tejto príležitosti súhlasil s rozhovorom s korešpondentom CBS, kde povedal, že Stalin je nebezpečný aziatský despota. No tento rozhovor nebol vydaný, až po smrti Stalina, teda po smrti môjho starého otca ho vydali v Amerike, v roku 1946, teda až po vojne. Takže toto sa stalo. Môj starý otec bol veľmi skromný, doma sme nemali nič špeciálne, mali sme obyčajný nábytok. Bol tiež veľmi čestný, jediná kopejku nikdy neukradol. Všetkých nás učil žiť veľmi

14 Adolf Hitler (1889 – 1945) – nemecký politik, vodca Národno-socialistickej nemeckej robotníckej strany, tvorca rasisticky motivovanej ideológie národného socializmu, v rokoch 1933 – 1945 ríšskonemecký kancelár, zodpovedný za zločiny nacistického režimu, najmä za masové vyvražďovanie Židov a Rómov, napadnutím Poľska v septembri 1939 zapríčinil vypuknutie druhej svetovej vojny.

15 Pakt Ribbentrop-Molotov bola zmluva o neútočení podpísaná medzi Nemeckou ríšou a Sovietskym zväzom 23. 8. 1939, ktorá znamenala zásadný obrat vo vzťahoch oboch štátov. Spolu so zmluvou bol podpísaný tajný protokol o prerozdelení sféry vplyvu, v dôsledku čoho Sovietsky zväz získal rozsiahle územné zisky vo východnej Európe.

16 Narodnyj komissariat vnutrennich del – Ľudový komisariát vnútra.

17 Tým sa myslí Veľká vlastenecká vojna, čiže vojna medzi Nemeckom a Sovietskym zväzom v rokoch 1941 – 1945.

M. Litvinov s manželkou Ivy (1942) (Zdroj: www.artsandculture.google.com)

skromne. Bol revolucionár, u nás v rodine však nikto nebol členom komunistickej strany, až na neho. On bol jediný.

Ako ste vnímali ideológiu komunizmu ako mladý človek?

Oh, ja som bol zarytým komunistom, bol som aj členom pionierskej orga-

nizácie v Komsomole. Potom ma síce vylúčili, no to sa stalo až neskôr. Veril som myšlienke socializmu, ona akoby zodpovedala súcitu malého človeka, a nie štátu, preto to boli veľmi silné myšlienky, ktorým som veril. Veril som, že Stalin je veľmi výnimočným človekom. So starým otcom sme napísali Stalinovi: „*ďakujeme pánovi Stalinovi za šťastné detstvo*“. No potom som si začal uvedomovať a všimáť chudobu v kolchozoch a že moji spolužiaci zo školy žili v pivniciach bez okien. Po vojne bolo veľa chudoby, čo pripisovali práve vojne, no v tom čase som veľmi vnímal to, že my si žijeme tak dobre, v dobrom byte, doma sme mali dostatok jedla. Deti, ktorých rodičia sa nevrátili z vojny, žili v pivniciach vo veľkej chudobe. To ma vtedy veľmi znepokojovalo a pomohlo mi to zrieknuť sa svojho presvedčenia o komunizme. V tom čase som mal už 16 rokov, Chruščov mal svoj slávny prejav, a to mi pomohlo úplne odmietnuť ideológiu komunizmu. Začal som sa venovať fyzike, nič ma veľmi nezaujímalo. No v 60. rokoch som objavil samizdat a začal som čítať poémy, memoáre Jevgeniji Ginzburgovej¹⁸ či knihy Solženicyna.¹⁹ Všetko sme to začali kopírovať a fotiť si každú stranu kníh a rozširovali sme to. To bol samizdat,²⁰ veľa ľudí sa tomu venovalo. Keď Chruščova²¹ odpratali, Brežnev²² a Suslov²³ pochopili, že to musí skončiť. Začali robiť prehliadky, zabavovali literatúru až nakoniec zatkli dvoch

- 18 Jevgenija Semjonovna Ginzburgová (1904 – 1977) ruská a sovietska politička, spisovateľka, v 20. rokoch vysoká funkcionárka VKS(b), v roku 1937 bola vylúčená zo strany, zatknutá NKVD a uväznená v GULAG-u. Jej najznámejší román *Strmá cesta* vyšiel v roku 1967.
- 19 Aleksandr Izajevič Solženicyn (1918 – 2008) – sovietsky a ruský spisovateľ, publicista, disident, v období sovietsko-nemeckej vojny bojoval v radoch Červenej armády v hodnosti kapitána. Po roku 1945 strávil ako politický väzeň dva roky v GULAG-u a osem rokov vo vyhnanstve v Kazachstane. Autor známej novely *Jeden deň Ivana Denisoviča* (1962), v ktorej opísal neľudské podmienky v sovietskych pracovných táborech. V roku 1974 bol Brežnevovým vedením donútený k emigrácii, najprv do Západného Nemecka, od roku 1976 žil v Spojených štátoch amerických. V rokoch 1973 – 1975 mu v zahraničí a v samizdatovej literatúre postupne vyšlo jeho najznámejšie dielo *Súostrovie GULAG*.
- 20 Samizdat – z ruského výrazu „samoizdatelstvo“, predstavoval nelegálnu literatúru, ktorá v štátoch s komunistickými režimami nesmela byť publikovaná.
- 21 Nikita Sergejevič Chruščov (1894 – 1971) – sovietsky komunistický politik, v rokoch 1953 – 1964 bol prvým tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, autor známeho tajného prejavu „*O kulte osobnosti a jeho následkoch*“, ktorý predniesol na XX. Zjazde Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (ÚV KSSZ) 25. 2. 1956. Tento tajný prejav sa stal symbolom politiky destalinizácie.
- 22 Leonid Iljič Brežnev (1906 – 1982) – sovietsky komunistický politik, v rokoch 1964 – 1982 prvý (od roku 1966 generálny) tajomník ÚV KSSZ, podieľal sa na uskutočnení politiky uvoľňovania medzinárodnopolitického napätia, známej pod pojmom *détente*, tvorca tzv. Brežnevovej doktríny o obmedzenej suverenite, ktorá sa v socialistickom bloku presadila po vojenskej intervencii v Československu v auguste 1968.
- 23 Michail Andrejevič Suslov (1902 – 1982) – sovietsky politik, člen ÚV KSSZ v rokoch 1941 – 1982, ideológ neostalinizmu v období Brežnevovej éry.

autorov – Sinjavského a Daniela. Toto bol pre mňa zlomový bod, keď som sa rozhodol stať sa aktivistom.

Kedy sa to presne stalo?

V roku 1965.

Vtedy ste sa stali disidentom a začali ste inak zmýšľať?

Áno, lenže v roku 1965 som ešte nič nepodpisoval, no postupne som k tomu smeroval. Niekedy začiatkom roku 1968 som sa stal vedúcou osobnosťou, pretože mi všetci verili, dobre ma poznali. V tom čase ma aj prepustili z práce. Taktiež zatkli mojich dvoch priateľov, Alexandra Ginzburga²⁴ a Jurija Galanskova.²⁵ S Larisou Bogorázovou²⁶ sme sa spoločne stali vodcami, až kým nás v roku 1968 nezatkli, a sme o nich napísali knihu *Apel na celosvetovú mienku*. Znela vo všetkých rádiách v Rusku a tiež bola publikovaná vo všetkých novinách – objavila sa na titulných stranách *New York Times* či *London Times*, prakticky všade. V tom čase sme zbožňovali krajinu, ktorá sa vtedy nazývala Československo, na BBC sme počuli, že existuje človek – Alexander Dubček²⁷ – ktorý verí, že možno vybudovať socializmus s ľudskou tvárou.

Čo ste presne vedeli o udalostiach v Československu?

Presne sme nevedeli, o čo ide, no mali sme dosť informácií. V tom čase sa dali počúvať aj zahraničné rádia –

M. Litvinov pri partii šachu (1936) (Zdroj: www.wikimedia.org)

BBC, Hlas Ameriky, Deutsche Welle, Slobodná Európa – tieto sa síce rušili, no v tomto období vysielali. Rušiť ich začali znova až 21. augusta, v tento deň začali tlmiť všetko.

Takže po 21. auguste už nebolo možné počúvať zahraničné vysielanie?

Áno, no vždy sme sa rádio snažili najako naladiť, v Moskve sa nedalo vôbec počúvať, no keď ste vlakom odišli asi 50 kilometrov od Moskvy, tam už šlo čo-to počuť. Takže boli tam nejaké možnosti.

Bolo možné počúvať čiastočne Československý rozhlas? A čo tlač?

Nie, nedalo sa. No tlač, to je veľmi zaujímavý moment! Existovalo *Rudé právo* alebo *Literárne listy*, no vo všeobecnosti to nikoho nezaujímalo, pretože nikto neovládal jazyk, nikto si nemyslel, že Československo zaujíma Ameriku, Anglicko či Francúzsko. Avšak, traja moji kamaráti, ktorí neskôr aj demonštrovali, Larisa Bogorazová, Nataša Gorbanevská²⁸ a Košta Babitskij²⁹ boli profesionálni slavisti, poznali slovanské jazyky.

- 24 Alekandr Iljin Ginzburg (1936 – 2002) – žurnalista, vydavateľ, sovietsky disident, organizátor sovietskeho hnutia na ochranu ľudských práv, člen Helsinského výboru, vydavateľ jedného z prvých sovietskych samizdatov.
- 25 Jurij Timofejevič Galanskov (1939 – 1972) – sovietsky básnik, disident, organizátor neformálnych čítaní z poézie, spolu s A. Ginzburgom pracoval na Bielej knihe o procese so Sinjavským a Danielom, niekoľkokrát zatknutý, zomrel vo väzenskej nemocnici.
- 26 Larisa Josifovna Bogorazová (1929 – 2004) – sovietska disidentka, slavistka a obhajkyňa ľudských práv, 25. 8. 1968 sa zúčastnila demonštrácie sovietskych disidentov proti vojenskej okupácii Československa, za čo bola odsúdená na štvorročné vyhnanstvo.
- 27 Alexander Dubček (1921 – 1992) – komunistický politik, predstaviteľ socializmu s ľudskou tvárou, v rokoch 1963 – 1968 prvý tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska, v rokoch 1968 – 1969 prvý tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (KSČ), v období normalizácie bol pozbavený členstva v KSČ a vo všetkých spoločenských a odborových organizáciách, aktívne vstúpil do politiky po novembri 1989 a koncom decembra 1989 sa stal predsedom Federálneho zhromaždenia.
- 28 Natália Jevgenjevna Gorbanevská (1936 – 2013) – ruská a sovietska poetka, prekladateľka, slavistka, sovietska disidentka, 25. 8. 1968 sa s malým trojmesačným dieťaťom zúčastnila demonštrácie sovietskych disidentov proti vojenskej okupácii Československa, po výsluchu bola síce ihneď prepustená, neskôr jej diagnostikovali duševnú chorobu, bola však prepustená do domáceho pobytu na „liečenie“.
- 29 Konstantin Josifovič Babitskij (1929 – 1992) – lingvista, pesničkár, podpísal niekoľko petícií proti politickému stíhaniu sovietskych disidentov, účastník demonštrácie proti vojenskej okupácii Československa 25. 8. 1968, za čo bol odsúdený na trojročné vyhnanstvo.

Rudé právo a ostatné noviny bolo možné v Moskve kúpiť. Prekladali ich do ruštiny a stali sa tak súčasťou samizdatu. Napríklad *Dvetisíc slov*, to bola fenomenálna vec. Poznáte *Dvetisíc slov* – bol to jeden z hlavných dokumentov Pražskej jari, ktorý napísala celá skupina inteligencie, spisovatelia, bol tam aj Vaculík.³⁰ Na túto tému sme mali výborný vtip: „Ktorý národ je najlepším obchodníkom na svete? Československo, pretože za *dvetisíc slov* kúpilo päťtisíc tankov.“

Stále sme sledovali, čo sa deje v Československu a dúfali sme. Sledovali sme situáciu akoby z pohľadu sovietskeho vedenia, z Brežnevovho pohľadu, akoby sme pozorovali laboratórium, v ktorom sa niečo deje. Na druhej strane nám všetkým bolo jasné, že tam čoskoro pošlú vojská. Nemohli vystáť ďalšie diskusie o tom, či má Československo ostať členom Varšavskej zmluvy. A tak rozmýšľali – Československo je malá krajina, prečo by nemohla byť neutrálna? Dobré si to pamätám.

Takže ste očakávali vojenskú intervenciu?

Očakávali sme to. Očakávali sme reakciu sovietskej moci, len sme nevedeli kedy. Keďže som bol takou centrálnou postavou, prichádzali ku mne ľudia, ktorí ma poznali.

Mohli by ste ešte povedať koľko vás bolo? Napríklad v Moskve?

Ťažko povedať. Niektorí boli aktívni. Asi tak 100 – 200 bolo naozaj aktívnych. Potom boli takí, ktorí pomáhali, napríklad finančne alebo boli inak zainteresovaní. Niektorí niečo prepisovali na strojoch a posúvali to ďalej svojim priateľom. Navzájom si dôverovali a vytvorili takú neoficiálnu sieť. Napríklad: neverím jemu, ale verím vám. Prepísal som niečo na stroji, mal som štyri kópie, vám som dal tri. Mne

ostala jedna a vy ste to ďalej prepísali a posunuli ďalším trom, štyrom. Takýchto ľudí mohlo byť v celej krajine aj tisíc. A možno aj milióny, ťažko povedať. Potom boli ľudia, ktorí počúvali rádio, zahraničné stanice ako BBC a podobne. Tí sympatizovali. Myslím si, že boli milióny ľudí, ktorí na nejakej úrovni sympatizovali. Potom, po zatknutí Ginzburga a Golodkovskej sa spustila podpisová kampaň. Vybieralo sa 850 podpisov. Čiže sa našlo 850 ľudí, ktorí sa pod tento protest podpísali, čo bolo dosť nebezpečné. Tí ľudia potom prišli o prácu, niektorí boli členmi strany, tak ich vyhodili, iných nepustili do zahraničia a tak podobne. Čiže v Moskve bolo 850 ľudí, 150 v Kyjeve, 50 v Novosibirsku. Poznám len tieto približné čísla. Ľudí, ktorí sa takto samovražedne podpísali, bolo pomerne veľa. A potom bol ešte úzky kruh ľudí, ktorých som osobne poznal, ktorí hovorili, že ak do Československa prídu vojská, pôjdeme na námestie. Ani som im to nemusel hovoriť. Prichádzali ku mne a hovo-

rili – Pavlik – tak mi hovorievali – ak niečo organizuješ medzi 21. a 25. – čiže medzi vtrhnutím vojsk a demonštráciou – prosím ťa, daj mi vedieť. Prišlo menej ľudí než mohlo, pretože desiatky z nich ešte neboli v Moskve. Bol august, všetci boli odcestovaní na dovolenkách. Napríklad, mali sme takého dobrého priateľa, generála Piotra Grigorieviča Grigorenka.³¹ Bol to bývalý sovietsky generál a veľký aktivista, ktorý by sa k nám bol pridala, ale vtedy bol na Kryme, kde pomáhal krymským Tatárom.

Generál Grigorenko napísal nejaký protest?

Áno, napísal protest, áno. Aj on by bol s nami demonštroval, ak by bol v Moskve. Dokonca zašiel na české veľvyslanectvo a odovzdal veľvyslanecovi protest. Boli aj ďalší ľudia. Napríklad ku mne prišiel jeden úžasný človek, Tolje, bol učiteľ a slavista. Neskôr odišiel do Izraela, kde ukončil svoj život, ale to je už iný príbeh. No, on ku mne vtedy dvadsiateho

Účastníci tzv. demonštrácie siedmich (Zdroj: www.newsarmru.com)

30 Ludvík Vaculík (1926 – 2015) – český prozaik, fejtónista, autor manifestu *Dva tisíce slov* a zakladateľ samizdatovej edície *Petlice*.

31 Piotr Grigorievič Grigorenko (1907 – 1987) – generál Sovietskej armády, disident, zakladateľ Ukrajinského helsinského výboru.

prvého prišiel a povedal: „Pavlik, ak bude demonštrácia, chcem na ňu prísť, zatiaľ budem na chate.“ Mal chorého syna, tak s ním chodieval na chatu. Povedal, že mám poslať odkaz po jeho žene, ktorá nebola na chate, ale v Moskve, pretože chodila do práce. Tak sme s Larou Bogorazovou šli za ňou do práce. Ja som ostal dávať pozor a Lara šla k nej. Povedala jej, že Tolje nás poprosil, aby sme mu dali vedieť, že bude demonštrácia. Bude v nedeľu o dvanástej 25. na Červenom námestí. Aj Toljeho manželka bola dobrá. Už ako malá bola v stalinových táborech a organizovala tam skupinu Lenin. Tvrdila, že Stalin zničil Leninovu politiku a nakoniec dvoch pätnásťročných z tejto skupiny zastrelili. A tak Maja Lanovskaja povedala, že svojmu mužovi nič neodkáže. A ani mu to neodkázala. Tolje celý život lutoval, že s nami nebol na demonštrácii. Takže veľa vecí sa odohralo náhodou. Ďalší z týchto ľudí bol Peťa Ikir. Veľa rokov strávil v stalinových táborech, mal veľmi ťažký život. Tiež bol aktivista a tak podobne. Prišiel som k nemu a hovorím – Peťa, ideme na demonštráciu. On hneď povedal, že tiež príde. Neprišiel, ale povedal o tom Táni Bajevovej³² a tá prišla. Peťa zaspätkoval a neprišiel. Aj také veci sa diali.

Čiže ak by sa to neodohralo v lete, v auguste, prišlo by viac ľudí?

Áno, v podstate áno, prišlo by dvadsať ľudí, podľa podmienok. Udialo sa veľa vecí a až potom sme zistili, čo sa stalo. S Larou Bogorazovou sme sa dohodli, že aspoň jeden z nás musí prísť. Takže sme vychádzali po jednom, aj keď sme to dohodli spoločne. Takže, ak by som neprišiel, Lara by

Poslední žijící účastníci tzv. demonstrácie siedmich – Pavel Litvinov (vpravo), Tatiana Bajevová a Viktor Fajnberg čakajú na prevzatie ocenenia *Gratias agit* 2018, 8. jún 2018, Praha (Zdroj: TASR)

určite prišla. Ak by neprišla Lara, prišiel by som ja. Nataša Gorbanevskaja mala malého syna, tak som jej povedal, že by nemala chodiť. Ona však povedala, že príde s malým v kočíku, ale nebude mať plagát. Priniesla si malú českú vlajku. Polámali jej ju. V kočíku doniesla aj môj transparent „Za vašu a našu slobodu“.

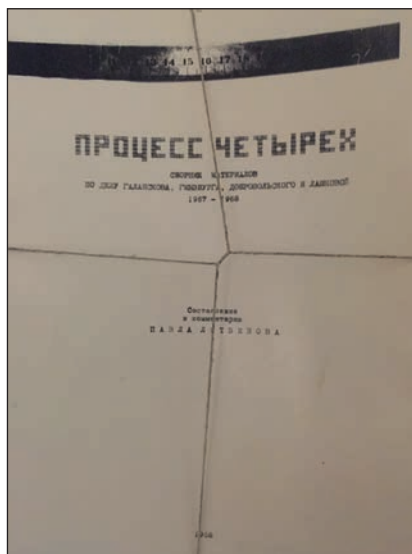
Bolo to heslo poľských vlastencov z 19. storočia?

Áno, je to tak. Môžem to vysvetliť. Bolo to moje obľúbené heslo. Aj Nataša ho mala rada. Vo všeobecnosti to bola veľmi populárna myšlienka, veľmi pekná a zmysluplná. Vyhovovala úplne všetkému. História bola pre mňa dôležitá. Mal som veľmi rád jedného výborného ruského spisovateľa, možno ste už o ňom počuli, volal sa Alexander Gercen.³³ Napísal knihu *Pamäti a dumy*. Každý, kto sa učí ruštinu, by si ju mal prečítať. Je to veľmi dobrá kniha od výborného spisovateľa. Gercen bol nemanželským synom z bohatej rodiny, bol poslucháčom

univerzity a mal okolo seba skupinku ľudí, ktorá šírila samizdat. Bolo to okolo roku 1840. Zatkli ich a odsúdili do vyhnanstva na Ural, žil tam dva roky. Keď sa vrátil z vyhnanstva, pochopil, že sa mu v Rusku bude ťažko žiť, a odišiel za hranice. Väčšinou žil v Anglicku. Niekedy aj vo Francúzsku alebo Taliansku, ale najčastejšie bol v Anglicku. Keďže pochádzal z bohatej rodiny, mal peniaze uložené v bankách. Ruskí vládcovia mali s bankami dobré vzťahy. Cárská stráž sa pokúsila zadržať jeho peniaze v Rothschildovej banke. Vybral sa teda k Rothschildovi a spýtal sa ho, kto je cárom v jeho banke. Rothschildovci boli bohatou židovskou rodinou a mali veľmi veľký vplyv najmä vo Francúzsku. Gercen sa smial, že títo židovskí cári sú silnejší než moskovskí. Rothschildovcom sa hovorilo, že sú židovskí cári, čo sa vtedy nevnímalo antisemitsky. Zo svojich peňazí začal Gercen v Anglicku vydávať časopis, ktorý následne odvážali do Ruska. Mal dva časopisy, *Otečestvennyje zapiski* a *Kolokol*.

32 Tatjana Alexandrovna Bajeva (1947) – účastníčka demonštrácie proti vojenskej intervencii Československa 25. 8. 1968 na Červenom námestí. Ako jediná nebola za účasť na demonštrácii politicky stíhaná.

33 Aleksandr Ivanovič Gercen (1812 – 1870) – významný ruský filozof a spisovateľ, zakladateľ národnictva, vydavateľ známeho časopisu *Kolokol*, v ktorom šíril myšlienky sociálnych reforiem v cárskom Rusku, od roku 1847 žil v emigrácii vo Francúzsku a vo Veľkej Británii, kde sa venoval typografii, v roku 1863 podporil poľské povstanie. Autor memoárov *Pamäti a dumy*.

Samizdatový zborník P. Litvinova *Proces čtyřjoch*
(Zdroj: www.wikimedia.org)

V Rusku bol taký populárny, že tam policajti zvykli hovoriť, že sa môžete sťažovať aj v *Kolokole*, aj tak vás nepustíme z väzby. Aby som to zhrnul, okrem toho, že napísal *Pamäti a dumy*, mal aj veľa korešpondencie. Vďaka listom, ktoré si vymieňal s priateľmi, vieme, že sa spriatelil s poľským milicionárom. V Poľsku, ktoré vtedy patrilo pod Ruské impérium, vtedy prebiehalo povstanie. Tí Poliaci, ktorých nezatkli a neposlali na Sibír, utiekli a žili v Londýne. On si s nimi pripíjal za našu a vašu slobodu, to bol ich prípitok. Čiže toľko o Gercenovi. Keď som to porozprával Nataši, povedala, že to heslo pozná a že je staršie. Vyzerá to tak, že keď sa Poliaci zaktivizovali, žiadali, aby cár oslobodil nevoľníkov. Tá druhá sloboda bola založená na tom, že nemáme právo mať nevoľníckych otrokov. Čiže sa obracali k otrokom, chceli ich slobodu v duchu: my, poľskí aristokrati, so všetkou hrdosťou, nechceme a nepotrebujeme

roľníkov. Takto to vzniklo, potom heslo prešlo ku Gercenovi a potom k nám. Jeho zmyslom bolo, že niet slobodného Ruska, ak okupuje svojho malého suseda Československo. Stojí za tým takýto zložitý príbeh.

Prečo vás na Červenom námestí tak rýchlo zatkli? Nestáli ste tam ani minútu...

Sledovali nás. Hlavne sledovali mňa. Bolo tam veľa agentov KGB.³⁴ Nevedeli presne, o kolkej sa stretneme, nikdy sme sa o tom telefonicky nerozprávali, ale podozrievali nás. Sledovali asi aj Laru, takže boli na nás pripravení. Ja som bol uprostred diania. Podozrievali nás, rákali s tým, že niečo urobíme, tak nás zatkli. Boli pripravení.

Vy ste o tom vedeli, a preto sa nestalo nič nečakané. Veľmi krátky protest a potom dlhý trest.

Nič neočakávané. Nevedeli sme, či bude krátky, či dlhý, ale vedeli sme, že potom pôjdeme do lágra. To som očakával. Čakal som, že môj osud bude oveľa horší, než v skutočnosti bol.

Chceli by ste niečo porozprávať z čias vyhnanstva? Pokiaľ viem, v bývalom Československu vyhnanstvo neexistovalo. Bol to typický aspekt sovietskeho systému.

Kam by vás tu posielali? Prejdete 30 km a ste za hranicou.

Možno by ste mohli trochu objasniť, čo znamená byť vo vyhnanstve?

Napríklad v porovnaní s väzením.

Bolo to lepšie alebo horšie?

Je to lepšie, určite. Závisí od toho, kam vás pošlú, aká je tam zima, či tam môže prísť aj rodina. Vyhnanstvo sa stalo známym vďaka dekabristom.

V roku 1825 bolo povstanie dekabris-

tov. Zatkli vojakov, ktorí porazili Napoleona, obesili v Petrohrade a ostatných poslali na Sibír. Pracovali zhruba tam, kde som bol aj ja.

To bolo prvé vyhnanstvo v ruských dejinách?

Nebolo prvé. Vo vyhnanstve boli aj spisovatelia Novikov³⁵ a Radiščev³⁶ za Kataríny II.,³⁷ vyhnanstvo sa používalo. Vtedy sa to nevolalo vyhnanstvo, ale nútené práce. Tí, čo boli vo vyhnanstve, mohli byť navštevovaní priateľmi, žili v dedine tak, ako keď som tam bol ja, ale tí, čo boli na nútených prácach, mali okovy na rukách a na nohách. Pre väčšinu zločincov boli trestom práve tieto nútené práce. Vyhnanstvo nebolo také zlé, ale bolo to ďaleko, v zime a mrazoch, bez kontaktu s blízkymi. Stalin vymenil vyhnanstvo za láger, za gulag. Potom sa tí ľudia z gulagov už nevracali a vznikalo z toho vyhnanstvo, len sa to nazývalo inými slovami. V každom období to znamenalo niečo iné, ale v tom našom období bolo vyhnanstvo lepšie než láger.

V roku 1974 ste sa vrátili do Moskvy a potom ste sa rozhodli, že emigrujete...

Áno. Išlo o to, že KGB nebolo spokojné s mojim návratom. Zatkli mojich priateľov, s ktorými som spolupracoval, v televízii vyhlásili, že naše hnutie bolo antisovietske a mysleli si, že tým sa všetko končí. A do toho sa vraciam z vyhnanstva. Už som tam nemohol normálne žiť a nemohol som si nájsť prácu. Potom sa so mnou snažili dohovoriť. Vraveli, že ak budem ticho, nájdu mi prácu. Mali také nepriame narážky. Konal som naopak – napísal som list na obhajobu Sacharova³⁸ a Solženicyna, pretože v tom čase sa

34 Kamifét gasudárstvennoj bžezapásnosti – Výbor štátnej bezpečnosti.

35 Nikolaj Ivanovič Novikov (1744 – 1818) – ruský osvietenec, spisovateľ, novinár.

36 Alekandr Nikolajevič Radiščev (1749 – 1802) – ruský osvietený filozof a spisovateľ.

37 Katarína II. (Veľká), rodným menom Sofia Frederika Augusta (1729 – 1796) – ruská cárovná z rodu Anhalt-Zerbst, vládla v rokoch 1762 – 1802.

38 Andrej Dmitrievič Sacharov (1921 – 1989) – sovietsky fyzik, vynálezca vodíkovej bomby, sovietsky disident a ľudskoprávny aktivista. V roku 1975 mu bola udelená Nobelova cena za mier.

P. Litvinova prijal v Bratislave 7. novembra 2018 aj vtedajší prezident SR Andrej Kiska (Zdroj: TASR)

dozvedeli o knihe *Súostrovie Gulag*. V novinách sa proti nim objavili články, a tak som napísal list a vyjadril im podporu. Chodili preto ku mne rôzni ľudia, vždy som mal otvorené dvere. Vtedy neboli reštaurácie alebo kluby, v ktorých by sa mohli stretávať a rozprávať sa tam. Alebo boli príliš drahé. Takže len sama možnosť, že ku mne mohol hocikto prísť...

Do kuchyne, ako je známe...

Do kuchyne, áno. Julij Kim³⁹ o moskovskej kuchyni napísal perfektnú pieseň, je tam všetko.

Je o tom aj kniha od jednej rakúskej novinárky...

Áno, áno, takže preto ma znova zatkli a doviedli na políciu. Bol tam človek, plukovník KGB, ktorý o mne všetko vedel. Povedal mi, že buď prestanem s tým, čo robím, alebo pôjdem do lágra, ktorý už nebude také leháro,

ako ten predtým. Áno, tak to nazval. Pochopil som, že ma tam už nečaká žiaden normálny život, že pôjdem do lágra a môj syn Dima sa stane dieťaťom disidenta a keď vyrastie, tiež pôjde do lágra. Moja žena, Maja, bola veľmi chorá. Bolo jasné, že nemôžem zostať v Moskve. Povedal som, že odchádzam, a v marci 1974 som pricestoval do Viedne.

Spolupracovali ste v emigrácii s Andrejom Sacharovom alebo s jeho nadáciou?

Nie, so Sacharovom ešte nie. Mal som takého priateľa, Valerija Čereďa, on sa poznal aj so Sacharovom. Ešte predtým, než som prišiel, začal vydávať časopis *Chronika priaz* v maličkom vydavateľstve. Získal na to peniaze z Fordovho fondu. Vydávali sme kroniku aktuálnych udalostí a knihy Sacharova, bolo ich okolo sto. Čereď bol hlavný redaktor

a ja som mu pomáhal. Vytvoril sa okolo nás okruh ľudí, ktorí sa zaujímali o dianie v Sovietskom zväze, táboroch a vyhnanstvách. Bol som členom zväzu riaditeľov Amnesty International a mal som skutočne veľa takej informačnej práce. Tým som sa zaoberal celý život, teda doteraz sa tým zaoberám.

Tiež ste sa stretli s Jiřím Pelikánom.⁴⁰ Pamätáte sa na ten rozhovor? Bolo to v Taliansku...

Áno, bolo to v Taliansku. Bol to pekný rozhovor so skvelým človekom. Bolo to hneď potom, v marci alebo apríli 1974, takže doslova po dvoch týždňoch. Bol som zopár dní v Rakúsku a potom som bol v Taliansku, kde som sa stretol s Pelikánom.

Pamätáte si, o čom ste sa s Pelikánom rozprávali?

Rozprávali sme sa o Československu a Rusku, našej a vašej slobode. V tom čase bol už známym politikom, potom sa stal členom Európskeho parlamentu. Bol to výnimočný človek. Vďaka nemu som sa v Amerike stretol s ďalšími českými aktivistami, napríklad s Františkom Selnickým, už umrel, mal aj ženu. Najprv bol komunistom, bol zhruba Dubčekovým rovesníkom, myslím, že aj pochádzal z tých kruhov. No a sním som sa stretol vďaka Jiřimu Pelikánovi. Ale asi by som sa s ním stretol tak či tak, nie preto, že som sa zaujímal o Česko, ale preto, že som mal kontakty.

Boli ste v kontakte aj s Františkom Janouchom?⁴¹

Áno, samozrejme, boli sme spolu na sacharovských hearingoch. Okrem

39 Julij Chersanovič Kim (1936) – sovietsky pesničkár.

40 Jiří Pelikán (1923 – 1999) – český novinár, publicista, komunistický funkcionár, generálny riaditeľ Československej televízie, od roku 1969 žil v emigrácii v Taliansku, vydavateľ exilového časopisu *Listy*, poslanec Európskeho parlamentu za Taliansku socialistickú stranu, v exile sa politicky zasadzoval za rehabilitáciu Dubčeka.

41 František Janouch (1931) – český a švédsky atómový fyzik, zakladateľ Nadácie Charty 77 v Švédsku, od roku 1948 člen KSČ (vylúčený v období normalizácie).

P. Litvinov bol v novembri 2018 hosťom v diskusii *Za vašu a našu slobodu*, ktorú zorganizoval ÚPN v rámci Festivalu slobody 2018. (Foto: Andrea Púčíková)

toho, tiež sa priatelil so Selnickým. Na sacharovských hearingoch sme spolu vystupovali.

Ešte keď som bol v Moskve, stretli sme sa so Sacharovom a ďalšími ľuďmi po zatknutí Solženicyna. Bolo to mesiac alebo dva od môjho odchodu. Stretli sme sa u Andreja Sacharova. Prišiel aj Jurij Orlov⁴² a ďalší, pamätám si, že nás bolo desať. Rozhodli sme sa, že napíšeme protestný list na obranu Solženicyna. V tom liste sme spomenuli aj to, že je potrebné založiť v celom svete organizácie, ktoré sa budú zaoberať porušovaním ľudských práv vo všetkých krajinách a tiež, že je potrebné robiť každoročne diskusie, kde sa bude hovoriť o tom, čo sa v rôznych krajinách deje s ľudskými právami. Aj sa nám to podarilo, len trochu inak, lebo toto všetko sa týkalo Sovietskeho zväzu a nepodarilo sa nám prepojiť to s ostatnými krajinami. Každé dva roky bolo šesť alebo sedem spomínaných sacharovských hearingov. Na jednom z nich som sa zoznámil s Janouchom.

Ako to bolo so Solženicynom v emigrácii?

To bolo trochu komplikovanejšie. Neemigroval, oni ho vyviezli. Zoberali mu občianstvo a odviezli ho do Nemecka. Tam strávil nejakú dobu, potom šiel do Švajčiarska a potom sa rozhodol, že sa presťahuje do USA a vo Vermonte si kúpil dom. Bol to veľký človek.

Nespolupracoval s vami?

Nie, on spolupracoval len s tými, ktorí súhlasili s jeho podmienkami. U nás si každý mohol myslieť čokoľvek. Nepáčilo sa mu, že sme chceli, aby v Rusku bola demokracia. On si myslel, že by to mohlo fungovať bez demokracie. Tvrdil, že v Rusku nie je demokracia potrebná, že treba len správnu ideológiu, napríklad ideológiu pravoslávnej cirkvi. Stretával sa len s tými ľuďmi, ktorí súhlasili s jeho konkrétnymi ideami. Urobil však veľa dobrého. Peniaze za *Súostroviu Gulag* daroval na pomoc politickým väzňom.

Bol veľmi známy, stal sa akoby symbolom boja proti zločinom stalinizmu.

Samozrejme, aj vďaka *Súostroviu Gulag*. Chcem ešte povedať, že Sacharov

bol náš priateľ, ale Solženicyn sa držal stranou.

Sacharov nebol nikdy v emigrácii. Protestoval, keď sovietske vojská vstúpili do Afganistanu. Vtedy ho previezli do Gorkého, to bolo mesto 100 km od Moskvy. Bolo to uzavreté mesto, nemohol doň prísť nik zo zahraničia, ale inak to tam bolo normálne. Dostal v ňom byt a sledovali ho, aby nikam necestoval. Prestáhovala sa k nemu aj jeho manželka, Jelena Bonnerová. Strávil tam veľa rokov, prežil tam aj nejaké hladovky. Ostal tam až do nástupu Gorbačova, ktorý ho osobne oslobodil. Potom prišiel do Ameriky, ale nikdy tam nežil.

Čítala som nejaké dokumenty zo sovietskeho politbyra z roku 1988. Riešili tam Sacharova. Čo s ním urobiť, keď je taký známy...

Áno, v tom čase s ním nič neurobili. Nemohli ho poslať do emigrácie, pretože toho vedel príliš veľa, báli sa, že by mohol zostrojiť ešte jednu bombu alebo tak.

Všetky rozhovory končíme tým, že sa pýtame na odkaz pre budúce generácie. Chceli by ste im niečo povedať?

Môžem povedať, že vždy musíme myslieť na ľudské práva, a to by malo ostať hlavnou myšlienkou aj v budúcnosti. Pretože vidíme, že aj takej krajine, ako je Amerika, ktorá bola akoby garantom dodržiavania ľudských práv, sa môže objaviť človek ako Trump, ktorý všetko obracia na zlé. Dúfam, že sa ho zbavíme. Vidíme aj to, čo sa deje v Maďarsku, vo Francúzsku či Taliansku a o Putinovi ani nechcem hovoriť. Musíme vždy dávať pozor. Musíme chrániť najmä novinárov a tým chrániť aj možnosť povedať svoj názor, bez toho neprežijeme, je to naše poslanie.

Ďakujeme za rozhovor!

42 Jurij Fedorovič Orlov (1924) – sovietsky atómový fyzik a disident.

PÁTER EMANUEL JOZEF CUBÍNEK OFM

ĽUDOVÍT KOŠÍK

Františkánsky kňaz, kazateľ, katechéta, no aj náboženský spisovateľ, básnik, prekladateľ a mučeník. Páter (P.) Emanuel Jozef Cubínek bol vynikajúci kňaz a pedagóg, mnohostranne vzdelaný kultúrny človek, ktorý sa svojím životom, tvorbou i tragickou smrťou zapísal do histórie a pamäti Slovenska.

Narodil sa 13. mája 1913 v najsevernejšej obci Slovenska, v Oravskej Polhore, v goralskej rodine ako šieste, najmladšie dieťa obuvníka a kostolníka Martina a Márie, rod. Skurčákovej. Základnú školu vychodil v rodisku. Vo farskom kostole v Rabči prijal 12. júla 1922 z rúk biskupa Jána Vojtaššáka sviatosť birmovania. Ako 12-ročný pokračoval v štúdiu na nižšom gymnáziu v Trstenej, kde sa stretol s účinkovaním františkánov a to rozhodlo aj o jeho povolání. Po prázdninách strávených u františkánov v Malackách vstúpil do rehole 25. augusta 1929 v Trnave a prijal rehoľné meno Emanuel. Po ročnom noviciáte a prvých sľuboch 26. augusta 1930 v Trnave pokračoval na gymnáziu v Skalici, kde 5. júna 1934 ukončil stredoškolské vzdelanie maturitou. Dňa 27. septembra 1932 založili u františkánskych klerikov v Skalici samovzdelávaci krúžok sv. Bernardína. Tu sa začala aj jeho básnická i literárna činnosť, ktorú uverejňoval v dvojmesačníku *Prvosienky*, ktorý vychádzal v rokoch 1932 až 1934 z iniciatívy fratra Emanuela a tešil sa pozornosti širšej verejnosti, najmä študentov. Teológiu študoval v Bratislave, kde sa zapojil do študentského krúžku sv. Bonaventúru, ktorý vydával časopis *Františkánsky obzor* (vychádzal štvrťročne v rokoch 1935 – 1948) a P. Emanuel sa stal jeho prvým redaktorom. V bratislavskom kláštore viedol aj kroniku kláštora. V štúdiu pokračoval od 2. septembra 1935 v Záhrebe, kde sa naučil chorvátsky, srbský a taliansky jazyk.

Subdiakonom sa stal 21. februára 1937 v Trnave a deň nato bol vysvätený za diakona. Za kňaza bol vysvätený 29. júna 1937 v Bratislave biskupom Pavlom Jantauschom. Primície slávil 4. júla 1937 vo farskom kostole v Rabči. Kazateľom mu bol spolurodák, františkán Pavol Rafael Fidrik. Od vtedy účinkoval v pastorácii, najprv v Bratislave, kde dokončil teologické štúdiá, a od roku 1938 ako profesor na Skalickom gymnáziu. V roku 1939 urobil skúšku pre katechetov, ktorá ho oprávňovala vyučovať na gymnáziách. V školskom roku 1939 – 1940 začal vyučovať na gymnáziu v Skalici náboženstvo a od nasledujúceho školského roku aj taliansky jazyk a literatúru. Tu pôsobil až do roku 1946. Viedol tiež kroniku kláštora a v rokoch 1940 až 1942 písal aj kroniku mesta. Rozvinul tu činnosť v rámci spolku sv. Antona, v ktorom sa pestovala literatúra, najmä poézia a dramatické umenie. Nacvičil mnoho divadelných hier, napríklad od Ľudovíta Žella *Rádúz a Mahuliena* a od Rudolfa Dilonga *Sklená stena*.

Od roku 1946 účinkoval na poštátnenom gymnáziu v Malackách, kde zotrval až do zrušenia kláštora v noci z 13. na 14. apríla 1950, kedy bol internovaný vo sv. Beňadiku. Po prepustení a dohode s predstavenými nastúpil v októbri 1950 ako správca farnosti v Skalici. Jeho predchodca Jozef Kasmajer bol 28. júla 1950 vo večerných hodinách odvedený z fary a internovaný v Močenku. I keď si na pátra Cubínka spomína už len najstaršia generácia Skaličanov, u farníkov bol veľmi obľúbený. Ako farár tu mal veľa pastoračných povinností, keď po odchode františkánov musel všetku pastoráciu zvládať s jedným, niekedy dvomi kaplánmi. Náboženstvo sa vyučovalo len vo večerných hodinách a vo veľkých skupinách

Emanuel Jozef Cubínek
(Zdroj: Archív Amálie Chrenkovej)

žiakov. Páter Cubínek hľadal spôsob aby uspokojil aj štátne orgány, ktoré ho pozorne sledovali a každú horlivosť tvrdo trestali. Bol si vedomý, že by mohol skončiť vo väzení alebo internácii, podobne ako stovky ďalších kňazov a rehoľníkov. Na schôdzach kňazov dekanátu prednášal meditácie a zapájal sa i do diskusií sledovaných cirkevným tajomníkom. Účinkoval aj ako exercitátor duchovných cvičení pre kňazov, ktoré bývali v Dolnom Smokovci a v Piešťanoch. Napríklad v roku 1956 viedol pre kňazov Trnavskej, Košickej, Spišskej, Rožňavskej a Banskobystrickej diecézy 6 turnusov duchovných cvičení. Poctivo sa staral aj o svoje kostoly – vo františkánskom kostole dal vybudovať nový hlavný oltár, ktorý 4. októbra 1954 vysvätil biskup Ambróz Lazík. Na fare býval len s kaplánmi a spoločne aj udržiavali chod domácnosti. Keďže v Skalici vydržal až 10

Páter Cubínek počas sv. omše (Zdroj: Archív Amálie Chrenkovej)

rokov, darilo sa mu plniť svoje pastoračné povinnosti i prispôbiť sa vtedajším pomerom tak, aby nestratil svoju kňazskú, ani ľudskú tvár. Svojimi kázňami vedel upútať farníkov a zvlášť láskavý bol k deťom.

Hoci bol nadaným literátom, ako básnik sa čoskoro odmlčal. Cenné sú jeho meditácie, ktoré boli uverejňované v *Katolíckych novinách* a v časopise *Duchovný pastier*. Boli preniknuté radosťou i žiaľom, smútkom i súcíťom. Vzorom mu bol taliansky františkán, básnik Jacopone da Todí (1230 – 1306), ktorého prekladal a venoval mu aj portrét. Slovenským čitateľom sprístupnil 16 diel z chorvátskej a talianskej literatúry.

Od 15. novembra 1960 pôsobil na fare vo Svätom Jure, kde bol 30. decembra 1965 zákerne zavraždený výstrelom z pištole. Podľa dokumentov uložených v Archíve Ústavu Pamäti národa, peniaze a drahé predmety zostali nepovšimnuté. Prípád nie je doteraz vyšetrený. Predpokladá sa, že dôvodom vraždy bolo zásadné odmietnutie spo-

lupráce v vtedajšou Štátnou bezpečnosťou. Emanuel Jozef Cubínek zomrel vo veku 53 rokov, po *dvadsaťosemročnom* kňazskom účinkovaní. Dňa 4. januára 1966 mal pohreb za účasti viac ako 200 kňazov a zástupov veriacich zo Záhoria i z Bratislavy. Pohrebné obrady viedol trnavský biskup Ambróz Lazík. Jeho hrob sa nachádza pri farskom kostole vo Svätom Jure.

V roku 1993, pri príležitosti 80. výročia jeho narodenia, odhalili na budove fary v Skalici pamätnú tabuľu, na ktorej je zapísané aj meno pátra Cubínka. Po slávnostnej sv. omši sa konala akadémia s názvom *Tak sme ho poznali*, na ktorej viacerí pamätníci zaspomínali na jeho pôsobenie v Skalici a boli prednesené básne z jeho tvorby. Pri príležitosti 85. výročia jeho narodenia sa v máji 1998 konalo vo farskom kostole vo Sv. Jure ďalšie spomienkové stretnutie, ktoré bolo zakončené položením kvetov na jeho hrob. Na pátra Cubínka nezabúdajú ani v jeho rodnej obci, kde sa v roku 2013 konalo spomienkové podujatie

pri príležitosti 100. výročia jeho narodenia. V roku 2015, pri príležitosti 50. výročia jeho smrti, sa konalo ďalšie spomienkové podujatie vo Sv. Jure. Tieto dôstojné stretnutia potvrdili, že brázda, ktorú svojim statočným a obeťavým životom vyoral páter Cubínek, je príliš hlboká na to, aby ju zaviazal prach času.

Viac o živote Emanuela Jozefa Cubínka sa môže slovenský čitateľ dočítať v publikácii jeho evanjelického žiaka zo skalického gymnázia Jaroslava Kaňu s názvom *Legenda o Pátrovi Emanuelovi*, v ktorej na neho spomína ako na profesora taliančiny. Popri tom približuje študentský život na skalickom gymnázium i pôsobenie františkánov v meste. V roku 2015 vyšla v Spišskom Podhradí o pátrovi Cubínkovi ďalšia publikácia, tentoraz z pera jeho spolurodáka kňaza Petra Matisa, s názvom *Život a dielo Jozefa Emanuela Cubínka, OFM*. Autor v nej na základe štúdia archívnych dokumentov a osobných svedectiev približuje jeho život a dielo.

FESTIVAL SLOBODY 2019

Festival slobody už po deviatykrát prostredníctvom hraných a dokumentárnych filmov, diskusií, koncertu či divadelného predstavenia pripomenul, aká vzácna je sloboda. Toto multižánrové medzinárodné podujatie sa konalo od 11. do 17. novembra 2019 v Bratislave a jeho nosnou témou bolo 30. výročie pádu komunizmu v niekdajšom sovietskom bloku, no priblížilo aj obdobie normalizácie, či obeť Železnej opony. Hlavnými hosťami boli osobnosti, ktoré sa aktívne podieľali na udalostiach novembra 1989.

Prvé dni Festivalu slobody patrili filmovej prehliadke v kine Lumière, ktorá bola určená v dopoludňajších hodinách študentom stredných škôl a vo večerných hodinách širokej verejnosti, a dvom veľkým večerným diskusiám, ktoré sa uskutočnili v rámci medzinárodnej konferencie *Annus mirabilis 1989 a Slovensko. Od totality k demokracii*. Prvá diskusia sa zamerala na pád komunistických režimov v krajinách bývalého sovietskeho bloku, druhá priniesla pohľad priamych aktérov novembrových udalostí.

Súčasťou programu bola spomienka na pochod bratislavských študentov zo 16. novembra 1989, ktorí v predvečer Dňa študentstva žiadali reformy a viac slobody, a divadelné predstavenie *Audiencia*, ktoré napísal disident a porevolučný prezident Václav Havel.

V piatok 15. novembra sa v budove Slovenského rozhlasu konal *Festival slobody pod pyramídou*, ktorého súčasťou bol program a diskusia pre študentov a medzinárodný koncert *Protestsongy – Hlas slobody v Strednej Európe*. Na koncerte vystúpili kapely Svatopluk (ČR) s piesňami Svätu Karáska, Mateusz Nagórski (PL) s piesňami Jacka Kaczmarskiego, združenie FG-4 (HU) s piesňami kapely Illés a skupina Jednofázové kvasenie (SR) s piesňami Snovratu. Program pre študentov aj záznam koncertu odvysielalo Rádio Devín.

Obdobie, keď bola Európa rozdelená na dva bloky, pripomenulo v nedeľu 17. novembra podujatie *Víkend zatvorených hraníc*. Jeho súčasťou bolo symbolické uzavretie hranice na Cyklomoste slobody v De-

Program pre študentov počas Festivalu slobody pod pyramídou (Foto: Andrea Púčiková)

Koncert Protestsongy – Hlas slobody v Strednej Európe, vystúpenie kapely Svatopluk (ČR) s piesňami Svätu Karáska (Foto: Andrea Púčiková)

vínskej Novej Vsi a spomienkou na obeť Železnej opony a pochod *Ahoj, Európa*.

Deviaty ročník Festivalu slobody doplnili viaceré výstavy: Prísne strážené hranice ukázali výstavy *Železná opona* v Múzeu kultúry Chorvátov na Slovensku v Devínskej Novej Vsi a *Pocta slobode* na hrade Devín.

Pád komunistického režimu priblížili výstava veľkorozmerných fotografií novembrových udalostí v Bratislave a Koši-

ciach *Vtedy na východe, vtedy na západe* v bratislavskom Kine Lumière, výstava *Sametová/Nežná* na Nádvorí sv. Juraja Primaciálneho paláca a interaktívna výstava *N89. Cesta k slobode* na Bratislavskom hrade, ktorá vznikla v spolupráci so Slovenským národným múzeom.

V rámci Festivalu slobody v Tvojom meste sa ÚPN podieľal na programe festivalov v Bardejove, Brezne, Martine, Spišskej Belej, Šintave a v Nitre.

V POPRADE ODHALILI PAMÄTNÚ TABUĽU OBETIAM KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Pamätnú tabuľu dvom z mnohých obetí komunistického režimu odhalili 14. novembra 2019 na budove Pedagogickej fakulty – Inštitútu Štefana Náhaluku na Nábřeží Jána Pavla II. č. 15 v Poprade. Obyvateľom a návštevníkom mesta pripomína Popradčana Antona Mačugu, ktorý zomrel ako 30-ročný na následky brutálnych výsluchov komunistickej Štátnej bezpečnosti v rokoch 1949 až 1952 a sazejiána Dr. Alojza Žemlu, ktorý ako správca farnosti v Poprade napriek zákazu vystúpil s príhovorom na jeho pohrebe. V roku 1954 bol zatknutý pri pokuse o útek a odsúdený na 15 rokov väzenia.

Na odhalení a požehnaní pamätnej tabule sa zúčastnili príbuzní Antona Mačugu a Alojza Žemlu, členovia organizácií niekdajších politických väzňov, zástupcovia mestskej samosprávy a cirkvi a aj verejnosť. Úctu obetiam totality vzdal člen Správnej rady Ústavu pamäti národa Richard Pavlovič a aj príslušníci Ozbrojených

Odhalenie pamätnej tabule (Foto: Rudolf Schmidt)

síl Slovenskej republiky, ktorí zabezpečovali čestnú stráž pri pamätnej tabuli.

Pamätnú tabuľu odhalili synovec Antona Mačugu František Asher a Vladimír Husár – syn Ladislava Husára, ktorý niesol na cintorín truhlu Antona Mačugu. Tabuľu požehnal popradský farár Ondrej Borsík. Po položení vencov

a kvetín k pamätnej tabuli odzneli príbehy Antona Mačugu a Alojza Žemlu.

Odhalenie pamätnej tabule pripravilo Svetové združenie bývalých politických väzňov v spolupráci s Rímskokatolíckou farnosťou v Poprade a mestom Poprad pri príležitosti Dňa boja za slobodu a demokraciu a 30. výročia Nežnej revolúcie.

KONFERENCIA O PÁDE KOMUNISTICKÝCH REŽIMOV V BUDAPEŠTI

Konferencia s názvom Transition. International Aspects of the Fall of Communism (1989), ktorú v spolupráci so Štátnou univerzitou pre verejné veci, Maďarským štátnym archívom, Archívom bezpečnostných zložiek (ÁBTL) a napokon Európskou sieťou Pamäť a Solidarita (ENRS) zorganizoval Výbor pre pamäť národa (NEB) v Budapešti 3. decembra 2019, patrila medzi posledné podobné podujatia, pripomínajúce si 30. výročie pádu komunizmu vo východnej Európe. Na konferencii vystúpil Mark Kramer z Harvardskej univerzity, Réka Kiss z Výboru pre pamäť národa, Zoltán Garadnai z Maďarského štátneho archívu, Peter Ruggenthaler z rakúskeho Inštitútu Ludwiga Boltzmannu, Łukasz Kamiński z Vroclavskej Univerzity, István Bandi z ÁBTL a Jaromír Mrňka z Ústavu pre štúdium totalitných režimov. Ústav pamäti národa na

Účastníci jedného z panelov konferencie (Foto: Beáta Katrebová Blehová)

konferencii reprezentovala Beáta Katrebová Blehová, ktorá v príspevku *Annus mirabilis* 1989 a Slovensko vyzdvihla pôsobenie protikomunistickej opozície v období normalizácie na Slovensku, úlohu biskupa Pavla Hnilicu pri pašovaní náboženskej literatúry z Maďarska,

prepojenie aktivít Svetového kongresu Slovákov s domácim opozičným hnutím a napokon samotný priebeh Nežnej revolúcie, ktorej prológom bol protestný študentský pochod 16. novembra 1989.

Beáta Katrebová Blehová

EDUKAČNÁ KOCKA – PAMÄTNÍK OBETIAM TOTALITNÉHO KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

V areáli základnej školy v obci Šintava odhalili pri príležitosti 30. výročia Nežnej revolúcie Edukačnú kocku – pamätník obetiam totalitného komunistického režimu. Tento projekt je unikátny pre spojenie vzdelania a pamäti.

Edukačný charakter kocky je najmä v pripomenutí si dátumov dôležitých udalostí z našej histórie: Jedná sa o 25. február 1948 – komunistický prevrat, 21. august 1968 – okupácia Československa, 25. marec 1988 – Sviečková manifestácia a 17. november 1989 – Nežná revolúcia. Celá kocka je venovaná pamiatke obetiam totalitného komunistického režimu.

Kocka s objemom jedného metra kubického nebude slúžiť iba pre hodiny dejepisu, ale jej rozmery sa dajú využiť aj na hodinách matematiky a fyziky, kde pomôže deťom predstaviť si, ako vyzerá meter štvorcový a meter kubický v praxi.

V Edukačnej kocke sa skrýva niekoľko symbolov: Žula, z ktorej je vytvorená, má v sebe pramene červenej farby, čo má symbolizovať krv obetí totalitného komunistického režimu. Vzdelávacia časť je zvýraznená farbou písma – tmavé stránky našich dejín, teda „Víťazný február“ a okupácia Československa, sú vytesané do kameňa čiernou farbou. Sviečková manifestácia a Nežná revolúcia

Edukačná kocka v areáli základnej školy v Šintave (Foto: Ján Šimulčík)

– udalosti, na ktoré môže byť spoločnosť hrdá, sú vytesané zlatými písmenami.

O udalostiach roku 1948 hovorila počas odhalenia pamätníka dcéra politického väzňa a obyvateľka Šintavy Alica Šuláková (1948), rok 1968 priblížil posledný federálny generálny prokurátor Martin Lauko, bývalý poslanec NR SR Július Brocka rozprával o Svieč-

kovej manifestácii a bývalý poslanec NR SR Peter Zajac sprítomnil udalosti Nežnej revolúcie a roku 1989.

Za Ústav pamäti národa, ktorý projekt podporil, sa prítomným prihovoril Marián Gula. Prezidentka SR Zuzana Čaputová si uctila obeť, ktorým je venovaná Edukačná kocka, osobným vencom.

DEŇ OTVORENÝCH DVERÍ V ARCHÍVE ÚPN

V dňoch 19. až 21. novembra 2019 sa v Archíve Ústavu pamäti národa uskutočnili Dni otvorených dverí, ktoré boli súčasťou série podujatí k 30. výročiu Nežnej revolúcie a pádu Železnej opony. Pracovníci archívu pripravili pre širokú verejnosť a študentov škôl samostatnú tematickú výstavu, na ktorej prezentovali mimoriadne zaujímavé dokumenty, letáky, fotografie, dobovú tlač a filmy. V spolupráci s pracovníkmi zo sekcií vedy a výskumu, dokumentácií a evidencií boli pripravené odborné prednášky s tematikou November 89 v kontexte Slovenska

a v medzinárodných súvislostiach. Návštevníci mali možnosť v rámci exkurzie s komentovaným výkladom vidieť naživo priestory depotov archívu a zaujala ich aj možnosť pozrieť si dobové filmy s tematikou Novembra 89 a Železnej opony. S pozitívnym ohlasom sa stretla replika časti Železnej opony vytvorená v reálnej mierke pracovníkmi archívu. Počas konania Dní otvorených dverí navštívilo Archív ÚPN 228

Návštevníci si mohli pozrieť ukážky dokumentov, letákov a dobovej tlače i tematickú výstavu venovanú Novembru 1989 a pádu Železnej opony (Foto: Andrea Púčiková)

návštevníkov a podujatie sa tešilo aj značnému záujmu slovenských médií.

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA V BUKUREŠTI

V rumunskej Bukurešti sa v dňoch 19. – 20. novembra 2019 uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Three Decades After: Desires, Achievements and Future*, ktorú v rámci série 1989. Changes and Challenges organizovala popri rumunských hostiteľoch aj Európska sieť Pamäť a Solidarita (ENRS). Na otvorení konferencie vystúpili popri rektorovi National University of Political Studies and Public Administration aj predseda Riadiaceho výboru ENRS Matthias Weber, zástupca rumunského ministerstva kultúry a organizátor konferencie prof. Florin Abraham. Program konferencie bol rozdelený do dvoch dní, pričom prvý deň predná-

šajúci analyzovali historické udalosti roku 1989 spojené s pádom komunistických režimov v štátoch strednej a východnej Európy. Slovensko zastupoval na konferencii riaditeľ sekcie vedeckého výskumu ÚPN Peter Jašek, ktorý vystúpil s prednáškou na tému *The collapse of communism in Czechoslovakia (Slovak perspective)*. Druhý deň konferencie bol venovaný dôsledkom pádu režimov a následného procesu transfor-

Účastníkov a hostí konferencie víta prof. Florin Abraham, rumunský zástupca v Riadiacom výbore ENRS (Foto: Peter Jašek)

mácie. Príspevok za Slovensko v rámci tohto bloku predniesol vedecký pracovník Ústavu politických vied SAV a člen redakčnej rady časopisu Pamäť národa dr. Juraj Marušiak.

PREDNÁŠKY K NEŽNEJ REVOLÚCII

Pri príležitosti 30. výročia Nežnej revolúcie realizovali pracovníci Ústavu pamäti národa rozsiahlu prednáškovú činnosť po celom Slovensku. V priebehu októbra a novembra absolvovali na pozvanie škôl viac ako 40 prednášok, na ktorých predstavili študentom príčiny a priebeh novembrových udalostí, ktoré v roku 1989 priniesli slobodu. Popri školách oslovili Ústav pamäti národa aj samosprávy, ktoré

ponúkli na prednášky pre študentov priestory verejných knižníc v okolitých mestách. Pod záštitou Košického samosprávneho kraja sa konali prednášky pre študentov v Košiciach, Michalovciach a Spišskej Novej Vsi. V spolupráci s Banskobystrickým samosprávnym krajom realizovali pracovníci Ústavu prednášky na gymnáziách v Lučenci, Rimavskej Sobote, Žiari nad Hronom a vo Zvolene.

Pracovník ÚPN Ondrej Podolec na prednáške vo Zvolene (Foto: Gymnázium Zvolen)

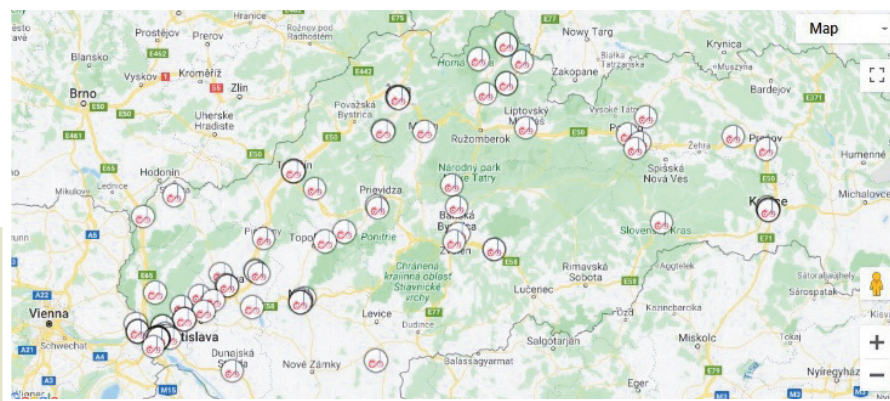
VÝSTAVA WE WANT FREEDOM! V RÍME

V pondelok 9. decembra 2019 sa konala v priestoroch veľvyslanectva Slovenskej republiky pri Svätej stolici vernisáž výstavy ÚPN *We want freedom!* Výstavu otvoril svojím príhovorom predseda vlády Slovenskej republiky Peter Pellegrini. Veľvyslanec Slovenskej republiky pri Svätej stolici Marek Lisánsky vo svojom príhovore predstavil výstavu aj Ústav pamäti národa a poďakoval sa za spoluprácu a poskytnutie výstavy. Na vernisáži sa zúčastnilo viac ako 100 hostí, zväčša zástupcov diplomatického zboru, ale aj Slovákov pôsobiacich v Ríme vrátane

kardinála J. Tomka. Po vernisáži absolvovali predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy a riaditeľ sekcie vedeckého výskumu Peter Jašek pracovné rokovanie s veľvyslancom SR pri Svätej stolici, v rámci ktorého diskutovali o možnosti vzájomnej spolupráce v budúcnosti.

Predseda vlády SR P. Pellegrini v rozhovore s kardinálom J. Tomkom a veľvyslancom SR pri Svätej stolici M. Lisánskym (Foto: Veľvyslanectvo SR pri Svätej stolici)

INTERAKTÍVNA MAPA SLOVENSKA S PAMÄTNÍKMI OBETIAM KOMUNIZMU

Ústav pamäti národa v spolupráci s Konfederáciou politických väzňov Slovenska a Tlačovou agentúrou Slovenskej republiky pripravil interaktívnu mapu s vyznačenými pamätníkmi, pamätnými tabuľkami, sochami, bustami a ďalšími pamätnými miestami, ktoré pripomínajú obeť komunistickej totality. Mapa je dostupná na webovej stránke www.pamatniki.sk.

Každé pamätné miesto je zaradené do kategórie, ako napríklad prenasledovanie cirkví, vojenské tábory nútenej práce a pomocné technické prápory, obeť Železnej opony a podobne, a je doplnené o historické fakty a kontext.

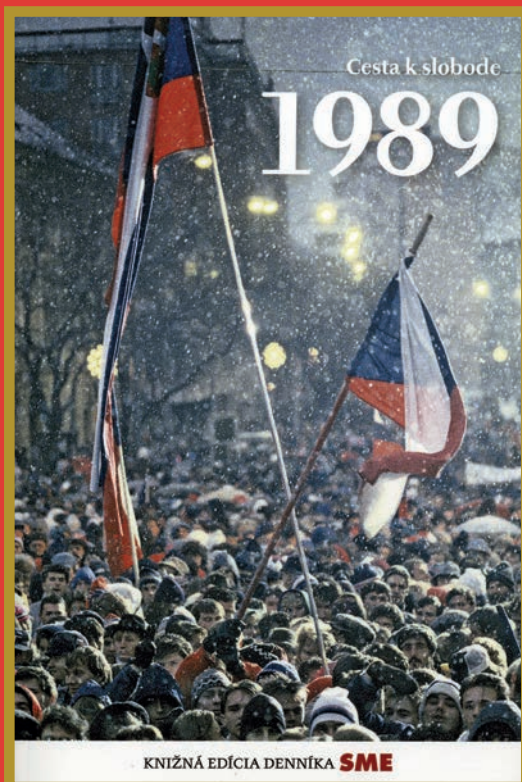
Mapa je nielen dokumentáciou pietnych miest, ale aj vzdelávacím nástrojom vhodným pre učiteľov dejepisu či rodičov, využitelným počas exkurzií a výletov. Zároveň môže byť pomôckou pri plánovaní výročí a pietnych spomienok pre samosprávy.

Ďalšie pamätné miesta budú na mape postupne pribúdať, preto uvítame informácie o nových pamätných tabuliach či dobové fotografie viažuce sa na konkrétne miesta zo súkromných archívov.

**V časopise Pamäť národa boli použité fotografie
z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky**

. t a s r .

NOVÁ KNIHA ÚPN

SME; Ústav pamäti národa; Klub 89
Bratislava 2019
ISBN 978-80-559-0499-3

1989. CESTA K SLOBODE JAKUB FILO, ed.

Publikácia *1989. Cesta k slobode* zachytáva zmenu komunistického režimu v novembri a decembri 1989 špeciálne na Slovensku. V prvej časti ponúka pohľad predstaviteľov maďarského, poľského a českého disentu na prelomové udalosti, ako vyzerala revolúcia u nich a ako ju vnímali u nás. Ústav pamäti národa v druhej časti na základe programového vyhlásenia Verejnosti proti násiliu opísal, aký bol komunistický režim a prečo ho bolo nevyhnutné zmeniť. Tretia časť publikácie je venovaná spomienkam ľudí, ktorí stáli na tribúnach, neskôr rokovali s komunistami a napokon museli aspoň na chvíľu prebrať správu vecí verejných. Štvrtá časť publikácie zachytáva deň po dni, ako sme si slobodu vybojovali od 16. novembra 1989 až do slobodných volieb v júni 1990.